

KYRKOR
I
SEMINGHUNDRA HÄRAD
KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

UTARBETAT AV

RAGNAR JOSEPHSON
o. INGEBORG WILCKE

MED STÖD AV KUNGL. VITT.
HIST. OCH ANT. AKADEMIEN
UTGIVET AV S. CURMAN
OCH J. ROOSVAL

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

PAPPER FRÅN LESSEBO

STOCKHOLM 1919

KUNGL. HOFBOKTR. IDUNS TRYCKERI-A.-B.

[175426]

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA HÄFTE.

- A. 9. = Kartor i tusch och vattenfärg över Stockholms län, 9. Förvarade i Lantmäteristyrelsens arkiv. Sign. A. 9. Innehåller bl. a.: »Geometrisch Afritningh och Calculation Öfwer Semming Hundratz Häradtz Skatte- och Cronohemman . . . Afmätit, Rijtat och Calculerat Anno 1637 och 38.»
- A. 13. = Do. do. Sign. A. 13. Innehåller bl. a. en karta över Orkesta socken, avmätt 1690.
- AFRITNINGAR = Afritningar af kyrkor och kyrkovapen i Uppland. 2 Bd. Mskr. i Kgl. Biblioteket, Stockholm. Sign. F. 1. 3: a—b. Denna avbildningssamling har sedan detta häfte utarbetats utgivits av fil. lic. E. Wennberg under titeln: Johan Hadorphs resor: Avritningar av kyrkor och kyrkovapen i Uppland 1676—1685. 2 bd. Sthlm 1917. Konceptteckningar till dessa ritningar innehållas i en volym med titeln: Peringer, Runstenar och monumenter. 16. . . (sign. F. 1. 5 : 3, 7) i Kgl. Biblioteket i Stockholm. Även dessa konceptteckningar, vilka i allmänhet äro fullständigare och riktigare än renritningarna, ha utgivits av Wennberg tillsammans med de sistnämnda.
- A. T. A. = Antikvariskt-topografiska arkivet, omfattande en avbildningssamling och en skriftsamling; förvaras i Statens historiska museum. — Foto A. T. A. = i A. T. A. förvarad fotografi, för vilken ingen fotograf anges.
- B. St. = Byggnadsstyrelsens (f. d. Överintendentsämbetets) arkiv i Stockholm.
- DIPL. SUEC. = Diplomatarium Suecanum, collegit et edidit J. G. Liljegren, B. E. Hildebrand, E. Hildebrand. 1829—78. Bd. I—V (omfattande tiden t. o. m. 1347); det sista häftet, VI: 1, saknar ännu register och har därför ej använts.
- SV. DIPL. = Svenskt Diplomatarium från och med år 1401, utgivet av Riksarkivet genom C. Silfverstolpe, K. H. Karlsson. 1875—1904. Bd. I—III (omfattande tiden 1401—20); de två sista häftena, IV: 1—2, utgörande supplement, ha ej använts, då de ännu sakna register.
- DOMKAP. = Uppsala domkapitels arkiv.
- HERDAM. = Uppsala Ärkestifts Herdaminne. 3 Bd. [Utg. av J. E. Fant och A. Th. Låstbom.] 1842—45. — Ny följd (= bd. 4) utg. av L. Nyström. 1893.
- HILDEBRAND, SV. MED. = H. Hildebrand, Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. 3 Bd. 1879—1903.

- HILDEBRAND, Ö. UPPL. = H. Hildebrand, Berättelse om en resa i östra Uppland. Inlämnad till Vitt. hist. o. ant. akad. 1868. Mskr. i Vitt. hist. o. ant. akademiens arkiv.
- HERN. STUD. = Utställningen af äldre kyrklig konst i Hernösand 1912. Studier. 1914.
- IHRFORS = *Uplandia sacra*. 5 Bd. 1894—99. Mskr. i Vitt. hist. o. ant. akademiens arkiv, innehållande avbildningar och beskrivningar av Upplands kyrkor, upprättade (på latin) av Erik Ihrfors. Kyrkorna i Seminghundra härad behandlas samtliga i Bd. II : 1, 1896.
- K. B. = Kgl. Biblioteket i Stockholm.
- L. A. = Lantmäteristyrelsens arkiv i Stockholm.
- PERINGER = Peringer, Runstenar och monumenter. 16... Mskr. (jfr ovan under AFRITNINGAR).
- PERINGSKIÖLDS MON. = J. Peringskiöld, *Monumenta Sueo-gothorum antiqua et recentia*. — Minningsmärken, gamla och nyare, uthi vårt Nordiska Atlant, Swea och Götha Riket. — År enligt tit. bl. till Bd. II ämnad till tryckning 1695. Mskr. i Kgl. Biblioteket i Stockholm. Sign. F. h. 1—10.
- R. A. = Riksarkivet.
- R. A. PERG. = Svenska Riks-Archivets Pergamentsbrev från och med år 1351 förtecknade med angivande av innehållet [av N. A. Kullberg]. 3 Bd. 1866—72. (Omfattar tiden 1351—1400.)
- RANSAKN. = Ransakningar efter antiqviteter: från åtskilliga lähn och stift. 3 vol. (bundna i 2 bd.). Mskr. i Kgl. Biblioteket i Stockholm. Sign. F. l. 9 : 1—2. (Seminghundra härad innehålles i vol. I, jämte några andra härader under titeln: »Inquisition och Förteckningh på Monumenterna och Antiqviteterna uthi Befallningsmannens Abraham Wingses Befallning, hållne Åhr 1673.» Finnes avtryckt i R. DYBECK, Runa. Svenska Forn-Samlingar. 1848, s. 11 o. följ.)
- STRÄNGN. STUD. = Utställningen af äldre kyrklig konst i Strängnäs 1910. Studier. 2 Bd. 1913.
- SVERIGE = Sverige. Geografisk-topografisk-statistisk beskrivning. Under medverkan av flera förf. utg. av K. Ahlenius, ... 1908— (Stockholms län behandlas i IV, 1909.)
- Sv. F. T. = Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. 1871—1905.
- U. B. = Uppsala Universitetsbibliotek.
- U. F. T. = Upplands Fornminnesförening's Tidskrift. 1871—
- UPPLAND = Uppland. Skildring av land och folk, utg. av Kgl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala genom A. Erdman och K. Hildebrand. 2 bd. 1905—08.
- UPPS. STUD. = Utställningen av äldre kyrklig konst i Uppsala 1918. Studier i Upplands kyrkliga konst. I. Upps. 1918.
- I förening med måttuppgift: B = bredd; Diam. = diameter; H = höjd; L. = längd.

FÖRETAL.

Det härmed framlagda häftet, innehållande beskrivningar av kyrkorna i Seminghundra härad, utgör resultatet av tvenne forskares arbete inom området. Redan år 1912 åtog sig dåvarande fil. kand., numera docenten Ragnar Josephson att undersöka ifrågavarande kyrkor. Under sommaren samma år besökte han också samtliga kyrkor och upprättade på grundval av därvid insamlat material preliminära beskrivningar över desamma. Samtidigt utfördes uppmätningen av kyrkorna genom arkitekterna Blomquist och Liljenquist. Emellertid blev herr Josephson på grund av andra mellankommande arbeten förhindrad att slutligt fullfölja kyrkoberivningarnas utarbetande.

Då åtog sig fil. kand. fröken Ingeborg Willeke, numera fru Lindqvist, att övertaga ifrågavarande arbete. Efter att hava besökt samtliga kyrkor för materialets komplettering har fru Lindqvist även reviderat de ur de centrala arkivens samlingar hämtade notiserna. Däremot hava de vid kyrkorna själva förvarade arkivalierna icke blivit ånyo genomgångna. Med användande av det sålunda samlade materialet och med utnyttjande av de senaste forskningsresultaten på området hava beskrivningarna sedan av fru Lindqvist utarbetats i föreliggande form. Samtidigt hava även ritningarna blivit kompletterade med anledning av nya rön.

Det är utgivarne en kär plikt att till de båda forskare, vilkas arbetsresultat här framläggas, uttala ett uppriktigt tack för deras värdefulla och uppoffrande arbete.

Vi tillåta oss även frambära uttrycken för vår tacksamhet till de vetenskapsidkare, som genom att ställa sin specialkunskap till författarnes förfogande underlättat dessas arbete. Professor Otto von Friesen har sålunda godhetsfullt granskat och översatt samtliga runinskrifter. Friherre Rudolf Cederström och amanuensen Sigurd Wallin hava lämnat värdefullt bistånd vid bestämmandet av vissa vapen. Doktor Gustaf Upmark har genomgått alla de viktigaste silverpjäserna i samband med utställning av äldre

kyrklig konst i Uppsala 1918, där de voro utställda. Värdefulla upplysningar på skilda områden hava lämnats av antikvarien T. Arne, fröken Agnes Branting, arkivarien L. M. Bååth, kyrkoherden Mats Åmark, doktorerna O. Janse, A. Lindblom och S. Lindqvist samt av fröken Sigrïd Leijonhufvud. Professor Martin Olsson har ställt ett antal fotografier till förfogande. Till alla dessa uttala vi ett värdsamt tack, liksom också till alla de personer, som ute i socknarna underlättat vederbörandes arbeten och undersökningar.

Detta häfte är avsett att tillsammans med det först utkomna häftet, behandlande kyrkorna i Erlinghundra härad, bilda ett band, varför till detsamma fogats Orts-, person- och sakregister, upprättade av amanuensen Anders Billow, samt bandtitelblad. Då registren till ett arbete av här ifrågavarande art utgöra en synnerligen viktig angelägenhet, tillåta vi oss härmed upprepa vår hemställan i senast utkomna häfte av Sveriges Kyrkor, till vilken vi hänvisa, att intresserade läsare ville underrätta oss om de anmärkningar och önskemål, till vilka de föreliggande första registerförsöken kunna giva anledning.

Stockholm i maj 1920.

SIGURD CURMAN.

JOHNNY ROOSVAL.

SEMINGHUNDRA HÄRAD

BEARBETAT AV

RAGNAR JOSEPHSON
o. INGEBORG WILCKE

Foto. Alb. Flink 1917.

Fig. 173. Skepptuna. Grind från prästgårdens trädgård.
Eingang vom Pfarrhausgarten aus.

SKEPPTUNA KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, SEMINGHUNDRA HÄRAD.
UPPSALA ÄRKESTIFT, SEMINGHUNDRA KONTRAKT.

Tryckta källor: L. SALVIUS, Beskrifning öfver Sverige. T. 1. Om Upland. 1741, s. 139. — A. W. LUNDBERG i Tidskr. f. byggn.-konst o. ing.-vet., Årg. V, 1863, s. 189—90. — O. JANSE i UPPLAND, I, s. 575, 581. — SVERIGE, IV, s. 641. — DIPL. SUEC., II, nr 989 (ang. kyrkans äldsta omnämnande 1289). — HERDAM., III, s. 1; IV, s. 385.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: RANSAKN., I (altryckt i Dybeck, Runa, 1848, s. 18). — AFRITNINGAR, I (exteriör från söder, pl. 55 i den tryckta uppl.). — PERINGER (exteriör från söder, skiss, pl. 73 i den tryckta uppl.). — PERINGSKIÖLDS MON., III, s. 93 (ang. en runsten). — HILDEBRAND, Ö. UPPL., s. 33 (ritn. av funten). — IHRFORS, II: 1, s. 1023. — A. T. A.: Diverse fotos o. paper, bl a. inv. 1829. — B. ST.: »Dessein till Orgelverk... 1809». »Dessein till Orgelverk... upprättad af C. W. Palmroth». Odat. »Plan af nya Predikstolen...» Odat. »Dessein till Predikstohl...» Odat. Uppmättningsritningar av arkitekten G. Améen 1906 (plan, exteriörer från väster, söder och öster, 2 bl.). Förslagsritningar till restaurering av arkitekten G. Améen, gillade den 24 aug. 1906 (plan, exteriör från öster, sektioner mot öster och norr, ritningar till orgelfasad, altarskrank, altarring och bänkinredning, 2 bl.). Diverse till ämbetet inkomna handlingar, särskilt rörande restaureringen 1907. — L. A.:

A. 9, s. 100 (karta från 1637 eller 1638 över trakten närmast kyrkan). — U. B.: PALMSK. 276 s. 48. — N. 39. Upbörd 1531,¹ pag. 2. — DOMKAP.: Av till Domkapitlet inkomna handlingar förvaras alla äldre än 1850 (fr. o. m. 1618) i Landsarkivet, de återstående i Domkapitlets arkiv.

Kyrkans arkivalier: Konsthistoriskt viktiga uppgifter finnas i följande i LANDSARKIVET I UPPSALA förvarade volymer: K. I. 1. Sockenst.-prot. 1753—1827; Vis.-prot. 1787, 1789, 1802, 1812; Inv. 1787; »Inscriptio campanarum . . .»; »Afskrift af et löst blad i kyrkan igen funnit.» — L. I. 1. Inv. 1591; diverse anteckn. särskilt rörande inkomster och utgifter 1593—1690; Räkensk. 1605—1643. — L. I. 2. Räkensk. 1662—1776. — L. I. 3. Ett odat. (o. ofullst.?) inv. fr. tiden 1650—59; Inv. 1659; Förteckning över vad som i Kyrkoherden Aurenii tid kommit till kyrkan; Räkensk. 1641—58; Inv. 1662. — L. I. 5. Räkensk. 1794—1822. — L. I. 6. Räkensk. 1767—1801, samt räkensk.-kladd 1800—1842. — N. I. Inv. 1690, 1696; Förteckning över kyrkans tillhörigheter, som ej funnos uppförda i inv. vid kyrkoherden Noræi tillträde; Vis.-prot. 1704; »Kyrkiones Inventarium utbi min [Noræi] tijd förbättradt . . . »1698—1734; Bänkindelning 1717 och 1733; »Hwad Reparation wijd kyrkian i min [Noræi] tijd skiedd är . . . » 1698—1735; Vis.-prot. 1732; Subskription till en kyrkklocka. — L. III. 1. Avskrifter av några medeltidshandlingar, nämligen: 1. Ett av ärkebiskop Jakob Ulfsson, Sten Sture d. ä. m. fl. utfärdat stadfästelsebrev på jord i Karby och Bystad i Vidbo socken, som skänkts till kyrkan därstädes. 2. Ärkebiskop Jöns [Bengtsson Oxenstiernas] stadfästelsebrev å »Helge Korss och S: Catharinæ gillde i Skiptuna», dat. d. 29 dec. 1452. 3. Ett testamente till »Skeptuna kyrkio oc kyrkioherranom thersammastædz» på 11 öresland jord i Amsta by i samma socken av Knut Karlsson, »kiorkioprester i Fiällest», dat. 1466. — O. 1. Donationsbrev från 1700-talet. — Handlingar från 1800-talet — utom de, som ingå i ovannämnda volymer — förvaras i kyrkan.

Skepptuna kyrka synes under hela medeltiden ha varit häradets förnämsta. I alla gårdar deltagar den — jämte Frösunda — med det högsta beloppet, så t. ex. i den s. k. sexårgården, som 1314 och de följande fem åren erlades från ärkestiftet på påven Clemens V:s befallning (Dipl. Suec. III, nr 1946), och i avgiften till den lösen av ärkebiskop Hemmings² pallium, som 1343 utbetalades av prästerskapet i Attundaland, Tiundaland och Fjerd-

¹ Härvid lämnas från Skepptuna:

»Siillff XIII löde marc

Penningar LX marc

VI kopparstakar.

Tijonde XV pund

affrat XV pund

Penningar för aff. XII marc

En klocka om V Ⓔ — IIII lispund».

² HEMMING LARSSON (Sparre) ärkebisk. 1341—51.

hundra (Dipl. Suec. V, nr 3754). Även av själva kyrkobyggnaden är det lätt att se, att församlingen varit rik och icke skytt några mödor eller kostnader för att följa med de modernaste strömningarna inom stiftets kyrkliga konst. Det börjande 1200-talet, 1300-talet, 1400-talet, alla hava de lämnat tydliga spår efter sig i denna landskyrka. Under hela denna tidrymd ha sockenborna satt sin ära i att följa de bästa förebilder, som funnos inom landskapet, vid de mångfaldiga om- och påbyggnader de företogo med sin kyrka.

Kyrkogård, stapel och bod.

Kyrkan omges av en mot öster svagt sluttande kyrkogård, rikt bevuxen med olika slags lövträd, syrenbuskar och andra buskage, vilken har sin största utsträckning åt söder och öster (sesituationsplanen fig. 174). Bogårdsmuren (H. ca 120—150 cm., B. ca 100—150 cm.), uppförd av oregelbundna gråstensblock med rester av bruk emellan, nu torvbelagd, har fordom varit försedd med spånklädd avtäckning. 1627 betalades »Henrich för thet han spente på bogården» (Räk.). Se-

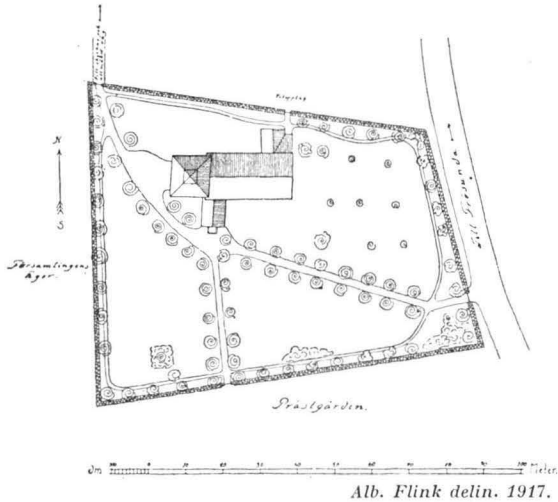

Fig. 174. Skepptuna. Situationsplan.

dermera spåntes och tjarades bogårdstaket vid flera tillfällen, till dess man 1823 beslöt, att det skulle »för-auctioneras» (Sockenst.-prot.).¹ Muren är genombruten av fyra ingångar. Den nordvästra och

¹ Orsaken härtill, liksom till bogårdstakets borttagande vid de flesta andra kyrkor, har man att söka i ett kgl. cirkulärbrev av den 28 aug. 1764 »angående ansökningar om Colleeer til Kyrko-Byggnader och Reparationer», vari det i mom. 4 heter: »4:o. Aldenstund, på de flesta orter, Församlingarna äro mycket betungade af en inritad gammal osed at hålla tak öfwer Kyrkobalkar, som antingen äro

den södra (fig. 173) ha firsidiga stenpelare — i den förra krönta av stenklot, i den senare av enkla järnvaser — med smidda järngrindar emellan. Dessa ingångar torde härröra från slutet av 1700-talet. Något senare är den östra ingången, som har murade och vitrappade, firsidiga tegelpelare med gjutna järngrindar emellan. Den nord-östra, nyligen upptagen för att underlätta framförandet av ved till värmekammaren, är helt enkel. — Tidigare funnos stigluckor; under 1600-talet nämnas tre: den västra, den östra och den södra. Av dessa torde den östra och den södra ha befunnit sig på de nuvarande ingångarnas plats; i väster lades mur, då stigluckan revs. De äldsta stigluckornas utseende är obekant. Man vet dock, att åtminstone en var välvd, ty 1705 avlönades »Murmästaren som nedertog det fallande hwallfwet, och elliest lagade den rämnade muren på östra Kyrkiporten» (Räk.). Samma stiglucka var även spåntäckt. År 1699 betalades »Spånslagaren som spånte wijdh östra kyrkeporten» (Räk.). Under 1700-talet »upmurades å nyo» tvenne stigluckor, nämligen den östra 1728 och den västra 1737, åtminstone delvis av tegel. De försågos båda med spånklädda »torn» (= huvar). När stigluckorna revos,

af träd timrade eller ock wäl bestå af gråstens murar, men ändock äro med bräder eller spån täckte, hwilka tak hysa det dubbla fel, at de dels äro owaraktige och beswära Socknens Inwånare med arbete och kostnad til deras underhållande, och dels fräta Skog och träwärke, som derigenom, på et oträngt och emot sielfwa naturen stridande sätt, warder användt til bestånd och förwar af Gråsten, som ifrån förwandling noggsamt och bäst förwarar sig sielf; Fördenskull och på det en så skadelig qwarlefwa utaf ålderdomen ifrån Påfwedömet måtte hädanefter aldeles warda afskaffad, skal det åligga Probstar, Kyrkoherdar och Presterskap at påminna och warna, samt Kronobetjeningen at med eftertryck tilhålla alla Sockneboer at, efter handen och så fort större eller mindre del af de nu utaf träwirke eller gråsten upsatte Kyrkobalkar förfalla, dem hädanefter ej annorlunda reparera, förbättra eller uppbygga, än endast med Kalkstensmur [sic! uppenbarligen menas *kall*stensmur, d. v. s. mur utan bruk] utan något bruk, kalkband, hwitlimning eller täckning, och det wid 100:de Daler Silfwermynts wite til Socknens Fattig-Cassa för den Socknebo hög eller låg, rik eller fattig, som häremot bryter; Men wid de Kyrkor, der någorlunda dertil tjenlig gråsten, sprängd eller osprängd, icke kan wara at tilgå, eller icke, utan alt för dryg kostnad, kan framskaffas, måge Balkarne äfwen hädanefter blifwa af träd, dock med minsta kostnad inrättade och utan all täckning.» (Anfördt efter [MOBÉE, R. G.], Utdrag utur alla ifrån 1758 års slut utkomne publique handlingar . . . D. 7. Sthlm 1779, s. 5721).

Att en gråstensmur ifrån förwandling bäst bevarar sig själf är en sanning med modifikation, vilket just visas av Skepptunamuren. Dess oregelbundenheter bero tydligen på att bruket, som icke skyddats genom tak, småningom förintats, så att stennarna börjat sätta sig.

framgår ej av handlingarna; säkerligen skedde det vid olika tillfällen i slutet av 1700- och början av 1800-talet.

På södra sidan av kyrkogården är på en träpedestal uppställd en tärningformad solvisare (fig. 175) av sandsten å profilerad sockel (H. 32 cm.) med siffror inhuggna å alla sidor, samt med timvisare av järnplåt i rokokoform. Å en av visarna är inristat 1774 IL. Stenen själv är äldre; å dess norra sida är inhugget NS A ∞ 1724; å sockeln är inhugget HES 1838, vilket år stenen nyrikades.

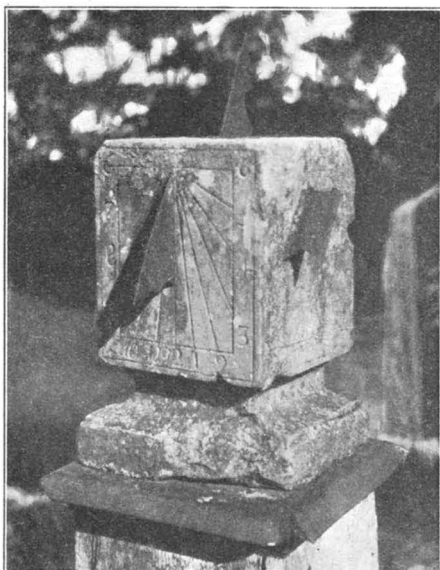

Foto. Alb. Flink 1917.

Fig. 175. Skepptuna. Solvisare.
Sonnen-Uhr.

SOLVISARE.

Klockstapel har fordom funnits vid kyrkan. 1594 omtalas: »Then klokstapulen kiærat fick Rogh» (Räk.), 1650 att man »opsatte then förlorade klokstapelen» (Räk.). Samma år uppbyggdes en ny stapel med spånklädd huv, ursprungligen öppen, vars nedre del emellertid 1744 inbrädades. 1789 »beslöts om Kläckornas förflyttande från stapulen till tornet enligt Kongl. Maj:ts bref till Landshöfdingarne af den 2 Martii 1759. 3 §»¹ (Sockenst.-prot.), vilket föranledde stapelns nedtagande. Åtminstone denna sista stapel var belägen på en backe nordväst om kyrkan. Minnet av densamma är ännu bevarat i tradition på orten.

STAPEL.

Kyrkans brädbeslagna och rödmålade bod är belägen på präst- Bod. gårdens område söder om kyrkogårdsmuren. En nyuppförd vedbod ligger strax norr om muren. Norr om kyrkan har fordom legat en bod, vilken 1699 spånades och golvlades. Ett »kyrkioherberge» på östra sidan av kyrkogården byggdes 1698.

¹ Avtryckt i [MODÉE, R. G.], Utdrag utur . . . publique handlingar . . . , D. 7, Sthlm 1779, s. 4883. I detta brev bestämmes bl. a.: »at särskilte Klockstaplar af träd undvikas och besparas, och i det stället Klockorne, der det sig göra låter och utan Kyrko-hwalfvens fara ske kan, flyttas uti stentorn, hvilka ej bör wara höge och spitsige, utan med medelmåttige hufwar.»

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 176. Skepptuna kyrka från sydost.
Die Kirche von Südosten.

Kyrkobyggnaden.

Skepptuna kyrka består av ett rektangulärt långhus med torn i väster, vapenhus i söder och sakristia i norr. Till den senare ansluter sig en värmekammare (se planen fig. 178).

MATERIAL.

Kyrkan är huvudsakligen uppförd av gråsten med tegel i omfattningar, valv och murpelare, i tornets övre hälft, samt i vissa andra senare delar (jfr nedan!). De östra murhörnerna hava hörn-

HÖRNKEDJOR.

kedjor av huggen sandsten. I väster äro hörnkedjorna av granit med endast ett och annat sandstensblock, ganska rått utförda. Längs östra och södra muren fram till vapenhuset löper en skrån-

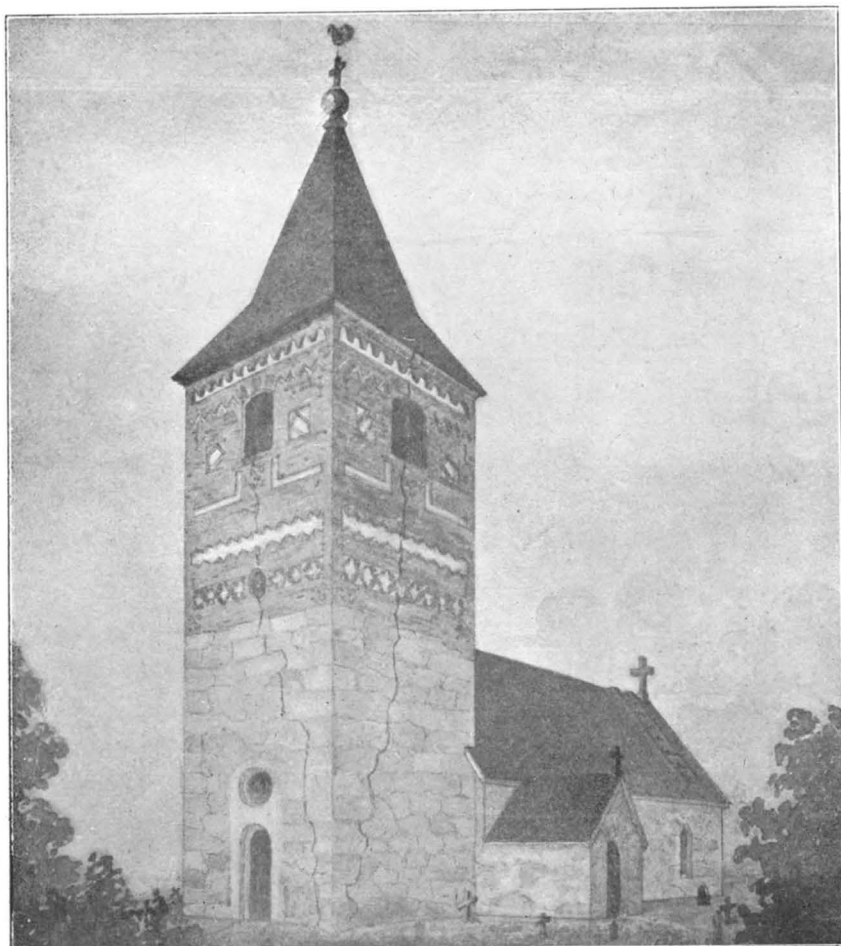

Fig. 177. Skepptuna 1868. Efter en lavering i kyrkans arkiv.

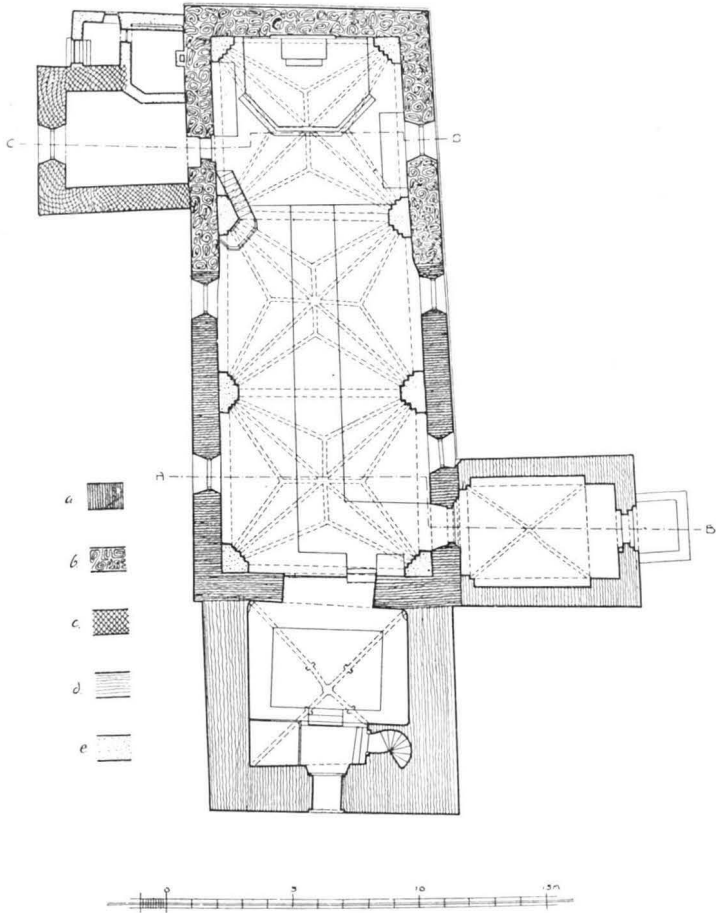
Obs.! Den näst nedersta blinderingen är felaktigt tecknad. Jfr fig. 176.

Die Kirche nach einer Abbildung von 1868.

tad sockel av huggen sandsten. Några stenar i denna hava en rikare profilering och visa genom sin buktning, att de ursprungligen tillhört en absid. — Murverket består av valda, delvis kluvna mindre gråstensblock. Kyrkan är numera utvändigt orappad med i sen tid gjord fogstrykning, men var åtminstone under slutet av 1700-talet »utvändigt rappad» (Sockenst.-prot. 1789). Å en lavering från 1868 med anteckning: »Kyrkans nuvarande utseende», förvarad i kyrkans arkiv, synas stenarna fria (fig. 177). — Alla omfattningar äro slätputsade (utom ingången till vapenhuset).

SOCKEL.

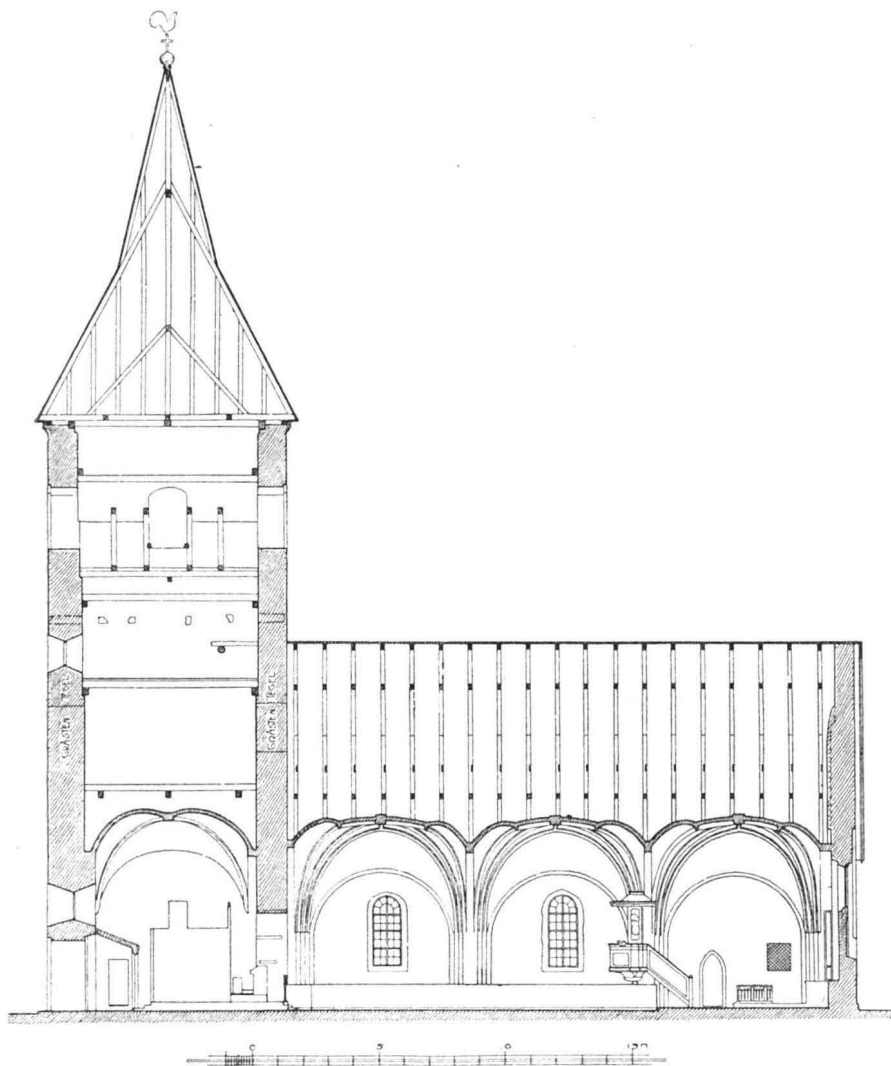
YTTERMURARS
BEHANDLING.

D. Blomquist o. A. Liljenquist delin. 1912.
 Fig. 178. Skepptuna. Plan. Skala 1:300.
 Grundriss der Kirche.

FÖNSTER. Fönstren erhöillo sin nuvarande stickbågiga form vid en upphuggning 1850. De på sydsidan hade tidigare förstorats 1735 — då »gjordes 3:ne nya fönstergluggar på södra sidan», varav en bestodades av major M. Nisbeth¹ (N I). Vid detta tillfälle måste en urtagning göras i vapenhusets tak för att få plats för det därinvid belägna fönstret (fig. 180, h). Spår av äldre fönsteranordningar synas å muren (jfr s. 216 o. 218). Detsamma är fallet på östmuren, som

¹ MAURITZ WILHELM NISBETH, sedermera överstelöjtnant, ägde Löfhamra i Skepptuna socken, † 1767.

D. Blomquist o. A. Liljenquist delin. 1912.

Fig 179. Skepptuna. Längdsnitt mot norr.

Längsschnitt gegen Norden.

numera endast har ett vid en restaurering 1907 tillkommet rundfönster. Det å fig. 192 synliga, igenmurade rundbågiga fönstret erhöi troligen denna storlek och form 1754.¹ På norra sidan upphöggs tvänne »fönstergluggar» åren 1732—34 »för bättre ljus skul, i

¹ »Thet Fenster, som öfwer Altaret i Choret är, skall aldeles nytt göras» (Soekenst. prof. 1754). Fönstrets äldre, dock ej ursprungliga, form framgår av fig. 188.

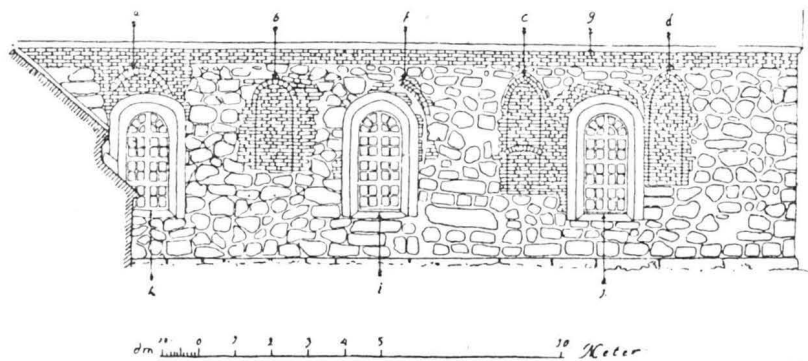

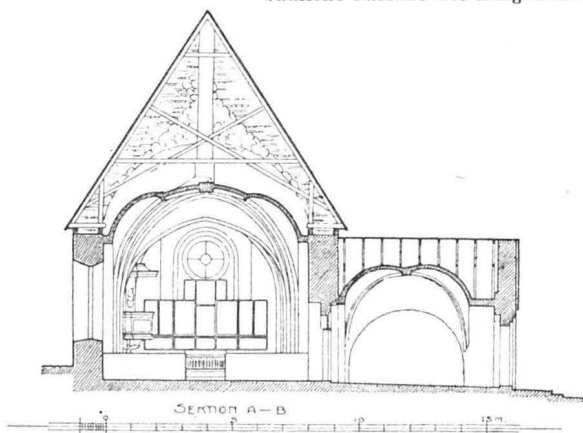
Fig. 180. Skepptuna. Långhusets södra fasad.
Südliche Fassade des Langhauses.

Alb. Flink delin. 1917.

kyrkan» (N I). — I väster finnes ett rundfönster strax ovanför den där belägna portalen, tillkommet 1755 i samband med denna.

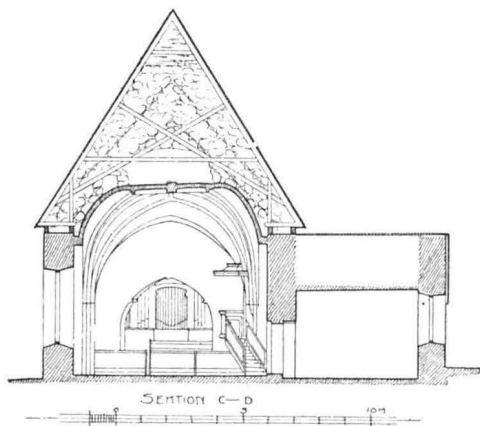
Kyrkan har två ingångar: vapenhusets och tornets. Den förra är spetsbågig med en enkel omfattning av oputsat tegel, som bildar två avtrappningar av 15 cm. bredd. En gravhäll (s. 256) tjänar till trappsten. Dörren — klädd med i snibb mot varandra ställda bräder; numera blåmålad — är förfärdigad 1665, men har gotiska smidda beslag (fig. 183) och en ringformad port-

INGÅNGAR.

Uppmätt av D. Blomquist o. A. Liljenquist 1912,
kompletterat av Alb. Flink 1917.

Fig. 181. Skepptuna. Tvärsnitt mot öster.
Querschnitt gegen Osten.

Uppmätt av D. Blomquist o. A. Liljenquist 1912,
kompletterat av Alb. Flink 1917.

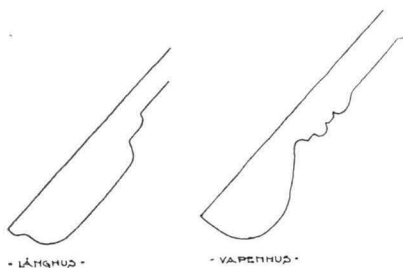
Fig. 182. Skepptuna. Tvärsnitt mot väster.
Querschnitt gegen Westen.

klapp (fig. 184), som tydligen överflyttats från en äldre dörr. — Den höga, rundbågiga ingången genom tornet upptogs 1755 »i anseende till den myckna trängsel som nu förorsakas wid uthgåendet» (Sockenst.-prot. 1754). Klockaren Dufwa erhöill för detta arbete 18 daler. Förut fanns på samma plats ett stort fönster, upptaget (eller utvidgat) 1655.

Golvet är i långhusgången lagt med plansten; under bänkkvarteren är trägolf; i koret plansten och gravstenar (koret lades med huggen sten 1756); inom altarringen trägolf; i tornets bottenvåning samt i sakristian likaledes trägolf; i vapenhuset tegel, lagt i mönster, samt trenne gravstenar.

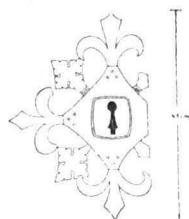
D. Blomquist delin. 1912
Fig. 185. Skepptuna.
Profil av ribba i långhusets valv.
Profil einer Rippe im Gewölbe des Langhauses.

A. Liljenquist delin. 1912.

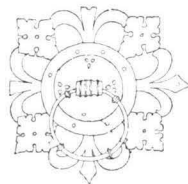
Fig. 186. Skepptuna. Vindskidor.
Windbretter.

¹ I det västligaste valvet har dock själva mittstjärnan oprofilerade ribbor. Teglet i dessa ser yngre ut.

D. Blomquist delin. 1912.
Fig. 183. Skepptuna.
Nyckelplåt å vapenhusdörren.

Schlüsselschild an der Tür zur Vorhalle.

D. Blomquist delin. 1912.
Fig. 184. Skepptuna.
Dörring å vapenhusdörren.

Türklopfer an der Tür zur Vorhalle.

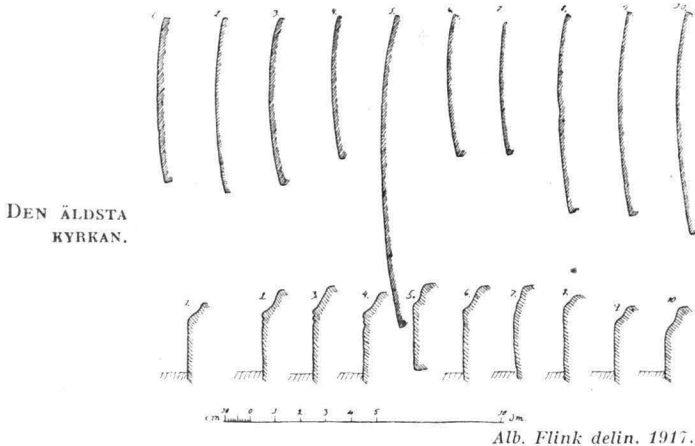
INNERVÄGGAR
OCH VALV.

Kyrkan är invändigt vitputsad. I koret finnas kalkmålningar (se nedan s. 224). Långhuset är välvat med tre lika stjärnvalv av tegel (se fig. 190) med ribbor av formtegel med genomskärning som fig. 185 visar.¹ Ribborna blevo vid restaureringen 1907 ställvis lappade samt renskrapade från puts. Valven vila på flerspråkiga murpelare av tegel och mellan dessa slagna sköld- och gördelbågar, de förra rundbågiga, utom i öster och väster, där de, liksom gördelbågarna, äro svagt spetsbågiga.

Takstolen, vars konstruktion framgår av fig. 181—182, torde vara jämnårig med valven, men undergick 1776 en större reparation. — Alla yttertak äro sadeltak, klädda med tjärade

TAKSTOL.

YTTERTAK.

DEN ÄLDSTA
KYRKAN.

Fig. 187. Skepptuna. Horizontal- och vertikalsektioner av stenar, nu sittande i östra korsockeln. Horizontal- und Vertikalschnitte von Steinen, jetzt im östlichen Chorsockel sitzend, ursprünglich Sockelsteine einer Apsis.

furuspån, de äldre av dessa rundskurna. En fullständig omspånning företogs 1701. Vindskidor se fig. 186.

Kyrkans äldrigaste del är den västra hälften av långhuset. Skarven går genom det mellersta fönsterparet, varför den bäst iaktages från vinden. Särskilt på norra sidan märkes här en ojämnhet bland sterna, som tyder på en vinkelrätt mot sträckmurarna gående tvärmur. Detta är den gamla triumfbågsmuren, från vilken åt öster ett smalare kor torde utgått. Till detta har en halvrund absid anslutit sig, om man får döma av de i den nuvarande sockeln använda buktade sockeldelarna. Dessa förekomma till ett antal av 10 på östsidan av den nuvarande kyrkan, några med inhuggna ränder (fig. 187). Den ursprungliga kyrkans låga röste är synligt i den nuvarande västra gaveln från långhusvinden (fig. 182). Det är värt att lägga märke till den ovanliga bredden och höjden hos denna absidkyrka (absidens radie 3,15 m.). Skråkantad sandstenssockel fanns på södra sidan, utom längst väster ut; absidens sockel var profilerad (fig. 187). Av hörnkedjorna voro de östra sannolikt finare arbetade än de ännu bevarade västra. Säkerligen är det materialet från dem, som kommit till användning i den nuvarande kyrkans östra hörnkedjor. Huruvida murarna voro putsade, kan ej med bestämdhet avgöras, då den från vapenhusvinden och tornet synliga gamla murens ytskikt är skadat av eld. Två rundbågiga, små, högt sittande fönster med tegelskoning¹ funnos på sydmuren. Det ena synes igenmurat å kyrkans yttermur (fig. 180 b); dessutom synes dess översta del från vinden. Det har en bred, vitputsad smyg inåt. Det andra är detsamma, som det å teckningen i »Afritningar» (fig. 188) invid vapenhuset synliga, vilket

¹ Tegelmått 21 × 13,5 × 10 cm.

senare utvidgats (jfr fig. 180).¹ Ingångens form är okänd. Den var belägen på samma plats som den nuvarande ingången från vapenhuset till långhuset (jfr s. 218). Om den inre överäckningen kan man på grund av branden ej döma. Troligast är, att kyrkan hade platt tak.

I östmuren av det nuvarande tornets bottenvåning skjuta stenar fram, tydande på, att här fordom funnits ett smalare torn. Detta göres f. ö. troligt redan genom tornbågen, som har 1200-tals-, ej 1400-talsform. Då det romanska röstet så tydligt synes i tornmuren från långhusvinden, måste man emellertid anse, att det ursprungliga tornet hade tunnare mur än själva röstet.

Säkerligen avses denna kyrka i den handling från 1289, som uppsattes i närvaro av »Domino Nicholao rectore ecclesie skeptunum». ² Senast till 1200-talets mitt hänvisas den nämligen genom sin fönsterform och genom sin plan med trängre kor och absid.³ Då tegel kommit till använd-

¹ Under en mellanperiod måste fönstret ha haft en bredare, rundbågig form att döma av spåren på muren.

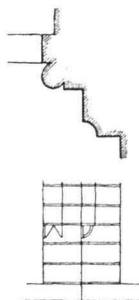
² DIPL. SUEC., II, nr 989.

³ Den av Salvius (jfr källförteckn.) omnämnda traditionen, att den hel. Birgitta skulle låtit bygga upp kyrkan, är alltså ohållbar. Möjligen kan hon ha haft något att göra med den på 1300-talet företagna ombyggnaden (se nedan s. 218—219).

Fig. 188. Skepptuna kyrka 1684. Efter konceptritning till »Afrtningar».

Die Kirche Skepptuna 1684 nach Handzeichnung.

DATERING.

D. Blomquist delin. 1912.

Fig 189. Skepptuna.

Profil i ingången mellan långhus och vapenhus.

Profil im Eingang zwischen Langhaus und Vorhalle.

OMBYGGNAD
AV KORET.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 190. Skepptuna. Interiör av långhuset mot öster.

Innenbild gegen Osten.

ning, kan den emellertid knappast heller vara äldre än omkr. 1200.¹ Den förefaller att ha byggts ganska långsamt från öster till väster. Endast härigenom kan man förklara det påfallande faktum, att den västra delen fått ett så mycket råare utförande än den östra (sockeln, hörnkedjorna).

Icke långt efter sitt färdigställande synes kyrkan ha brunnit. Tydliga brandspår synas såväl på det lilla romanska röstet i västra gavelmuren som på den från vapenhusvinden synliga gamla muren. Efter branden undergick den en större ombyggnad. Koret

med absiden revs och ersattes med en tillbyggnad: den nuvarande kyrkans östra del. Härvid kom material från den gamla kyrkan till användning i sockeln och hörnkedjorna. Röstena höjdes och kyrkan fick ett högt tunnvalv av trä (vilket framgår av bevarade putsrester å gavelröstena). Invändigt putsades murarna. Den nya delen av kyrkan erhöll på sydsidan två långsmala, spetsbågiga fönster med tegelomfattning,² desamma som nu synas igenmurade (fig. 180, c, d). Övre delen av det ena — med bred, vitputsad smyg — synes dessutom från vinden. Å det östligare av dessa fönster skjuter kanten av en solbänk av gråsten fram. Å östmuren funnos tre kopplade, spetsbågiga fönster — det mittersta något högre än de båda andra — ut- och invändigt omfattade av en gemensam, svagt spetsbågig nisch av en halvtstens djup (fig. 192). Den gamla portalen utvidgades till sin nuvarande form med spetsbågig, vackert profilerad omfattning av handslaget, oputsat tegel (fig. 189). Den omges av en rektangulär mur-

¹ Jfr J. Roosval i ROMDAHL & ROOSVAL, Sv. konsthist., Sthlm 1913, s. 28 och 30.

² Tegelmått 21 × 13,5 × 10 cm. B. vid glaset 42 cm.

yta av tegel, som ursprungligen var oputsad med målade fogar (synlig från vapenhusvinden).

Tillbyggnaden är ett prov på den byggnadsriktning, som var bruklig i mellersta Sverige särskilt under början av 1300-talet, och som karakteriseras av hög, spetsig takresning, högt trävalv och rak koravslutning. Ofta förekommer det trekopplade fönstret i samband med denna typ.¹ Trävalvet förekommer daterat, dokumentariskt i Estuna (1298), inskriftligt i Råda i Värmland (1323).

Sakristian ligger ej i förband med koret, men har troligen ganska snart byggts till detsamma. Den har liknande murverk och hörnkedjor av finhuggen sandsten. Sockel saknas. Vattentaket synes ha blivit senare höjt, ty det skär en under 1400-talet tillkommen tegelförhöjning av långhusets mur. Invändigt täckes sakristian av ett ursprungligt tunnvalv av gråsten med vederlag i öster och väster. I norra muren är ett senare (1757) utvidgat fönster. Ingången till långhuset är tegelomfattad,² spetsbågig, med två avtrappningar av en tegelstens bredd. Den stänges av en plåtbeslagen dörr med beslag och dörring.

Vapenhuset, av gråsten, stöter stumt mot långhusmuren. Det är uppfört vid okänd tid, troligen under 1400-talet. Valvet, ett kryssvalv med ribbor av fyrsidig genomskärning, vilka börja i muren utan markering, vilar på breda, spetsbågiga sköldbågar. Den norra sköldbågen bortskygger krönet av ingången till långhuset. Tidigare synes vapenhuset haft öppen takstol, eftersom

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 191. Skepptuna. Interiör av långhuset mot väster.
Innenbild gegen Westen.

SAKRISTIA.

VAPENHUS.

¹ Jfr G. BOËTHIUS, *Stilströmningar inom den uppländska tegelarkitekturen* (i Upps. Stud., I, 1918, s. 177).

² Tegelmått 28×14×8,5 cm.

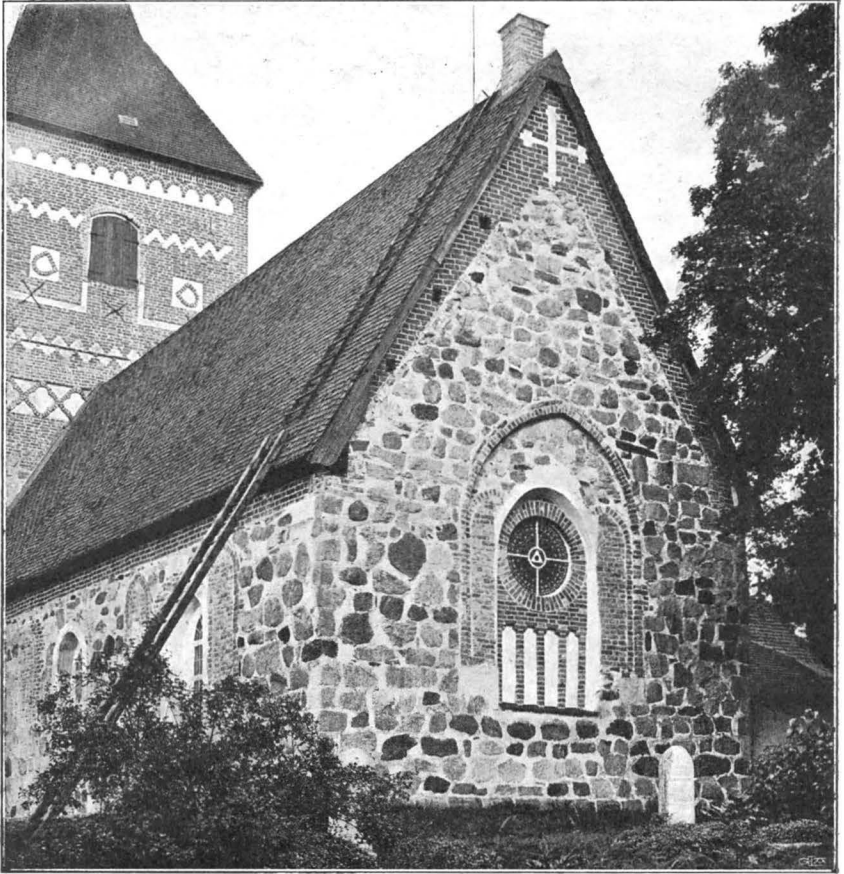

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 192. Skepptuna. Östgaveln.
Ostgiebel.

spår av fin puts synas ända upp i spetsen på södra röstet; däremot har tydligen norra väggen med tegelportalen stått oputsad.

TORN. Tornet, som rider på västra gavelröstet och icke ligger i förband med långhuset, är till sin nedre hälft uppfört av stora gråstensblock. Dess övre hälft är byggd av tegel i munkförband. Gråstensmuren är vid teglets vidtagande ojämnt avslutad. Å tegelmuren finnas rika blinderingar, lika på alla sidor, med vitputsade inre ytor (fig. 176; 192). Upptill avslutas muren av en profilerad list, bestående av hålkäl och kvartsstav.

Tornets bottenvåning öppnar sig mot långhuset med en tegel-skodd spetsbåge med anfangslistor (hålkäl och platta), dekorerad

av en rundstav i bågens spets och en dylik mitt i vardera bågskänkeln. Valvet, ett högt kryssvalv med avfasade ribbor, saknar sköldbågar — utom mot öster — och är säkerligen ursprungligt. Nära krysset är å varje ribba en tegelsten tvärlagd.

Tornet indelas numera genom tre bjälklag och två golv. Den ursprungliga indelningen har varit något olika. Ett stycke ovanför tegelmurens början kan man iakttaga ett system av bjälkhål, 18 till antalet, nu delvis igenmurade, som har gått igenom muren i sådan riktning, att de, utdragna, skulle mötas i tornets mittpunkt. Troligen är detta spår efter ett bjälklag till en ursprunglig tornspira eller till stöd för byggnadsställning kring tornkrönet. Läget för klockstolarna är ej ursprungligt. Dessa, vilkas konstruktion framgår av fig. 179, stå fritt från muren. — I nuvarande andra våningen finnes ett rundfönster mot väster. De fyra stickbågiga ljudluckorna äro, som omfattningsteglet visar, ej ursprungliga. Förmodligen upptogs de 1789, då klockorna flyttades in i tornet, och avskuro då delvis tegelorneringen. De ursprungliga, mindre ljudgluggarna, som voro väl inpassade i densamma, synas igenmurade under de nuvarande.

Att döma av tegelorneringen återgår tornet på Uppsala domkyrkas gamla torn.¹ Samtliga element av Skepptunatornets dekorerings återfinnas där, utom rundbågefrisen. Formen på blinderingarnas sköldar hänvisar på tiden omkring 1400-talets mitt. Att rundbågefrisen vid medeltidens slut ånyo upptogs är en känd sak. Dateringen bekräftas genom det ursprungliga valvet, som är typiskt för medlet av 1400-talet.²

Tornet har flera gånger visat tendens att spricka och har därför förankrats. Den förut omnämnda laveringen av år 1868 visar å syd- och västmurarna farliga sprickor. I en skrivelse från Ö. I. Ä. detta år förordas uppbyggandet av strävpelare, dock borde helst »tornet så fort sig göra låter nedrifvas för att till samma form och utseende det nu eger derefter ånyo uppföras». (!) Detta blev dock lyckligtvis aldrig satt i verket.³

¹ O. JANSE i »UPPLAND», I, s. 575, 581; J. ROOSVAL i ROMDAHL & ROOSVAL, a. a., s. 33.

² Enl. benäget meddelande av fil. lic. G. Boëthius.

³ År 1821 var tornet utsatt för en annan fara. Då väcktes nämligen förslag att inrätta tornvinden till spannmålsmagasin. Men man fann förslaget »vädeligt i anseende till den skada, som igenom ett sådant företag medels gluggars öppnande och hjelkars inhuggning i Tornmuren» (Sockenst.-prot. 1821) kunde åstadkommas, och det verkställdes ej.

TORNHUVEN. Tornhuven har icke alltid haft sitt nuvarande utseende. Bilden i »Afritningar» (1684; fig. 188) visar ett sadeltak med längdriktning i öster och väster och med spånklädda gavelsidor. En järnspira med tupp utgör krön. 1706 »bygdes nyt Torn» (= huv). Denna var pyramidformig, krönt av en korsspira med fyra kopparkulor och en sol (Räk.). 1768 uppsattes en kyrktupp, varvid »Soldaten Axel Enbom olycksaligen nedföll och ändade sitt lif» (Räk.). Redan 1776 krävdes ny reparation. Huven var då »til dess öfwersta del . . . skadad och röten», vilket skulle afhjälpas därigenom »at hjertstücken med det öfriga rutna werket afskäres, så mycket, att man får friskt träd; från denna afskärningen skarfwat tornet med en ny spets, som fästes i den gamla afskurna hjertstücken med en jernstång,» etc. (Sockenst.-prot.). Härvid fick huven sin nuvarande konkavt brutna form. Den prydes av en förgylld koppartupp på ett kors med klot och är, liksom sina föregångare, bräddbeslagen och spånklädd. Den ursprungliga medeltida spiran torde haft liknande form, men varit mycket högre.

**KYRKAN
VÄLVES.**

Icke långt efter tornbygget välvdes kyrkan, varvid även sträckmurarna påbyggdes med fyra skift tegel, och taket fick en ännu brantare resning än förut. Att detta skedde efter tornets tillbyggande synes därav, att den nya takstolen — som torde vara densamma som den nuvarande — kom att avskära tegelorneringen; å andra sidan kan välvningen ej skjutas för långt fram i tiden på grund av valvens och ribbornas form (jfr s. 215). Östra gavelröstet påmurades även och pryddes med en liten putsad blinde-ring i form av ett grekiskt kors med tvärslåar på armarna. — I samband med valven inbyggdes en falsk triumfbåge, som kvarstod ända till 1776. Då föreslogs, att »de nu warande ofanteliga pelarena samt långt nedhängande hwalfbågen som betager åhörarena utsigten och liuset i kyrkan nedtages och en ny hwalfring proportionerad efter sit behof upföres, hwarigenom äfwen winnes en prydnad för sjelfwa kyrkan.» (Sockenst.-prot.). — Till följd av valvslagningen måste fönstren på sydsidan igenmuras (med undantag av fönstret a å fig. 180); de kommo nämligen att befinna sig rakt framför murpelarna. De igenmurades i medeltidsförband. I stället upptogos de å fig. 180 med f och g betecknade fönstren.

**REPARATIONER
I NYARE TID.**

Av reparationer i nyare tid känna vi en på 1550-talet genom

ett brev av Gustaf Vasa.¹ Senare ha större reparationer av kyrkan företagits 1776 och nu senast 1907 under ledning av arkitekten G. Améen, varvid bl. a. östra gavelfönstret fick sin nuvarande form, valvribborna renhöggos och diverse inredningsarbeten företogos. Sedan den sistnämnda reparationen sker uppvärmningen medelst varmluft. Värmekammaren uppfördes av tegel invid sakristian och är utvändigt spritputsad. Varmluften inläppes genom en i korets nordöstra hörn uppbruten, fyrkantig öppning med enkelt järngaller.

UPPVÄRM-
NING.

Alb. Flink delin, 1917.

Fig. 193. Skepptuna. Ornamentbård. Medeltida kalkmålning å norra kormuren. Ornamentale Borte an der nördlichen Chormauer.

¹ Gustaf I:s registratur 1552. (Handl. rör Sv. hist., 23, Sthlm 1905.) »... Förskrift till her Hans i Vibbo, att han lather kyrkiewärderne vijdt Schefftuna få till theris kyrkiebygning aff kyrkieherbergit ther samme stedtz så myckitt the ther till behöffe.»

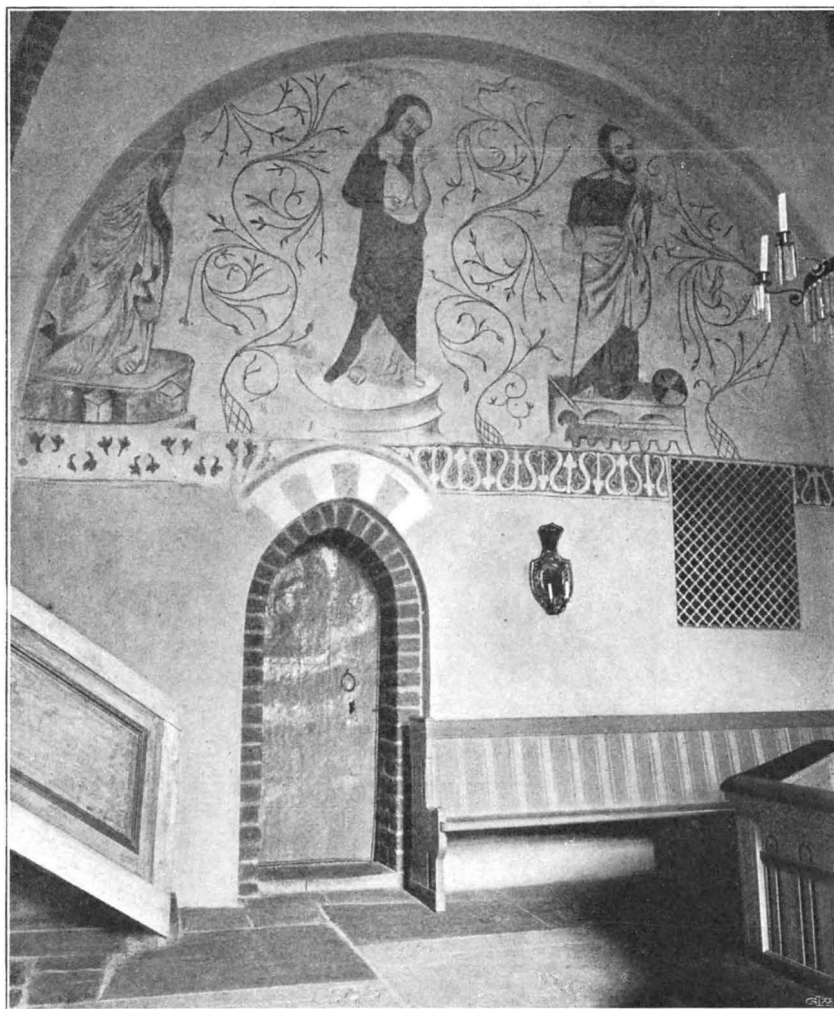

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 194. Skepptuna. Medeltida kalkmålning å norra kormuren.
Kalkmalerei aus dem Ende des 14:ten Jahrhunderts an der nördlichen Chormauer.

Medeltida kalkmålningar.

Å korets norra vägg, samt delvis å dess östra och södra finnas medeltida målningar, utförda med kalkfärg på torr grund. De sträcka sig bakom murpelaren vid predikstolen, samt ovanför valven intill tegelförhöjningen. På vinden ser man också tydligt deras begränsningslinje målad med rött — just vid den punkt,

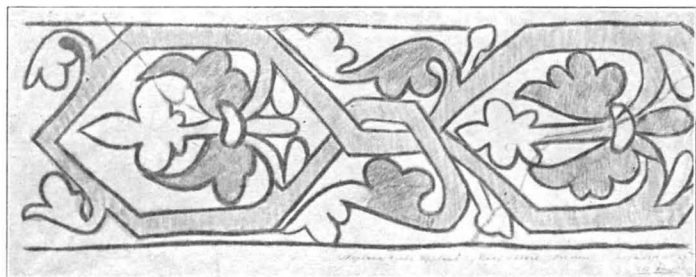
Foto. A. T. A.

Fig. 195. Skepptuna. Samma målning som fig. 194 före restaureringen 1907. Dieselbe Malerei wie Fig. 194 vor der Restauration.

där östra tillbygget börjar. Hela den nyttillbyggda delen användes alltså som kor — endast koret var målat.

Målningarna utgöras av stora, på ett slags postament stående apostlfigurer. På norra väggen äro nu två fullt synliga, en till hälften; huvudet av den tredje, samt av ännu en fjärde synas ovanför valven. På södra sidan ha säkerligen även fyra fått plats, trots fönstren — den enda från kyrkan synliga figuren står så långt åt öster, att han nästan skymmes av pelaren; ett från vinden synligt huvud befinner sig helt nära begränsningslinjen åt väster; på detta vis ha de väl makats för att få plats. På östväggen finnas fragment av två. Var de återstående två apostlarna varit anbragta är svårt att avgöra; säkerligen har dock tolvtalet varit fyllt. I någon mån liknande anordningar finnas i Othems kor (Gottl.),¹ i Alsike (Uppl.) — där apostlaraden löper runt hela kyr-

¹ Här äro två apostlar anbragta på triumfbågens mot koret vättande mur. Tydliga putsrester på vinden i Skepptuna visa emellertid, att denna kyrka måste ha stått utan triumfbåge under trätunnvalvets tid.

Alb. Flink delin. 1917.

Fig. 196. Skepptuna. Ornamentbård ss. fig. 193; å östra kormuren.
Ornamentale Borte wie Fig. 193; an der östlichen Chormauer.

kan —, samt särskilt i Himmeta (Västmanl.), vars målningar f. ö. även i stilen visa frändskap med Skepptunamålningarna. — Fyra av apostlarna hava vid sin fot enkla konsekrationsskors, målade i svart och rött (Diam. c:a 28 cm.). Figurerna skiljas från varandra av ett i stora bågar slingrande, finbladigt rankverk. Målningarna avslutas nedåt på halva väggen medelst en bård med stiliserade växtmotiv — olika på varje vägg — av starkt ålderdomligt tycke (kanske medvetet arkaiserande).¹ — De använda färgerna äro rödbrunt, grönt och svartgrått.

Alb. Flink delin. 1917.

Fig. 197. Skepptuna. Ornamentbård ss. fig. 193; å södra kormuren.
Ornamentale Borte wie Fig. 193; an der südlichen Chormauer.

¹ I Edshults gamla kyrka i Småland — riven på 1830-talet — fanns en målad bård, som, ehuru rikare, var mycket lik bården på norra sidan i Skepptunas kor (avb. i MANDELGREN, *Monuments scandinaves du moyen âge*, Paris 1862. pl. 13). I den norska kyrkan Vang fanns ett målat trätunnvalv med en bård, som något påminner om bården på södra sidan i Skepptunas kor (avb. i A. LINDBLOM, *La peinture gothique en Suède et en Norvège*, Sthlm 1916. pl. 12). Båda dessa tillhöra 1300-talet (A. LINDBLOM i »Fornvännen», 1911, s. 83. — *La peinture gothique* . . . s. 137).

Figurstilen är höggotisk, men rankornamentiken mellan figurerna påminner om tidiga 1400-talsmålningar (exempelvis i Tensta, signerade 1437). De egendomliga podierna, varå apostlarna stå, hava däremot en för 1400-talet främmande form. Det östra podiet har en tydligt byzantinsk byggnad, och troligen förklaras hela anordningen genom lån från äldre byzantiniserande målningar.¹

Koret kan ej ha blivit målat omedelbart efter sitt färdigbyggande. Från vinden synes nämligen, att sträckmurarna täckas av dubbla putslager, och det är på det övre skiktet målningarna anbragts. Å andra sidan måste någon tid ha förflutit mellan korets målning och valvslagningen. Troligen härröra målningarna från 1300-talets slut. — De överkalkades vid valvslagningen och framtogos åter vid kyrkans restaurering 1907 av artisten C. Wilh. Pettersson.

C. Gunne delin. 1918.

Fig. 198. Skepptuna. Detalj av kalken fig. 209

Détail des Kelches fig. 209.

Inredning och lösa inventarier.

Altarbordet av trä, målat i blågrönt, är utfört 1907. Altarringen, av trä med genombrutna fyllningar, målad i blågrönt med förgyllning och klädd med röd sammet, härrör från samma år. Föregående altarring utfördes 1797.

ALTARE.

Å altaret står ett stort altarskåp, kyrkans förnämsta prydnad. Skåpet, vars form och indelning framgår av fig. 205, är utfört av skulpterad, förgylld och målad ek. Dörrarna äro såväl in- som utvändigt prydda med målningar. Predellan innehåller liksom

ALTARSKÅP.

¹ Se J. ROOSVAL i Sv. Tidskr., årg. 8 (1918), s. 109.

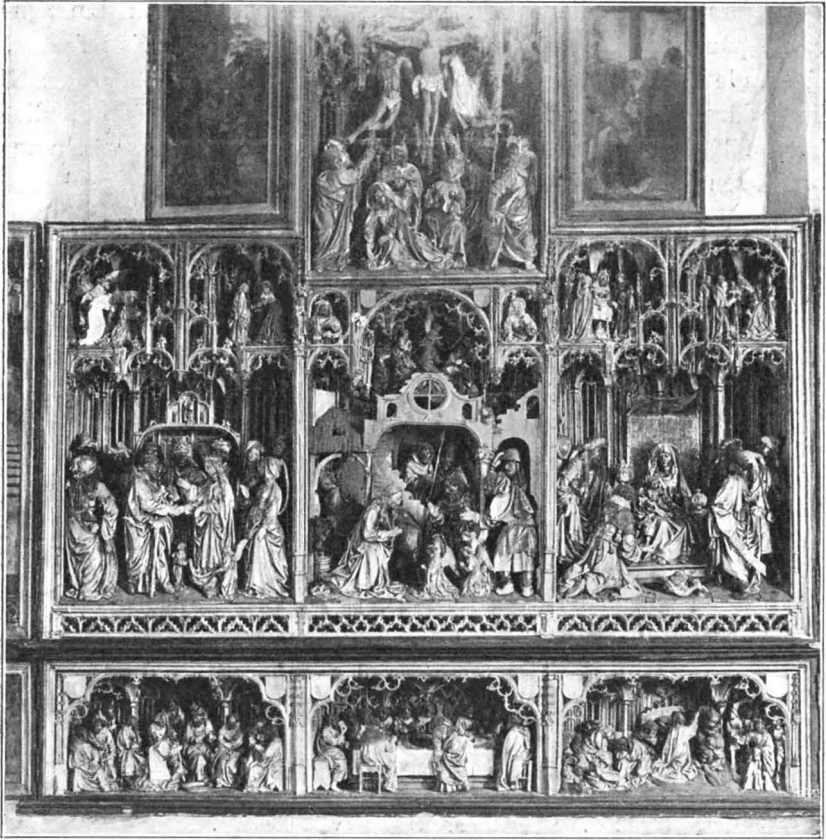

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 199. Skepptuna. Altarskåp från början av 1500-talet. Corpus.
Schnitzaltar aus der Werkstatt Jan Bormans zu Brüssel; Polychromie der Figuren
von Cornelis Scernier (Coninxloo?). Anfang des 16:ten Jahrhunderts.

corpus skulpterade figurscener och är försedd med särskilda dörrar.¹

Skulpturerna framställa (jfr skema å fig. 205):

1. Marias förmälning. (Här är att anteckna en materialegen-
domlighet, i det att Marias krona är av bly)
2. Herdarnas tillbedjan (fig. 201). (Kristusbarnet saknas.)
3. Konungarnas tillbedjan.
4. Jesus två lärjungarnas fötter.

¹ H. HILDEBRAND omtalar (Ö. Uppl., s. 155), att skåpet var försedd med en extra predella, som troligen ej från början tillhört detsamma, »med huvud av lärjungarna, samt en konung och en biskop». Denna har nu icke återfunnits.

—Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 200. Skepptuna. Altarskåpet. Vänstra dörrpartiets målningar.
Schnitzaltar. Gemälde an der Innenseite des linken Flügels.

5. Nattvarden (fig. 202).

6. Getsemane.

7. Korsfästelsen.

8—12 äro biscener, framställda med smärre figurer i mas-
verket över de stora huvudscenerna 1—3.

8. Bebådelsen.

9. Marias och Elisabeths möte.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 201. Skepptuna. Altarskåpet. Parti av Corpus (Herdarnas tillbedjan)
Schnitzaltar. Theil vom Corpus (Anbelung der Hirten).

10. Ängelens förkunnelse för herdarna.
11. Omskärelsen.
12. Frambärandet i templet.

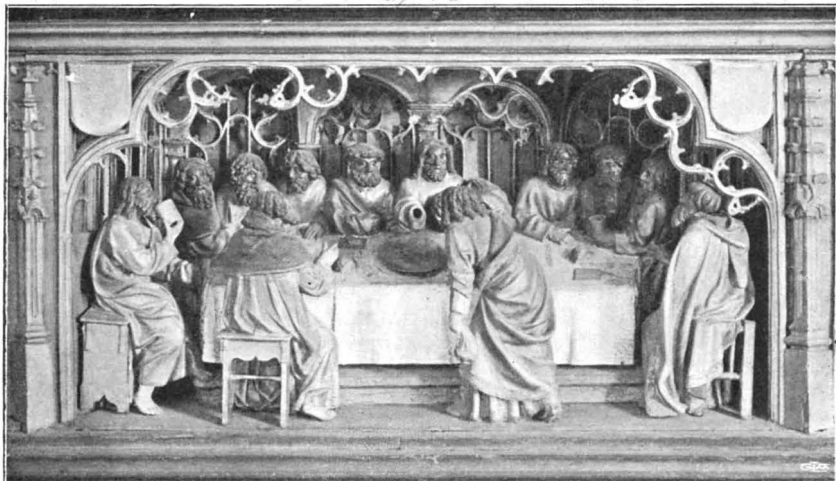

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 202. Skepptuna. Altarskåpet. Detalj av predellan (Nattvarden).
Detail aus der Predella des Schnitzaltares (das Abendmahl).

De två små statyetterna på kolonnerna, som skilja corpus' tre huvudscener åt, äro anmärkningsvärt goda arbeten. De framställa kyrkofadern Augustinus och Jacobus d. ä. Halvfigurerna i nischer därbredvid äro en profet och en sibylla. I svicklarna mellan dessa nischer och rundbågen mitt i skåpet befinna sig ett par sköldar, avsedda att bemålats med donatorernas vapen, men i detta fall endast förgyllda.

De skulpterade delarna av skåpet äro rikt förgyllda med sparsamma inslag av blått, vitt, något rött. Bakgrunderna utgöras överallt av förgyllt masverk i form av höga, gotiska kyrkfönster. Fondväggen innanför masverket på altarskåpets nedre kant är målad blå. Förgyllning och färger äro lagda på kritgrund. — Dräktbårderna äro stundom sammansatta av majuskler, som i flera fall bilda läsliga ord:

I scenen med herdarnas tillbedjan läses på Jungfru Marias mantelbård på ryggen: BRVESEL D (resten utplånad); på en mantelfäll, nedhängande från högra armbågen: G H (plats för omkr. 10 bokstäver) CO(?)NELIS SCH (1 bokst.) NIER; på nedersta bården: BRVESEL.

I förmålnings-scenen läses å ärmen på en man i spetsigt uppsvängd hatt: SANIAPI (ett namn?).

I scenen med konungarnas tillbedjan läses på Jungfru Marias

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 203. Skepptuna. Altarskåpet. Detalj av dörrarnas yttre bemålning.
Schnitzaltar. Detail der Gemälde an der Aussenseite des linken Flügels.

mantelfåll: NELIS (∞-formig ranka) SCHENIER; upp- och nedvänt ELIS S (4 bokst.) IER. På Melchiors vänstra arm ser man också rester av namnet Cornelis Schenier. Likaså två gånger på övre delen av hans mantelbård.

I korsfästelsescenen läses på madonnans dräkt brottstycken av samma inskrift som eljes, ehuru här på ett ställe står: NIELIS. På skölden, som hålles av mannen längst till höger, finnas några svårtydda bokstäver.

Målningarna, som äro utförda i olja, äro bäst bevarade på dörrarnas insidor (fig. 200). De innehålla här mest blågrönt och rött, samt en kall, grå färg. De stora dörrarnas framställningar inramas av målat masverk. Här framställles:

I. Marias födelse. På sänghimlens kant står MARIA (majuskler).

II. Marias tempelgång. På Marias moders dräktbård HANNA (majuskler).

III. Flykten till Egypten. (I bakgrunden skördeundret, samt en omkullstörtande avgud).

IV. Jesus undervisar i templet som tolvårig gosse.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 204. Skepptuna. Altarskåpet. Högra dörrpartiets målningar.
Schnitzaltar. Gemälde an der Innenseite des rechten Flügels.

- V. Inridandet i Jerusalem på palmsöndagen.
- VI. Jesus utdriver växlarna ur templet.
- VII. Jesus gripes i Örtagården.
- VIII. Jesus inför Pilatus.
- IX. Korsbärandet.
- X. Pietà.

Målningarna på dörrarnas utsidor äro illa medfarna; färgen är till stor del avflagad. De framställa:

- a. Döparens halshuggning. Salome mottager hans huvud på ett fat.

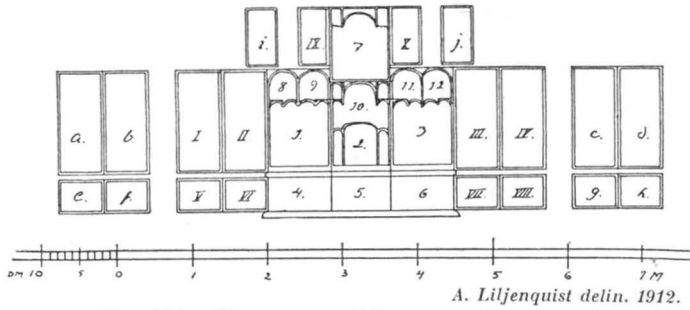

Fig. 205. Skepptuna. Schema av altarskåpet.
Schema des Schnitzaltares.

b. Salome inför Herodes (med Döparens huvud på ett fat?). Vid hennes fötter en hund.

c. Maria Magdalena vid Jesu fötter. Bilden är mycket förstörd, men i nedre hörnet urskiljes en knäböjande kvinna, på vars kjortelfäll namnet Maria är målat med gula bokstäver. F. ö. synas spår av en apostel, Jesu ansikte och två skäggiga personer.

d. Maria Magdalena smörjer Jesu huvud. Framför Kristus, som ligger till bords, synes en gråtande kvinna, som lyfter en kanna över hans huvud.

e. En skara knäböjande, bedjande män (donatorer). (Fig. 203.)

f. Kristus som förebedjare visar knäböjande på sitt sidosår inför Gud Fader, som sitter på en tron med välsignande utsträckt hand.

g. Tre förebedjande helgon: Maria, Johannes och Maria Magdalena.

h. En skara knäböjande, bedjande kvinnor (donatricer).

i. Madonnan med barnet, omgiven av mandelformig strålgloria.

j. Gregorii mässa.

På vardera av predellans kortsidor en stämpel i form aven passare. Av de ovan refererade inskrifterna på dräktbårderna, av vilka otydliga rester förekomma även på andra ställen än de ovannämnda, framgår, att dess tillverkningsort är Brüssel. Från en verkstad i Brüssel — mästare Jan Bormans¹ — stammar också det altarskåp i svensk ägo, som står Skepptuna-skåpet närmast, nämligen det stora skåpet i Jäders kyrka i Södermanland². Skulpturerna i dessa båda skåp förete en nästan till alla delar överensstämmande lik-

¹ Se J. ROOSVAL, Om altarskåp i svenska kyrkor och museer ur mästare Jan Bormans verkstad i Bryssel. Sthlm 1903.

² Se J. ROOSVAL, A. a. s. 57 o. ff., fig. VII, 28, 31, 40, 44. Jäderskåpet finnes även omnämnt och avbildat i STRÄNGN. STUD., s. 144, fig. 74, 75.

het såväl i ämnesval, som i komposition och enskilda figurers modellering. Utan tvivel ha skåpen utgått från samma verkstad; dock äro Skepptunaskåpets skulpturer grövre i utförandet.

Vad flygeldörrarnas målningar beträffar, är förhållandet enahanda; de äro synnerligen överensstämmande i ämnesval och komposition i de båda skåpen, men utförandet är i Skepptuna-skåpet betydligt stelare, vilket dock icke behöver hindra, att även dessa målningar äro ett exempel på massproduktion i samme Jan van Coninxloos atelier, från vilken Jäderskåpets målningar utgått. I denna fråga är det på de skulpterade figurernas dräktbårder upptäckta namnet Cornelis Schenier betydelsefullt. En Cornelis Schermier eller Scernier existerade nämligen som målare i Brüssel omkr. 1526 och hålles för identisk med en Cornelis van Coninxloo (WURZBACH, Niederl. Künstlerlexikon, II, s. 577). Troligen är det då denne målare, Cornelis Coninxloo eller Schenier, som målat och förgyllt skulpturerna, och kanske har han också målat dörrarna.

Jan Bormans verksamhet tillhör slutet av 1400-talet och de båda första årtiondena av 1500-talet. Till denna period har man alltså att hänföra även Skepptuna-skåpet, och närmare bestämt troligen till tiden 1510—20.

Skåpet har under årens lopp genomgått flera restaureringar — »putzats» och »förmässats» —, omnämnda i kyrkans handlingar. Det stod vid högaltaret ännu 1868, då H. Hildebrand besökte kyrkan, men det var då tal om att flytta det till en sidovägg, vilket ock sedan skedde. Där stod det till restaureringen 1907, då det återfick sin gamla plats.

Om skåpets anskaffande berättar en tradition — anförd i inv. 1829 —, att det beställts för en större och rikare församling, men förlist på den då för tiden mellan Uppsala och Skepptuna varande segelleden samt bergats av Skepptunaborna, som ansågo detta för en försynens vink att behålla skåpet. Denna historia är dock bevisligen oriktig; redan 1453 var den omnämnda segelleden nämligen »uppgrund». — Det är troligt, att skåpet beställts av en korporation (ej av en enskild person), att döma av donatorsbilderna. Det ligger då nära till hands att tänka på det S. Catharinæ gille, av vars gillestuga grunden ännu fanns kvar 1673 och vars »Confirmationsbref af Erchiebiskoperne gifne» då ännu förvarades i Skepptuna kyrka.¹

¹ RANSÄKN. I. (Avtryckt i DYBECK, Runa, 1848, s. 18—19). En avskrift av konfirmationsbrevet finnes i en av kyrkans böcker, sign. L. III. 1, i Landsarkivet. 17—175426. *Sveriges kyrkor. Uppland IV. Seminghundra härad.*

HELGONSKÅP.

Ännu en altarprydnad — för ett sidoaltare — av högt konstnärligt värde har kyrkan fordom ägt — St. Thomas a Becket's¹ bild, nu i St. hist. mus. (inv. nr 4110), dit den såldes 1869 för 25 rdr. Bilden (fig. 206) är snidad i trä, målad och rikt förgylld. Förgyllningen — som å mitra och mässhake är uteslutande använd — ger genom sin tjocklek och glans det förhärskande intrye-

¹ Thomas a Becket var den engelske konungen Henrik II:s kansler och sedermera ärkebiskop af Canterbury. Då han icke ville giva efter för konungens fordringar gent emot kyrkan, blev han i sin egen domkyrka mördad av några konungsligt sinnade adelsmän (1170). Legenden beskriver hans död sålunda: »När han på intet vis kunde böjas, då kommo konungens beväpnade män och frågade högljutt, var ärkebiskopen vore. Han skyndade till och sade: »Se, här är jag. Vad viljen I?» De svarade: »Vi ha kommit för att dräpa dig. Du är icke värd att leva längre.» Han svarade dem: »Jag är beredd att dö för Gud och för rättvisans försvar och kyrkans frihet. Om I alltså söken mig, så förbjuder jag å den allsmäktige Gudens vägnar och vid straff af kyrkans bann, att I tillfogen någon af dessa någon skada, men kyrkans sak och mig själf anförtro jag åt Gud, den saliga Maria, alla helgon och S. Dionysius.» Då han sagt detta, drabbades hans vördnadsvärda huvud av de ogudaktigas svärd, det heliga huvudet avhöggs, hjärnan rann ut på kyrkans golv, och Herrens martyr invigdes anno domini 1174 [rättare 1170]. Men då klerkerna uppstämde requiem æternam och utförde begravningsmässan över honom, avbröts de sjungande plötsligt av änglakörer, vilka uppstämde martyrens mässa, så att var rättrogen i Herran fröjdade sig, och klerkerna stämde in.» (Övers. efter Jacobus de Voragine, *Legenda aurea*. Ed. Grässe, Dresd. & Lpz. 1846, s. 66.) I »*Legenda aurea*» berättas också, hurusom några dagar före S. Thomas' martyrium en man »lämnade sin kropp och sedan på ett underfullt sätt upplevde att föras ända till de högsta helgonens krets». Han såg där ett säte bland apostlarna tomt, och då han frågade, vem detta säte tillhörde, svarade en ängel, att det stod redo för engelsmannens store präst. — S. Thomas kanoniseras 1173; redan kort efter hans död nedskrevos tvänne vidlyftiga samlingar av hans mirakel av munkar i Canterbury. I Vallentuna-kalendariet (1198), som troligen är utfört med ledning av ett engelskt kalendarium (*Kalendarium Vallentunense*. Faksimile, utg. i Sthlm 1907, s. 5), är hans dag utmärkt som festdag. Hans legend är även upptagen i den svenska legendsamlingen »Ett fornsvenkt *legendarium*», som sannolikt författades i anslutning till »*Legenda aurea*» i slutet av 1200-talet (Schüek & Warburg, III. sv. litt. hist., 2:dra uppl., I, s. 155). Att den varit känd och populär i Norden framgår också därav, att åtminstone en norsk och två isländska utförliga bearbetningar av densamma föreligga (*Thomas saga erki-byskups . . . To Bearbejdelser samt Fragmenter af en tredie*. Efter gamle Haandskrifter udg. af C. R. Unger, Chra 1869). En av de isländska redaktionerna anses av utgivaren vara så gammal som 1200-talets förra del. Är det alldeles otroligt, att Skepptuna kyrka, som väl började byggas några årtionden efter S. Thomas' död, invigts åt detta då utan tvivel mycket »moderna» helgon? Det är annars svårt att förklara, varför hans bild i en sådan praktupplaga tre århundraden efter hans död skulle hamna i en liten uppsvensk landsortskyrka.

ket. Dräkten har i krederingen inpressade, smala, mönstrade bårder. Underdräkten är vit. Händerna täckas av vita handskar med röda ränder; å vardera handskens ovansida är infälld en grön, fyr-sidig glasbit. — Bakgrunden är mörkblå med röda bårder. Bakom huvudet en förgylld gloria med följande inskription i minuskler: »Sancte thoma cantuariensis ora» (Helige Thomas af Canterbury bed [för oss]). Stolen och baldakinen äro förgyllda samt målade i blått och rött. Å podiet, infattad i ett fympass, en liten halvfigur med språkband, vars inskription dock nu äro läslig. Skåpet, i vilket biskopen sitter, har tyvärr förlorat sina dörrar. Dessas gång-

Foto. A. T. A.
 Fig. 206. Skepptuna. Helgonskåp med St. Thomas a Becket's bild. Slutet av 1400-talet. Nu i Statens Hist. Museum. Heiligenschränk mit dem Bilde des heiligen Thomas a Becket. Wahrscheinlich von Bernt Notke, gegen Ende des 15. Jahrhunderts, verfertigt. Jetzt im Hist. Museum zu Stockholm.

järn finnas dock ännu kvar. Den ståtliga bilden härrör från slutet av 1400-talet och har av J. Roosval tillskrivits Bernt Notke, den berömde mästaren till S. Göransbilden i Stockholms storkyrka.¹ Den troddes i senare tid framställa Ansgarius, till dess inskriptionen på glorian upptäcktes. — Vid Hildebrands besök stod bilden uppställd i koret. Säkerligen har den tidigare varit uppställd å ett särskilt altare. Bildens H. 156 cm., skåpets H. 248 cm.

PREDIKSTOL. Predikstolen (se fig. 190), förfärdigad 1792 i gustaviansk stil med enkel skulpterad ornering, numera ljusgult marmorerad med förgyllningar. Tidigare fanns en predikstol, som 1696 beskrives på följande vis: »En predijke stool med Bildhuggar arbete, med swart inlagt, med krans öfwer, och hwijt Dufwa uthi» (förteckn. från 1696 i NI). Denna predikstol reparerades och flyttades från södra till norra sidan av kyrkan år 1732.

TIMGLAS. Timglas å predikstolen, i rokokostil, 4 glas, monterade i förgyllt bleckställ, anbragt på en ståndare av skulpterat, vitmålat trä med förgyllningar. På den firsidiga obeliskan en blåmålad, med gyllne stjärnor översådd glob, som uppbär en förgylld sol med Gudsöga. 1742 betalas »thet nya timglaset på predikstolen» med 96 daler. Härmed avses säkerligen det nuvarande. H. 114 cm.

KORSKRANK. Skepptuna kyrka hade ännu på 1700-talet ett korskrank, som skilde koret från församlingens rum. År 1664 talas om »gallerwärket fram för altaret medh gångjärnen för dess twenne dörrar» (Räk.). År 1705 lagades »det förfalne Chorskrancket» och året därpå »lätt Fru Cornetzkan på Åckelstad Beata von Horst² måla Chorskrancket med någon förgylning» (NI).³

KRUCIFIX. År 1707 erhöll korskranket en ytterligare prydnad i det krucifix, som då skänktes av kyrkoherden J. Noræus,⁴ och som

¹ I Tidskr. f. konstvet., årg. 1 (1916), s. 24 o. följ. Se även A. LINDBLOM, Nordtysk skulptur och måleri i Sverige från den senare medeltiden, Sthlm 1916, s. 13. Tidigare har bilden beskrivits och avbildats av O. MONTELIUS i Mästerstycken i Statens historiska museum, h. 2, Sthlm 1912, s. 26, pl. 20.

² Ej upptagen i Anrep. Möjligen menas von Holst?

³ När korskranket nedtogs är ovisst; möjligen 1776, då det föreslogs, att altaret, såsom »både oformeligt och obeqwämt för communionsgästerna», borde »aldeles borttagas och ändras efter nu brukeligit sätt» (Sockenst.-prot.). Obekvämt för kommunionsgästerna kunde ju knappt en vanlig altaruppsats vara, hur »oformelig» den än vore.

⁴ JOHAN NORÆUS, kyrkoherde i Skepptuna 1698, † 1731.

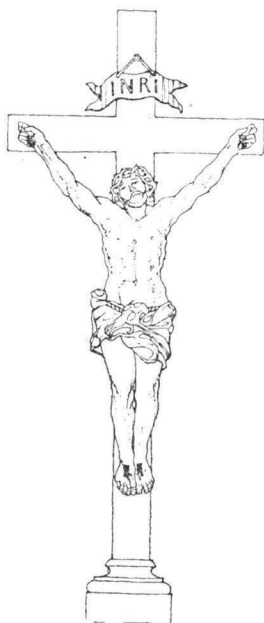
placerades »öfwer Hög Chor-dörren» (N I). Det står nu på en enkel träpedestal vid södra korväggen (fig. 207). Skulpterat och polykromerat trä (karnation, höftklädet vitt, törnekronan förgylld, korset brunt; troligen senare övermålning). Det är mycket likt det 20 år yngre krucifix, som Precht levererade till Uppsala domkyrka (nu i Vasakyrkan, Stockholm). Möjligen utfört i Prechts verkstad. Korsets H. c:a 290 cm. Bildens H. c:a 150 cm.

Före 1707 kröntes »Hög Chorsdören» av »En lijten dufwa . . . med Crucifix uppå» (förteckn. fr. 1696 i N I).

Kyrkans bänkar — förfärdigade 1907 — äro öppna, med utskurna gavlar, samt målade i grönbliått. Den föregående, slutna bänkinredningen tillkom 1732.

Nummertavlor, ett par. Enkla, rektangulära ramar med snidat överstycke, förgyllda; fastskruvade vid muren. — I 1752 års inventarium upptages en siffertavla med fot. Efter 1787 tillkom ytterligare en nummertavla.

Orgeln, som står i tornets bottenvåning, byggdes 1907. Dess fasad med enkla utskurna ornament är utförd samma år efter ritning av ark. G. Ameen. Kyrkan ägde redan under 1600-talets förra del ett litet orgelverk, som 1678 kallas »dhät gamble» (Räk.), och som stod i »Sånge Choret», d. v. s. en avbalkning i kyrkans östligaste del. Men år 1678 uppbyggdes »lächtaren i kyrkian till orgelwäret A:o 1679 förfärdigat» (L I, 1). Denna orgelläktare målades 1703 »med Bibliska Språk och Historier, hvilken Målning Pastor uthi enfaldigheet till kyrkian förährade» (N I), och pryddes 1745 med »några Schilderier», vars »Bilthuggare» dock ej namngives (Räk.). Orgelverket av 1679 ersattes först 1812 av ett nytt, förfärdigat av »Herr Directeur Swan från Stockholm». Samtidigt ombyggdes läktaren, som nu målades vit med förgyllningar. Den borttogs vid kyrkans restaurering 1907.

U. Åhren delin. 1917
(efter foto.).

Fig. 207. Skepptuna. Triumphkruzifix från 1707. Hölzernes Triumphkruzifix vom J. 1707.

BÄNKINREDNING.

NUMMERTAVLOR.

ORGEL.

DOPFUNT.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 208. Skepptuna. Dopfund av kalksten från början av 1500-talet.

Taufstein aus Kalkstein. Anfang des 16. Jahrhunderts.

Dopfund (fig. 208) av kalksten — i cuppan blåådrad, i mellanstycket och foten rödaktig — i tre block: 1. cylindrisk cuppa med skrånande botten; 2. vulstformat mellanstycke, ornerat med ett flätverk av tjocka stavar; 3. halvkonisk, skråkantad fot. Uttömningshåls saknas. Cuppans liv orneras av en vackert huggen bladranka i låg relief, samt därövanför av en minuskelinskrift av följande lydelse: Dne · apud · te · ē · fōs · vite · et · ī · lumiē · tuo · videbimus · lumē (= Herre, hos dig är livets källa,

och i ditt ljus skola vi se ljuset). Funten ansluter sig närmast till den s. k. Storkyrkotypen,¹ från vilken den blott i cuppans ornering något avviker. Början av 1500-talet. H. 92 cm. Yttre diam. 66 cm.² Står nu i vapenhuset.

I inventariet av år 1591 är upptaget »Itt messingz bäckien som plägar wara i funten». Nu försvunnet.

DOPSTÄLL.

Dopställ, balusterformigt, av svarvat trä, marmorerat i blått och gult, med ett svart kors på röd botten å skivan. Inköpt 1759 (Räk.). H. 84 cm.

DOPSKÅL.

Dopskål av silver, invändigt förgylld. Slät. I botten följande inskription: »Gudi till ähra / och / Skeptuna Församling till dienst / är denna Dopskål förärad / af / Tolmannen och Kyrkiowärden / ärlig och wälförständig Johan Andersson / och / Thess

¹ Jfr J. ROOSVAL i HERN. STUD., s. 146 o. följ.

² Den medeltida funten användes möjligen ännu 1716, då »2 1/2 aln lert» inköptes »till handduk till Fonten» (Räk.).

Kiära och djgdesamma / Hustru Brita Andersdoller / uli Östad / år 1762.» Stämplar: S. Erikshuvud i profil (Stockholmsvapnet) och STAFHELL samt två otydliga. H. 7,5 cm., vidd 37,5 cm.

Kalk, delvis medeltida, av förgyllt silver (fig. 209). Cuppan, från 1734, har en graverad bård av stiliserade bladornament samt dessutom 6 kerubhuvuden i relief. Noden har 6 nodknappar med fastlödda, ciserade medaljonger (av vilka en saknas), vari stjärnor med ekblad. Å foten äro fyra medaljonger med evangelistsymbolerna (fig. 198 o. 229) inom fempass i ciserat och graverat arbete; mellan dem bladornament. Alla medaljonger ha varit belagda med röd emalj, som dock nu till stor del är bortfallen. Över och under noden äro å skaftet 6 spetsbågiga fönster med enkelt masverk ingraverade. Troligen 1300-talet. Inskrift å foten »Skeptuna 1734» avser cuppan. H. 21 cm.

Patén av förgyllt silver. Helt slät. Ostämplad. Omgjord av en gammal patén 1722. Diam. 16,5 cm.

Sockenbudskalk av silver, invändigt förgyllt (fig. 210 B).

NATTVARDSSILVER.

Foto. A Liljenquist 1912.

Fig. 209. Skepptuna. Kalk av förgyllt silver, delvis medeltida.

Kelch aus vergoldetem Silber. Fuss und Wulst wahrscheinlich aus dem 14. Jahrhundert. Cuppa aus 1734.

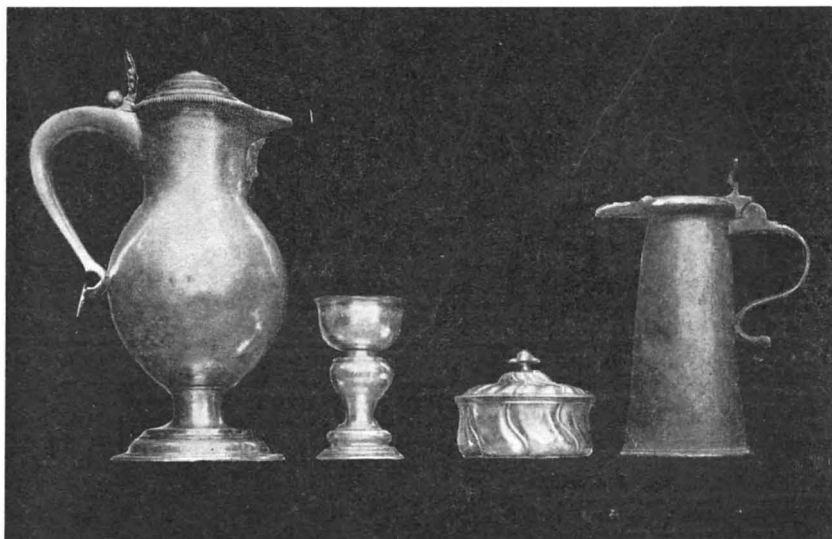

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 210. Skepptuna. A. Kanna av silver med inskrift 1723. — B. Sockenbudskalk av silver från 1722. — C. Oblatask av silver, inköpt 1758. — D. Kanna av tenn från 1686.

A. Silberne Kanne mit Inschrift 1723. — B. Kelch für Gemeindebesuche vom J. 1722. — C. Hostienkapsel aus Silber, 1758 gekauft. — D. Zinnkanne vom J. 1686.

Ostämplad. Graverat å cuppan: »SCHIEPTUNA SOCHN ANNO 1722»; å skaftet: »PASTORE JOHANNE NORÆO».¹ H. 14 cm.

Patén till sockenbudskalken av förgyllt silver med fastskruvad oblatask. Stämplor: K [= 1722]; 3 H; Stockholmsvapnet; åldermansranka. Diam. 9,5 cm.

Kanna av silver, päronformig (fig. 210 A), med förgyllda ornament samt invändigt förgylld, med maskaron i relief under pipen. Stämplor: Riksäpple (Upplandsvapnet); A [= 1689]; (BC). Ingraverat runt halsen: »SCHIEPTUNA KYRKIO KANNA * ANNO 1723 * PASTORE JOHANNE NORÆO». H. 37 cm.

Oblatask av drivet silver (fig. 210 C). Rund. Rokokoform med vågiga bucklor. Stämplor: Tre kronor; ett stadsvapen; A [= 1759]; P F M. H. 9,5 cm. Diam. 13,5 cm.

Kanna av tenn, stänka-formad (fig. 210, D). Stämplad på locket med en krona och årtalet 1686, på handtaget med en krona, samt 2 ggr med en stämpel, innehållande ett bomärke och bokstäverna M. S. H. 23,5 cm.

¹ Se noten s. 238

Brudkrona (fig. 211) av förgyllt silver, sexuddig, besatt med slipade, ofärgade och kulörta stenar. Ostämplad. Kronan, som har en ovanlig form, skänktes 1733 till kyrkan av friherrinnan Leijonhufvud på Vasa¹ tillsammans med hennes övriga brudsmücken. Den är åtminstone lika gammal som givarinnans bröllopsdatum 16 . . . , men troligen äldre. H. 7,5 cm. Diam. 10 cm.

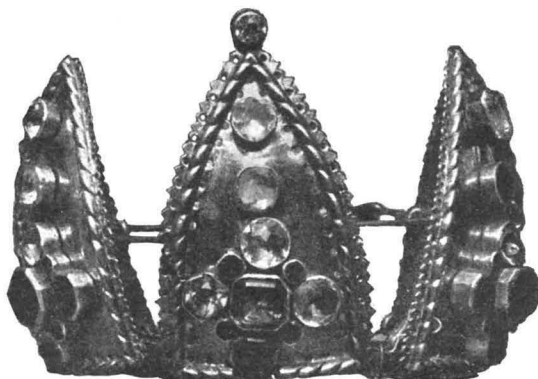

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 211. Skepptuna. Brudkrona av förgyllt silver från 1600-talet (el. äldre).

Brautkrone aus vergoldetem Silber. 17:tes Jahrhundert (oder älter).

BRUDKRONA.

Ljuskrone av malm med 6 ljusarmar (fig. 212). Staven krönes av en madonna med barnet, omgiven av strålgloria, och avslutas nedåt av ett lejonhuvud, som i gapet håller en ring, bildad av två delfiner. 1500-talet. H. 66 cm. B. 78 cm.

LJUSREDSKAP.

Ljuskrone av mässing med 16 ljusarmar i två rader. Krönes av en dubbelörn och slutar i ett klot. Troligen densamma som 1686 skänktes av grevinnan Ebba Leijonhufvud på Sigríðsholm. H. 95 cm. B. 95 cm.

Ljuskrone av malm med 16 ljusarmar i två rader (fig. 213). Armarna prydas av spiror och bladornament. Musselformiga ljusmanschetter. Staven krönes av en dubbelörn och slutar i en me-

¹ SIGRID CATHARINA [rättare Catharina Sigríð] LEIJONHUFVUD, f. 1653, dödsår obekant. G. m. ryttmästaren Gustaf Lode från Livland, till Vasa, f. 1633 [† 1726]. — Ur det ännu bevarade gåvobrevet kan anföras följande: »Såsom det med min Lifstid lider; medan thet skrider, och jag nogsamt märcker, huru jag närmare och närmare wandrar til min graf, alt förthenskul . . . skäncker jag nu med warm hand til samma Scheptuna kyrekja min Brudskrud, som består af följande saker. 1. En Crona . . . 2. Firmamenter 6 st. något dunckla, men brukeliga. 3. En ked med röda och gröna pärlor uti samt 22 opaler . . . 4. Ett halsband af allehanda stenar. 5. Ett par Örhängen af röda och hvita stenar. 6. Ett smycke, alt sätta i löshåret. 7. En hvit bröstlapp med ächta gullspetsar. 8. En oächta gördel med stålspenne uti.» etc. I inv. 1787 upplyses: »utom kronan är alt förloradt, förwaras dock uti en ask.» — Friherrinnan Leijonhufvud skänkte även en »Brudstolzklädning af blått med gult blandat, så kallat atlask», samt »Christningskläder», av vilka »En Mantell af högröd Bordolon 2 alr lång» med »stoor hwijt Fransysk Spetz frammanpå» (N I) synes ha varit det förnämsta plagget.

Foto. E. Salvén 1918.

Fig. 212. Skepptuna. Ljuskrona av malm från 1500-talet.
Kronleuchter aus Erz. 16. Jahrhundert.

lonliknande kula. Skänkt 1683 av Ståthållaren Daniel Uttermarck på Löfhamra.¹ H. 110 cm. B. 110 cm.

Ljuskrona av mässing med 10 ljusarmar. Å ljusarmarna spiralvridna spiror. Staven krönes av en kvinnlig draperifigur och slutar i ett klöt med refflad knopp. Antagligen skänkt 1685. H. 90 cm. B. 95 cm.

Ljuskrona med slipade glaskläppar på mässingsställning. Karl-Johans-stil. Skänkt av L. Larsson i Litselby. H. 90 cm. B. 87 cm.

Ljusplåtar, 3 st., av driven mässing (fig. 214). Rik fruktornamentik. Musselformat överstycke. 1600-tals-typ. Skänkta 1733 av Friherrinnan Sigrid Leijonhufvud på Vasa.² H. 84—88 cm. B. 47,5—48,5 cm.

Ljusplåtar, ett par, av pressad och punsad mässing. Antagligen desamma, som finnas upptagna i 1789 års inv. såsom skänkta av »Kläckaren Enqvist». H. 28 cm. B. 16,5 cm.

¹ DANIEL BENGTTSSON UTTER, nobil. UTTERMARCK, f. 1617, ståthållare i änkedrottning Hedvig Eleonoras Lifgeding, † 1683. Ägde bl. a. Löfhamra i Skepptuna socken.

² Se noten s. 243.

I. o. o. M. Olsson 1912.

Fig. 213. Skepptuna. Ljuskrone av malm, skänkt 1683.
Kronleuchter aus Erz, 1683 geschenkt.

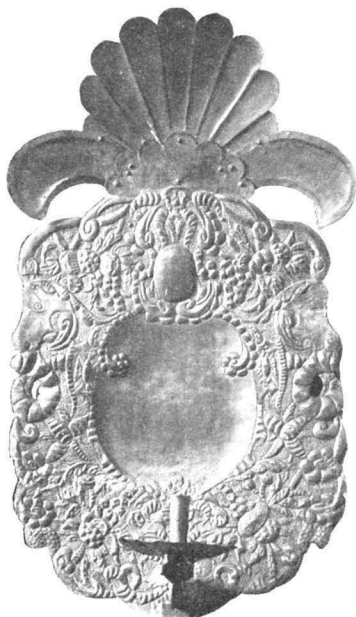
Ljusplåtar, ett par, av pressad och punsad mässing. Skänkta 1907 av Kyrkoherden J. E. Persson. H. 58 cm. B. 28 cm.

Ljusarmar, ett par, av mässing, med enkla, drivna och punsade ornament och fäste för nu förlorade inskriftsköldar. Upptagna första gången i 1752 års inv. L. 32 cm.

Ljusstakar, ett par, av driven, försilvrad koppar. Tulpanornamentik. Spiralvridna skaft. Skänkta till kyrkan 1720 »att stå på altaret» (där de ännu stå) av »Frijherrinnan på Wasa».¹ H. 30 cm.

Ljusstakar, ett par trearmede, av punsad mässing. Vanlig

¹ CATARINA SIGRID LEIJONHUFVUD. Se noten s. 243.

TEXTILIER.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 214. Skepptuna. Ljusplåt av driven mässing, skänkt 1733. Wandleuchter aus getriebenem Messing, 1733 geschenkt.

1600-talstyp. I inv. 1659 omnämnas »Malmstakar med 3 pipor.»¹ H. 29 cm. B. 32 cm.

Ljusstakar, ett par, av tenn (fig. 215). Högt, rikt profilerat skaft på trefot, ornerad med kerubhuvuden. Inristat å foten: »ERICK : PÅR : / SON : I . HÅRSTA . / 1759.» Stämpelar: Tre kronor i streckad sköld; öppen krona; Justitiabild; samt bokstaven \mathfrak{A} . H. 61 cm.

Ljusstakar, ett par tvåarmade, av mässing. Empir. På predikstolen. H. 44 cm.

Antependium av röd sammet med silveraloner, 1907; på altaret. Samtidigt inköpt likartat kläde över bokpallen.

Kyrkan har tidigare ägt antependier av större värde. I 1752 års inv. upptagas fem, av vilka det förnämsta var av »rött sam-

met och silfve moir med silkesblommor, smidda bokstäfver af silfver och förgyllte IHS samt E L H. C D B² tillika med Leyonhufwudska och Banerska wapnen samt årtal 1692 gifwit af Herrskapet på Wasa.»

Endast ett av dessa fem antependier — hvilket säkert ursprungligen är en päll eller täcke — är bevarat (fig. 216) och finnes nu i St. hist. mus. (inv. nr. 3983). Det är hopsytt av stora, kvadratiske rutor av ylleväv, ömsevis röda och blå. Skarvarna döljas av vita yllebånd. I varje ruta är applicerat ett djur av samma slags väv, men motsatt färg — blått i de röda, rött i de blå rutorna. Konturen markeras av en brunaktig tråd, fastsydd med ljusare sådan. De framställda djuren äro häst, enhörning, grip, lejon, hjort. Antependiet omges av en 20 cm. bred bård av grön

¹ I senare inventarier upptages dock blott en sådan.

² E(RIC) L(EIJON) H(UFVUD) — C(HRISTINA) D(OROTHEA) B(ANÉR). Eric L., kallad »den starke», f. 1621, öfverste för ridderskapets och adelns rusttjänst i Sverige, Finland och Ingermanland, † 1662. Hans friherrinna dog 1696.

ylleväv med ett rankmönster i kontursöm, något olika på lång- och tvärsidorna. Konturen markeras även här av en brunaktig tråd, fastsydd med ljusare sådan. 1300—1400-talet. L. 112 cm. B. c:a 130 cm.

Ett gammalt antependium av svart sammet — möjligen detsamma som anskaffades 1772 — ligger söndersprättat i ett skåp i sakristian.

Kalkkläde av grönt, knutet silke med blommor, trädgård med guldtråd, samt kantat med en smal guldspets. Anskaffat 1772. 52 × 52 cm.

Kalkkläde av vit, virkad spets. 1800-talet. 56 × 66 cm.

Korkåpa av skuren, italiensk sammet, ursprungligen violett, numera ljusbrun. Sammeten är mönstrad med i rankor inskrivna blommor och druvklasar. På ryggsköld och bård (B. 20,5 cm.) figurbroderier i silke, delvis fastsytt med guldtråd; bottnarna äro till stor del utförda med guldtråd. De mest framträdande färgerna f.ö. äro blått och gulrött, men även grönt och gult äro använda.

Å ryggskölden (fig. 218) framställes Kristi inridande i Jerusalem på palmsöndagen. Å bården på högra sidan (fig. 220): 1. Johannes evangelisten med kalk och Petrus med nyckel; 2. Maria och Elisabet? 3. S. Mikael med svärd och lans, samt ett på grund av broderiets dåliga skick obestämbar helgon; på vänstra sidan (fig. 219): 1. Johannes Döparen med lammet och en apostel (möjligen Paulus, men saknar dennes vanliga attribut, svärdet); 2. S. Cecilia med handorgel och S. Katarina med svärd; 3. två manliga helgon utan attribut. — Bården är fastsydd med smala, gula sidenband. Kåpan är fodrad med lärft och kantad med en smal guldspets. Sammeten inköptes enligt räk. 1650, men broderierna äro flandriskt arbete från medeltidens slut, möjligen överflyttade från den »Koorkåpa aff blått Sammett», som nämnes i 1591 års inv. De reparerades 1752, varvid åtgick silke

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 215 Skepptuna. Ljusstake av tenn, skänkt 1759.

Leuchter aus Zinn, 1759 geschenkt.

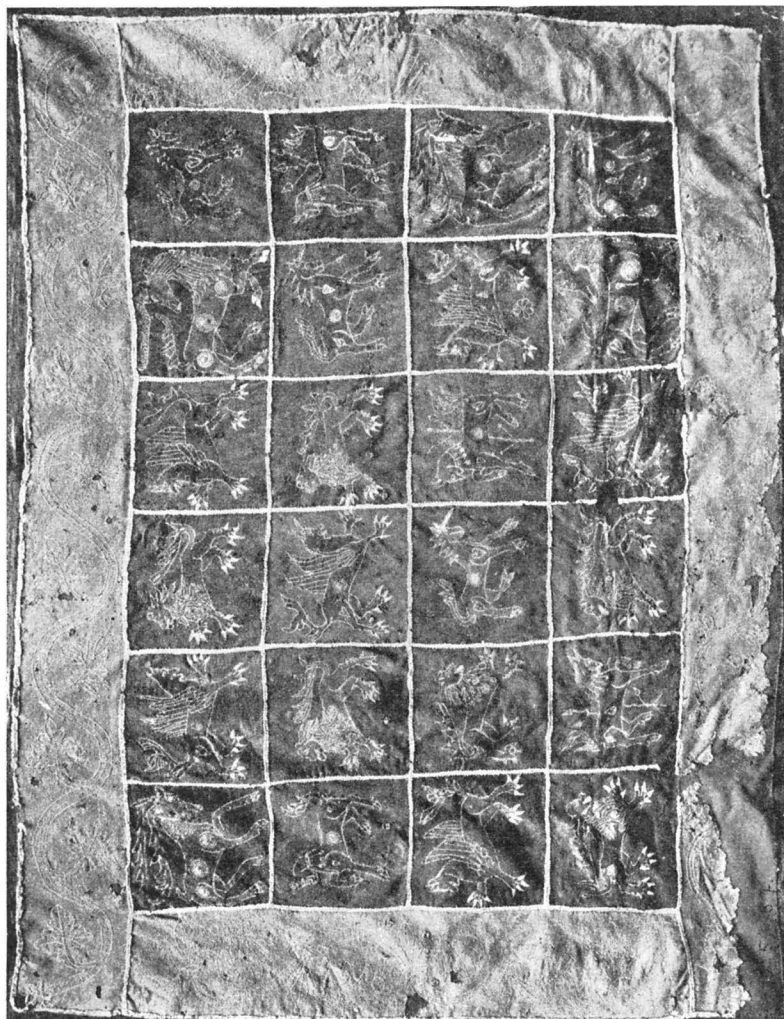

Foto. A. T. A.

Fig. 216. Skepptuna. Antependium från 1300- eller 1400-talet,
Nu i Statens Hist. Museum.

Antependium aus dem 14. oder 15. Jht. Jetzt im Hist. Museum zu Stockholm.

och guldtråd för »38 Dr 14 s.»; vid samma tillfälle påsattes guldspetsen. Käpan skänktes 1868 till St. hist. mus., där den nu är utställd (inv. nr. 3983). L. 125 cm. Ryggsköldens L. 48,5 cm., största B. 44,5 cm.

Mässhake av fasonerat blått siden med applicerade medeltidsbroderier. Utom broderierna återstår nu endast framstycket

(mycket söndrigt), samt en bunt silvergaloner. Det till ryggstycket hörande broderiet utgöres av ett kors med helgon-gestalter (fig. 221): å korsstammen S. Petrus, S. Anna, Johannes evangelisten och ännu ett manligt helgon med bok, å tvärarmarna Jungfru Maria och den hel. Barbara i halvförda i silke och

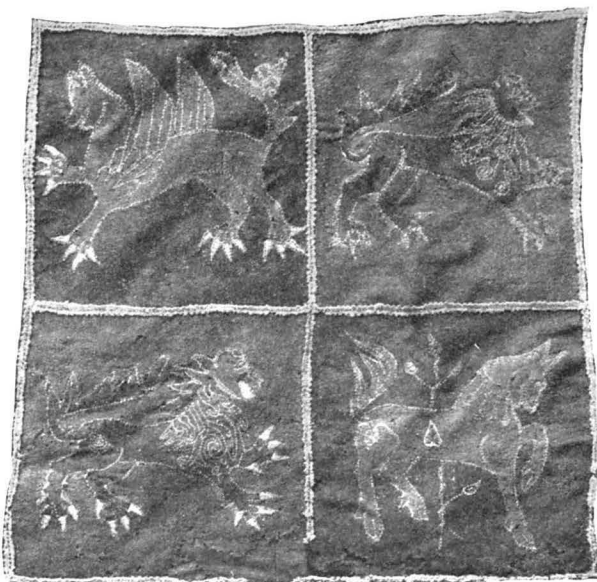

Foto. A. T. A.

Fig. 217. Skepptuna. Detalj av antependiet fig. 216.
Detail aus Fig. 216.

guldråd, den senare fastsydd med gult silke. Huvudfärger äro rött och blått, men även grönt och gult ha använts. Mörkbrun konturlinje. Bottnarna sydda med guldråd i zickzackmönster. Korset kantas av smala silvergaloner. — Framstyckets ornering har nu form av en tiouddig stjärna, utsydd i silvergaloner, vars mittparti utgöres av ett medeltida broderi (Paulus och Andreas?), sekundärt anbragt. Tekniken är något olika mot i broderierna på korset, i det att silket i dräkterna är nätformigt översytt. Även på detta broderi finnes konturlinje av mörkbrunt silke. — Foder av gult siden.

Tyget i mässhaken härrör från senare delen av 1600-talet. Broderierna däremot äro 1400-talsarbete, som delvis sönderklippts (stjärnans mittstycke) vid överflyttandet till den nya mässhaken. Denna nämnes första gången i inv. 1696. Den skänktes 1867 till St. hist. mus., där den nu förvaras (inv. nr. 3983).

Framstyckets H. 85 cm. Korsets H. 119 cm. B. 46 cm. Korsstammens B. 15 cm.

Mässhake av svart sammet med silvergaloner. Kors och I H S. Inköpt 1772. Restaurerad 1907. L. (främre) 94 cm., L. (bakre) 112 cm.

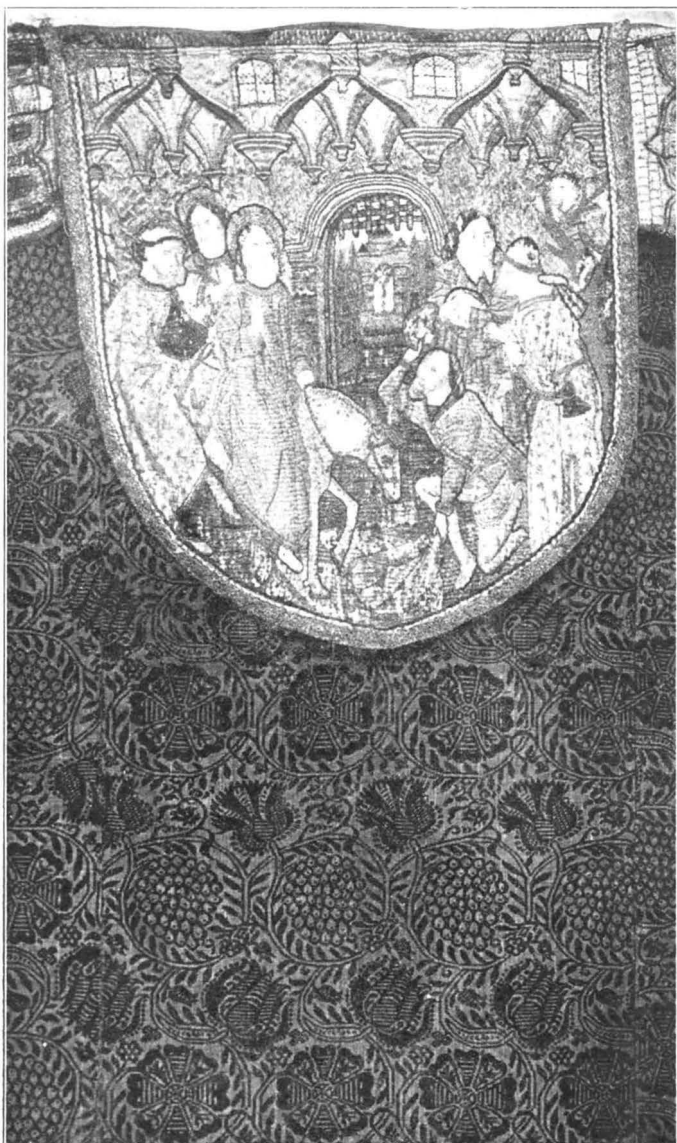

Foto. A. T. A.

Fig. 218. Skepptuna. Korkåpa (del av ryggpartiet) med broderier från slutet av medeltiden (stoffet från 1650). Nu i Statens Hist. Museum. Theil_einer Chormantel mit Stickereien vom Ende des Mittelalters. Stoff vom J. 1650. Jetzt im Hist. Museum zu Stockholm.

I inv. 1696 omnämnas — utom korkåpan och den blå mässhaken — flera praktfulla mässhakar, som nu gått förlorade: en »af Perlefärga med roser inmängder», en »af askefärga med blom-

mor uthi, och sex beläten beprydd», en »af brandgult plys med Crucifix uppå och tvänne andra bäleten», samt ytterligare tre mindre märkliga, alltså inalles, utom korkåpan, 7 st. Dessa funnos ännu kvar 1759 (enl. inv.), men avyttrades sedan.

Bokdyna av svart siden med tjockt, upphöjt broderi i silvertråd (nu mycket mörknad). I mitten är applicerad en »Veronikas svetteduk», broderad på vitt siden, omgiven av en törnekrans, där silvertråden är blandad med grönt silke. Däromkring stiliserade bladornament, samt IHS. Första gången omnämnd i inv. 1787. Skänkt av pastorskan Sjöberg.¹ 31 × 26 cm.

Bokdyna av grönt brokadsiden, brocherat med guldtråd och grönt silke. Å kudden är applicerad en liggande hjort i upphöjt broderi med silver- och guldtråd. Kantad av en smal silverspets. Tillverkad 1772 av ett »obrukeligt Kalkekläde» (Räk.), vilket 1705 skänkts av friherrinnan på Wasa (Catharina Sigrid Leijonhufvud).² 41 × 30 cm.

Bokdyna av ursprungligen vitt(?) siden med broderade blommor och fjärilar i olikfärgat silke och silvertråd. I inv. 1789 finnes en senare tillfogad anteckning: »1 altardyna skänkt af Fru Majorskan Lilljehorn född Lang³ på Wasa af Siden Charge», varmed måhända avses denna. 36 × 31 cm.

Enligt inv. 1690 fanns då en brudpäll

¹ BRITA IHLSTRÖM, g. m. prosten Nils Sjöberg, kyrkoherde i Skepptuna 1766, prost 1789, † 1792.

² Se noten s. 243.

³ HEDVIG SOPHIA LANGE, f. 1770, † 1840; g. m. majoren vid Adelsfanan Gustaf Adolph Lilljehorn, f. 1763, † 1822.

18—175426. Sveriges kyrkor. Uppland IV. Seminghundra härad.

Foto. A. T. A.

Fig. 219. Skepptuna. Bård å samma korkåpa som fig. 218. Stickereien an demselben Chormantel wie Fig. 218.

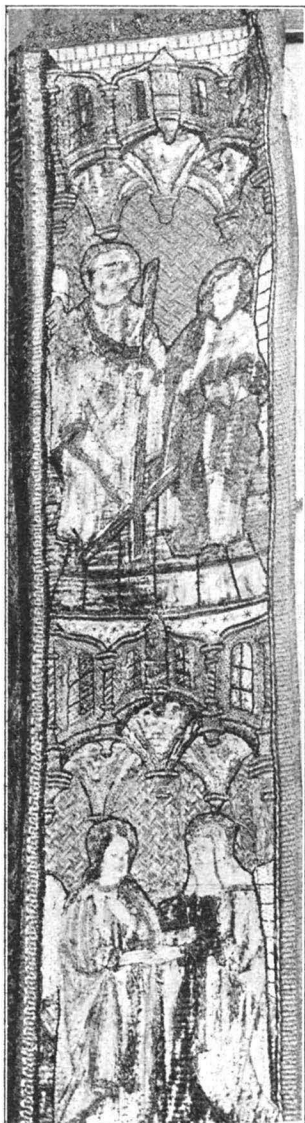

Foto. A. T. A.

Fig. 220. Skepptuna. Bård
å samma korkåpa som fig. 218.
Stickereien an demselben Chor-
mantel wie Fig. 218.

drakslinga med en längre inskription. En triangelformig avslutning av drakens stjärt skjuter upp i korsets fot.

»af rödt Taffit med grönt Rask underfordrat».

Håv av ursprungligen vitt siden, rikt broderad med blad- och blomornament i silver och guld, dels sydda med klumpsöm, dels i bottnar; dessutom kvarsitta några paljetter. Tofs och frans. Håven, som förärades till kyrkan 1726 av »Pastor¹ och des kära hustru», skänktes 1908 till St. hist. mus. (inv. nr. 13423). Skaftet, med klykor för två håvklockor, förvaras ännu i kyrkan. Diam. 15,5 cm. Skaftets l. 165 cm.

Håv av svart sammet med silvergaloner och silverfrans. Svarvat, brunmålat träskaft. Märlor för två håvklockor. Anskaffad 1780. Dj. 20 cm. L. 192 cm.

1808 använde ännu kyrkvaktaren uniform. Rött kläde anskaffades då till hans kapprock (Räk.).

I vapenhuset finnes uppställd en korsmärkt runsten (fig. 222), vilken hittades i golvet under predikstolen vid kyrkans restaurering 1907. Insription: $\text{VIF} \uparrow \text{A} \cdot * \text{I} \uparrow \uparrow \cdot \text{VIF} \uparrow \text{A} \uparrow \text{A} \uparrow \text{A} \uparrow$ — — — I
= kiftir · hina · ik iftir nu — —, Meningen härmed är otvetydig. Troligen är inskriften huggen av en föga skicklig runmästare.

H. 76 cm. Största B. 60 cm.

En annan runsten (DYBECK II, 155), även korsmärkt, står upprest på kyrkogården, dit den genom Vitterhetsakademiens försorg flyttades år 1868 från bogårdsmuren. Å stenen är ristad en

¹ J. NORÆUS. Se noten s. 238.

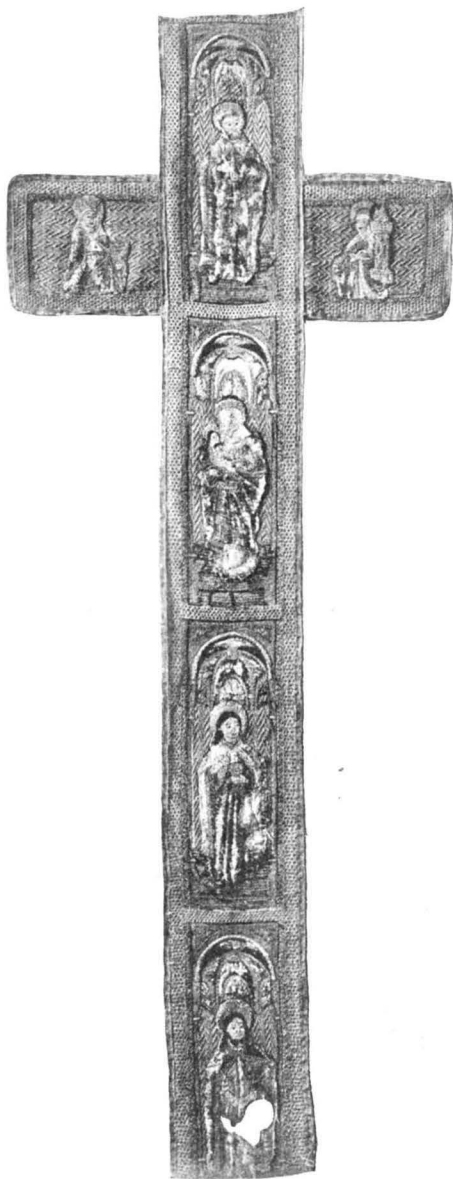
Inskription: NTR*H.
 NY TRTYIN. NY FTNITR.
 NY *RNDTINFR. YNDNR.
 DIAI. DTI DRIA. BRNDR.
 NITN. RITF. HTTIF. DIHT
 || FTIR. *NTYF. FTNDR.
 HT = uarhas · uk arn-
 kil · uk ontuitr · uk hruðailfr ·
 · muður Þira · Þar Þrir ·
 bruðr · litu · rita · staino Þisa
 || aftir · hulmo · faður · sin =
 Vargas, Arnkel och Andvind
 samt deras moder Rodälf,
 de tre bröderna läto resa
 dessa stenar efter sin fader
 Holme. H. 218 cm. B. vid
 foten 100 cm.

I södra tornmurens grund
 lär även, enligt uppgift av
 kyrkoherden Persson, finnas
 en runsten, vilken nu är
 dold av jordvall, men var
 synlig vid reparationen 1907.

I koret ligga följande
 gravstenar:

1. Gravsten av kalk-
 sten, söndrig. Å stenen är
 inristad en kalk och bok-
 staven H inom kartusch,
 samt följande delvis utplå-
 nade inskription: »HÄR ÄR
 [BE]GRAF WEN [ÄR-]LIG OC
 [WEL]LÄRD MAN H: /
 ERICH [MA?]THSON HWIT
 / HWILKEN THENE [F]ØR-
 SAMBLING FØRESTØD 27
 ÅR / OC AFSOMNADE I
 GUDI 30 / APRIL : A[NN]O
 : 1591.» 85 × 67 cm.

2. Gravsten av kalksten med följande inskription: »HÄR
 LIGGER BEGRAF/WEN S : ERIC LAR/SON I WÄLSTA, BLEF

GRAVSTENAR

Foto. A. T. A.

Fig. 221. Skepptuna. Broderi från mässhake.
 1400-talet. Nu i Statens Hist. Museum.

Stickerei einer Kasel aus dem 15. Jht.
 Jetzt im Hist. Museum zu Stockholm.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 222. Skepptuna. Runsten, funnen under predikstolen vid kyrkans restaurering 1907.

Runenstein, bei der Restauration der Kirche 1907 unter der Kanzel gefunden.

DÖD 1651 OC FÖDDES / 1577. SÅ
OC H : ANNA / ERSDOTTER. /—/
OC 2 SÖNER ERIK / ERSON OC
LARS ERSON.» I stenen är f. ö.
inhugget I H S och timglas. Den har
gått i två stycken, som ligga på
olika ställen. 180 × 100 cm.

3. Gravsten av kalksten. I
mitten en kalk i relief, jämte bok-
stäverna P. T. K. — C. E. D. och
1656. Inskription: »HIC SEPVL
TUS EST D. PETRVS THOME.
K.¹ PASTOR ET P. IN SKEP-
TVNA CVM / UXORE SVA H.
CECILIA ERICI. H. A. 1640 / 14
FEBRVARIJ.» (= Här ligger be-
graven Petrus Thome K[assiopæus]
pastor och p[ræpositus] i Skepptuna
jämte hans hustru Cecilia EriciA[n-
no] 1640, 14 febr.) 173 × 114 cm.

4. Gravsten av rödaktig kalk-
sten. I mitten är inhuggen en
kalk i relief, jämte initialerna E · E · T.² B. P. D. Där ovanför föl-
jande inskription: »HIC · SEPULTUS · EST · D. E. E. T. / PA-
STOR. ET. P. / IN. SKEPTUNA. / CUM. UXORE. SUA. BEATA
/ BRIG[I]TTA. PETRIK. (sic.) ET. 6. FILIIS. / P. E. E. E. A. E. I. E. C.
E. E. O. / Anno 1656.» (= Här ligger begraven D[ominus] E[ricus]
E[rici] T[haddæus], pastor och p[ræpositus] i Skepptuna, jämte sin
hustru Beata Brig[i]tta Persdotter och sex söner . . .) 193 × 120 cm.

5. Gravsten av kalksten. I mitten är inhuggen en kalk inom
en lagerkrans, i hörnen blommor. Inskription: »HER VNDER
LIGGER BEGRAFWEN / S. MAGISTER ANDREAS ÅMAN³ FOR-
DOM / WAR FORORDNAT CONRECTOR I DEN KONGL. / RESI-
DENTZ STADEN STOCHOLMS STORA / SKOLA NV MEHRA
WAR WÄLFORORDNAT / KYRKIOHERDE I SKIEFTUNA OCH
LUNDA / SOCHEN HVILKEN I HERRANOM AFSOMNADE / 1661
DEN 9 OCTOBER MEDH SIN S. HVSTRV / LISBETTA OLOFFS-

¹ PETRUS THOMÆ CASSIOPÆUS. Var kontraktsprost i Skepptuna 1625.

² ERICUS ERICI THADDÆUS. Kyrkoherde i Skepptuna 1641. † 1656.

³ ANDREAS ERICI ÅMAN. Kyrkoherde i Skepptuna 1658. † 1661.

Alb. Flink delin. 1917.

Fig. 223. Skepptuna. Gravsten över Gustaf von Lode och Catharina Sigrid Leijonhufvud. 1726.
Grabstein aus 1726.

DOTTER GVDH FÖRLÄNE / DEM OCH OSS ALLA EEN FRÖGDE-
FVL WP/STÅNDELSE. AMEN.» 205 × 167 cm.

6. Gravsten av kalksten med inskription inom lagerkrans:
»JONS / HÅKONSON HALLBERG / A^o 1693.» 168 × c:a 95 cm.
(delvis dold av altarringen).

7. Gravsten av kalksten. I varje hörn en blomma, i mitten
en kalk inom kartusch, allt hugget i låg relief. Inskription: »HIC
QUIESCIT VIR DUM VIXIT / PL. REVERENDUS AC DOCTISSI-

MUS / DOMINUS JOHANNES E. NORÆUS¹ P. / IN SCHIEPTUNA
 ET / LUNDA BENE MERITUS / NATUS IN NORA A^o 1659
 / DENATUS IN SCHIEPTUNA 17 / CUM CONIUGE MATRONA
 / HONESTISSIMA ANNA / MAGDALENA REGENSDORPH / NATA
 HOLMLÆ 1677 / DENATA IN SCHIEPTUNA 17 .» (= Här vilar
 i livstiden välaktade och höglärde herr Johannes E. Noræus p[astor]
 i Skepptuna och Lunda, en förtjänt man, född i Nora A^o 1659,
 död i Skepptuna 17 , jämte sin maka, välaktade fru Anna Mag-
 dalena Regensdorph, född i Stockholm 1677, död i Skepptuna
 17 .) Då de två sista siffrorna på dödsåren fattas, är stenen
 tydligen huggen före bådas död. 222 × 153 cm.

8. Gravsten av kalksten (fig. 223) med tvenne i relief vackert
 huggna vapensköldar (Leijonhufvud och Lode); dessutom initia-
 lerna *G. V. L.* (= Gustaf von Lode) *C. S. L. H.* (= Catharina
 Sigrid Leijon Hufvud),² samt årtalet 1726. 160 × 240 cm.

9. Gravsten av kalksten med refflad bård över kyrkovärden
 Johan Andersson i Östad, f. 1711, † 1762, och hans hustru, Brita
 Andersdotter, f. 1721 (dödsåret döljes av altarringen). 145 × 205 cm.

I vapenhuset ligga tre gravstenar av vanlig 1600-talstyp,
 samtliga mycket vittrade (ha förmodligen legat på kyrkogården
 förut).

10. Gravsten av kalksten över Mats Larson i Löfhambre och
 hans hustru Margrete P[e]dersd[otter]. A^o 1650. I mitten är in-
 huggen en kartusch med deras initialer och bomärke (förstört).
 172 × 116 cm.

11. Gravsten av kalksten över Anders Erickson och hans
 hustru Cristina Bengtsdotter. Anno 1716(?). Å ramen är uthugget
 ett timglas, samt *I. H. S.* inom ett beslagsornament. 194 × 115 cm.

12. Gravsten av kalksten med oläslig inskription. 190 × 115 cm.

13. Som tröskel användes en gravsten av kalksten över Erick
 Andersson i Gadersta (1660—1724), hans hustru och arvingar.
 Inskriptionen omges av en vackert huggen lagerkrans. 140 × 210 cm.

VÄRJOR. Värja. Fäste med parerplåt och två byglar; kaveln av trä,
 spiralvriden. L. 100 cm.

Värja. Fäste med kavel av trä, som förr varit omvirad med
 silvertråd. Å klingan är ingraverat årtalet 1647, samt ett orna-
 mentalt mönster. L. 93 cm.

Värja. Kavel av trä. Fästet f. ö. av järn med punktformiga

¹ Jfr noten s. 238. ² Jfr noten s. 243.

Fig. 224. Skepptuna. Porträtt av Hedwig Eleonora.
 Porträt der Königin Hedwig Eleonora.

Foto. E. Salvén 1918.

silverinläggningar. Å båda sidor av klingan stämplar (springande hund). Omkr. 1700. L. 95 cm.

Porträtt i olja på duk av

PORTRÄTT.

1. Hedvig Eleonora (fig. 224). Drottningen är framställd i knäfigur, sittande, iklädd en hermelinsbrämrad dräkt. I fonden ett draperi, som på högra sidan är tillbakaviket och lämnar utsikt över en slottsfasad. Färgen är mycket mörknad och sprucken och låter inga lokaltoner framträda mer än karnationen och något gult i det under hermelinsrocken skymtande livet. — Senare, för-

Foto. Alb. Flink 1917.

Fig. 225. Skepptuna. Porträtt av Lovisa Ulrika. Kopia i olja av Björk efter G. Lundbergs pastell på Drottningholm.
Die Königin Lovisa Ulrika. Ölkopie eines Pastells von G. Lundberg auf Drottningholm.

gyllt listram med krona. Å en inskrifttavla på ramen läses: »Hedvig Eleonora / Karl den X^{des} gemål / Original målat af Ehrenstrahl». ¹ Utfört av okänd 1600-talsmålare efter original av Ehrenstrahl. Porträttet är möjligen skänkt av ståthållaren i Hedvig Eleonoras livgeding Daniel Uttermarck, hvilken även förärat en ljuskrona till kyrkan. (Jfr s. 244). 140 × 118 cm.

2. Lovisa Ulrika (fig. 225). Bröstmild en face. Drottningen är klädd i en ljusröd dräkt med hermelinsmantel kring axlarna. Blågrön bakgrund. Enkel, förgylld listram med inskription: »Lowisa Ulrica / Konung Adolf Fredrics Gemål / Cop: Målad af Björk.»

¹ DAVID KLÖCKER-EHRENSTRAHL (1629—1698). Karl XI:s »hofkonterfejare».

Foto. Alb. Flunk 1917.

Fig. 226. Skepptuna. Porträtt av Sophia Albertina. Kopia i olja av Björk efter G. Lundbergs pastell på Drottningholm.

Die Prinzessin Sophia Albertina. Ölkopie eines Pastells von G. Lundberg auf Drottningholm.

Kopia efter ett porträtt av G. Lundberg¹ på Drottningholm. 73 × 53 cm.

3. Sophia Albertina (fig. 226). Brösbild en face i mild, grågrön helton. Vit dräkt. Grön bakgrund. Enkel, förgylld listram med inskription: »Sophia Albertina / Konung Adolf Fredrics Dotter. / Cop.: målad af Björk.» Kopia efter ett porträtt av G. Lundberg på Drottningholm. 66 × 53 cm.

De båda sistnämnda porträtten äro nyligen restaurerade och upphängda i kyrkan, efter att tidigare ha förvarats på skolhusets vind.

I sakristian står ett medeltida skåp av ek (fig. 227; fot och MÖBLER.

¹ GUSTAF LUNDBERG (1695—1786), pastellmålare. JACOB BJÖRCK (1726—1793) kopierade ofta i olja Lundbergs pasteller.

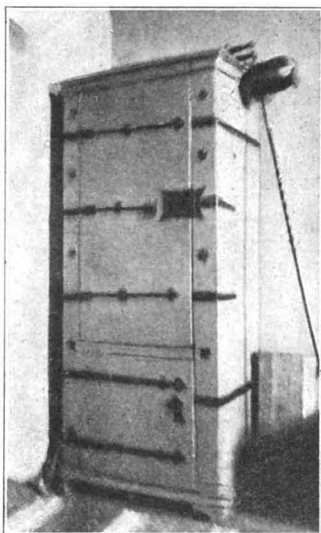

Foto. I. Wilcke 1917.

Fig. 227. Skepptuna. Medeltida skåp i sakristian.

Mittelalterlicher Schrank
in der Sakristei.

KLOCKOR.

Mus. (inv.-nr 116038). Denna klocka göts 1690 i en s. k. klockgrop vid själva kyrkan. Den har gjutna ornament (akanthusfriser; en utmärkt vacker fris av blad och fåglar), samt följande inskriptioner: »Gloria in exelsis deo et in terra pax hominibus beneplacitum»; »Kommer och låter oss gå uppå Herrans berg til Jacobs Gvds hvvs at han lærer oss sina vägar» (Es. 2); »Gutin * i * Skef * tuna * af * Marten * Dant * Anno 1690»; dessutom namnupp-gifter. H. 120 cm., Diam. 117 cm.

De tre återstående klockorna utgöras av:

1. Klocka av malm med gjutna vegetativa ornament och änglahuvuden. Inskription å sidan: »Pastor Er-

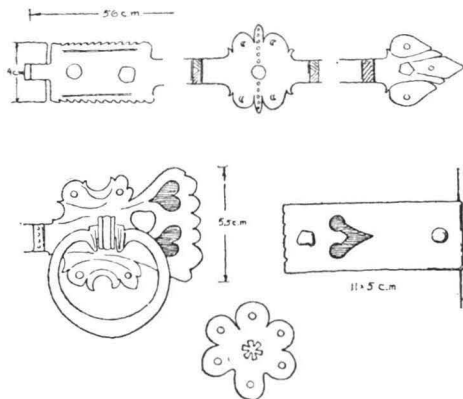
krön nygjorda), numera blåmålat, med vackra, smidda järnbeslag och nyckelskylt (fig. 228 o. 229). H. 196 cm., B. 78 cm., Dj. 58 cm.

Bord av trä. Underredet brunmålat, skivan marmorerad (senare övermålning). Gammal typ. L. 107 cm., H. 86,5 cm.

Dalklocka av vitmålat trä i Karl-Johans-stil. Skänkt av Klas Ersson i Skoby 1842. H. 280 cm.

F. ö. finnas i sakristian bl. a. ett blåmålat skåp med dörrar av järntrådsnät, där böcker och textilier förvaras, två blåmålade trästolar av gammal allmogetyp, samt en enkel, plåtbeslagen kista, å vilken äro målade årtalen 1790 och 1852.

I tornet hänga tre klockor. En äldre klocka såldes 1911 till Nord.

D. Blomquist delin 1912.

Fig. 228. Skepptuna. Smidda beslag å skåpet fig. 227.

Eiserne Beschläge auf dem Schranke Fig. 227.

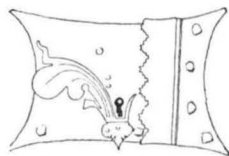
land Avrenius¹ / Skieptuna församblings / klocka.» Runt nedre kanten: »Lavdate. dominvm. in. cymbalis. in. cymbalis. bene. sonantibvs. Holmiæ. me. fvndebat. Iohan. Meyer. Anno. 1678.» Runt övre kanten: »Gloria. in. excelcis. deo. et. in. terra. pax.» H. 75 cm., Diam. 79 cm. Denna klocka anskaffades genom subskription av församlingens medlemmar. Uppropet härtill (i N. 1.) lyder

sålunda: »Skieptuna Kyrkie Book söker sina kiäre ledmöters namn om hjälp till en klocka uthsänd i ödmiukhet och enfaldighet af samtliga Skieptuna Kyrkies Betiänte åhr 1676 uthi Februarii månad. Herren behöfwer Thäm. Math: 21. 3.» På nästa sida följa givarnes namn.

2. Klocka af malm, gjuten 1814 af C. F. Grönwall. H. 100 cm., Diam. 94 cm.

3. Klocka af malm, gjuten 1911 av K. G. Bergholtz & C:o i Stockholm till ersättning för den samma år till Nord. Mus. försålda gamla storklockan. H. 112 cm., Diam. 116 cm.

I inv. 1696 omnämnes »En liten klåcka uthi Hög Choret», förmodligen en primklocka. Dylika brukade under den katolska tiden och långt senare hänga över högkoret upp uti eller under valvet, och med dem ringdes, då prästen under mässan upplyfte hostian (senare: när välsignelsen var sagd av prästen). Namnet är lånat från den gudstjänst, som hölls vid prima hora (första timmen), d. v. s. i dagbräckningen.²

D. Blomquist delin. 1912.
Fig. 229. Skepptuna
Nykelskylt å skåpet
fig. 227.
Schlüsselschild an dem
Schanke fig: 227.

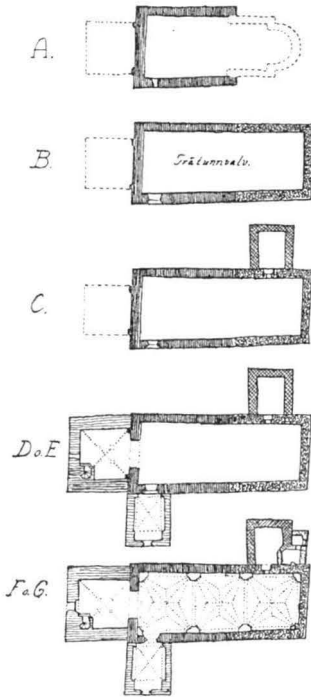

C. Gunne delin. 1918.
Fig. 230. Skepptuna. Detalj av kalken.

¹ ERLAND AURENIUS, kyrkoherde i Skepptuna och Lunda 1670, † 1696.

² Jfr HILDEBRAND, Sv. Med., III, s. 724.

Sammanfattning av Skepptuna kyrkas konsthistoria.

Alb. Flink delin. 1918.

Fig. 231. Skepptuna kyrkas
planutveckling.

Grundrissentwicklung der Kirche.

I. Absidkyrka av gråsten med ursprungligt västtorn. Sockel och hörnkedjor av huggen sandsten, råare i väster. Denna kyrkas långhus var lika med västra delen av det nuvarande långhuset. Av tornet återstår endast några stenar i skiljemuren mellan det nuvarande tornet och långhuset. På syd-muren funnos två små rundbågiga fönster med tegelomfattning. Denna kyrka byggdes omkring 1200—1250, antagligen ganska långsamt från öster till väster.

II. Kyrkan härjades av en eldsvåda och undergick ombyggnad. Absidkoret ersattes av ett nytt, rymligare, rakavslutat kor, vars murar gå i flykt med långhusets. Härvid kom material från det gamla koret (sandsten i hörnkedjor och sockel) delvis till användning. Den nya delen erhöll på sydsidan två långsmala, spetsbågiga fönster och på östsidan tre liknande, kopplade fönster. Den gamla ingången i söder utvidgades och försågs med en vackert profilerad, spetsbågig tegelomfattning. Hela kyrkan

täcktes med ett trätunnvalv och putsades invändigt. 1300-talets början.

III. Sakristia tillbyggdes i norr. 1300-talet. — Inventarium: kalken.

IV. Koret målades. 1300-talets slut. — Inventarium: antependium med djurfigurer.

V. a. Vid okänd tid under 1400-talet uppfördes vapenhuset.

V. b. Vid mitten av 1400-talet uppfördes i väster ett nytt, större torn, till sin övre del av tegel med blinderingar efter mönster av Uppsala domkyrkas torn.

VI. Kort därefter välvdes kyrkan med stjärnvalv. I samband härmed höjdes sträckmurarna med fyra skift tegel och även östra gavelröstet påmurades, så att takresningen blev brantare än förut och kom att skära tornets tegelornering. En falsk triumfbåge inslogs mellan kor och långhus. Fönstren på sydsidan — troligen också på östra sidan — igenmurades och ersattes av nya. — I slutet av 1400-talet eller början av 1500-talet tillkommo av märkligare inventarier altarskåpet, S. Thomas a Becket's bild, dopfunten, en mässhake och en korkåpa med å den förra troligen svenska, å den senare flamländska broderier.

VII. Under 1700-talet ombyggdes fönstren och portalen genom tornet togs upp. — Det gamla korskranket borttogs.

VIII. 1907 företogs en större restaurering, varvid kyrkan erhöll centraluppvärmning. Restaureringen leddes av arkitekten G. Ameen, vilken även gjorde ritningar till nytt altare, altarskrank, orgelfasad och bänkinredning. Vid samma tillfälle framtogos målningarna i koret av artisten C. Wilh. Pettersson.

Zusammenfassung.

Die Kirche Skepptuna, ein Granitgebäude von rektangulärem Grundrisse mit westlichem Turm, nördlicher Sakristei und südlicher Vorhalle, würde zum gewöhnlichen spätmittelalterlichen Typus Mittelschwedens gehören, wenn sie nicht durch den stattlichen, reich mit backsteinernen Blenden verzierten Turm eine Ausnahmestellung einnähme (Fig. 176—178). In ihrer ältesten Form bestand sie nur aus dem westlichen Teil des jetzigen Langhauses, wozu sich ein schmäleres Chor mit Apsis und ein Westturm, schlanker als der jetzige, anschloss (Fig. 231). Für den Sockel (Fig. 187) und die Ecken kam ein rötlicher Sandstein zur Verwendung. Dieses Material nebst dem Granite ebenso wie der absidiale Grundriss bringen diese Kirche mit der älteren Architektur Sigtunas zusammen. Sie war doch nicht mit dem S. 21 erwähnten Sigtuna-Typus identisch, da sie einen westlichen, aber, soviel wir wissen, keinen östlichen Turm hatte. Sie ist auch entschieden später als die S. 21 aufgezählten Kirchen: wahrscheinlich 1200—1250. Auf der Südfassade befinden sich nämlich Spuren zweier rundbogigen mit Ziegeln gewölbten Fensteröffnungen (Fig. 180, a, b), und Ziegel ist bis jetzt nie vor dem 13. Jht in Mittelschweden wahrgenommen worden. Anfang des 14. Jhts brannte diese Kirche ab. Beim folgenden Umbau wurde das Chor abgerissen und in dessen Stelle das Langhaus nach Osten zu verlängert. Die Ostwand erhielt eine Gruppe von drei spitzbogigen Fenstern (Fig. 192 zeigt eine Veränderung der neueren Zeit), die Südfassade zwei neue einzelne Fenster ähnlicher Form (Fig. 180, c, d). Statt der älteren, abgebrannten Decke wurde ein hölzernes Tonnengewölbe errichtet. In

dieser Gestalt ist die Kirche Skepptuna am Ende des 13. und während des 14. Jhts. für Mittelschweden typisch (Vgl. Sveriges Kyrkor, Uppland, Bd. I, S. 133). Das neue Chor wurde etwas später mit Kalkmalereien geschmückt (Fig. 193—197). Die Anordnung derselben — statuenhafte Einzelfiguren auf perspektivisch gezeichneten Schemeln mit Arcaturendekor —, ebenso das altertümliche Ornament deuten auf byzantinische Gemälde als Vorbilder und zwar aus älterer Zeit hin. Es ist nicht undenkbar, dass solche in der älteren Periode der Kirche existiert haben. In einer anderen Landschaft Ostschwedens, Gotland, kennt man nämlich Muralgemälde deutlich byzantinischen Stiles (Vgl. Roosval, Svensk Tidskrift, VIII, 109, Stockholm 1918).

Zu dieser Kirche wurde, Mitte des 15. Jhts., der jetzige Turm, der den ursprünglichen Türmen der Upsalaer Domkirche nachbildet, angefügt. Kurz nachher wurden die drei Sterngewölbe des Langhauses gebaut. Die Sakristei und die Vorhalle rühren aus dem 14., bezugsweise 15. Jahrhundert her.

Trotz des Vorhandenseins eines steinernen Turmes hat die Kirche wenigstens vom 16. bis zu dem 18. Jht. einschliesslich einen hölzernen, unweit der Kirche gebauten Glockenturm gehabt (»Klockstapel«).

Einige bemerkenswerte Gegenstände der mittelalterlichen Einrichtung sind noch erhalten.

Der schöne Schnitzaltar ist eine Brüsseler Arbeit von c. 1510—1520, aus der Werkstatt Jan Bormanns (Fig. 199—205). Ein gewisser Cornelis Schenier, dessen Namen vielfach auf den Mantelsäumen der geschnitzten Figuren angebracht ist, ist wahrscheinlich als Meister der Polychromie anzusehen. Er ist möglicherweise mit dem Cornelis Scernier, welcher auch van Coninxloo genannt wird (Wurzbach, Künstlerlexikon), identisch.

Man bemerke weiter ein Bild des heiligen Thomas a Becket, eine monumentale Holzskulptur in architektonischem Gehäuse, mit ungewöhnlich gut erhaltener Polychromie, wahrscheinlich von dem Lübecker Meister Bernt Notke, Ende des 15. Jhts. (Fig. 206). Das Kunstwerk befindet sich jetzt im Historischen Museum, Stockholm. Ebenda sind auch ein Pluviale (Fig. 218—220) mit flämischen Stickereien und die Stickerei einer Kasel (Fig. 221).

Der Taufstein (Fig. 208) rührt aus einer uppländischen Werkstatt vom Anfang des 16. Jhts. her.

Der schöne silberne Kelch ist aus dem 14. Jht. (Fig. 198, 209, 230).

Eine Brautkrone, die laut gewöhnlicher schwedischer Sitte oft bei Hochzeiten getragen wird, zeigt eine fremde Form (Fig. 211), deutsche oder polnische Arbeit aus dem 16.—17. Jht.

Foto. M. Olsson 1912.

232. Lunda kyrka från sydost.
Die Kirche von Südosten.

LUNDA KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, SEMINGHUNDRA HÄRAD.

UPPSALA ÄRKESTIFT, SEMINGHUNDRA KONTRAKT.

Tryckta källor: A. W. LUNDBERG i Tidskr. f. bygn.-konst o. ing.-vet., årg. V, 1863, s. 190. — SVERIGE, IV, s. 643. — DIPL. SUEC. II, nr 1701; III, nr 2218 (ang. Lundatolfts kyrka); III, nr 2027, 2922 (ang. Folklandstingstad). — SV. DIPL., I, nr 81 (ang. Folklandstingstad). — HERDAM., III, s. 1.; IV, s. 385.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: RANSAKN., I. (Avtryckt i DYBECK, Runa, 1848, s. 19). — AFRITNINGAR, I (exteriör från söder, pl. 56 i den tryckta uppl.) — PERINGER, (exteriör från söder, skiss, pl. 73 i den tryckta uppl.). — PERINGSKIÖLDS MON., II, fol. 268 (ang. en klocka); III, fol. 102 (ang. runstenar). — J. BURE, Runahäfd. Avskrift. U. å. Mskr. i Kgl. Biblioteket i Stockholm, sign. F. A. 1, s. 58 (ang. runstenar). — IHRFORS, II: 1, sid. 1058 (klockstapeln, exteriörer av kyrkan från söder och öster. plan, klockan med majuskelinskrift, funten, runstenen i vapenhusmuren). — R. A.: Kgl. brev ¹⁴/₅ 1600. Riksreg.; Kgl. brev ¹⁴/₁₂ 1620. Riksreg. — A. T. A.: Plan efter J. Laurentz. Odat. — Diverse fotos o. papper, bl. a. inv. 1829 och en 1897 av dåv. v. pastor S. Andersson författad berättelse rörande kyrkan. — B. ST.: »Project till ny Prædikstol i Lunda Annex kyrka . . . förf. af C. W. Palmroth 1805.» »Ritning till reparation m. m. af Lunda kyrka

i Stockholms län. Sign. Johan Laurentz. I nåder gillad d. 19 nov. 1897. (2 planer, varav den ena med bänkinredning inlagd; sektioner mot norr, öster och väster; ritning till bänkar och orgelfasad. 4 bl.). Diverse till Ö. I. Ä. inkomna handlingar, bl. a. kungl. brev ang. restaurering 1897. — L. A.: A. 9, s. 84 (karta från 1637 el. 1638 över trakten närmast kyrkan). — U. B.: N. 39. Uppbörd 1531,¹ pag. 2. — DOMKAP.: Av till Domkapitlet inkomna handlingar förvaras alla äldre än 1850 (fr. o. m. 1618) i Landsarkivet, de återstående i Domkapitlets arkiv. — UPPS. UNIVERS. KONSTHIST. INST.: Exk. prot. 1912.

Kyrkans arkivalier: Konsthistoriskt viktiga upplysningar finnas i följande i LANDSARKIVET i UPPSALA förvarade volymer: C. I. 1. Inv. 1696 (?); »Kyrkiones Inventarium uthi min [Johan Noræi]² tijd förbättradt . . .» (1698—1724); Bänklängd 1708; »Hwad Reparation wijd kyrkian i min [Johan Noræi] tijd skedd är.» (1698—1726). — K. I. 1. Sockenst.-prot. 1775—1779, 1789—1847; »Inscription på Lunda Kläcka»; Inv. 1787, 1823. — L. I. 1. Inv. 1752; Räkensk. 1671—1767; »Annotata» (bl. a.: »År 1720 d: 13 Novembr. war högstsäl. konung Friedrick i Lunda kyrka och wid det tilfället gaf i häfwen en Ducat in specie»). — L. I. 2. Räkensk. 1768—1793; Inskriptioner på klockorna. — L. I. 3. Räkensk. 1662—1691; Subskription till en klocka 1725. — L. I. 5. Räkensk. 1800—1857.

Dessutom ingå följande handlingar rörande Lunda i moderkyrkan Skepptunas kyrkböcker: i N. 1.: Vis.-prot. 1704; i K. I. 1.: Vis.-prot. 1776, 1789, 1802, 1812.

Handlingar från 1800-talet, utom de ovan uppräknade, förvaras vid kyrkan.

Ur församligens äldre historia.

Under medeltiden gick en vattenled, som förband Trälhavet med Fyrisån, alldeles förbi foten av den kulle, på vilken Lunda kyrka är byggd.³ På andra sidan vattnet låg den betydande orten Folklandstingstad, där fordom hela Attundalands gemensamma ting hölls.⁴

Denna ort synes i början av 1300-talet ha tävlat med Sigtuna i betydelse som handelsplats att döma av två brev, det ena från

¹ Härvid lämnades från Lunda:

Siillff kalk med patena

vogh — — — — XX lodh

Penningar de eista LXXXVII marc

koppar stakar VI och I koppar

kanna

III små klockor.

Tionde — — — — V pund

Penningar för tionde XV marc

Penningar — — — — II marc.»

² JOHANNES NORÆUS, kyrkoherde i Skepptuna och Lunda 1698, † 1731.

³ Jfr C. M. KJELLBERG i »Uppland», I, s. 425—26.

⁴ STYFFE, Skandinavien under unionstiden, 3:e uppl. Sthlm 1911, s. 372.

hertig Valdemar, dat. 1315,¹ det andra från Magnus Eriksson, dat. 1332,² ställda till invånarne i Folklandstingstad. Dessa åläggas där, på grund av klagomål från Sigtunaborna, i vilkas näring de gjorde förfång, vid strängaste straff att inom 8 dagar inflytta till Stockholm, Sigtuna eller andra större städer. Från detta påbud undantogs endast jordbrukarne. Tingställe fortfor orten dock länge att vara. Ännu 1401 uppgöres ett köp »a Folklandhz thinge a rättom thingxstadh ok rättom thinxsdagh a sætto [=sittande] thinge».³ Och ännu i dag kallas ängarna väster om kyrkan Tingsängarna.

Lundatolfts kyrka var tingskyrka, vilket framgår av ärkebiskop Nils Kettilsens brev av 1310.⁴ Detta aktstycke har tillräckligt stort intresse för att förtjäna anföras fullständigt och i översättning.

»Alla dem som se detta brev sänder Nicolaus, med Guds nåd ärkebiskop i Uppsala, evig hälsning med Herren. Det vare alla vederligt, att med invånarne i den köping (*villula forensis*), som kallas Folkklanzthingstadh, en sådan stadga (*ordinacio*) gjorts, att de från varje gård årligen skola erlægga 4 penningar gängse mynt till kyrkan Lundatolft såsom sockenskatt (*pro iure parochiali*), till samma kyrkas underhåll och till uppehållande av *luminarierna* (d. v. s. fonder för underhåll av kyrkliga byggnader och kyrkotjänare),⁵ men till prästen skola de i tionde för djur och människor giva ett öre. På det att alltså angående denna i vår närvaro gjorda åtgärd intet tvivel för framtiden må uppstå, hava

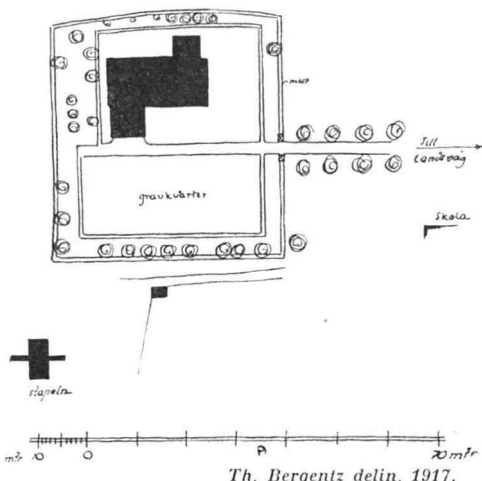

Fig 233. Lunda. Situationsplan.
Lageplan der Kirche.

¹ DIPL. SUEC. III, nr 2027.

² DIPL. SUEC. IV, nr 2922.

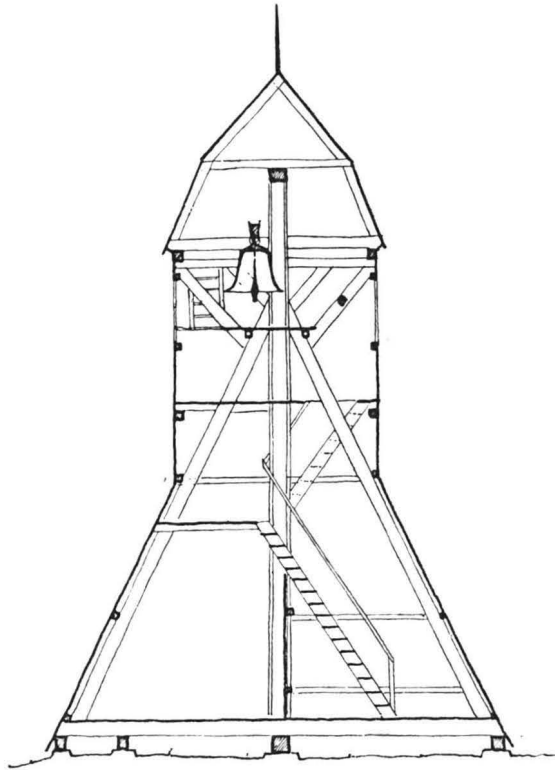
³ SV. DIPL. I, nr 81.

⁴ DIPL. SUEC. II, nr 1701.

⁵ Enligt DU CANGE, Gloss. med. et inf. lat.

vi givit dem detta med vårt sigill styrkta brev. Givet i förutnämnda kyrka Lundatolft året efter Vår Herres börd 1310 åttonde dagen efter den helige Martin, biskop och bekännare.»

Denna kyrka var dock icke den nuvarande, och det kan t. o. m.

Sektion 4-4

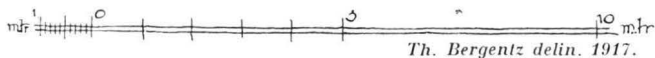

Fig. 234. Lunda. Sektion av klockstapeln.

Vertikalsektion des Glockenturms.

diskuteras, om den var belägen på den nuvarandes plats (varom mera nedan). Med stor sannolikhet finnes dock bland inventarierna ett minne från denna Lundatolfts glanstid: dopfunten, vars datering — 1200-talet — visar, att en kyrka redan då existerade.

Kyrkogård och klockstapel.

Kyrkan erhöll på 1820-talet en verkningsfullt ordnad entré (fig. 233).¹ Utanför östra muren, i vilken ingången till kyrkogården är

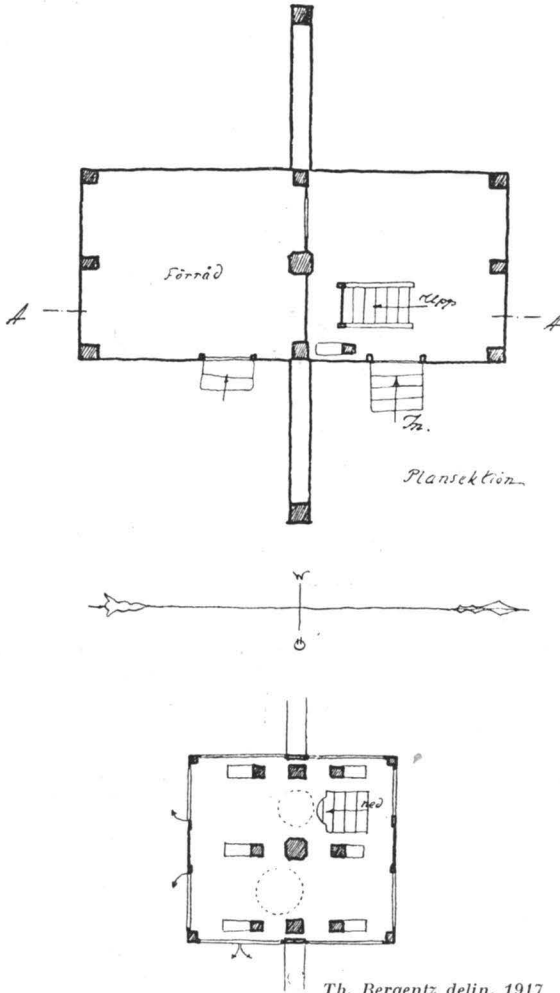

Fig. 235. Lunda. Plansektioner av klockstapeln.
Horizontalsektionen des Glockenturms.

¹ »Rusthållaren Eric Ersson i Lilla Söderby erkände sig vara villig, att utaf sin midt för Stora Stegluckan varande åker skänka Församlingen så stor vidd, att en plan eller Allée kunde anläggas midt emellan Stegluckan och stora Landsvägen, N. B. då Stegluckan flyttades så mycket åt Norr på Bogårdsmuren, att Passagen ifrån Stegluckan strök i Wapenhus-Muren . . . » (Sockenst.-prot. 1824). Detta på den grund att »Gatan up till kyrkan är för smal till vistande af Folk och Hästar».

Foto. J. Roospal 1917.

Fig. 236. Lunda:
Klockstapel.

Glockenturm aus d. J. 1701.

belägen, befinner sig en plan, som sträcker sig fram till landsvägen och där avgränsas av ett staket med en liknande ingång som bogårdsmurens. Denna plan är planterad med fyra rader av lönnar, som bilda ett vackert perspektiv fram mot kyrkan.

Kyrkogården omgives av en mur av stora gråstensblock, lagda i bruk (H. intill 150 cm., B. c:a 110—120 cm.). Denna var fordom försedd med spånklädd avtäckning — en spåning av bogårdsmuren företogs 1704—07 —, men 1823 beslöts, att »trätaget på Bogårdsmuren skulle borttagas och försäljas på öppen Auction»

(Sockenst.-Prot. 1823), vilket ock synes ha skett. Numera finnes ställvis (i norr och väster) torvtäckning. Muren har endast en ingång — åt öster — med tegelmurade och vitrappade, fyrsidiga grindstolpar (uppförda 1825), vars plåthuvar krönas av järnvaser. Smidda järngrindar, troligen från 1843. — Åren 1824—25 nedrevos de stigluckor, som tidigare funnos: en stor i öster, ett stycke längre åt norr än den nuvarande ingången, och en mindre i söder.¹ Dessa, som voro av tegel, vitkalkade, samt försedda med spåntak,² härrörde möjligen från medeltiden, men hade flera gånger ombyggt, grundligast år 1758, då de även försågos med nya portar.

Längs bogårdsmuren äro olika slags lövträd planterade.

Söder om kyrkan, strax utanför bogårdsmuren, ligger den brädfodrade, svarttjärade klockstapel, krönt av spånklädd, delvis plåtbeslagen huv (fig. 236). Dess konstruktion framgår av fig. 234—235. Denna stapel uppbyggdes 1701 och var redan från början inbräddad. Dessförinnan fanns en äldre klockstapel, flera gånger omnämnd i räkensk. från 1600-talet.

¹ Flera gånger nämnda i Sockenst.-prot. från dessa år. Den senare kallas »lilla Stegluckan midt för Klockstapel».

² »Kalek till Stigluckorna» (Räk. 1696); »Kläckaren för Söderstigluckans spåning» (Räk. 1724). Då de revos, erhöill den ovannämnde Erik Ersson teglet som ett slags ersättning.

BOGÅRDSMUR.

INGÅNG.

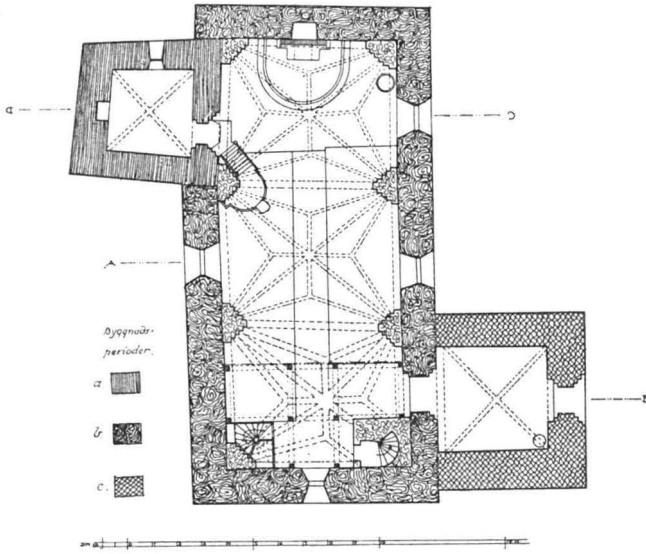
ÄLDRE
INGÅNGAR.

STAPEL.

sid. 272

Kyrkobyggnaden.

Kyrkan består av rektangulärt långhus med vapenhus i söder PLAN. och sakristia i norr. Den är huvudsakligen uppförd av gråsten MATERIAL. — medelstora, kluvna block, liggande i någorlunda jämna skift. Tegel är använt i omfattningar, i rösternas blindingar, samt i valv och murpelare. Kyrkan är utvändigt spritputsad med slät-

Uppmått av A. Liljenquist o. D. Blomquist. 1912.

Fig. 237. Lunda. Plan. Skala 1:300.

Grundriss.

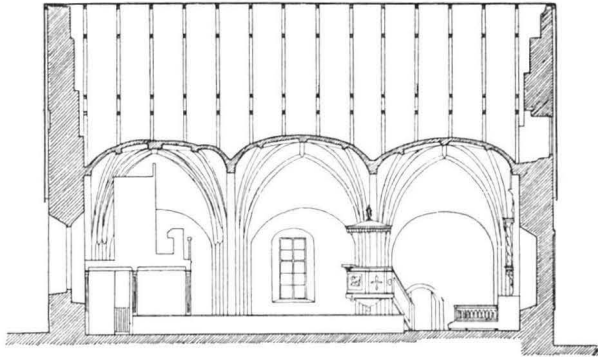
putsade hörn och omfattningar.¹ Där den nuvarande vita putsen YTTERMURARS på några ställen bortfallit, synes skäraktig puts under. Slätput- BEHANDLING. sade äro även de enkla blindingarna (fig. 232) på långhusets och vapenhusets rösten, de förra av en halvstens djup,² den senare endast utförd i puts (icke ursprunglig). I östra röstet sitter sedan 1807 ett ur.³

¹ 1768 omnämnes för första gången rappning av kyrkan i räkensk. När Peringskiöld samlade material till »Monumenta sveo-gothorum», voro flera runstenar, inmurade i kyrkmuren, synliga. Kyrkan var alltså då troligen orappad.

² Blindingarna saknas å teckningen i AFRITNINGAR, säkerligen endast på grund av ett förbiseende.

³ Även dessförinnan synes ett ur ha funnits; vid överläggningen om urverkets anskaffande talas nämligen om »ett nytt urverk» (Sockenst.-prot. 1805).

FÖNSTER. Fönstren upphöggos till sin nuvarande storlek 1804. De äro stickbågiga och försedda med spröjsar av trä. Smalare än de övriga, samt rundbågigt, är västra gavelfönstret, som troligen bibehållit en äldre form (ehuru kanske ej den ursprungliga). Ett likartat fönster är igensatt på östra gaveln (troligen 1750, då altartavlan uppsattes), men är utvändigt markerat som blindfönster. Det är tydligtvis detsamma, som synes å teckningen i **AFRITNINGAR** (1684). — Ingången till långhuset är rundbågig med en svagt tillspetsad (troligen; själva spetsen är avskuren av valvet), två

Uppmätt av A. Liljenquist o. D. Blomquist. 1912.
Fig. 238. Lunda. Längdsektion mot norr.
Längsschnitt gegen Norden.

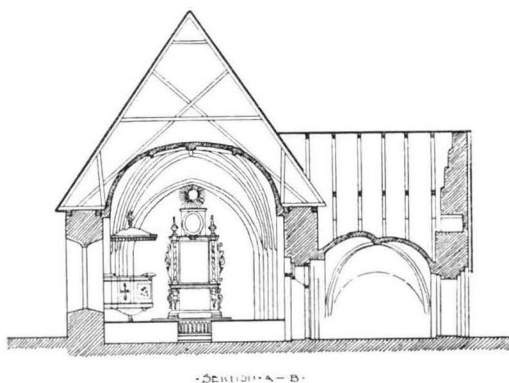
GOLV. gånger avtrappad omfattning (språngens B. c:a 15 cm.; öppningens nedre del numera vidgad). — Golvet är i långhusgången lagt med kvadratisk tegel (1870); i bänkkvarteren är brädgolv; koret täckes av gravstenar. I sakristia och vapenhus äro de gamla tegelgolven bibehållna; i vapenhuset bildar teglet en cirkelrund figur i golvets mitt.

VALV. Långhuset täckes av tre på sköldbågar och flersprångiga murelare vilande stjärnvalv (tegelmått 28—29 × ? × 9 cm.). Sköldbågarna äro tryckta rundbågar utom i öster och väster, där de, liksom gördelbågarna, äro tillspetsade. De båda östliga valven hava spetsprofilerade ribbor, det västra däremot ribbor av firsidig genomskärning, ovanligt breda och klumpiga. På några ställen i valven, särskilt strax ovanför valvanfangen, märkas små rektan-

gulära hål, s. k. skvallerhål.¹ Valv och murar äro putsade och avfärgade i en gulaktig ton.²

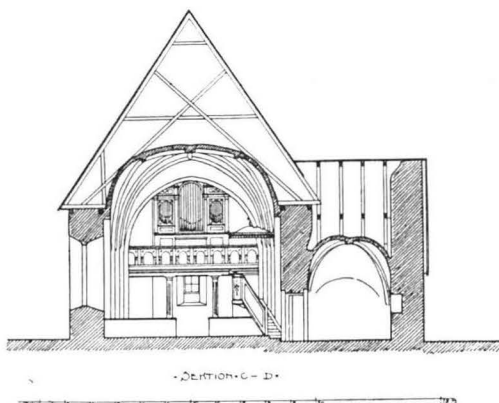
Samtliga tak äro klädda med tjärad furuspån av fyrkantigt snitt. Vindskidorna äro överallt av samma form som fig. 242 visar. Å långhusets gavlar äro vindflöjlar av smitt järn anbragta; den ena bär i genombrutet arbete bokstäverna H B S D G, jämte en stjärna och A:o 1710, den andra M C S och 1729.

Flera skäl tala för att den lilla trånga sakristian är kyrkans äldsta del. Planen visar, att skiljemuren mellan långhus och sakristia är tunnare än långhusets murar i övrigt. Denna del av muren visar från sakristians vind en så rätt behandlad yta, att den omöjligt kan anses ha varit godsida (särskilt om man jämför den med den från vapenhuset synliga gamla yttermuren). Till yttermera visso visar sig, att sakristians remstycken icke sluta stumt mot långhusets nordmur, som vanligen är fallet, utan sträcka sig

Uppmätt av A. Liljenquist o. D. Blomquist. 1912.

Fig. 239. Lunda. Tvärsektion mot öster.
Querschnitt gegen Osten.

Uppmätt av A. Liljenquist o. D. Blomquist. 1912.

Fig. 240. Lunda. Tvärsektion mot väster.
Querschnitt gegen Westen.

¹ Dylka små hål i valvsvicklarna finnas mycket ofta i medeltida valv. De gå snett uppåt genom valvkapporna och utmynna i de lägst belägna mellanrummen mellan valvtravéerna på vinden. Deras uppgift är att vara avlopp för det vatten, som eventuellt kan rinna in på vinden genom felaktigheter på yttertaket. Detta vatten samlas naturligtvis just i de nämnda mellanrummen mellan valvkapporna och skulle, om det ej uppmärksammades och avleddes, vålla skada i valven.

² Inga gamla målningar ha kunnat upptäckas under den nuvarande hvita kalkbeströkingen enligt en berättelse av däv. v. pastor S. Andersson, daterad 1897, i A. T. A.

ett stycke in i densamma. Sakristian måste alltså vara samtidig med eller äldre än långhuset. Att det senare är fallet göres troligt

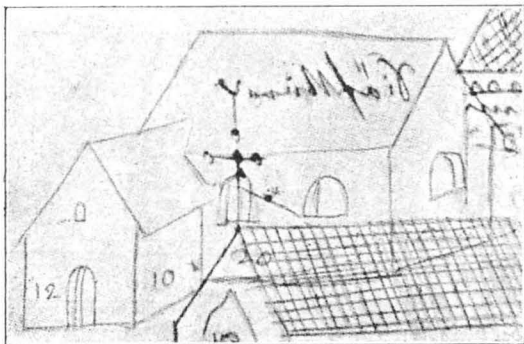

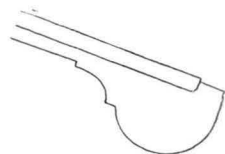
Fig. 241. Lunda kyrka 1684. Efter konceptteckning till AFRITNINGAR.

Die Kirche Lunda 1684. Nach Handzeichnung.

genom ett egendomligt förhållande med ingången mellan långhus och sakristia. Denna har mot långhuset en rundbågig tegelomfattning med tre språng (B. c:a 15 cm.), men de två inre sprången ha i dörrens övre parti huggits bort, för att densamma skulle bli tillräckligt hög. Själva öppningen har därigenom blivit stickbågig.

Om man rekonstruerar omfattningen, blir öppningens höjd endast c:a 1 m., vilket är orimligt. Troligt är alltså, att ingången är gjord endast med tanke på sakristians nivå, som fortfarande är två trappsteg lägre än korets och troligen tidigare varit ännu lägre.¹ Vid undersökningen 1912 bortknackades putsen på en del ställen i de yttre vinklarna, där sakristians väst- och östmurar möta norra långhusmuren. Det visade sig då å de sex ställen, som undersöktes, att den senare muren stöter stumt mot de båda förra.

Det synes alltså, som om sakristian skulle vara kyrkans äldsta del. Möjligen har den utgjort ett litet kapell.² Något analogt fall är ej känt i Sverige — varför man, trots anförda skäl, måste känna sig mycket tveksam om denna lösning av frågan — men i den finska kyrkan Nykyrko är på samma sätt sakristian inbyggd i långhuset och ansedd som kyrkans äldsta del.³ Då sakristian i Lunda ej torde vara äldre än 1400-talet (jfr s. 216), blir själva kyrkans datering härigenom ganska sen.

D. Blomquist delin. 1912.
Fig. 242. Lunda. Vindskida (samma typ å långhus, vapenhus och sakristia).
Windbrett.

¹ I vis.-prot. 1776 (Skepptunas prot.-bok K. I. 1) förekommer det beslut ang. Lunda sakristia, att den skulle »repareras, medelst golfwets uphöjande i jämlikhet med Choret.» Som emellertid »och trädgolfvets inläggande» följer, men det gamla tegelgolvet ännu ligger kvar, synes beslutet ej ha lett till någon åtgärd.

² Jfr det s. 276 omtalade »gamla Stenbordet . . . i sacristian», troligen ett altarbord.

³ Jfr FINLANDS KYRKOR, I. Utg. av K. K. MEINANDER O. J. RINNE, s. 15—16.

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 243. Lunda. Interiör mot öster.
Innenbild gegen Osten.

Att en kyrka tidigare funnits i Lunda är emellertid dokumentariskt känt¹ och bevisas även genom dopfunten. Var denna kyrka varit belägen är emellertid ovisst. Kyrkogårdens mark är enligt uppgift av skolläraren Brodin ovanligt stenig och innehåller möjligen några grunder efter gamla byggnader. Men ortstraditionen vet berätta, att ett stycke bortåt Lindholmsvägen — där terrängen är mycket gropig och ojämn — finnas grundmurarna av en kyrka.

Sakristian får sitt ljus genom ett litet fyrkantigt fönster åt öster, vilket förr kunnat tillstängas medelst en lucka — järnkramporna sitta ännu kvar i muren. Dörren är av bilade plankor; dess övre, stickbågiga del är senare påsatt — ett ytterligare bevis, att ingången är utvidgad. På utsidan är den senare plåtbeslagen och de ursprungliga gotiska, smidda beslagen fästade på den nya plåten. — Valvet är ett med all sannolikhet ursprungligt fyrdelat ribbvalv med ribbor av firsidig genomskärning; ribbornas anfang utan särskild markering c:a 1 $\frac{1}{4}$ m. över golvet. Valv och murar vitmenade. I norra väggen märkes en kvadratisk nisch

¹ 1303 visiteras »Lundatolpts» kyrka av ärkebiskop Nils Alleson (DIPL. SUEC. III, nr 2218). Jfr f. ö. s. 268.

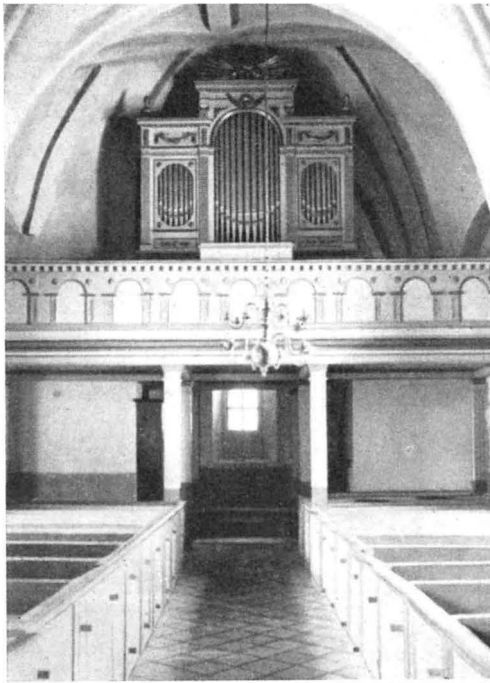

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 244. Lunda. Interiör mot väster.
Innenbild gegen Westen.

(74 × 74 × 48 cm.); då i räkensk. 1766 talas om »gamla Stenbordets nedtagande i sacristian», menas sannolikt ett altarbord, som varit placerat i eller framför denna nisch. I östra väggen c:a 25 cm. ovanför golvet finnes även en (tegelmurad) nisch, men helt liten och av hakformig planform (35 × 22 × 54 cm.). En tredje nisch, även tegelmurad, befinner sig i västra muren (44 × 42 × 38 cm.).

När sakristian uppfördes, är svårt att med visshet avgöra — att döma av ingångens brett rundbågiga form först under 1400-talet, dit

även valvet, om det är ursprungligt, hänför den.

LÅNGHUS. Det nuvarande långhuset tillbyggdes på så vis, att sakristians syd- och västmur inbakades i långhusets nordmur. Den nya kyrkan var troligen, att döma av otydliga spår å dess från vapenhusvinden synliga yttermur, utvändigt försedd med en bred fogstrykning, som lämnade stenarnas mittparti fritt. Fönstrens form okänd. Ingången den nuvarande mellan långhus och vapenhus.

VALV-SLAGNING. Valven i Lunda, som med all sannolikhet äro ursprungliga,¹ visa en påfallande likhet med valven i Skepptuna, ehuru ribbornas profil förenklats till spetsprofilering. Troligen är det dessa valv, härrörande från medlet av 1400-talet, vilka utgjort förebilden. Valven i Lunda — och därmed kyrkan — härröra alltså från tiden kort efter 1450. Sakristian och långhuset kunna

¹ Att takstolarna på ett par ställen äro urfasade för valven skulle kunna fresta till den förmodan, att valven äro senare. Men urfasningen i takstolarna förklaras bättre sålunda, att takstolarna sammanpassades nere på marken och vid uppsättandet befunnos löpa allt för tätt intill valven och därför urfasades.

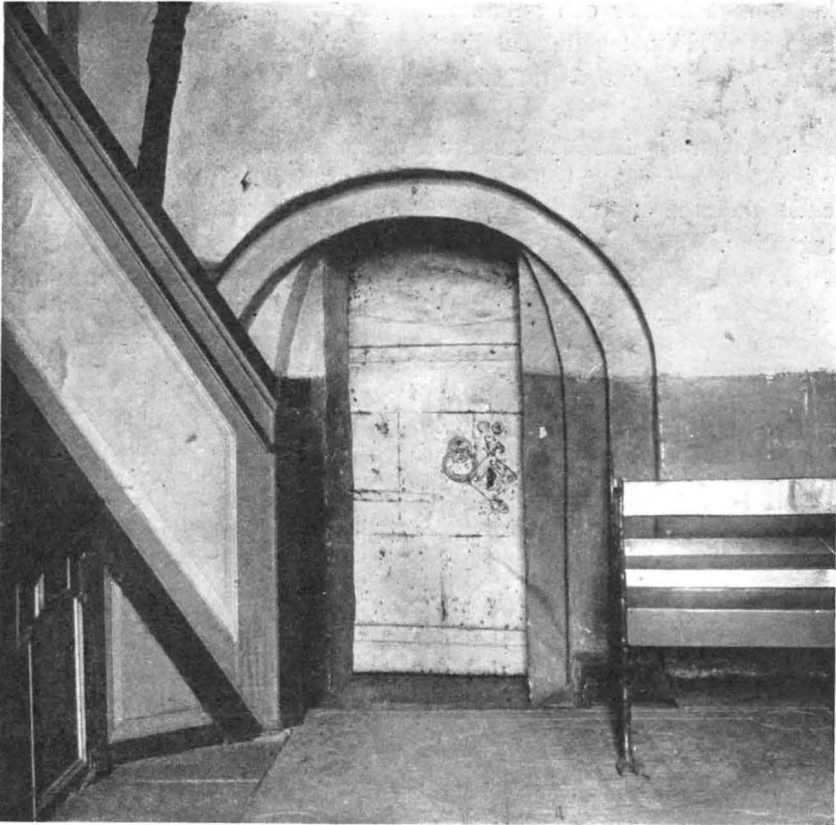
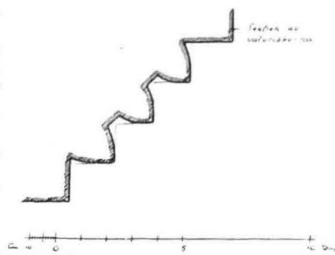

Foto. I. Wilcke 1917.

Fig. 245. Lunda. Ingång till sakristian.
Eingang zur Sakristei.

gott ryckas ganska nära varandra i tiden; deras ingångar visa t. ex. samma enkla profil med rätvinkliga språng.

Ännu senare har vapenhuset tillkommit. Dess säkerligen ursprungliga valv — det har sköldbåge endast mot kyrkans sydmur — skär över långhusportalens omfattning. Valvet är fyrdelat med ribbor av rektangulär genomskärning, vilka utgå från muren utan markerat anfang c:a 1 m. över golvet. Ingången är rundbågig med tre avtrappningar och stänges av en dörr av bilade plankor, vars framsida i senare tid blivit

Th. Bergentz delin. 1917.
Fig. 246. Lunda. Sektion av
valvribbor i långhuset.
Schnitt von Gewölberippen im
Langhause.

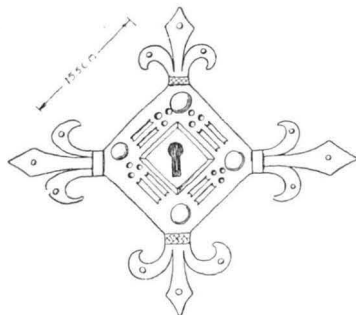
klädd med bräder och gulmålad. Från vinden synes i röstet en liten stickbågig, tegelmurad ljusöppning, nu igenmurad, säkerligen identisk med den å teckningen i AFRITRINGAR synliga gluggen. — Vapenhuset härrör sannolikt från 1500-talet.

SENARE REPA-
RATIONER.

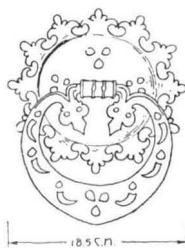
I början av 1600-talet synes kyrkan ha varit mycket förfallen att döma av ett kgl. brev av Gustaf II Adolf från 1620.¹ Angående de reparationsarbeten, som då utfördes, vet man emellertid ingenting.

UPPVÄRM-
NING.

Senast är kyrkan reparerad 1897. — Den uppvärmes genom en kamin i korets sydöstra hörn.

D. Blomquist delin. 1912.
Fig. 247. Lunda. Nyckelplåt
å sakristidörren.
Schlüsselschild an der Tür
zur Sakristei.

D. Blomquist delin. 1912.
Fig. 248. Dörning å
sakristidörren.
Türklopper an der Tür
zur Sakristei.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE.

Altaret består av ett tegelmurat bord, framtill öppet och igen-satt med bräder. Bakom detsamma är å en murad sockel

¹ I Riksarkivet (jfr källförteckn.). Brevet lyder in extenso som följer:

»Bref för Bönderna i Lunda
till deras kyrkiöhielp aff
Stockh: den 14. Decemb.

Wij Gustaf Adolph Göre wetterligit, at effter wij förnimme aff wåre Vnder-såther i Lunda S. Vthi Seminge hundaretz häradh, att deras kyrkia är mächta för-fallen, och att der åhr elliest ringa och få till Mantall som kunna Vpretta henne, hwar hon icke snart och i tijdh blifwer hullpen. Så hafwe dhe fördenskull af oss Ödhiukeligen begäratt någon [hjälp?] både till Wijnkiöp och kyrkobygningen. Hwilken deras Wunderdånige begähran Wij nådigest ansedt hafwe, och gunsteligen hermedh wthi detta wårt öpna breffz kraftt effterlåtitt dem till deds de förr hafwa åhnnu tre Tr Spannmål, dette åhret allena att kyrkoherberget der sammastedes dett bekommer. Der wårt Cammar Rådth.

Actum ut supra.»

altarprydnaden uppställd. Denna (fig. 249) utgöres av en i trä skulpterad, vitmålad och förgylld uppsats, som inrammar tre oljemålningar på duk: i mitten en allegorisk komposition, framställande Kristus på korset och vid hans fötter en knäböjande kvinna i stjärnkrona, som uppsamlar hans blod i en kalk; i nedre hörnet står skrivet: »Apocalypseos Cap. XII. V. 1»; — därunder nattvarden; — överst en medaljong med Kristi himmelsfärd. I färgskalan ingår rätt mycket rött och blått, men heltonen är gulbrun. Alla tre målningarna äro enkla arbe-

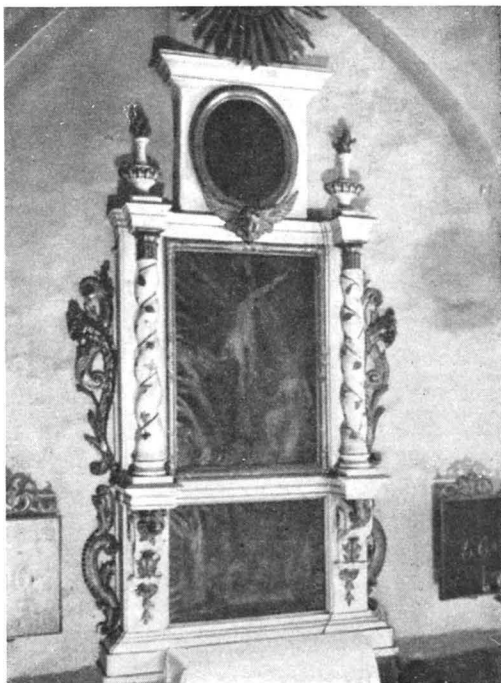

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 249. Lunda. Altarpriodnad.
Altaraufsatz aus d. J. 1740.

ten, samtida med själva altarpriodnaden, vilken tillkom och uppställdes 1740.¹ — Ovan altartavlan är uppsatt en förgylld sol med en urtavla i, hörande till det urverk, som uppsattes 1807 och som även har en tavla på östgaveln (jfr s. 271).

Den äldre altarpriodnaden fanns kvar ännu 1787, då den beskrives såsom »Gl. Altartavla med kors står bak uti kyrckan» (Inv. 1787). I inv. 1696 säges den vara »förgylld med Crucifix där öfver» — möjligen ett altarskåp.

ÄLDRE ALTAR-
PRYDNAD.

Altarskranket är utfört 1870 i tarvlig gotikimitation. Det föregående härrörde från 1769.

ALTARSKRANK.

Predikstolen i empirestil efter ritning av C. W. Palmroth (i B. Predikstol. St.) vitmålad med förgyllningar (även en stark blå färg har kommit till användning å »fransen» kring ljudtaket) är ett enkelt arbete.

PREDIKSTOL.

¹ 1740 betalas »För 3:ne Conterfej på altaret» 240 daler. Samma år betalas »bildhuggaren» för »den betingade Nya Altare Taflan» in alles 600 daler (Räk. 1740).

Den skänktes 1806 av friherrinnan Wallenstjerna på Altuna,¹ vars vapen är snidat och målat på korgens högra sida (fig. 243).

TIMGLAS. Timglaslet av snidat och förgyllt trä tillkom säkerligen samtidigt.

**ÄLDRE
PREDIKSTOL.** Före den nuvarande predikstolen ägde kyrkan en annan, om vilken man vet, att den var »med Bildhuggeri målad och förgylld» (Inv. 1752),² samt »mycket stor och widlyftig» (Sockenst.-prot. 1790). Den omnämnes första gången 1696 (Inv.) och fanns i behåll ännu 1829, då den omtalas som »gammal predikstol, söndertagen» (Inv. 1829).

**ÄLDRE
TIMGLAS.** Stativet till ett äldre timglas förvaras i sakristian. En piedestal av trä uppbär en i trä skulpterad tupp (fig. 250). Spår av kredering och förgyllning. Å piedestalens mitt hål för den förlojade ställningen till timglasen. Anskaffat 1741. H. 103 cm.

KORSKRANK. Fordom ägde kyrkan ett korskrank, omnämnt 1718, då det målades av »Målaren Petter Ehnбом» och 1742, då »dörrarna wid altaret» lagades eller nygjordes.

Det sista årtalet är även anbragt på ett gavelformat överstycke av trä, marmorerat i blågrått med förgyllningar, samt prytt av en förgylld sol med יהוה i mittfältet, vilket nu är uppställt i vapenhuset. H. 161 cm., B. 183 cm. Hur detta överstycke varit placerat och om det överhuvud taget haft något med korskranket att göra är emellertid ovisst. Det är rått behandlat på baksidan och måste alltså ha suttit mot en vägg.

BÄNKINREDNING.

**NUMMER-
TAVLOR.**

Foto. M. Olsson
1912.
Fig. 250.
Lunda. Stativ
till timglas
från 1741.

Nummertavlor, ett par, vridbart fastsatta vid östmuren. Smala, rektangulära, förgyllda ramar med överstycke av snidat och förgyllt trä i rokoko. Den ena fanns möjligen 1752, den andra anskaffades 1788. 95 × 64 cm.

**ORGEL-
LÄKTARE.**

Orgelläktaren (fig. 244) vilar på 10 kannelerade

¹ ANNA MARGARETHA WALLENSTJERNA, f. 1749, † 1809. G. m. Hovjunkaren frih. Carl Gustaf v. Danckwardt till Sigridsholm, f. 1738, † 1782.

² »1717 målades predikstolen med en gyllene Sool innan uti» (»Kyrkiones inv. uthi min tijd förbättradt», C. I. 1.).

pelare och pilastrar, samt är försedd med ett bröstvärn av trä med snidade arkader och däröver ett tandsnitt. Den härrör från reparationen 1897. Samtidigt tillkom orgelfasaden. Den förut befintliga läktaren var uppbyggd 1687 och hade 1717 målats »med Bibliska Historier» (»Kyrkiones Inv. uthi min tijd förbättradt», C. 1).

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 251. Lunda. Dopfund av kalksten från förra hälften av 1200-talet.

Taufstein aus Kalkstein aus dem ersten Teil des 13-ten Jhts.

Lunda kyrkas mest konstnärliga inventarium är utan tvivel dess FUNT. utomordentligt vackra dopfund (fig. 251). Den är huggen av en vacker, ljusgrå kalksten (gottländsk) i tre block: cuppa, skaft, fot. Cuppan är cylindrisk med skrånande botten. Livet orneras av en elegant huggen ranka i låg relief, vars svicklar varannan gång fyllas av en blomma, varannan gång av ett flikigt blad. Cuppans botten

orneras av fjäll; gränsen mellan liv och botten markeras av en repstav. Det cylindriska, upptill något smalare skaffet prydes av tre framspringande huvuden: två människo- och ett lejonhuvud. Foten utgöres av en attisk bas med ett »hundtandsornament» inlagt i hålkälen, vilande på en fyrkantig platta med hörnblad. Funten, som är försedd med uttömningshål, tillhör den gottländska grupp, som sammanfattats under benämningen »Calcarius» (= kalkstensmästaren), verkande omkr. 1215—50.¹ H. 95 cm. Yttre D. 73 cm. Inre D. 59 cm. Djup 35 cm.

DOPFUNTS-
FOT. Dopfuntsfot av trä, balusterformad, vit med målade, röda och svarta ornament. Inköpt 1758. H. 86 cm.

A

B

Foto. A. Liljenquist.

Fig. 252. Lunda. A. Doppskål av silver från 1789. B. Kalk av silver från 1835.

A. Silbernes Taufbecken vom J. 1789. B. Silberner Kelch vom J. 1835.

DOPSKÅL. Doppskål av silver, oval, invändigt förgylld (fig. 252 A). Å båda sidorna medaljonger, i vilka i relief är framställd en harpspelande, lagerkrönt Apollo. Å ena sidan är ingraverat: »För Lunda Kyrekas medel är denna skål köpt uti prob /sten Nils Siöbergs² tid 1789.» Stämplrar: Tre kronor i kartusch, **E. ERNANDER**, Riksäpple, G 2 [= 1789]. L. 26,5 cm.

NATTVARDSS-
KÄRL. Kyrkans gamla nattvardssilver bortstals 1834. Enligt inv. 1823 bestod det av: förgylld kommunionskanna, vägande 104 1/2 lod, inköpt 1753; förgylld kalk vägande 48 lod med Oxenstiernska

¹ Se ROOSVAL, Die Steinmeister Gotlands, Sthlm 1918, s. 189. Jfr även CORNELL, Norrlands kyrkliga konst under medeltiden, Upps. & Sthlm 1918, s. 137, fig. 110.

² NILS SJÖBERG, f. 1711, kyrkoherde i Skepptuna och Lunda 1766, † 1792.

och Leijonhufvudska vapnen, samt initialerna T. O. S., B. L. H.¹ och året 1695, given från Sigridholm (omgjord 1790); patén, samt oblatask (omgjord 1790). — I en av kyrkans böcker, märkt C. I. 1., finnes ett kvitto på en silverkalk, som 1712 lämnats till »Kl. Majjt och Cronan».²

De nu befintliga pjäserna äro:

Kalk av silver, invändigt förgylld (fig. 252 B). Stämplor: E 4 [= 1835]; tre kronor; Stockholmsvapnet; [A. I. B.] H. 25 cm.

Patén av förgylld silver. Stämplor E 4 [= 1835]; tre kronor; Stockholmsvapnet; I. P. G. Diam. 15,5 cm.

Sockenbudskalk av förgylld silver (fig. 253). Å skålen äro ingraverade Wredeska och Clerckska vapnen. Stämplor: åldermansranka; Stockholmsvapnet; G. S. inom en ring, samt I [= 1721]. H. 11,5 cm.

Tillhörande oförgylld vinflaska och en liten rund oblatask, samt förgylld patén (Diam. 8,5 cm.) Stämplor å flaskan: tre kronor i kartusch; Uppsala vapen; [I P E]; en otydlig stämpel; R 3 [= 1823].

Sockenbudstygen (utom flaskan) skänktes 1722 av baron Casper Wrede på Norrby.³

Vinkanna av silver, invändigt förgylld, päronformad, med Guds lamm på locket. Inskription: »Till Lunda församlings kyrka af kyrkovärden Anders Pehrsson i St. Söderby skänkt d. 22 Jul. 1855.» Stämplor: tre kronor, samt A 5 [= 1855]. H. 32 cm.

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 253. Lunda. Sockenbudskalk av silver från 1721. Kelch aus Silber für Gemeindebesuche. Vom J. 1721.

¹ Thure Oxenstierna, greve av Croneborg, f. 1614, landshövding i Stockholms och Uppsala län, † 1669. G. m. Beata Leijon Hufvud, f. 1626, † 1692.

² »Efter Hans Nåde Högvällborne Hr Baron och Landshöfd: befallning hafver undertecknad emottagit af hans Ehrewyrdigheet Hr Prosten Elias Chreijman som ifrån fölliande kyrekior lefwerera låtit förstnu till hans Kl. Majjt och Cronan, bestående af nedan[skrefne] Sölvver:

Från Wijdbo 1 förgylt kalk, wog 23 ³/₄ lod. Från Lunda 1 kalk, förgylt innan och frånskilt mitt på, wog 21 ¹/₄ lood, Sampt ifrån Norrsunda 1 oförgylt kalk och patén wägd 22 ³/₄ lod,

hwilka 67 ³/₄ lood Sillver nu genast af mig skall i Landt Ränterijet insändas, då detta qvitto bör emot Hr landt Räntmästarens mig återställas, Upsala d. 22 Febr. 1712. Nills Upstedt.»

³ CASPER WREDE, major vid Upplands reg:te, † 1725. G. m. Ulrica Eleonora Clerck, f. 1689, † 1744.

LJUSREDSKAP.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 254. Lunda. Ljusplåt av mässing. 1500-talet.

Wandleuchter aus getriebnem Messing. 16. Jht.

skriptionen stått på en kartusch eller dylikt, som nu förkommit.

Ljusplåt (fig. 254) av mässing med drivna och punsade ornament: stiliserade lejon- och griphuvuden, samt fruktknippen. Löst, musselformat överstycke. 1500-talet? H. 77 cm.

Ljusplåt (fig. 255) av driven mässing. Rika tulpanornament samt fåglar omgiva en oval ram med en dansande putto. Tidigt 1700-tal. H. 44 cm.

En av dessa ljusplåtar är skänkt av »Comiss. Bengt Dahlgren», den andra från gården Eka.

4 ljusarmar av driven och punsad mässing med enkla, starkt stiliserade växtornament. 3 äro skänkta 1718 av baron Carl

Oblatask av silver. Stämp-
lar: E 4 [= 1835]; tre kronor;
Stockholmsvapnet; I P G. H. 5
cm. Diam. 10,5 cm.

Ljuskröna av mässing. 8
armar med blomformade man-
schetter och lika många pry-
nadsarmar. Mittstaven slutar i
ett klot med inskrift: *Af / Kongl.
Secreteraren Wälborne / H: OLOF
EHRENKROOK¹ / Stockholm
A:o 1735.* H. 67 cm. B. 64 cm.

Ljuskröna av mässing med
ursprungligen 14 armar, varav
3 nu saknas. Mittstaven krönes
av en dubbelörn och slutar i ett
klot, i vilket suttit en ring. 1600-
talet. H. 84 cm. B. 76 cm.

Enligt inv. 1752 fanns en
kröna med å klotet inristat
Oxenstiernska och Leijonhufvud-
ska vapnen, samt initialerna
T. O. S., B. L. H.² Skulle detta
möjligen varit den ovan be-
skrivna? I så fall har in-

¹ OLOF EHRENKROOK, f. 1682, protokolls-sekreterare i inrikes expeditionen, † 1760. G. m. Catharina Charlotta Silvererantz, f. 1696, † 1728.

² Se noten s. 283.

Falkenberg¹ på Sigridsholm, ursprungligen »sittiandes twenne wijd altaret och en wijd Hans Bänk» (»Kyrkiones Inv. uthi min tijd förbättradt», C. 1.), en 1720 av Erich Persson på Eka. Samtliga ha klykor för nu förlorade inskriftsköldar. L. 40 cm., resp. 31 cm.

Tennljusstakar, ett par, i vriden balusterform. Ostämplade. Inköpta 1771. H. 26 cm.

Tennljusstakar, ett par, i liknande, enklare form. Stämplor: $\frac{G}{B}$ i kartusch; tre kronor i kartusch; en otydlig stämpel. H. 22 cm.

Tennljusstakar, ett par, med kannelerat skaft och firsidig, genombruten bottenplatta. Ostämplade. Omkr. 1800.

Tvåarmade stakar, ett par, av förgylld, ciselerad mässing (fig. 256). Foten visar det finaste arbetet och är äldre — slutet av 1600-talet. H. 23 cm. Det övre partiet, som också är ett vackert arbete, är tydligen utfört i avsikt att stämma överens med foten, men visar rokokodetaljer. Mitten av 1700-talet. — Totalhöjd 37 cm.

Antependium av svart sammet med I H S och årtalet 1885 **TEXTILIER** i silvergaloner. L. 206 cm. H. 100 cm.

Bland antependierna i inv. 1752 märkas ett av blå sammet med guldblommor, jämte tillhörande altardyna skänkt av överstlöjtnant Falkenberg¹ på Sigridsholm, och ett av »rödblekt» sidentyg med guldblommor skänkt av kapten Tegensköld² på Norrby. Rester av det senare äro möjligen två blå sammetsstycken, helt överbroderade med ett ornamentalt bladmönster (applikation och kontursöm) i numera brungul färg. Mycket slitna. 1600-talet. 67 × 55 cm., resp. 95 × 55 cm.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 255. Lunda. Ljusplåt av mässing. 1700-talet.

Wandleuchter aus getriebenem Messing. 18. Jht.

¹ CARL FALKENBERG till Sigridsholm, f. 1685, överstlöjtnant, † 1754. G. m. 1:o Magdalena Sophia Horn af Rantzien, f. 1689, † 1729. 2:o Anna Margareta Palbitzki, f. 1683, † 1755.

² CARL FREDRIC TEGENSKÖLD, f. 1665, generalmajor av infanteriet, † 1735. G. m. 1:o Catharina Elisabeth Murck, † 1710. 2:o Maria Lagerstedt, † 1747.

Kalkkläde av grönt, knutet silke med invirkade blommor av guldtråd, kantat av smal guldspets. Förfärdigad för kyrkans medel 1773. 58 × 66 cm.

Kalkkläde av svart sammet med kors av breda silverband. Modernt arbete. 30 × 30 cm.

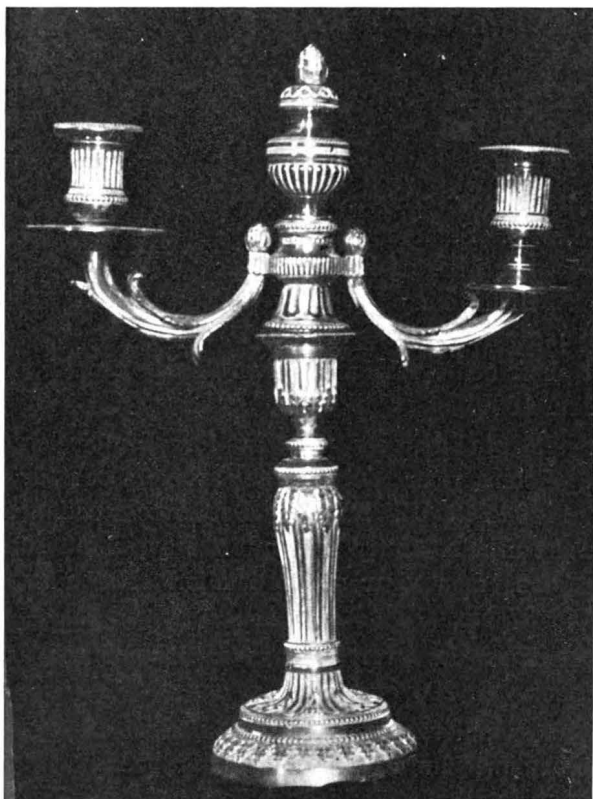

Foto. I. Wilcke 1918.

Fig. 256. Lunda. Ljustake av förgylld mässing. Slutet av 1600-talet. Det övre partiet senare (mitten av 1700-talet).
Leuchter aus vergoldetem Messing aus dem Ende des 17. Jht. Oberer Teil später (c. 1750).

Mässhake av svart sammet med silvergaloner. Möjligen densamma, som anskaffades 1778. L. (främre) 100 cm., (bakre) 120 cm.

Inv. 1752 omnämner en mässhake av »blekrödt dammast med kors af blått sammet med guldbrodering», skänkt av överstlöjtnant Falkenberg,¹ en d:o av brun sammet med kors av silver-

¹ Se noten s. 285.

1. Gravsten av rödaktig kalksten, oornerad. Inskription: DENN STEN OCH LÄGERR/STADH HÖRER MIGH ERE[K]/ERSON I NÖREBY I LLUNDA / SOCENN OCH MIN KERE / HÜSTRO H. MARIRA (sic!) PEÄR[S] / DOTR OCH WÅRA RÄTA ARF- UING[AR] / TILL . . . / ANNO 1672 . . . 205 × 140 cm.

2. Gravsten av kalksten med enkel ristad ornering: rektangulär ram med cirklar i hörnen. Inskription: MÅRTEN ANDERSON / HVSTRV KARIN / PÄRS DÅTER ANDERS / MÅRTEN SON ERIK MÅRTEN / SON KERSTIN MÅRTENS / DÅTER IAHAN MÅRTEN SON /; samt inom en oval: PER MÅRTEN SON / OLOF MÅRTEN SON / 1689. 180 × 124 cm.

3. Gravsten av kalksten; oornerad. Inskription: ENGEBÿ GRAF / ANNO 1696. 188 × 119 cm.

4. Gravsten av kalksten med enkel ristad ornering: rektangulär ram med cirklar i hörnen. Inskription: PÄR MATSON I SÖDERBY / H^u KIERSTIN PÄRSDOT/TER ERIK PÄRSON / HU KARIN ERSDOTTER / KIERSTIN PÄRSDOTTER / 1707. 197 × 123 cm.

5. Gravsten av kalksten med enkel ristad ornering: rektangulär ram med cirklar i hörnen. Å en oval inskrifttavla följande inskription: DENNA STEN OCH GRAF / HÖRER SALIGE MAN / ERICK IANSON LVND / OCH HANS K. HUSTRV / CHERSTIN LARS DÅTTER / OCH DES BRÖST ARFVINGAR / TILL : DENNA SALIGE MAN / FÖÖD A^o 1662 OCH EN SALIG / STUND AF- SÅMNADE DEN / 9 MARS Z A:o 1718. / E · E · S · / M · E · D / C · E · D · 165 × 116 cm.

6. Gravsten av kalksten med reliefornering: rektangulär ram med runda medaljonger i hörnen, innehållande kerubhuvuden, timglas, dödskalle. Inom ramen i streckat fält en lagerkrans med bokstaven W. Därovanför: CRISTUS ÄR MIT LIF OCH DÖ/DEN MIN WINNING. PA[ULUS] PHI[lipperbrefvet] V. 21. / TENNA STEN OCH LÄGERSTAD / HÖRER MIG ERIK PERSON / TIL UTI EKE OCH DES H: ANNI/KA ERIKS DOT: OCH DES AR- WINGAR / PER ERIKSON OCH ERIK ERIKSON. / A^o 1742. 210 × 140 cm.

7. Gravsten av kalksten, ornerad med en i låg relief huggen lagerkrans. Inom denna : E[RIK] OLOFSON / IAN OLOFSON [SUEN] OLOFSON. (Inskriften fullständigad efter IHRFORS). En annan inskription döljes av altarringen. C:a 200 × 149 cm.

VÄRJA.

Foto. M. Olsson. 1912.

Fig. 258. Lunda. Porträtt i olja av Prosten Per Gröndahl. Mitten av 1700-talet.

Portrait des Propstes Per Gröndahl.
Mitte des 18. Jht.

Stödd mot vapenhusmuren ligger en granithäll (c:a 150 × c:a 75 cm.) med en nu fullkomligt oläslig inskription med versaler.

Hirschfängare (fig. 257). Jaktvapen. Den svagt böjda klingan har å sin övre del etsade bandornament, samt inskriptionen »Pro Deo et Patria». Fästet av mässing, gjutet och ciselerat med djurbilder och jaktscen. Kaveln av horn. 1700-talets mitt. L. 75 cm. — Ett sorgflor hänger ännu kvar vid fästet.

PORTRÄTT.

Porträtt, oljemålning på duk, av prosten Per Gröndahl,¹ klädd i svart dräkt, mot svartgrön grund (fig. 258). Å baksidan är en papperslapp fästad med en nästan utplånad skrift: »Detta Contrefei är Prosten i Skeptuna och Lunda socknar Herr Petrus Gröndahl aftagen uti sin medelålder, och är det kjøpt på Auction efter Comministeren Herr Petrus Åsbrink² af undertecknad som sedan gaf det till Lunda Kyrka. Sigridsholm d. 26 april 1791. Gustaf Adolph Bergensträhle.»³ Infattad i svart och förgylld ram. H. 95 cm. B. 79 cm.

ÖLJEMÅLNINGAR.

Herdarnas tillbedjan, oljemålning på duk (fig. 259). Förhärskande färger äro klarblått och rött mot mörkt brun grund. Kopia, troligen från början av 1700-talet, efter nederländsk 1600-talsmästare ur Rubens skola. Å baksidan läses i halvt utplånad skrift: »Detta stycke har Jungfru Christina Wahlgren skienckt till Lunda kyrcka den 24

¹ PETER GRÖNDAHL, kyrkoherde i Skeptuna och Lunda 1732, kontraktsprost 1749, † 1750.

² PEHR ÅSBRINK, f. 1714, komminister i Skeptuna och Lunda 1751, † 1790.

³ Se noten s. 287.

junij An 1732.» I samtida, förgylld ram. H. 134 cm. B. 104 cm.

Kristus på korset mellan Johannes och Maria; oljemålning på duk. Johannes i röd, Maria i blå mantel. Bakgrunden ovädersmörk med en ljusning över korset. På en sten vid korsets fot: Så älskade Gud werlden, etc. Johannis 3 C. v. 16. Enkelt arbete från 1700-talets början.¹ Förgylld ram. H. 182 cm. B. 119 cm.

Gustaf III:s tal till ständerna 1771 i smal, förgylld listram. H. 52 cm. B. 39 cm. (Undanställt i sakristian.)

På predikstolen ligger en bibel, tryckt 1764, i pressat läderband. Skänkt 1895 av komminister H. Morin.

Ännu 1776 förvarades i kyrkan (enl. vis.-prot.) ett gåvobrev i original från 1471, enligt vilket »Gregers Bengtson, Riddare uppå Beenhambra och Häradsdomhafwande i Sämmingiahundet» skänkte en äng i Norrby till kyrkan.²

I sakristian står bl. a. ett bord av gammal allmogetyp, ett blåmålat skåp för textilierna och en kista av trä, plåtbeslagen, med årtalet 1790 i järnbeslag.

Ett »Refben, circa 2 alnar långt, förvaras såsom ett märkvärdigt Monument» (Inv. 1823). Detta revben, som redan på 1600-

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 259. Lunda. Herdarnas tillbedjan. Oljemålning på duk. Kopia efter en nederländsk 1600-talsmålning, antagligen utförd i början av 1700-talet.

Die Anbetung der Hirten. Oelmalerei auf Leinwand. Kopie, wahrscheinlich aus dem 18. Jht, nach einem niederländischen Meister des 17. Jhts.

DIVERSE.

¹ Antagligen identisk med det stora »Schilderie med Frälsaren uppå», vilket upptages i inv. 1752 såsom skänkt av commissarien Dahlgren. På ett annat ställe (»Kyrkiones inv. uthi min tijd förbättradt») säges emellertid »en tafla målrad med Christi Chrusifix» vara skänkt 1724 av baron Casper Wrede på Norrby (se noten s. 283).

² Finnes i avskrift i Skepptunas kyrkobok, märkt L, I. 3 (i Landsarkivet).

talet fanns i kyrkan och tydligen betraktades såsom en stor märkvärdighet, efter det avbildats i **AFRITNINGAR**, förvaras där ännu. Liknande förekomma i ett flertal Upplandskyrkor. Man kommer att tänka på krönikans ord:¹

»Tha kom och i roodhen een stoor hwall fiisk
Thz sägher jak allom för wiisth
thz war storth wndher
böndher huggo honum allan sunder.»

Vilket skedde år 1490.

KLOCKOR. Klockorna hänga i stapeln.

Den stora klockan har upptill följande plattyska inskription i majuskler: Enrik: De: Stokholm: De: Ghot: Mik: Hevd:² (= Enrik från Stockholm, han har gjutit mig). Den saknar f. ö. alla ornament. Bokstavsformen är nära överensstämmande med den, som förekommer å en klocka från Kila, Sörml. (nu i St. hist. mus.), vilken av H. Hildebrand just på grund av bokstäverna dateras till 1200-talets slut eller 1300-talets början. Denna klocka är enligt inskriften utförd av »magister Hedenricus Stokholmensis» — manne identisk med den Enrik de Stokholm, som gjutit Lunda-klockan?³ På Kilaklockan finnes emellertid ett klockgjutarmärke — ett kors ovanpå en ring — som jag ej observerat på mäster Enriks klocka. — H. 105 cm. Diam. 95 cm.

Den mindre klockan är enligt inskrift gjuten första gången 1725, men rämnade vid dödsringningen över Lovisa Ulrika och omgjöts 1784 av G. S. Meyer i Stockholm. Den har bladornament, samt å ena sidan följande vers:

Församlens Lunda bor, the gamble med the unga
at höra herrans ord, att bedia och lofsiunga
Mitt klang påminner er, at fruchta så ehr Gud
at ingen rädes för Domkläckans sista liud.

Ach kommer flitigt hit när mitt liud eder kallar
ach kommer hörer till, hvad Herrans mun befaller
Then villigt kommer nu, får saligt komma tå
När Guds basuna liud oss alla kalla må.

¹ SV. FORNSRR-SÄLLSK. SAML., 17: 3, s. 117.

² Enligt godhetsfullt meddelande av prof. Psilander är ordet »hevd» överflödigt. Det är möjligen en sammansättning av initialerna till fyra andra ord.

³ För påpekandet härav har jag att tacka kyrkoherden M. Åmark, Lillkyrka. Kilaklockan är beskriven och avb. i HILDEBRAND, Sv. Med., III, s. 714, fig. 595.

Runt kanten står: Kommen I af Jacobs hus. Låt os wandra uti Herrans lius. Es: 2. V. 5. H. 80 cm. Diam. 80 cm.

Inv. 1752 omnämner: »En liten handklåcka, berättades wara wid Sigridsholm, borta.»

Sammanfattning av Lunda kyrkas konsthistoria.

I. En kyrka i »Lundatolpt» existerade åtminstone redan under förra delen av 1200-talet. Om denna kyrka låg å den nuvarandes plats eller annorstädes, möjligen närmare tingstället Folklandstingstad, är obekant. Bevarade inventarier: dopfunten, den större klockan.

II. Ett litet kapell (= den nuvarande saktistian) bygges av gråsten, troligen med ursprungligt valv (fig. 260 A). 1400-talet.

III. En rektangulär gråstenskyrka med stjärnvalv bygges intill kapellet, vilket användes som saktistia (fig. 260 B). Troligen 1400-talets senare hälft.

IV. Vapenhus med ursprungligt valv tillbygges (fig. 260 C). Troligen omkr. 1500. — Klockstapel av okänt utseende finnes ätm. under 1600-talet.

V. Inbräddad klockstapel bygges 1701. — Nynredning av kyrkan (altarprydnad, bänkar) 1740.

VI. Upphuggning av fönster 1804. Ny predikstol 1806.

VII. Kyrkan repareras 1897, samt erhåller ny orgel och orgelläktare.

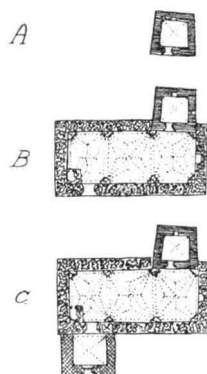

Fig. 260. Lunda. Kyrkans planutveckling. Grundrissentw. d. Kirche.

Fig. 261. Lunda kyrka 1748 enligt handteckning av O. Grau (i Gymnasiebiblioteket i Västerås).

Zusammenfassung.

Die Kirche in Lunda liegt in unmittelbarer Nähe eines im Mittelalter bedeutenden Marktfleckens, Folklandstingstad. In der Blütezeit desselben (13. und 14. Jht.) hat die Kirche jedoch nicht in ihrer jetzigen Gestalt existiert. Nur zwei Inventarstücke stammen aus dieser Epoche, der Taufstein und eine Glocke. Lunda ist jetzt ein steinernes Saalgebäude des gewöhnlichen spätgotischen mittelschwedischen Typus, mit drei Sterngewölben aus Backstein. Eine nördliche Sakristei scheint merkwürdiger Weise der älteste Teil der Anlage zu sein. Im Rechnungsbuche v. 1766 wird »der alte steinerne Tisch in der Sakristei« erwähnt, wohl ein älterer Altar. Es scheint als ob die Sakristei als freistehende kleine Kapelle eine Zeitlang Interimslokal für das Messamt gewesen wäre. Diese Annahme wird durch die ganz analogen Verhältnisse bei der finnländischen Kirche Nykyrko¹ gestützt, umso mehr da die finnländische Kirchenkunst dieser Gegend überhaupt mit der upländischen eng verknüpft ist. Die Sakristei in Lunda scheint in der ersten Hälfte des 15. Jhts, die Kirche selbst in der Mitte desselben Säculums gebaut zu sein. Eine südliche Vorhalle ist etwas später angebaut, doch immer in gotischer Zeit.

Der hölzerne Glockenturm ist 1701 ausserhalb des Friedhofs gebaut worden (Fig. 233—235). Ein »Klockstapel« hat aber auch früher existiert. Bemerkenswert ist eine mittelalterliche Glocke mit Majuskelschrift ENRIK : DE : STOKHOLM : DE : GHOT : MIK : HEVD : Eine Inschrift mit ähnlichen Lettern hat die Glocke der södermanländischen Kirche Kila, jetzt im Historischen Museum, Stockholm. Auf dieser wird der »Magister Hedenricus Stokholmensis« genannt. Beide Glocken stammen wohl aus derselben Werkstatt und — nach der Buchstabenform — aus der Zeit um 1300. Im Inventar ist übrigens besonders bemerkenswert der schon erwähnte Taufstein, eine Kalksteinarbeit gotländischen Ursprungs von c. 1215—50 aus der Gruppe des Anonymus »Calcarius«.²

¹ Vgl. K. K. MEINANDER u. J. RINNE, Finlands kyrkor I, s. 15.

² Vgl. J. ROOSVAL, Die Steinmeister Gotlands, Stockholm 1918, S. 189.

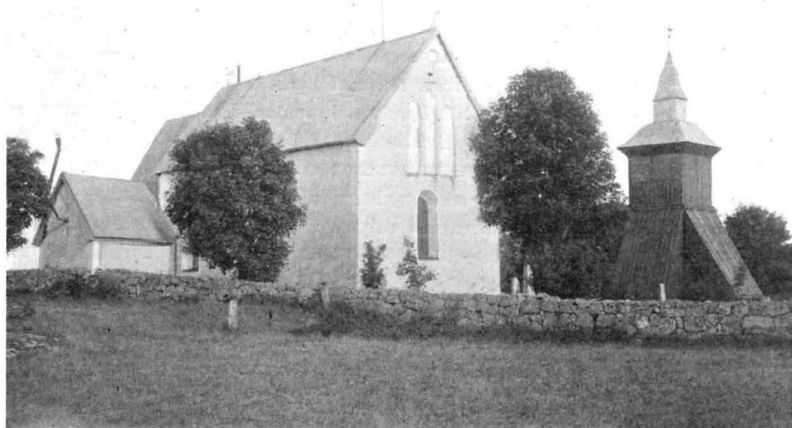

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 262. Orkesta kyrka från nordväst.
Die Kirche von Nordwesten.

ORKESTA KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, SEMINGHUNDRA HÄRAD.

UPPSALA ÄRKESTIFT, SEMINGHUNDRA KONTRAKT.

Tryckta källor: R. STEFFEN, *Romanska småkyrkor i Östersjöländerna*, 1901, s. 24. — O. JANSE i *UPPLAND*, I, s. 559, 577. — *SVERIGE*, IV, s. 638. — *DIPL. SUEC.*, III, nr 2218 (ang. kyrkans äldsta omnämmande: »Orcuste» visiteras 1303 av ärkebiskop Nils Alleson). — *HERDAM.*, II, s. 265; IV, s. 303. — *HILDEBRAND, Sv. Med.*, III, s. 703 (patén), 733 (rökelsekar).

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: *RANSAKN.* I (ang. runstenar; avtryckt i Dybeck, *Runa*, 1848, s. 21.) — *ÅFRITNINGAR*, I (exteriör från söder, pl. 57 i den tryckta uppl.). — *PERINGER* (exteriör från söder, skiss, pl. 73 i den tryckta uppl.). — *PERINGSKIÖLDS MON.*, II, bl. 268 (klockgutarmärke å en fordom befintlig klocka); III, bl. 104 (runstenar). — *IHR-FORS*, II: 1, s. 981 (exteriör från söder, plan). — A. T. A.: *Uppmättningsritningar* (plan, sektioner mot norr och öster, exteriörer från söder och väster, 2 bl.). Odat. o. osign. Diverse fotos o. papper, bl. a. dekorationsmålaren E. Nordströms teckningar av de 1910 framknackade valvmålningarna, jämte uppgifter om vid restaureringen av desamma tillagda partier; P. M. rörande Orkesta kyrka av O. Janse, dat. 15/9 1909; samt Inv. 1830. — B. ST.: »Ritning till nytt Orgelverk för

Orkesta Kyrka af Stockholms Län. Författad 1828 af J. W. Gerss». »Ritning enligt Orkesta Kyrkas nuvarande [d. v. s. före restaureringen 1910] utseende» (plan, sektioner mot norr, öster och väster, 1 bl.). Sign. Otilius Österberg, Sthlm, apr. 1908. »Ritning till förändring inom Orkesta kyrka, Upland. I nåder gillad d. 1 okt. 1909» (plan; sektioner mot norr, öster och väster; ritningar till de nuv. dörrarna till vapenhus och långhus; 1 bl.). Sign. o. dat. som ovan. Diverse till ämbetet inkomna handlingar, bl. a. rörande restaureringen 1910. — L. A.: A. 13, s. 11 (karta från 1690 över trakten närmast kyrkan). — U. B.: N. 39. Uppbörd 1531,¹ pag. 2. — DOMKAP.: Av till Domkap. inkomna handlingar förvaras alla äldre än 1850 (fr. o. m. 1642) i Landsarkivet i Uppsala, de återstående i Domkapitlets arkiv. — UPPS. UNIVERS. KONSTHIST. INST.: Exk. prof. 1910.

Kyrkans arkivalier: Konsthistoriskt viktiga upplysningar finnas i följande i LANDSARKIVET I UPPSALA förvarade volymer: K. I. 1. Sockenst.-prot. 1828—1862. — L. I. 1. Räkensk. 1800—1858. — Flera av MARKIMS kyrkböcker innehålla dessutom handlingar rörande Orkesta, näml. i: K. I. 1. Sockenst.-prot. 1753—1810; bänkdelening 1753. — L. I. 4. Vis.-prot. 1751. — L. I. 7. Sockenst.-prot. 1811—1830; diverse räkensk. 1799—1825. — N. 1—4. Vis.-prot. 1732, 1754, 1757, 1768. — Övriga handlingar från 1800-talet förvaras vid kyrkan.

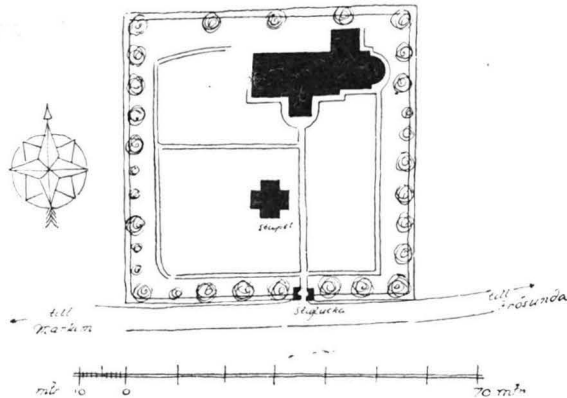

Fig. 263. Orkesta. Situationsplan.
Lageplan.

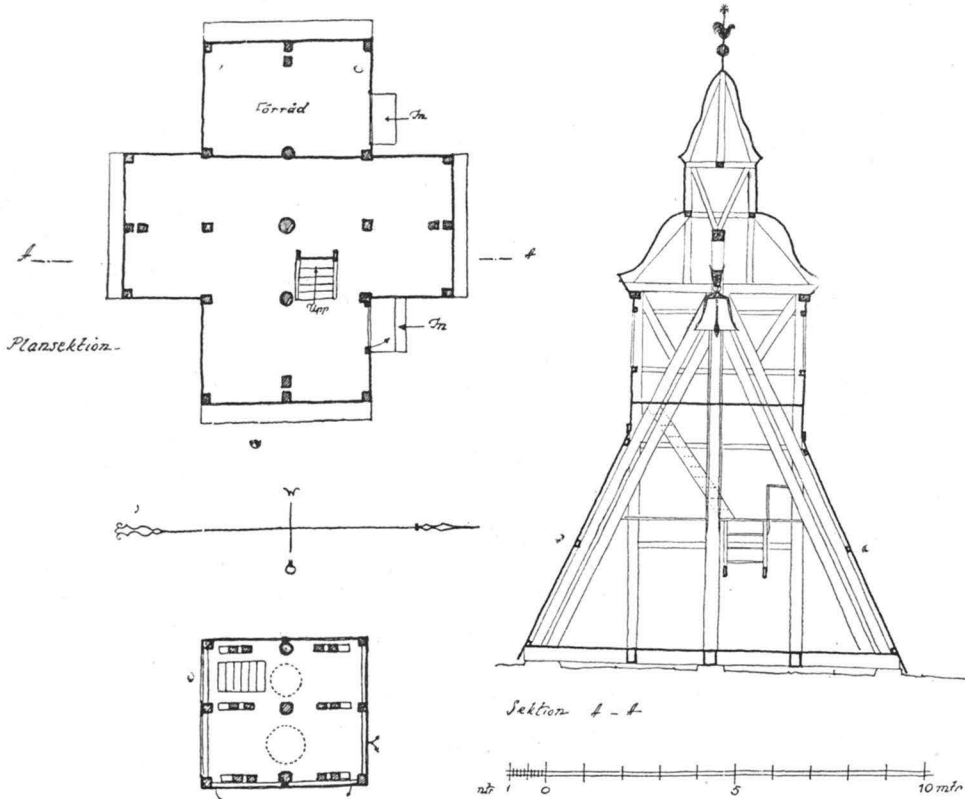
Kyrkogård och klockstapel.

BOGÅRDSMUR. Bogårdsmuren, uppförd av gråsten med merendels obetydliga rester av bruk, är utvändigt c:a 110—160 cm. hög, invändigt,

¹ Härvid lämnades från Orkesta:

»Klockan vogh II Sk $\text{\textcircled{U}}$
Siillff V löde marc
Penningar IIII marc
kopparstakar IIII tinstakar III
Then mindre klockan
korn II pund
rogh XII sp.
affrat I pund»

särskilt mot öster, där kyrkogården är uppterrasserad mot densamma, avsevärt lägre. B. c:a 120—150 cm. Den är numera obe täckt. Muren är flera gånger omlagd, så t. ex. 1846, då det beslöts, att »För att skaffa Socknens fattige någon arbets förtjenst . . . Ringmuren kring kyrkan åtminstone till någon del skall omläggas»

Uppmätt av Th. Bergentz 1917.

Fig. 264. Orkesta. Sektioner av klockstapeln.
Vertikal- und Horizontalschnitte des Glockenturmes.

(Sockenst.-prot. 1846). — Enda ingången är belägen på södra INGÅNG. sidan, där en tegelmurad, vitrappad stiglucka (fig. 265) med tunnvalv och plåttak är uppförd. I murarnas insidor äro stickbågiga nischer. Grindar av gjutjärn.¹ Denna stiglucka uppfördes 1790, då man beslöt att »af Sten å nyo uppbygga den större

¹ I klockstapeln förvaras ett par äldre grindar av gulmålat trä, om vilkas utförande beslut fattades 1859. H. 235 cm. B. 109 cm.

Stigluckan, hwilken förr af Trä bygd nu är förfallen» (Sockenst.-prot. 1789).

ÄLDRE
INGÅNGAR.

Fordom hade kyrkan tre stigluckor; men 1817 beslöts att »norra Stigluckan skulle, såsom öfwerflödig, nedrifwas och Stenmur upsättas». Även beslöts, att »den Södra repareras. Den Västra skall äfwen i stånd sättas» (Sockenst.-prot. 1817). I stället för norra stigluckan gjordes en öppning med grind, som dock 1858 igenfylldes.

PLANTERING.

Kyrkogården planterades 1842 med lönnar.

STAPEL.

Å kyrkogårdens södra del står den brädfodrade, svartjärade klockstapeln (fig. 264—65). Tak och huv äro plåtklädda; flöjeln en tupp. Den ursprungliga stapelns ålder är okänd. 1791—92 genomgick den en grundlig ombyggnad, och möjligt är, att den först då inbrädades¹ — att den tidigare varit öppen framgår av spår efter spånslagning å hjärtstockarna; 1844 undergick den »fullkomlig reparation».

Foto. A. T. A. u. d.

Fig. 265. Orkesta. Stiglucka.
Kirchhofportal.

Kyrkobyggnaden.

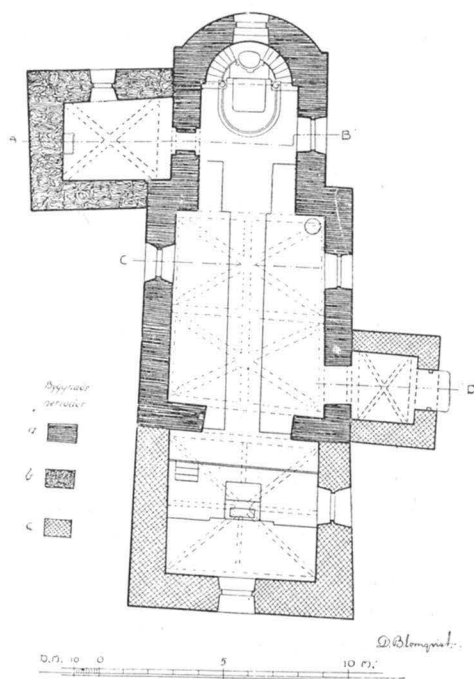
PLAN.

Orkesta kyrka utgöres (se planen fig. 266) av rektangulärt långhus, till vilket ansluter sig ett smalare och lägre kor med absid

¹ Redan på en karta från 1690 (i L. A.; jfr källförteckn.) förekommer emellertid en, som det tyckes, inbräddad klockstapel,

i öster, sakristia i norr och vapenhus i söder. Långhuset har åt väster en tillbyggnad, som i kyrkböckerna kallas »bakkyrkan».

Murarna äro uppförda av medelstora, kluvna gråstensblock, MATERIAL. lagda i jämna skift, med hörnkedjor av fint huggen sandsten i långhusets östra del, samt i koret. Tegel förekommer i »bakkyrkans» och vapenhusets röst (det förra prytt med blinderingar), i dörr- och fönsteromfattningar, samt i alla valv utom

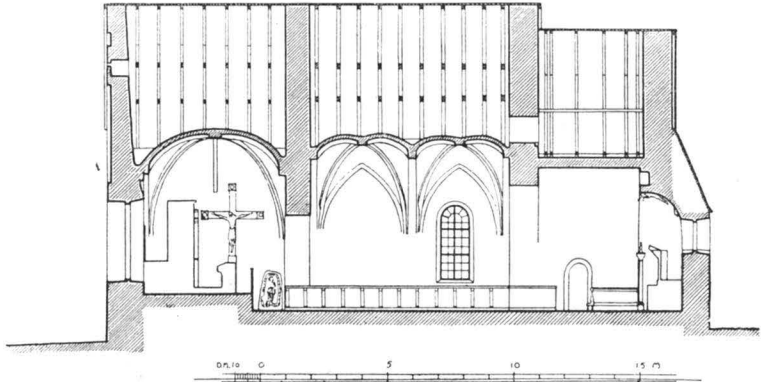

Uppmätt av D. Blomqvist o. A. Liljenquist 1912.
Fig. 266. Orkesta. Plan. Skala 1:300.
Grundriss.

korets och absidens. Rester av en sockel finnas kring koret, SOCKEL. absiden och den gamla delen av långhuset. Till det yttre är kyrkan spritputsad (sista gången sommaren 1917) med slätputsade YTTERMURARNAS BEHANDLING. hörn, omfattningar och blinderingar. På 1600-talet voro åtminstone hörnkedjorna oputsade (såsom framgår av teckningen i »Afritingar», jfr fig. 275); 1794 rappades och vitlimmades hela kyrkan utvändigt.

Fönstren äro stora, rundbågiga med grönaktiga, blyinfattade FÖNSTER. rutor. De upphöggs till sin nuvarande storlek 1817 samt för- 21—175426. Sveriges kyrkor. Uppland IV. Seminghundra häf. ad.

ändrades ytterligare något vid en reparation 1910. Det norra fönstret tillkom först 1817. I absiden är ett litet rundfönster, upphugget 1752 »för vinnande af mera ljus för Predikanten», i vilket 1910 insattes en glasmålning (ett Kristushuvud). —
 INGÅNG. Enda ingången är genom vapenhuset. Såväl denna som öppningen mellan vapenhus och långhus utvidgades vid restaureringen 1910 och erhöilo då en bred, rundbågig form. Samtidigt till-
 GOLV. kommo de nuvarande dörrarna. — Golvet är i långhus, vapenhus och sakristia av tegel, lagt i mönster (i den sistnämnda så sent

Uppmätt av D. Blomquist och A. Liljenquist 1912.

Fig. 267. Orkesta. Längdsnitt mot norr.
 Längsschnitt gegen Norden.

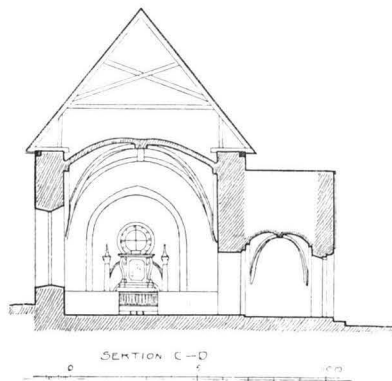
som 1861); koret är sedan 1854 lagt med kvadratisk plansten; »bakkyrkan» är försedd med brädgolv, beläget ett par trappsteg högre än den övriga kyrkans nivå.

INNERVÄGGAR
 OCH VALV.

Koret täckes av ett tunnvalv av gråsten med vederlag i söder och norr, absiden av ett hjälmvalv, även av gråsten, båda ursprungliga. Långhuset — däri icke inräknat »bakkyrkan» — är välvat med tvenne sexdelade halvstensvalv av tegel¹ med breda ribbor av fyrsidig genomskärning. De vila på sköldbågar, som i söder och norr äro skarpt spetsbågiga, i öster och väster däremot, i likhet med den smala gördelbågen, rundbågiga. Ribborna gå ej ned i murpelare, utan utgå direkt från muren. Dessa valv äro slagna under 1400-talet — sannolikt kort före deras målade på 1460- eller 70-talet (jfr nedan s. 317). En 1910 uppdragen målad kontur i västra valvets sydvästra hörn visar, var den gamla upp-

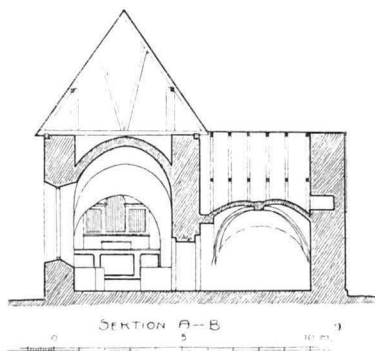
¹ Tegelmått: 30×14—15×8—9 cm.

gången till vinden var belägen. — Triumfbågen är svagt tillspetsad (jfr noten s. 304.) Den är, såsom synes av planen, i sin nedre del lika vid som koret. C:a $1\frac{1}{4}$ m. över golvet befinner sig å ömse sidor i själva bågen en rektangulär nisch ($38 \times 37 \times 28$ cm., resp. $42 \times 38 \times 37$ cm.). Över tribunbågen märkes en djup, cirkelrund

Uppmätt av D. Blomquist och A. Liljenquist 1912.

Fig. 268. Orkesta. Tvärsnitt mot öster.
Querschnitt gegen Osten.

Uppmätt av D. Blomquist och A. Liljenquist 1912.

Fig. 269. Orkesta. Tvärsnitt mot väster.
Querschnitt gegen Westen.

nisch (användning okänd). — Kyrkan är invändigt vitputsad. I långhusets valv samt här och var å murarnas övre delar finnas gamla målningar (se s. 311).

Samtliga kyrkans yttertak äro sedan 1880 täckta av galvaniserad, korrugerad plåt (!); t. o. m. vindskidorna äro överklädda med plåt. Förut voro taken belagda med furuspån, men spåntäckningen måste ofta förnyas och »kärstrykas», vilket väl var orsa-

YTTERTAK.

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 270. Orkesta kyrka från sydväst.

Die Kirche von Südwesten.

ken till den nuvarande, vanställande takbetäckningens tillkomst. Å långhusets gavelkrön väderflöjlar av plåt; den västra bär åretalet 1687, den östra 1881.

TAKSTOL. Takstolen (se fig. 268) — av furu — i gamla långhuset företer ett synnerligen ålderdomligt utseende. Den är ovanligt smäcker, häri erinrande om de tidiga takstolarna i Garde (Gottl.), Forshem (Vgl.) och Kinn (Norge).¹ Inre remstykke saknas. Tvärbjälkarna, som vila i urtagningar i murens krön, äro samtliga avhuggna för valven, med undantag av de båda, som ligga närmast röstena. Å dessas undersidor finner man spikar och spikhål — spår efter ett före valven befintligt platt trätak. Takstolens olika delar äro så intappade i varandra, att sparrarnas yta ingenstädes skäres helt av tvärs över. De runda hanbjälkar, som äro fästa strax ovanför högbenens stödpunkt mot sparrarna, förefalla att utgöra en senare förstärkning. — Korets takstol är bristfälligt sammansatt av äldre

¹ Sparrarnas grovlek c:a 10—12 cm., högbenens c:a 8—10 cm. Sparrarnas antal utgör 10 par. Beträffande Kinns kyrka se C. BERNER i Foren. til norske fort. mindesm. bevaring, Aarsberetn., 1902, s. 220.

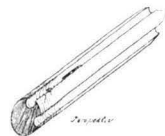
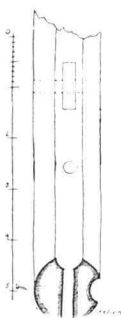

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 271. Orkesta kyrka från sydost.
Die Kirche von Südosten.

material. Högbenen utgöres av fyra mycket grova stockar med sneda, nu ändamålslösa urtagningar å två närliggande sidor. Dessa stockar måste här ha sekundär användning — de äro grova nog att tidigare ha tjänstgjort t. ex. i en tornspira eller klockstapel. Dessutom ligga på korvinden ett antal stockar av utseende som fig. 272. Flera sådana lära tidigare ha funnits. Den ursprungliga takstolens utseende framgår av de i röstet mellan kor och långhus inbakade takstolsbjälkarna (fig. 273).

Den ursprungliga kyrkan utgjordes av ett rektangulärt långhus (= det nuvarande, utom »bakkyrkan») med kor och absid. Huruvida den var utvändigt putsad eller ej är svårt att avgöra — från sakristians vind synas inga putsrester, från »bakkyrkans» vind däremot tydliga sådana med bevarad fogristning (fig. 274). Den var försedd med hörnkedjor av fint huggen sandsten och en enkel sockel. På sydsidan av långhuset fanns ett högt sittan-

DEN ÄLDSTA
KYRKAN.

Th. Bergentz delin. 1917.

Fig. 272. Orkesta. Träfragment å korvinden.

Teilstück älterer Holzkonstruktion.

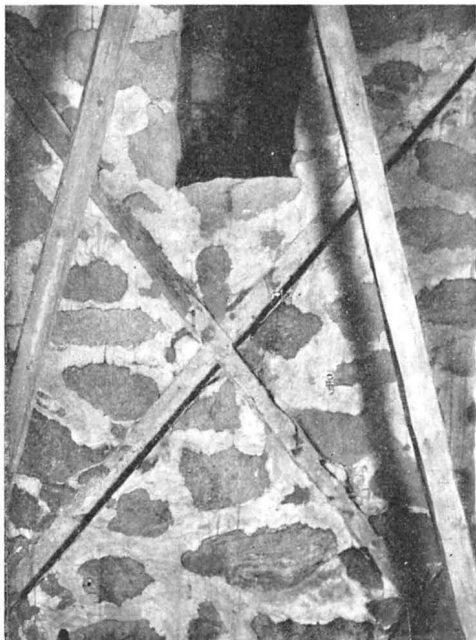

Foto. Gen. stab. lit. anst. 1917.

Fig. 273. Orkesta. Parti av röstet mellan långhus och kor, sett från korvinden, med märken efter den ursprungliga takstolen. Teil des Giebels zwischen Langhaus und Chor vom Chorboden aus gesehen, mit Abdrücken des ursprünglichen Dachgestühls.

fattning av sandsten.² Den gamla dörren av bilade furuplankor med smidda beslag (fig. 276) förvaras nu i St. hist. mus. (inv.-nr 14278). Den är säkerligen medeltida, men torde knappast vara den ursprungliga. — Kyrkan var invändigt putsad, samt i långhuset försedd med platt tak, såsom framgår av bevarade putsrester på vinden och av de ovan omnämnda spikarna på de bevarade tvärbjälkarnes undersidor. Det platta taket kan möjligen

¹ Ett släthugget granitblock, inmurat vid foten av triumfbågen, visar emellertid övre delen av en rundbågig urtagning (nu igenfylld med cement). Möjligen har detta block utgjort en del av omramningen till ett fönster. I så fall måste triumfbågen vara ommurad, vilket i och för sig är mycket troligt på grund av dess vida och tillspetsade form.

² Beskriven i P. M. rörande Orkesta kyrka av O. Janse ¹⁵/₉ 1909 (A. T. A.). Innan den 1910 utvidgades (jfr s. 300), fotograferades den (fig. 276). Tyvärr är emellertid fotografien tagen så, att bågens övre del är avskuren. Möjligen äro bitar av den gamla omfattningen bevarade i tröskeln.

de fönster. En målad, rundbågig kontur (ditsatt 1910) å innermuren ovanför nuvarande södra fönstret visar, att här en fönsteröppning igenmurats. Teckningen i »Afritningar» (jfr fig. 275) visar även ett rundbågigt fönster på denna plats, säkerligen dock ej det ursprungliga, vars form vi ej känna.¹ Koret fick ljus från ett helt litet, rundbågigt fönster på södra sidan, beläget tätt intill hörnkedjan, alltså så nära altaret som möjligt. Detta fönster var bibehållet ännu i slutet av 1600-talet (se fig. 275). — Ingången, belägen på samma plats som den nuvarande öppningen mellan vapenhus och långhus, var trång och tämligen hög med rundbågig om-

Foto. Gen. stab. lit. anst. 1917.

Fig. 274. Orkesta. Fogristning å gamla långhusets västra röste, sett från »bakkyrkans» vind.

Teil vom Westgiebel des ursprünglichen Langhauses, vom westlichen Anbau aus gesehen. Im Mörtel Quader fügung imitierende Striche.

ha tillkommit något senare, så att kyrkan sålunda ursprungligen haft öppen takstol. Kor och absid voro välvda som nu.

Av planen med trängre kor och absid såväl som av de fint DATERING. huggna hörnkedjorna och den ursprungliga portalens form, samt av den omständigheten, att intet tegel kommit till användning, framgår, att den äldsta kyrkan måste vara byggd under 1100-talet eller senast omkr. 1200.

Sakristian, vars murar stöta stumt mot långhus och kor, är SAKRISTIA. senare tillbyggd. Den täckes till det inre av ett fyrdelat ribbvalv med ribbor av fyrsidig genomskärning (snarlika dem i långhuset). Det från vinden synliga norra röstet är rått behandlat, och då valvet ej heller vilar på sköldbågar annat än mot kormuren, torde det vara ursprungligt. Mot öster vetter ett stickbågigt fönster (omgjort 1817). Den rundbågiga ingången stänges av en plåtbeslagen dörr av bilade plankor med enkla smidda järnbeslag (ett slags ytterligt förenklad liljeornamentik; fig. 279). Öster om dörren befinner sig en fyrkantig nisch (40 × 33 × 31 cm.). En annan nisch, av ung. samma storlek som den förra, men oregelbunden (dj. 29 cm.), befinner sig snett nedanför denna. — Datering troligen 1400-talets mitt, samtidigt med långhusvalvens inslagning.

»Bakkyrkan» är, som nämnts, med säkerhet yngre än gamla »BAKKYRKAN långhuset, mot vars västparti den sluter stumt. Den är även

yngre än sakristian, om man får döma av att tegelornering saknas i dennas, men finnes i »bakkyrkans» röste. Av murarnas större tjocklek i förhållande till långhusets¹ synes framgå, att den utgör bottenvåningen till ett planerat, men aldrig utfört torn. Härpå tyder även den omständigheten, att man låtit röset mellan gamla långhuset och den nya tillbyggnaden stå kvar. Av brist på medel eller av andra orsaker kunde tornbyggnaden emellertid ej avslutas, utan tillbyggnaden lades under samma tak som långhuset. »Bakkyrkan» öppnar sig mot långhuset med en spets-

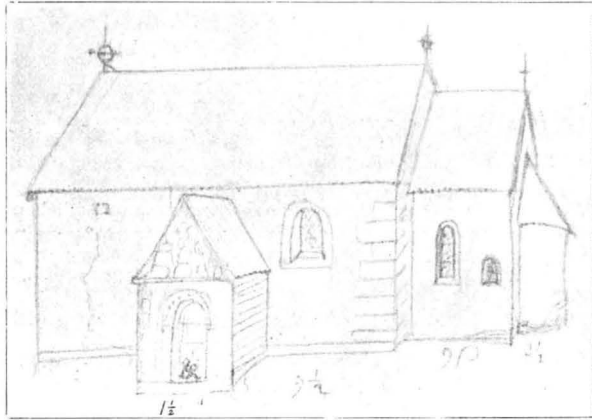

Fig. 275. Orkesta kyrka 1684. Efter konceptritning till »Afritningar». Die Kirche Orkesta 1684 nach einer Handzeichnung.

båge, betydligt lägre än triumfbågen. På norra sidan av denna båge, c:a 1 1/2 m. över golvet, befinner sig en fyrsidig nisch (36 × 26 × 23 cm.); en snarlik finnes troligen även på södra sidan, men döljes där av en fastnitad minnestavla över Gustaf Vasa. Västra röset prydes av tre kopplade, fönsterlika, svagt spetsbågiga blindingar av ung. en halvstens djup, samt därovanför av en liten cirkelrund blindnisch. Å murarnas insida märkas ovanför valven inga spår av puts (de ovannämnda putsresterna å gamla västra gavelmuren gå in bakom de nya sträckmurarna och visa sig därmed vara äldre än tillbygget), och då valvet ej heller vilar på sköldbågar annat än i öster och väster, förefaller det troligt, att det är ursprungligt. Det är ett åttadelat ribbvalv av tegel,²

¹ »Bakkyrkan» är invändigt c. 35 cm. smalare än gamla långhuset.

² Tegelmått: 30 × ? × 9—10 cm.

betydligt högre än långhusets valv och utan djup i kapporna. Ribborna ha fyrsidig genomskärning, men äro betydligt smalare än i långhuset. »Bakkyrkans» tegelornering återfinnes å flera vapenhus (t. ex. i Riala och Härkeberga). Det är alltså en form, som varit använd ganska sent. Härmed stämmer överens, att det

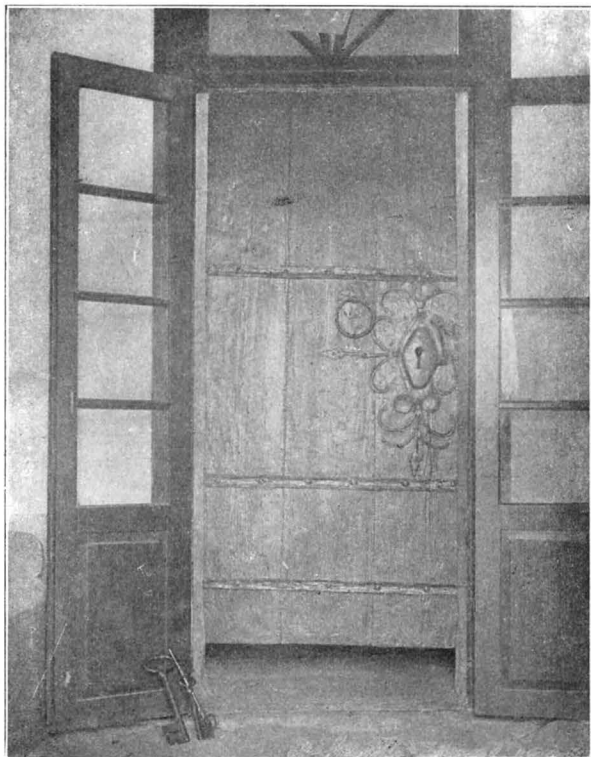

Foto. A. T. A.

Fig. 276. Orkesta. Gamla ingången mellan vapenhuset och långhuset (numera vidgad).

Älterer Eingang von der Vorhalle zur Kirche.

ursprungliga valvet troligen kan dateras till förra hälften eller mitten av 1400-talet.¹

Vapenhuset är osedvanligt litet. Den ursprungliga ingången² VAPENHUS. finnes fotograferad i A. T. A. (fig. 280). I klockstapeln förvaras den gamla dörren. Denna är stickbågig (H. 226 cm. B. 108 cm.). Låset är på baksidan omgivet av en väldig tråkloss, såsom är vanligt

¹ Enligt benäget meddelande av fil. lic. G. BOËTHIUS.

² Nuvarande ingång se s. 300.

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 277. Orkesta. Interiör av långhuset mot öster.
Innes gegen Osten.

på medeltida dörrar. Dörren, som nu är brunmålad, prydes av ett enkelt järnbeslag kring låset och av en slät portring. Troligen härrör den från medeltidens slut eller från 1500-talet. Valvet — ett kryssvalv av tegel med smala ribbor av fyrsidig genomskärning — vilar på sköldbågar (spetsbågiga) blott i söder och norr. Huruvida det är ursprungligt kan ej avgöras. Vapenhuset är med säkerhet yngre än gamla långhuset. Dess plats i

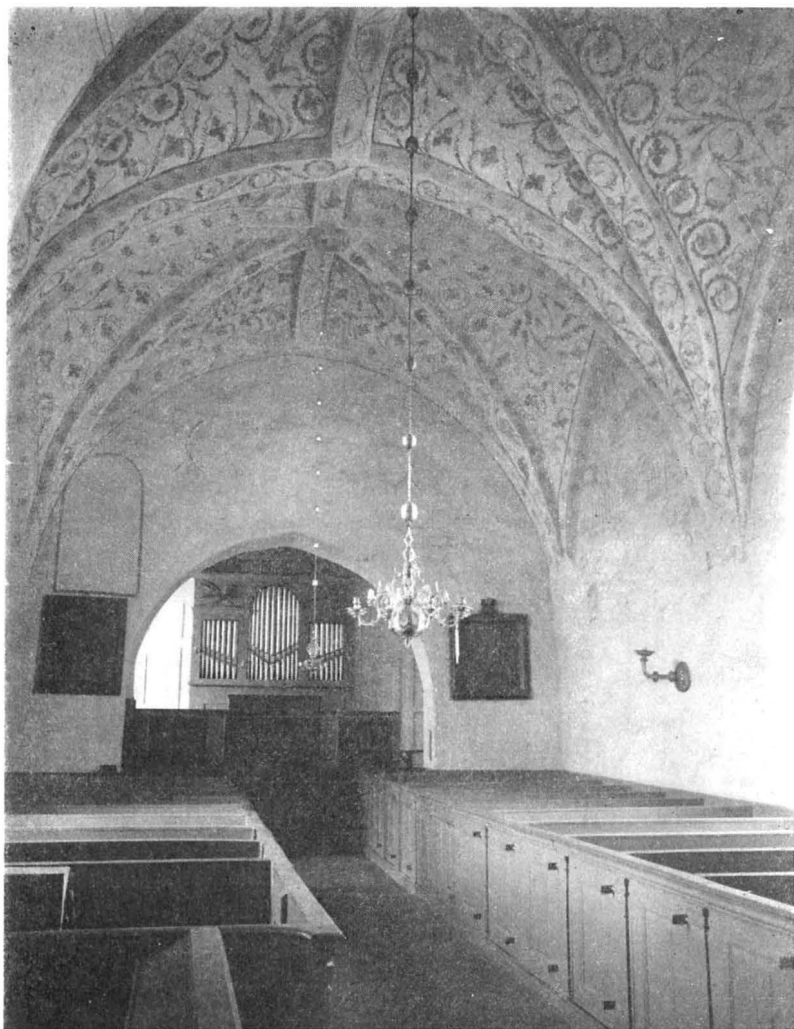

Foto. A. Liljenquist 1912.

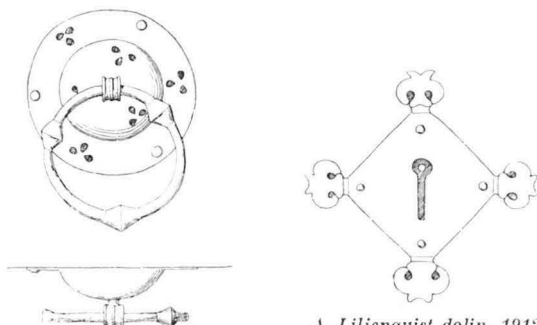
Fig. 278. Orkesta. Interiör av långhuset mot väster.
Innes gegen Westen.

förhållande till »bakkyrkan» framgår av planen; men om det är äldre eller yngre än denna, kan knappast bestämt sägas. I varje fall måste det vara äldre än omkr. 1470, då målningarna i valvet troligen utfördes (jfr s. 317).

Åren 1752—53 undergick kyrkan en större reparation, huvudsakligen nyrredning, så att hon blev »satt i det stånd, at hon til inwärtens prydnad föga i orten har sin like» (Vis.-prot. 1754). Vid

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.

denna reparation bars största tungan av Baron C. W. Cederhielm¹ på Lindholmen, vilken hade icke allenast »stort bekymmer

A. Liljenquist delin. 1912.

279. Orkesta. Dörning och nyckelskylt å sakristidörren.
Türklopfcr und Schlüsselschild an der Tür zur Sakristei.

och oförtruten möda, utan och ansenlig omkostnad», varför även socknemännen betyga, att »Årkesta kyrka aldrig blifwit så

hederlig om intet Baronen . . . varit som både förstod och war willig at förordna och utrita detta propra och wäl inrättade arbete» (Sockenst.-prot. 1757). Bland dem, som även särskilt avtackas för lämnad hjälp vid kyrkoreparationen, är »Erick Ericksson i Finbärga». F. ö. intygas, att församlingens »wällwillja, ijfwer och flijt til arbetzdrift warit sådan, at man af en så lijten försambl. det aldrig kuñat förmoda och knapt någorstādes fiña» (Sockenst.-prot. 1753). — Senast har kyrkan restaurerats 1909—10 under ledning av arkitekten O. Österberg (jfr sammanfattningen s. 335).

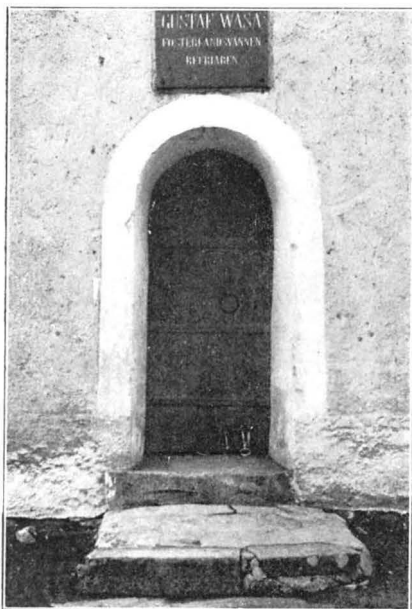

Foto. A. T. A.

UPPVÄRM-
NING. Fig. 280. Orkesta. Gamla ingången till
vapenhuset (numera vidgad).
Älterer Eingang zur Vorhalle.

Uppvärmningen sker medelst en järnkamin i långhusets sydöstra hörn.

¹ CARL WILHELM CEDERHIELM, f. 1705, kammarherre, † 1769. Ägde Lindholmens gård i Orkesta socken. G. m. Anna Margaretha v. Strokirch.

Medeltida kalkmålning.

Vid restaureringen 1910 framkallades (av dekorationsmålaren E. Nordström) de medeltida målningar, som pryda valven och delvis även murarna i kor, långhus och vapenhus.¹ De äro utförda i kalkfärg på torr grund; endast två färger — grönt och brunrött — ha kommit till användning. I alla figurframställningar är botten mönst-rad med stjärnor.

Korets valv täckes av en rik slingornamentik (fig. 284); i mitten en stiliserad ros, omgiven av liljeliknande blommor. Målningarna begränsas vid valvets anfang av en kantlinje. Strax nedanför denna synes i sydvästra hörnet en liten rest av en fiolspelande ängel. I absidvalvet finnas rester av figurmålningar: två änglar, spelande harpa och luta, där- under tre glorian, varav den mittersta synes vara en korsgloria. Till denna

figurkomposition, som tydligen förstördes vid rundfönstrets upptagande 1752, hänför sig sannolikt en anteckning å en i kyrkans ägo befintlig gammal oljemålning, framställande ett avhugget huvud (fig. 281). På denna står nämligen: »Före Kiörkians Reparation / 1752 war detta Eric Janson / Wasas afhuggna Hufwud med Wasan målad på / wäggen öfwer altaret därest nu hålet till Glorian / är. blef Copierat af Carl Gustaf Reimers på duk / och sedan hit satt igenom CARL WILHELM / CEDERHIELMS² försörg 1753.» Med hålet till glorian

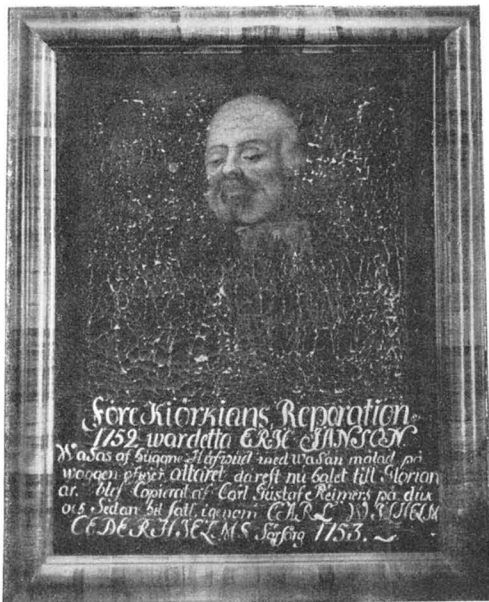

Foto. Gen. stab. lit. anst. 1917.

Fig. 281. Orkesta. Oljemålning, »Erik Janson Wasas afhuggna Hufwud», enl. inskrift kopia efter en före 1753 i absiden befintlig kalkmålning.

Ölmalerei, laut Inschrift Kopie einer Kalkmalerei, vor 1753 im Absidengewölbe befindlich.

¹ I A. T. A. förvaras en noggrann beskrivning över vad som vid konserveringen tillades.

² Se noten s. 310.

menas möjligen rundfönstret, som omgavs av en krans av änglahuvuden. Om målningens utseende kan man naturligtvis genom 1700-talskopian omöjligt få någon föreställning. Otrolig är onekligen uppgiften, att målningen över altaret — kyrkans heli-

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 282. Orkesta. Kalkmålning i triumfbågens norra bågskänkel.
Kalkmalerei an der nördlichen Seite des Triumphbogens. Um 1470.

gaste plats — skulle ha föreställt Erik Johansson Vasas avhuggna huvud. Snarare kan man tänka på ett Petrushuvud eller helt enkelt på ett huvud sådant som Gud Faders i triumfbågen (fig. 282). Ett sådant huvud med dess rödbruna skägg kan mycket väl, särskilt om målningen i övrigt var tämligen förstörd, ha tagits för ett avhugget, bloddrypande huvud. Vasavapnet, som enligt an-

teckningen på tavlan var målat där bredvid, anger sannolikt, att en Vasa bekostat kyrkans eller korets prydnad med målningar.

I triumfbågens välvning är i rektangulära fält skapelsehistorien framställd (fig. 282 o. 283), nämligen (i numrering från norr till

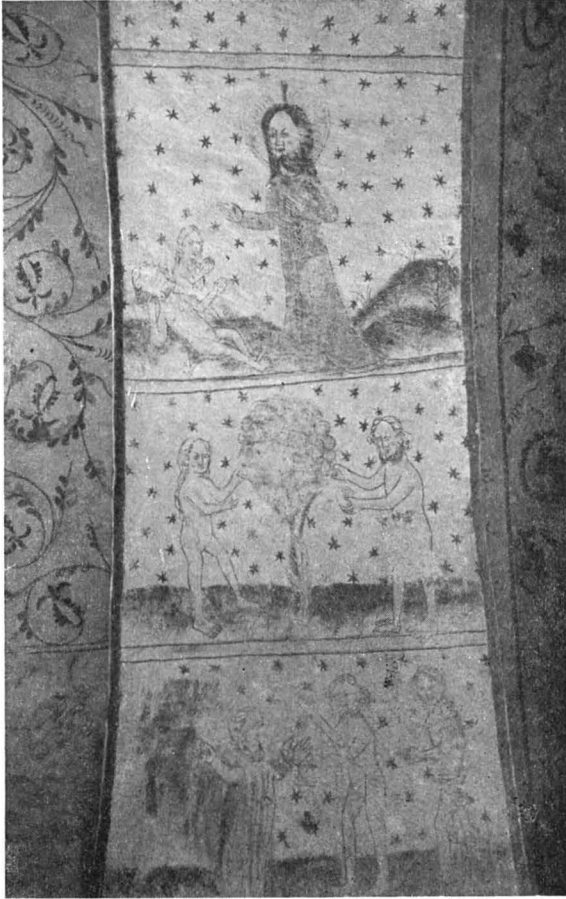

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 283. Orkesta. Kalkmålning i triumfbågens södra bågskänkel.
Kalkmalerei an der südlichen Seite des Triumphbogens. Um 1470.

söder): 1. Jordens skapelse. Gud Fader sitter med framsträckta händer på en dubbel regnbåge. — 2. Växternas skapelse. — 3. Djurens skapelse. — 4. Människornas skapelse. — 5. Syndafallet. — 6. Utdrivandet ur Paradiset.

På muren ovanför triumfbågen är yttersta domen framställd (fig. 284). Något till höger om bågens spets sitter Kristus på en

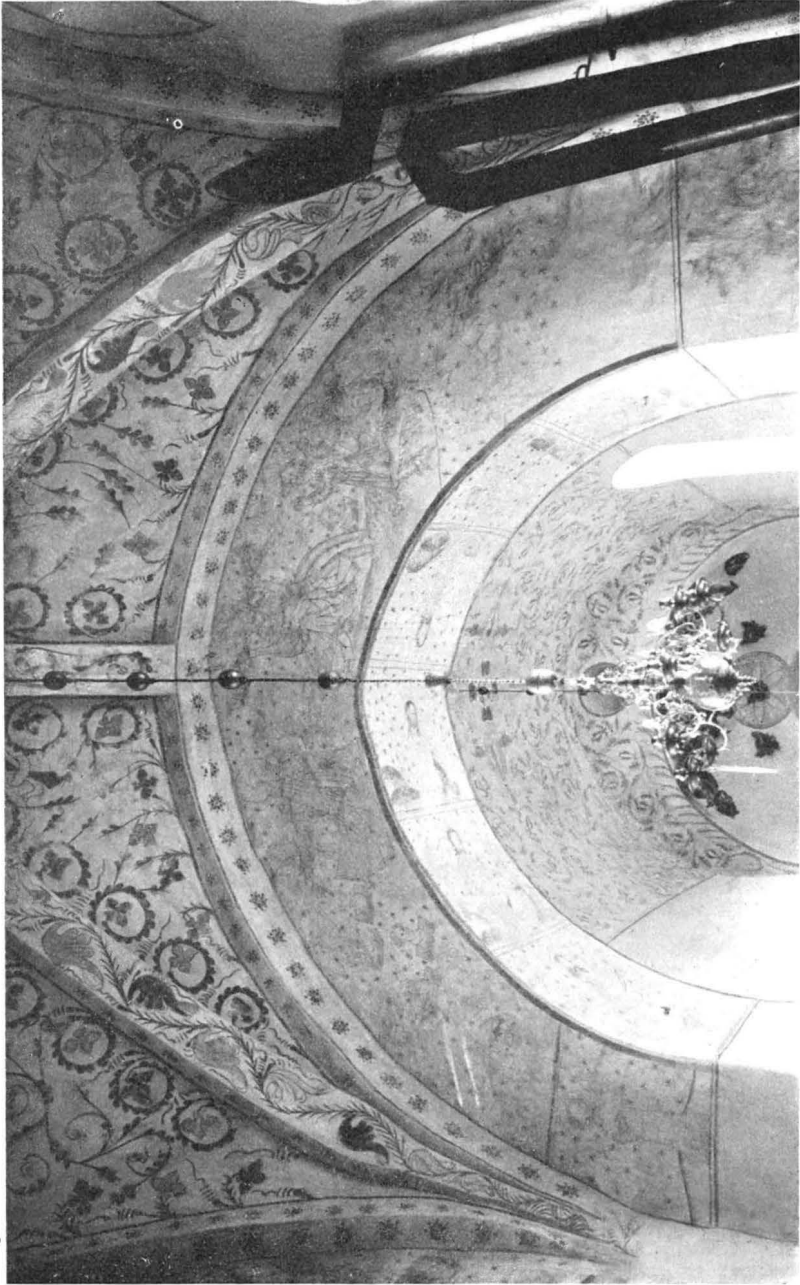

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 284. Orkesta. Kalkmålning i korvalvet och ovanför triumfbågen.
Kalkmalerei im Chorgewölbe und über dem Triumphbogen. Um 1470.

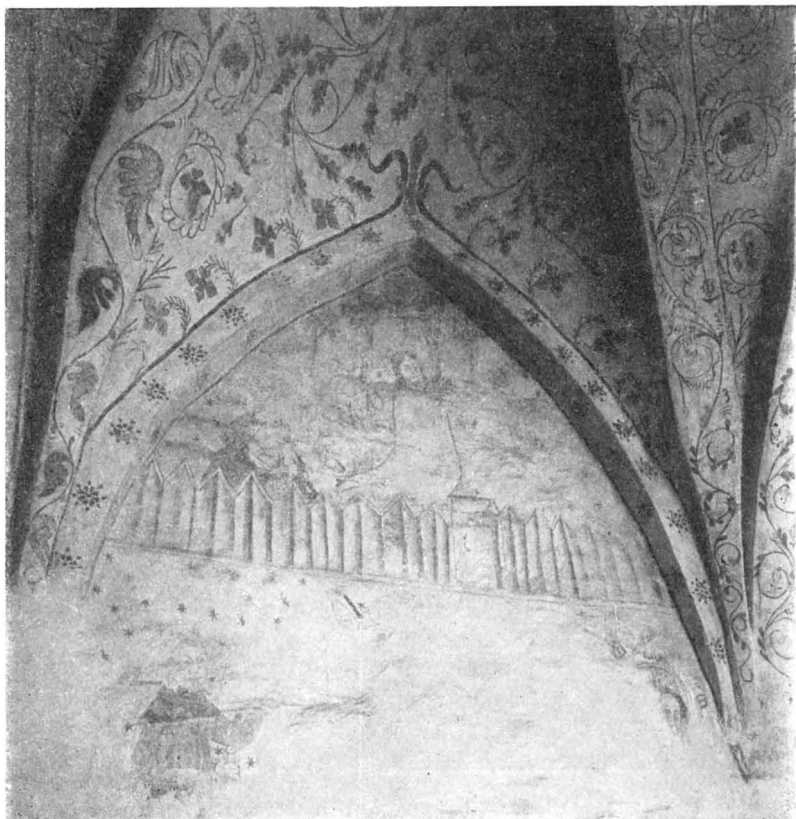

Foto. Gen. stab. lit. anst. 1917.

Fig. 285. Orkesta. Kalkmålning å norra långhusmuren.
Kalkmalerei an der nördlichen Wand des Langhauses. Um 1470.

dubbel regnbåge. Från hans mun utgå ett svärd och en lilja. Till höger knäböjer Johannes, till vänster Maria; å ömse sidor om dem basunbläsande änglar. Runt omkring stå de döda upp ur sina gravar. Till vänster synes otydligt ena hälften av en sköld med schackbrädesmönster å snedbalk; den krönande hjälmen är utplånad, men ett stycke av hjälmbusken synligt. Därnedanför, bildande en avgränsad grupp för sig, synes Kristus, tillbedd av en biskop. Skölden torde hänsyfta på en donator av målningarna.

I långhuset täckas såväl valvkappor som ribbor av en slingornamentik, i det närmaste lik den i koret (synlig å fig. 283—85). I det östligaste valvet äro två figurer inställda, två änglar, spelande harpa och luta. Sköldbågarna orneras av stiliserade sexbladiga rosor. I väggfälten inom sköldbågarna finnas på norra sidan 22—175426. *Sveriges kyrkor. Uppland IV. Seminghundra härad.*

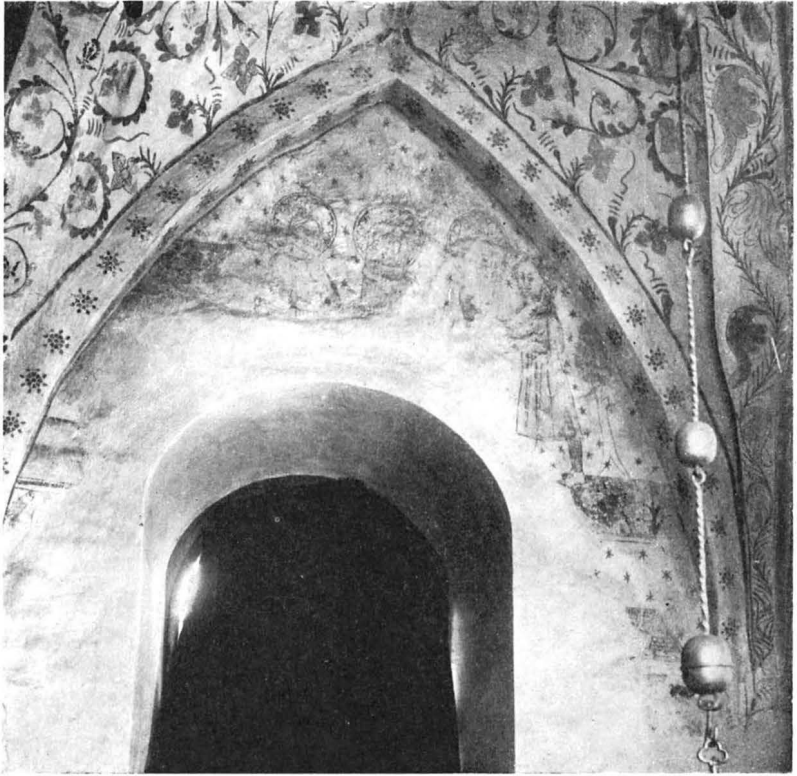

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 286. Orkesta. Kalkmålning å norra långhusmuren.
Kalkmalerei an der nördlichen Wand des Langhauses. Um 1470.

ganska betydande rester av målningar: i östra fältet (fig. 286) fyra figurer, varav tre — en manlig och två kvinnliga — med gloriol; därunder övre delen av ett hus med ox och åsna vid en krubba (?) — en del av en Kristi-födelse-scen(?); i västra fältet (fig. 285) Kristus i Getsemane, därunder till vänster övre delen av en man med svärd, till höger ett huvud med gloria och (nu oläsligt) språkband (Kristi fångslände?). Under själva valvanfanget är målad ett slags atlant: ett mänskligt huvud och axlar, jämte ett par underarmar, vars händer förefalla att stödja valvribborna (fig. 287). — Även å södra muren ha målningar blivit framtagna, men överkalkades åter på grund av sin stora otydlighet.

Vapenhusets valv täckes av samma slingornamentik som långhusets.

Denna ornamentik företer stor likhet med målningarna i Sträng-

Foto. Gen. stab. lit. anst.

Fig. 287. Orkesta. Kalkmålning å norra långhusmuren.
Kalkmalerei an der nördlichen Wand des Langhauses. Um 1470.

näs domkyrkas kor. Att märka är, att yttersta-doms-framställningen å triumfbågen företer direkt likhet med samma ämnes framställning i Strängnäs-koret; särskilt Mariafiguren verkar nästan kopierad. Till samma grupp höra bl. a. även målningarna i Riddarholmskyrkans södra skepp.¹ Strängnäs-målningarna utfördes 1462—63;² troligen härröra Orkesta-målningarna från tiden kort därefter, och med nästan fullständig säkerhet kan sägas, att de i alla delar av kyrkan äro samtidigt utförda. De torde vara utförda av någon medhjälpare till mästaren för Strängnäs-målningarna.

Ett undantag gives dock. I absidens fond är målad en i en cirkel inskriven sexbladig blomma (se fig. 288). Den är gul med skarpt röda konturer, två färger, som icke i dessa nyanser förekomma i målningarna f. ö. Dessutom måste den, att döma av de därovanför befintliga målningsresterna, ha varit dold av 1400-talsmålningarna. Den är nämligen målad på ett undre och hårdare putslager än dessa.³ Den torde dock vara från gotisk tid.

Målningarna torde hava överkalkats i samband med reparationen 1752—53.

¹ M. OLSSON, Riddarholmskyrkan. Konsthistoriska studier. Sthlm 1918, s. 24.

² Se S. CURMAN, Medeltida kalkmålningar i Strängnäs domkyrka (Sv. Dagbl. 1908).

³ Enl. uppgift av hr E. NORDSTRÖM, som restaurerat målningarna.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 288. Orkesta. Altare och predikstol.
Altaraufsatz und Kanzel aus d. J. 1752—53.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE. Altaret är uppmurat av gråsten i samband med predikstolens byggande 1752—53. Halvcirkelformigt altarskrank, målat i blått med förgyllningar. Hela kyrkans inredning nymålades 1910 i denna

färg. Dessförinnan var den vitmålad med förgyllningar (sedan 1861); endast bänkarna voro målade i »vacker ekfärg».

Ovanför altaret står predikstolen (fig. 288), en vacker PREDIKSTOL

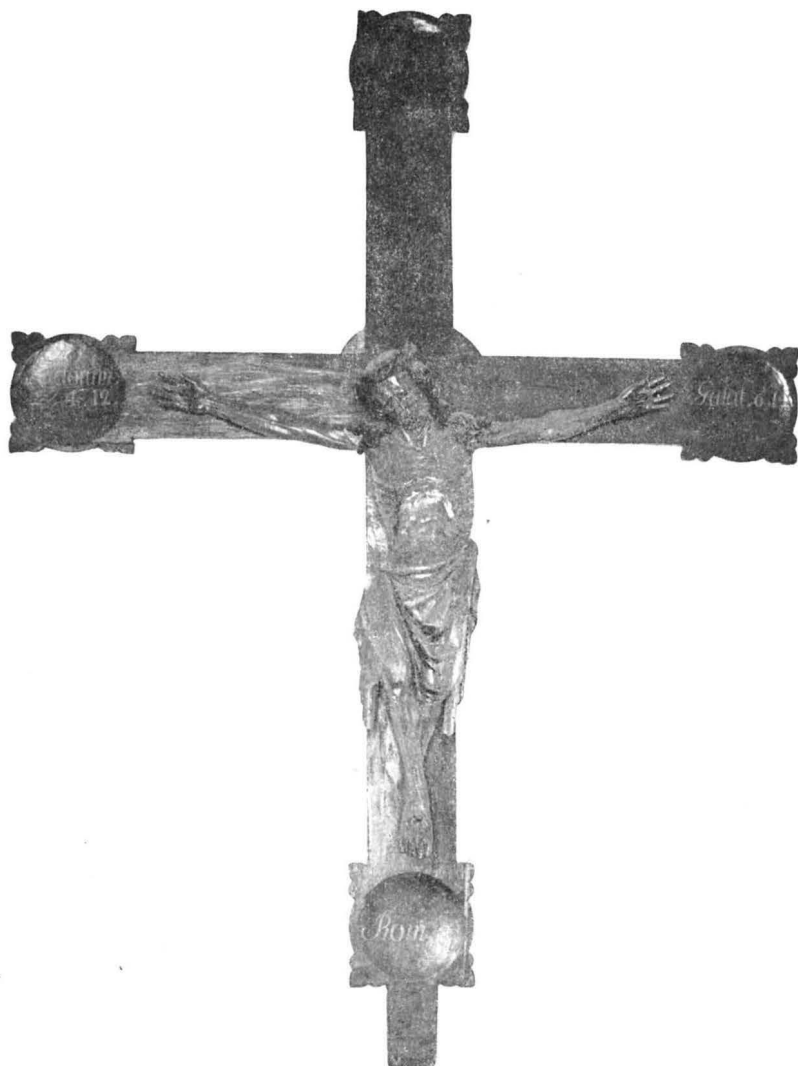

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 289. Orkesta. Triumphkruzifix.
Hölzernes Triumphkruzifix. Um 1300.

rokokoanordning, symmetriskt uppbyggd med två svängda sidotrappor, vilkas räcken å ömse sidor om altaret avslutas av kannelerade kolonner med korintiska kapitäl. Å predikstolens

buktade utsida är en oljemålning på duk insatt, »Kristus i Getsemane». I de svängda trapppräcken äro likaledes oljemålningar på duk infällda: till vänster »Adam och Eva i paradiset», till höger »den helige Andes utgjutande över apostlarna». Samtliga målningar äro enkla, men dekorativa arbeten från 1700-talets mitt. — Å absidens mur ovanför predikstolen äro placerade fem kerubshuvuden av snidat och förgyllt trä, samt i själva absidvalvet två basunblåsande änglar i rundskulptur, även de av förgyllt trä. De bära försilvrade språkband med orden: „Ära vare Gud i Höjden“ „Och frid på jorden“, „Och menniskorna en god vilja“.

Predikstolsanordningen tillkom vid den stora reparation och nyinredning av kyrkan, som ägde rum 1752—53 (jfr s. 309). Kerubshuvudena ha antagligen tillhört en gloria, d. v. s. en strålkranz av skulpterat, förgyllt trä, som, enligt vanligt bruk under förra hälften av 1700-talet, omgav rundfönstret. Mästaren okänd.

TIMGLAS. Timglasets på predikstolen, vars stativ av blåmålat trä med snidade och förgyllda ornament krönes av en vingad dödskalle med vase, är liksom predikstolen utfört i rokoko och tillkom samtidigt med denna. H. 72 cm.

TRIUMF-KRUCIFIX. I kyrkans ägo befinner sig ännu ett stort och vackert triumfkrucifix (fig. 289), tyvärr senare övermålat, huvudsakligen i olika nyanser av brunt, och starkt fernissat: Kristusbilden, som är en avkomling av den franska typ, vars skönaste representant i vårt land finnes i Öja kyrka på Gottland, hänger på ett kors med gotiska ändplattor, å vilkas konkava framsidor möjligen reliefframställningar av evangelistsymbolerna varit fästa. Numera äro de övermålade och försedda med inskriptioner: Joh. I. 29; Galat. 6. 14; Rom. 8; Actorum 4. 12. Korset är nedtill försett med en tapp, med vilken det varit intappat i en tvärbjälke (trabes). — Att krucifixet är en yngre variation av Öjatyten göres troligt av vissa ikonografiska detaljer: Kristus bär törnekrona; korsets ändplattor företräda en senare typ.¹ Det torde alltså i anslutning till

¹ I ST. HIST. MUS. finnes ett krucifix från Österhaninge i Södermanland (invnr 15236), som är så likt Orkesta-krucifixet, att de synas ha utgått från samma verkstad. Korset kantas å detta krucifix av en skulpterad bladbård, sådan som ofta förekommer på gottländska krucifix från 1200- och 1300-talen. C. R. AF UGGLAS har i sin avhandling (Gottlands medeltida träskulptur t. o. m. höggotikens inbrott. Ak. afh. Ups. Sthm 1915, s. 493) behandlat detta krucifix, som han anser vara utfört av en sörmländsk lärjunge till Öjamästaren (frånvaron av ringen kring korsarmarna talar för, att det ej var en gottlänning). Detta krucifix dateras av honom till 1200-talets sista år eller något senare.

Ugglas' datering av Öjakrucifixet (omkr. 1270)¹ kunna dateras till omkr. 1300. Att döma av korset är det utfört på fastlandet (jfr not å s. 320). Bildens H. 140 cm. B. 150 cm. Korsets H.

A.

B.

C.

Foto. A. T. A.

Fig. 290. Orkesta. S. Sigfrid, S. Anna, S. Erik. Bilder ur ett altarskåp från 1400-talets slut.

Heiligenbilder aus einem Schnitzaltare aus dem Ende des 15. Jht.

315 cm, B. 233 cm, Krucifixet har fordom hängt i triumfbågen, där bevarade järnkrampor ännu visa tvärbjälkens plats.

Kyrkan har tidigare ägt två altarskåp, av vilka rester förvaras

¹ C. B. AF UGGLAS, a. a., s. 473.

i St. hist. mus., dit de skänktes av församlingen 1871 (inv.-nr 4601). Av det ena återstå fem helgonbilder — av deras storlek att döma har skåpet knappast innehållit fler; det har då varit

A

B Foto. A. T. A.

Fig. 291. Orkesta. S. Botvid, S. Eskil. Ur samma altarskåp som bilderna å fig. 290.

Heiligenbilder aus demselben Schnitzaltare wie die Bilder auf Fig. 290.

av ungefär samma typ som det kända Salemskåpet (i St. hist. mus.). Bilderna äro skurna i ek och visa spår av kredering, förgyllning och målning. Baksidan rå. De framställa:

1. S. Botvid med fisken (fig. 291 A). Han bär pilgrimsmössa och väska vid sidan. Högra handens attribut förlorat, men har

förmodligen utgjorts av en ^{stäv}stav. Spår av kredering, samt av karnation i ansiktet, förgyllning på hår, skägg och mantel. H. 75 cm.

2. S. Sigfrid (fig. 290 A) i biskopsdräkt med Unamans, Sunamans och Vinamans huvuden⁴ på⁵ armen.¹ Färg och förgyllning relativt väl bibehållna (karnation, grått på håret, guld på mässhaken och mitran, blått på mässhakens foder, skorna röda). Högra handen avslagen. H. 86 cm.

Foto. A. T. A.

Fig. 292. Orkesta. Träskulptur från ett altarskåp. 1400-talets slut.
Holzskulptur aus einem Schnitzaltare. Ende des 15. Jhts.

3. S. Anna, bärande Maria och Kristusbarnet på armen (fig. 290 B). Har förmodligen utgjort skåpets mittfigur. Karnationen tämligen bibehållen. Spår av förgyllning på manteln och blått på dess foder, samt av förgyllning på Marias hår. Hennes och Kristusbarnets högra armar avslagna. Fotplattan trasig. H. 78 cm.

4. S. Erik (fig. 290 C). Kredering och färg nästan helt borta. Spår av förgyllning på rustning och hår, samt av karnation i ansiktet. Högra handen avslagen, vänstra handens attribut förlo-

¹ Enligt legenden fortsatte dessa tre, den helige Sigfrids systersöner, hans missionsverk i Varend och ledο där martyrdöden.

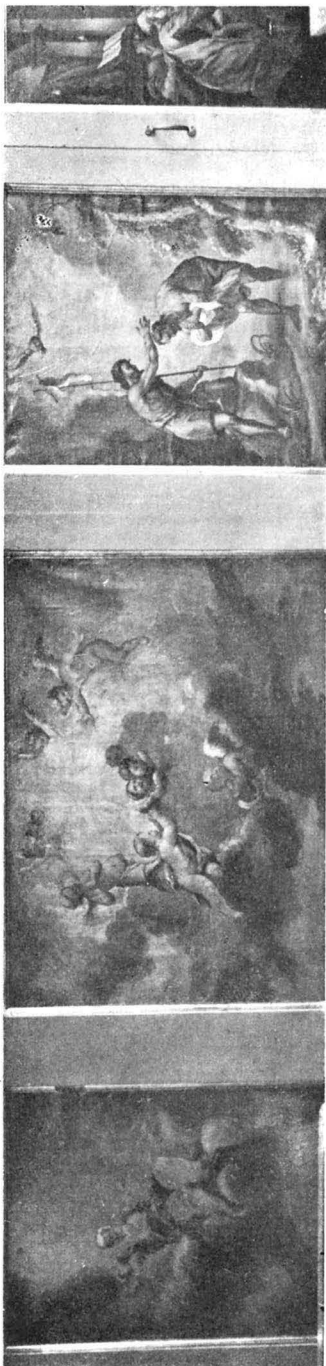

Foto Gen. stab. lit. anst.

Fig. 293. Orkesta Läkarskrank från 1752—53 (mittpartiet). Emporbrüstung mit Ömalereien auf Leinwand aus d. J. 1752—53.

rat; troligen har den burit svärd eller spira. Kronans tinnar avslagna. H. 80 cm.

5. S. Eskil i biskopsdräkt med tre stenar i vänster hand (fig. 291 B). Högra handen avslagen. Rester av kredering och färg (karnation, grått på håret, guld på manteln, blått på mantelns foder). H. 82 cm.

En karakteristiskt behandlad detalj är håret. Det är skuret i släta, jämntjocka lockar, liggande den ena bredvid den andra. Dessa äro sedan förgyllda (eller gråmålade), och i förgyllningsgrunden (krederingen) äro inristade kurvlinjer, som antyda hårets krusighet.

Bilderna äro ett vackert arbete av nordtyskt eller svenskt ursprung från slutet av 1400-talet.¹

Av det andra altarskåpet återstår en relief, framställande nattvarden (fig. 292); i en rund medaljong nederst till vänster sitter en profet i halvfigur med språkband. Den är skuren i ek, i ganska hög relief. Baksidan är urholkad. Sidorna, av vilka den ena är rundad, ha varit synliga, såsom framgår av bevarad färg.

¹ A. LINDBLOM (Nordtyskt skulptur och måleri i Sverige från den senare medeltiden, Sthlm 1916, s. 24) sätter dem i samband med den lybske träsnidaren och målaren Herman Rode, som utfört ett flertal altarskåp och helgonskåp för svenska kyrkor (bl. a. det ovannämnda Salemskåpet). Han anser troligt, att de äro ett arbete ur dennes verkstad.

Reliefen bär spår av kredering, förgyllning och färg (karnation i ansiktena, förgyllning på dräkterna, samt på Johannes' hår, grått på de övriga apostlarnas skägg och hår, blått på fodren, bordduken vit).

Att denna skulptur ej hört till samma altarskåp som de ovan beskrivna helgonbilderna är tydligt, dels på grund av proportionerna, dels genom figurstilen, som är avsevärt klumpigare. Håret är också här behandlat på ett helt annat sätt — fullt naturalistiskt. Reliefen synes dock vara ungefär samtidigt med bilderna och liksom de av nordtyskt eller svenskt ursprung. H. 77 cm. B. 70 cm.

Bänkinredningen (se fig. 277) är sluten och sedan 1910 blåmålad (tidigare i »ekfärg»). Vid samma tillfälle förkortades bänkarna, så att gången blev 30 cm. bredare.[†] Bänkarna tillkommo troligen vid nyinredningen 1752—53. Ett par gamla bänkdörrar, hörande till den nuvarande bänkinredningen, men av någon anledning kasserade, förvaras i klockstapeln.

Enkel, rektangulär nummertavla av blåmålade trä, krönt av en gyllene lyra. På fot. Nyanskaffades år 1887. H. (med foten) 215 cm.

Ett par gamla nummertavlor med enkla, rektangulära listramar av förgyllt trä (72 × 47 cm.) förvaras i sakristian.

Orgeln är placerad i »bakkyrkan» på en estrad, som höjer sig ett par trappsteg över långhusets golv. Estraden avskiljes från församlingsrummet genom en brädiskärm, ursprungligen hörande till en läktare, som

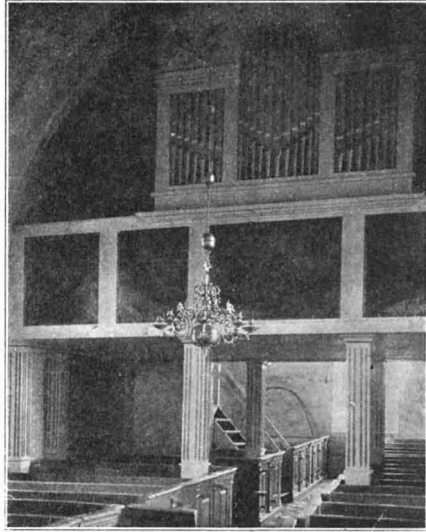
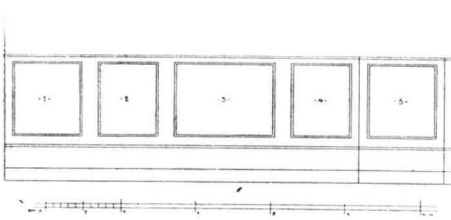

Foto. A. T. A.

Fig 294. Orkesta. Orgelläktaren före 1910.

Die Empore vor 1910.

A. Liljenquist delin. 1912.

Fig. 295. Orkesta. Skema till läktarskranket fig. 293.

Schema der Emporbrüstung.

BÄNKINREDNING.

NUMMERTAVLOR.

ORGEL-LÄKTARE

uppfördes på 1750-talet. Skärmen är indelad i fem fält, i vilka äro insatta oljemålningar på duk med allegoriska framställningar av katekesens fem huvudstycken (fig. 293, 295): 1. Tio Guds bud: Moses står med lagens tavlor i sina händer; nedanför honom Israels barn, som skyla sina ansikten. — 2. Trons artiklar: en kvinna med förbundna ögon fattas av en hand från himmelen; Guds öga kastar ljus på hennes hjässa. — 3. Herrens bön: tillbedjande keruber bland moln omgiva ett Guds-öga. — 4. Döpel-sens sakrament: Johannes' döpande Kristus i Jordanen. — 5. Altarets sakrament: Kristus utdelar nattvarden bland apostlarna.

Målningarna äro i allmänhet hållna i de för rokokon typiska grönbå och gulaktiga tonerna, »nattvarden» dock i en något mörkare färgskala. Som dekorativ helhet sakna de ingalunda konstnärligt värde. — Rester av en läktare, till vilken detta bröstvärn en tid hört (sannolikt ej den ursprungliga), ligga i klockstapel-n (fyrkantiga pelare, vitmålade med förgylld kannelering, på vilka läktaren vilat). Att döma av målningarnas stil härrörde den ursprungliga läktaren från nyinredningen 1752—53; den hade sin plats tvärs över långhuset framför tornbågen. I skiljemuren mellan långhuset och »bakkyrkan» var en öppning, genom vilken man från en trappa i »bakkyrkan» kom in till orgelläktaren. Denna öppning igenmurades såsom obehöfelig 1910, då den nuvarande orgelestraden byggdes. Dess plats betecknas nu med en målad kontur (se fig. 278).

Samma år (1910) anskaffades den nuvarande orgeln. Den är utförd av orgelbyggaren E. Eriksson i Gävle; fasaden är densamma som förut stod på läktaren (jfr not. 2).

Först år 1828 fick Orkesta sin första orgel. Då 1824 förslag väcktes om inköpande av en sådan, uttalade Friherrinnan Ulrica Cederhielm¹ farhågor, att med en stor orgel i den lilla kyrkan »buller och skrällande skulle inträffa i stället för de ljufva Toner, som möjligtvis kunde uplyfta andakten. Ty att en OrgelByggare hälst bygger ett större Orgverk, för hvilket han kan få mera betalt, är icke någon gåta» (Sockenst.-prot. 1824). — Den gamla orgeln, som byggdes av »Directeur Andersson», uppställdes »der den gamla Läktaren [af 1753] nu är».²

¹ MÄRTA ULRICA CEDERHJELM. f. 1758, † 1833. G. m. 1:o översten frih. C. F. Leijonhjelms, f. 1735, † 1780. 2:o överste Robert Montgomery, f. 1737, † 1798.

² Den i B. St. förvarade ritningen till fasaden är signerad av J. W. Gerss, men överensstämmer ej med den nu existerande orgelfasaden, vilken dock otvivelaktigt är densamma, som uppsattes 1828.

Dopfundt av sten har tidigare funnits. I vis.-prot. 1751 före-
kommer följande: »... acktades ock nödigt at the gambl. och groft
tiltagne Sten-Funtar lyftas bort uti bägge Kyrekorna, utur Choren...
och at i stället tjenl. Funtar göras af trä».

Dopställ, enkelt, av gråmålat trä, på tre fötter. H. 84,5
cm. DOPSTÄLL.

Kalk av förgyllt silver (fig. 297 B). Stämplrar: kontroll (2 ggr);
NATTVARDSKÄRL.

Foto. A. T. A.

Fig. 296. Orkesta. Patén av förgyllt silver. 1300-talet.
Patene aus vergoldetem Silber. 14. Jht.

riksäpple [= Uppsala]; **YTRÆUS**; G 2 [= 1789]. H. 21 cm.

Patén av förgyllt silver med graverad ornering (fig. 296). I
botten Kristus, omgiven av evangelistsymbolerna. Å brädden läses:
+ AVE MARIA GRACIA PLENA DOMINVS TECVM BENEDICTA TV
IN +. 1300-talet. Diam. 15 cm. Nu i St. hist. mus. (inv.-nr
4729), dit den inköptes 1872.

Patén av förgyllt silver. I botten ingraverat kors, bok och
palmkvistar, samt »Orkesta 1872». Stämplrar: kontroll; St. Eriks
huvud [= Stockholm]; **GMD**; S 5 [= 1872]. Diam. 16 cm.

Sockenbudstyg. Kalk av silver, invändigt förgylld. Enkel ornering på foten. Stämplor: kontroll; **CFO**; D(?) 4 [= 1834]. H. 13,5 cm. Patén av förgyllt silver med fastskruvad oblatask. Diam. 8 cm. Inköpt 1834.

Kanna av silver (fig. 297 C), invändigt förgylld och med förgyllda ornament: runt locket en stav av lager med korsade band, runt foten en bladbård. Stämplor: kontroll; riksäpple [= Uppsala]; **VTTRÆUS**; F 2 [= 1788]. H. 37 cm.

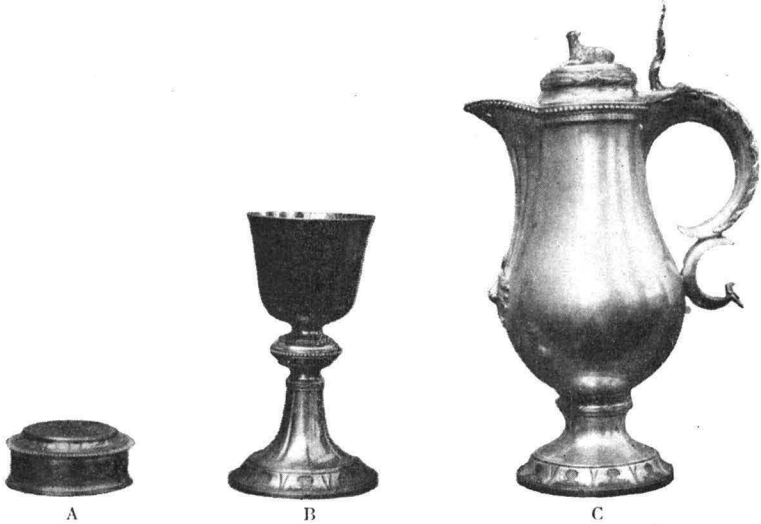

Foto. A. Liljénquist 1912.

Fig. 297. Orkesta. A. Oblatask av silver från 1705. — B. Kalk av förgyllt silver från 1789. — C. Kanna av silver från 1788.

A. Hostienkapsel aus Silber vom J. 1705. — B. Kelch aus vergoldetem Silber vom J. 1789. — C. Silberne Kanne vom J. 1788.

Oblatask av silver (fig. 297 A) rund, med en graverad ranka runt livet. Stämplor: åldermansranka; Stockholmsvapnet; A S sammanflätade); R [= 1705]. H. 4,5 cm. Diam. 10 cm.

Vinbehållare av tenn, åttkantig, försedd med skruvlock. Å ena sidan är inristat: E femuddig stjärna ES / 1648. Stämplor: oT₁ inom kartusch två ggr, samt en otydlig. H. 29,5 cm.

Vinbehållare av tenn med skruvlock. Fyrkantig med en sida konvex. Å ena sidan är inristat: ORKESTA KYRKIA / TILLHÖRIG / 1703 / ∴ A : Gahn ∴ H. 23,5 cm.

RÖKELSEKAR. Rökelsekar av malm (fig. 298), utan kedjor. Romanskt. Skänkt 1873 till St. hist. mus., där det nu förvaras (inv.-nr 4955). H. 20 cm.

Ljuskrone av förnicklad mässing med 8 ljusarmar i en rad. LJUSREDSKAP. Staven krönes av en dubbelörn och slutar i ett klot med inskription: »DENNA LIUSKRONA ÄR FÖRÄRAT TIL / ÅRKESTA KYRKIO EFTER SALIGE / WÄLACT[ADE] BENGT NILSON ECK FORD[OM] BE/FAL[NING]Z MAN OFR LINDHOL GODSEN / OCH HANS HUSTRU ÄRB[ARA] GUDF[RUKTIGA] HUST[RU] / ELIZABET ERICH DOTTER GAMAL / ANNO 1673.» H. 70 cm. B. 76 cm.

Ljuskrone av förnicklad mässing med 6 ljusarmar i en rad. Staven krönes av en dubbelörn och flankeras av tre delfiner, samt slutar i ett klot med inskription: »*Anders Gahm Catharina Lönberg Anno 1736 d. 18 Majj.*» H. 46 cm. B. 55 cm.

Ljuskrone av förnicklad mässing med 6 ljusarmar i en rad. Enkelt 1700-talsarbete. H. 40 cm. B. 35 cm.

Kronornas förnickling tillkommen i sen tid.

Ljusarm av mässing med pressade och punsade vegetativa ornament. Vanlig 1600-talstyp. Armen har burit en kartusch, å vilken, enligt inv. 1887, fanns följande inskription: A. P. S. S. 1679. L. 25 cm.

Ljusarm av förnicklad mässing med drivna och punsade geometriska ornament. 1600-talstyp. L. 30 cm.

Ljusstakar, ett par, av försilvrad mässing med driven tulpanornamentik (fig. 299). Spiralvridna skaft. 1600-talstyp. H. 33 cm.

Ljusstakar, ett par, av malm (fig. 300). Stå på kolonnerna å ömse sidor om altaret. Troligen är det dessa, som avses med de »2^{ne} nya Ljusstakar af Malm att nyttja på Pyramiderne» som köptes 1799 (Sockenst.-prot.). H. 36 cm.

Ljusstake av förnicklad mässing. Tvåarmad. Vanlig typ från omkr. 1700. H. 27,5 cm.

Ljusstakar, ett par, av tenn, med räfflade skaft och pärlstavar. Stämplrar: C. G. | M. B. inom kartusch; adlig krona i kartusch (båda två ggr); M 2 [= 1794]; tre kronor. H. 24,5 cm.

Ljusstakar, ett par, av tenn. Stämplrar saknas. Enkel typ från 1800-talets början. H. 8,5 cm.

Armstakar, ett par, av nysilver. Stämplrar: C R C, samt nysilverstämpeln.

Foto. A. T. A.
Fig. 298. Orkesta.
Romanskt rökelskäpar.
Romanisches Rauchgefäß.

TEXTILIER.

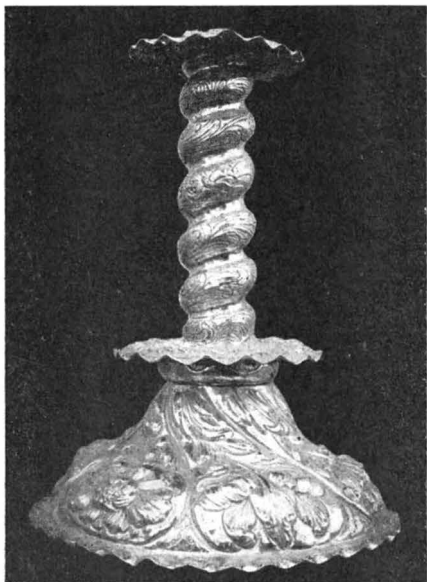

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 299. Orkesta. Ljusstake av försilvrad mässing. 1600-tals-typ. Leuchter aus versilbertem Messing. Typus aus dem 17. Jht.

För altaret hänga tre antependier, det äldsta underst:

1. av grön sammet, ornerat med en vacker silverspets och C: D: L: G¹ i zick-zacklagda silvergaloner. Senare delen av 1600-talet. L. 240 cm. B. 96 cm.

2. av svart sammet med I H S och årtalet 1785 i silvergaloner. L. 168 cm. B. 93 cm.

3. av röd sammet med broderier i guldtråd och silke. Skänkt 1913 av brukspatron Montgomery på Lindholmen.

Kalkkläde av vitt lärft med bård av blomrankor, broderade med kulört silke och silvertråd. Mitt på klädet I H S i silverbroderi. Det vackra arbetet är tyvärr mycket slitet och smutsigt. 1700-talet. 110 × 52 cm.

Kalkkläde av rött siden med silverbroderi och silverspets. 1800-talet. 40 × 38 cm.

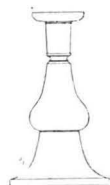
Mässhake av svart sammet med silvergaloner. Kors och sol, samt årtalet 1837, broderade i silver. L. (främre) 103 cm., (bakre) 117 cm. Renoverad 1863.

Håv av svart sammet med silvergaloner och silverfrans. Svartmålat, svarvat träskaft med mässingsholk. Märkla för håvklocka. Omkläddes 1861. Dj. 22 cm. Skaftets L. 152 cm.

Kyrkvaktareroock av svart ylletyg, fodrad med grön boj. Fodret något trasigt. F. ö. väl bibehållen. Kläde och foder till kyrkvaktare-kapprock anskaffades 1856.

MULLSPADE.

Mullspade med svarvat, blåmålat träskaft. L. 93 cm.

A. Liljenquist deln. 1912.

Fig. 300. Orkesta. Ljusstake av malm. Troligen inköpt 1799.

Leuchter aus Erz, wahrscheinlich 1799 eingekauft.

¹ Med dessa initialer avses möjligen grevinnan CATHARINA DE LA GARDIE (se noten s. 333).

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 301—302. Runstenar. Obs! Ristningarna felaktigt imålade.
Runensteine.

Två runstenar lågo intill kyrkans restaurering 1910 som trösklar RUNSTENAR vid vapenhusets yttre och inre dörrar. Församlingen lovade då att på egen bekostnad uppresa dem, om den i stället fick vederbörandes tillstånd att utvidga portalerna.¹ De stå nu i »bakkyrkan». Ristningen är nu imålade med rödfärg, på flera ställen felaktigt.

Den ena (fig. 301)² bär följande inskription: **NUYUUT · NY · YIYUUT · NY · YIYUUT · YUUT · RUIY[+ ·] YUUT · YUUT · BRUUT × YUUT YUUT = usnekin . uk . sikniot . uk . sihuiþr . lata . reis[a .] stein . eftr . brusa × faþur sin = Osniken, Signiut och Sigvid låta resa denna sten efter sin far Bruse. — Ristningen är utförd av mästaren Visäte och tillhör följaktligen tiden 1060—1075. Material: granit. H. 155 cm.**

Den andra (fig. 302)³ bär följande inskription: **YUUT (el. Y) YUUT (?) YUUT . . . YUUT YUUT · YUUT YUUT · YUUT (?) YUUT . . . YUUT YUUT · NY (?) YUUT YUUT YUUT . . . YUUT YUUT . . . YUUT RUIYUUT = auþn (?) — stian . iftr**

¹ P. M. rörande Orkesta kyrka av O. JANSE, dat. 15/9 1909. (A. T. A).

² BAUTIL, 6; LILJEGREN, 500; DYBECK, II, 144.

³ BAUTIL, 3; LILJEGREN, 501; DYBECK, II, 143.

fab[ur . sin . —] biaorn . uk moþur siena — [kuþ hialbi ?] sialu — il . risti = Audun . . . (reste) stenen efter sin far . . . Björn och efter sin mor . . . (Gud hjälpe) själen. (Kätt)il ristade. — Senare hälften av 1000-talet. Material: granit. H. 145 cm.

En runsten¹, inmurad i sakristimuren, återfanns vid kyrkans omräpning sommaren 1917. Inskription: $\text{NRYI} \times \text{NIT} \times \text{RIHT} \times \text{HTIT} \times \text{BITT} \times \text{NY} \times \text{BRN} \times \text{BIHI} \times \text{IFRII} \times \text{IRN} \times \text{FTÞNR} \times \text{HIT} \times \text{NHYTRN} \times \text{NIFRNÞTA} = \text{ulmi} \times \text{lit} \times \text{risa} \times \text{stin} \times \text{þina} \times \text{uk} \times \text{bru} \times \text{þisi} \times \text{iftir} \times \text{iru} \times \text{fapur} \times \text{sin} \times \text{uskarl} \times \text{sikru ar} = \text{Holme lät resa denna sten och (göra) denna bro till minne av Hära sin fader, Sigröds huskarl. H. c. 160 cm.}$

Alla tre runstenarna äro korsmärkta.

GRAVSTENAR.

I koret ligger en gravsten av kalksten med i relief huggen ornering: rektangulär ram med cirkelrunda medaljonger i hörnen, innehållande kerubshuvuden, timglas och dödskalle. På tvenne inskrift-tavlor stå följande inskriptioner: »DENNESTEN OCH LAGER/STADH HÖRRER FORDOM VÄL/ACHTAD BENGT NILSSON EEK . BE/FALNINGSMAN ÖFVER LINDHOLMS / GÅRD SAMPT OCH HANS K. HVSTRO / DEN DYGDERICKA MATRONA H. / ELISABET ERICKS DOTTER GAMMAL / OCH THERAS ARFVINGAR TIL.» — »HÄR VNDER LIGIA BEGRAFNA SALIGA I HER/RANOM AFSOMNADE FORDOM VÄLACHTADE / BENGT NILSON EEK BEFALNINGSMAN ÖFVER / LINDHOLMS GÅRD HVILKEN HAN DEN 20 MAR. / ANNO 1673 SAMPT HANS K. HVSTRO GVDH/FRVCHTIGH ÄHRBOREN MATRONA HVSTRO / ELISABET ERICKS DOTTER GAMMAL ANNO / 1672 DEN 5 NOVĒ HVILKAS SIÄLAR GVDH EVINNERLIGEN FRÖGDHE.» Inom en lagerkrans står: »B. N. S / ECK / E. E. D / GAMMAL», runt kanten: »MEN THE RÄTFÄRDIGAS SIÄLLAR ÄHRO I GVDHS HAND OCH INTHET DÖDSQVAL KOMMER VIDH THEM. SAP. 3. V. 1.» 193 × 129 cm.

PORTRÄTT.

Porträtt av Gustaf Vasa. Oljemålning på duk. Enkelt arbete från 1800-talet. Skulpterad och förgylld ram, krönt av kunglig krona. 78 × 70 cm.

OLJEMÅLNING.

Oljemålning på duk, framställande Erik Johansson Vasas avhuggna huvud och därunder Vasen (jfr s. 311, där även den å bilden befintliga inskriften är återgiven). Utförd 1752. Mörknad och sprucken. Enkel listram av brunmålat trä. 92 × 69 cm.

MINNESTAVLA.

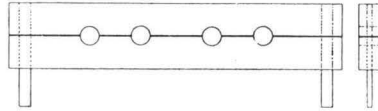
På södra sidan i bågen mellan långhuset och »bakkyrkan» är

¹ BAUTIL, 8; LILJEGREN, 502.

infälld en rektangulär stentavla (84 × 71 cm.) med förgylld inskription: »Minne / 18 $\frac{1}{3}$ 96 / af / Gustaf Vasa / Fosterlandsvännen / Befriaren».

Gustaf III:s tal 1772. I enkel, marmorerad listram av trä utan glas. 61 × 54 cm. GUSTAF III:S
TAL.

I sakristian stå ett par länsstolar i Queen-Anne-stil av brunmålat trä. Den enas sits klädd med brunt tyg, den andras med svart vaxduk. Förra hälften av 1700-talet. H. 97 cm. MÖBLER.

A. Liljenquist delin. 1912.
Fig. 303. Orkesta. Straffstock.
Fussblock.

F. ö. finnas i sakristian bl. a. ett vitmålat fällbord, en omålad träsoffa (möjligen en brudbänk), två vitmålade skåp, en grönmålad träkista med järnbeslag (för silverret). I silverkistan förvaras en enkel trälåda för handlingar, märkt 1721.

I klockstapeln står en kista av ek med svarvade fötter och järnbeslag. Å ett av beslagen är inristat årtalet 1680. H. 83 cm. L. 132 cm. B. 66 cm. — Där förvaras även gamla straffstocken (fig. 303).

Utom Karl XII:s bibel äger kyrkan även en bibel från 1655. BIBLAR.

Klockorna hänga i stapeln. Den stora klockan (H 95 cm., Diam. 102 cm.) är enligt inskrift skänkt av grevinnan Catharina De La Gardie till Lindholm¹ år 1681 samt omgjuten hos G. Meijer i Stockholm 1741 på frih. Carl Wilhelm Cederhielms bekostnad.² KLOCKOR.
Den prydes av gjutna bladfriser och kerubshuvuden samt av följande vers:

När som tu hör mit ljud
så skynda dig, ia hasta
at lyfta up till Gud
thin händer och bortkasta
alt hwad tig skadligt ær
att gifwa Gud sin priis
ty alt wad iorden bær
de giör det på sitt wiis.

¹ Härmed kan endast avses grevinnan CHRISTINA CATHARINA DE LA GARDIE, f. 1632, † 1704. G. m. 1:o Riksrådet och fältmarskalken greve Gustaf Adolph Leijonhuvud, f. 1619, † 1656, 2:o Riksrådet, riksamiralen och fältmarskalken frih., Gustaf Otto Stenbock, f. 1614, † 1685.

² Se noten s. 310.

Dessutom ett bibelspråk: »Blåser med bassun i Zion Helger ena fasto. Kaller / menigheten tillhopa Forsambler folcket. Helger / forsamblingena. Hafwer och unga barn och dæggio/barn tillsammans. Så skall Herren hafwa nit om / sitt folck och skona sino lande. Ioel: 2:».

Den mindre klockan (H. 75 cm., Diam. 80 cm.) har en likartad ornering, samt bär å ena sidan inskriften:

Om du min ålder veta vill
min syster derom fråga till
när hon ny skapnad undergick
jag samma förmån æfven fick.

Å andra sidan står ett bibelspråk (Ps. 95: v: 6. 7.) samt »G. Meijer fec. Holmiæ 1741.»

Peringskiöld¹ omnämner en äldre, troligen medeltida klocka — »Årkesta större och gamla klocka» — med klockgjutarmärke (fig. 304).

Två klockor lämnades i uppbörd 1531 »tiill Rikesins geldz Bethaling»².

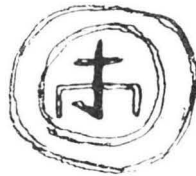

Fig. 304. Orkesta Klockgjutarmärke
å en fordom befintlig klocka.
Efter Peringskiölds Mon., II.
Glockengiessermärke auf einer jetzt nicht
mehr befindlichen Glocke.

¹ PERINGSKIÖLDS MON. II, bl. 268.

² N. 39 i U. B. (jfr källförteckn.).

Sammanfattning av Orkesta kyrkas konsthistoria.

I. Liten absidkyrka av gråsten med hörnkedjor av sandsten. Kor och absid välvda med gråstensvalv; i långhuset platt trätak (möjligen äldst en öppen A takstol). 1100-talet. Fig. 305, A.

II. Triumfkrucifix; omkr. 1300. Patén; 1300-talet.

III a) Sakristia med sannolikt ursprungligt valv tillbygges i norr. 1400-talet. Fig. 305, B.

III b) Troligen samtidigt härmed eller något tidigare planeras en tornbyggnad i väster, men fullföljes ej. Tillbyggnadens röste, som prydes av fönsterlika blinderingar, lägges i stället under gemensamt tak med långhuset. Ett vapenhus tillbygges i söder. 1400-talet. Fig. 305, C. — Långhuset välves och målas tillika med vapenhusets valv efter förebild av målningarna i Strängnäs domkyrkas kor. 1400-talets tredje fjärdedel

IV. Två altarskåp. Slutet av 1400-talet.

V. Genomgripande restaurering, huvudsakligen nyinredning, varvid bl. a. tillkomma altare, predikstol, läktare. Ett rundfönster upptogs i absiden. 1752—53. Troligen samtidigt härmed överkalkas valvens och väggarnas målningar.

VI. Upphuggning av fönster 1817.

VII. Restaurering 1910 under ledning av arkitekten O. Österberg, varvid vapenhusets yttre och inre dörröppningar vidgas, fönstren repareras, läktaren borttages och orgeln flyttas in i »bakkyrkan», all träinredning oljemålas. Samtidigt framkallas och restaureras de gamla murmålningarna av dekorationsmålaren E. Nordström.

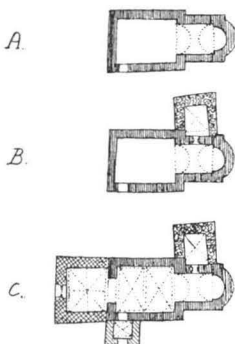

Abb. Flink delin. 1918.
Fig. 305. Orkesta kyrkas planutveckling.
Grundrissentwicklung der Kirche.

Zusammenfassung.

Die Kirche Orkesta war eine granitene äusserlich verputzte (Fig. 274) Apsisanlage, wie einmal Skepptuna, obgleich kleiner und vollständig rein von Backsteinmaterial. Die Ecken scheinen aus gehauem Sandstein gebaut zu sein. Das Portal hatte vor dem letzten Umbau eine sehr enge, sandsteinerne, rundbogige Einfassung. Eine ursprüngliche Fensterumfassung (Granit) ist beibehalten. Vgl. übrigens Fig. 275. Der Triumphbogen war ursprünglich enger. Der ursprüngliche Dachstuhl ist aufbewahrt und zeigt durch die auf den unteren Seiten der Querböhlen befindlichen Nagellöcher, dass das Langhaus eine flache Holzdecke hatte. Chor und Apsis bewahren noch heute ihre ursprünglichen Granitgewölbe.

Die oben beschriebene Kirche, welche den Kern der jetzigen ausmacht, scheint spätestens um 1200 gebaut zu sein. Sie wurde im späteren Mittelalter erweitert. Im Westen finden wir den unteren Teil eines angefangenen Turmes, mit dem Langhause unter gemeinsamem Dache gelegen, im Norden eine Sakristei, im Süden eine Vorhalle (Fig. 266). Ausserdem sind die backsteinernen Gewölbe hinzugekommen, wenigstens vor 1460--70, dem ungefähren Datum der Gewölbemalereien (Fig. 282--287), welche sich als Schularbeiten dem Meister anschliessen, der das Chor des Strängnäser Domes ausgemalt hat.

Von den Inventaren ist vorzugsweise zu nennen ein grosses Triumphkruzifix (Fig. 289), wahrscheinlich um 1300 nach gotländischen Vorbildern ausgeführt, und Figuren aus zwei Schnitzaltären vom Ende des XV. Jh's. Der eine (Fig. 290--91) stand dem Lübecker Hermann Rode nahe.

Die Einrichtung ist sonst 1752--53 im Rokostile ausgeführt.

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 306. Markims kyrka och klockstapel från söder.
Die Kirche Markim von Süden.

MARKIMS KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, SEMINGHUNDRA HÄRAD. UPPSALA ÄRKESTIFT, SEMINGHUNDRA KONTRAKT.

Tryckta källor: R. STEFFEN, *Romanska småkyrkor i Östersjöländerna*, 1901, s. 24. — O. JANSE i *UPPLAND*, I, s. 559, 577. — *SVERIGE*, IV, s. 636. — *DIPL. SUEC.*, II, nr 949 (kyrkans äldsta omnämmande 1287). — *HERDAM.*, II, s. 265; IV, s. 303. — C. R. AF UGGLAS, *Mäster Magnus Granlund*, s. 92 (i *Kult. o. konst*, I, 1905).

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: *RANSAKN.*, I (om S. Lars' källa på kyrkogården, aftryckt i Dybeck, *Runa*, 1848, s. 20). — *AFRITNINGAR*, I. (exteriör från söder, pl. 40 i den tryckta uppl.). — *PERINGER* (exteriör från söder, skiss, pl. 73 i den tryckta uppl.). — *PERINGSKIÖLDS MON.*, III, bl. 110. (runsten). — *IHRFORS*, II:1, s. 965 (exteriör från söder, plan). — A. T. A.: *Diverse fotos o. papper*, bl. a. inv. 1830. — B. ST.: »Ritning till nytt Orgelverk för Markims Kyrka af Stockholms Län», 1828. *Diverse till ämbetet inkomna handlingar*. — L. Å.: A 9, s. 55 (karta från 1637 el. 1638 över trakten närmast kyrkan). — U. B.: N. 39, *Upbörd 1531*,¹ pag. 1. — *DOMKAP.*: Av till

¹ Härvid lämnades från Markim:

»En klocka mitt annan
koppar II Sk^z
Siillff III löde marc
Penningar XX marc
Penningar för tionden XII marc.

Domkapitlet inkomna handlingar förvaras alla äldre än 1850 (fr. o. m. 1642) i Landsarkivet, de återstående i Domkapitlets arkiv. — UPPS. UNIVERS. KONSTHIST. INST.: Exk. prot. 1910, 1912.

Kyrkans arkivalier: Konsthistoriskt viktiga uppgifter finnas i följande i LANDSARKIVET I UPPSALA förvarade volymer: K. I. 1. Sockenst.-prot. 1752—1809 (ä. v. gällande Orkesta). — L. I. 1. Räkensk. 1720—1727; Kapten P. Elgenstiernas »Observationer» och kyrkoherden L. Salthenii svar på dessa (se nedan!); Räkensk. 1728—1751. — L. I. 2. Specialräkensk. 1800—1858. — L. I. 3. Gåvor till kyrkan åren 1670—1745; Inv. 1670; Gåvor av kyrkoherden Ericus Henrici Achrelius¹; Berättelse om orgelverkets och predikstolens tillkomst 1758—1759; Gåvor 1758—1776; Nytt orgelverk 1779; Räkensk. 1670—1719; Sockenst.-prot. 1672; Bänkdölning 1760. — L. I. 4. Räkensk. 1762—1799 (de 23 första sidorna saknas); Inv. 1751 jämte tillägg 1757; Inköp och gåvor 1772—1773; Vis. prot. 1751. — L. I. 5. Räkensk. 1801—1858. — L. I. 7. Div. räkensk. 1799—1824; Sockenst.-prot. 1811—1830. — N. 1—4. Vis. prot. 1732, 1754, 1757, 1768 (samtl. rörande såväl Markim som Orkesta). — O. Handling rörande inköp av orgel 1757.

Handlingar av senare datum än de ovan uppräknade förvaras vid kyrkan.

I L. I. 1. har kapten Pehr Elgenstierna² inskrivit »Observationer» över räkningskaperna 1705—1727, där han riktar den anklagelsen mot pastor, att »kyrkeio-medlen äro skinnade.» Pastor bemöter anklagelsen med en lång försvarsskrift, dat. d. 7 okt. 1728, innehållande ett flertal upplysningar av intresse för kyrkans konsthistoria, samt slutligen följande: »Jag hade för min dehl gärna önskat att all bofällighet på kyrkian långt för detta kunnat botas, som ock wähl skiedt, om icke kyrkiorne effter Höga Öfwerhetens Nådiga wilja... 1710... till det allmänna wärketz förnödenhet hade måst giöra så anseenligt Låhn till Cronan: Huru med detta låhn är beskaffat kan ses af 1727 åhrs Kyrkeio-Räkning, samt af den mening, Jag näst efter den 16. §: i min Förklaring anfört.» Vid underskrivandet av de överklagade räkningskaperna förklarar han: »Ehuru Hr Per eller Petter Elgenstierna, huru han heta will, af ohörd ondska, hafwer med Subducter, Gete Klöfwar och Bocka horn, maculerat föregående Räkningar, så underskrifwer Jag them, med rent Samwett hållna ock skrifwna wara, efter kyrkowärdarnas berättelser. Gud, hwilkom hemden tilhör, bete tig. Uphög tig til werldenes domare, wedergjäll them högfärdigom thet the förtiena!

Laurentius Salthenius³

Pastor.»

Kyrkogård och klockstapel.

Markims kyrka ligger på en kulle, som tämligen tvärt sluttar åt norr, mera långsamt däremot åt söder, åt vilket håll kyrko-

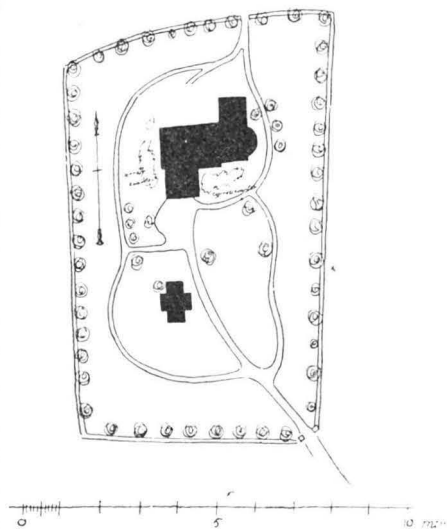
¹ ERICUS HENRICI ACHRELIUS [f. 1592 enl. gravstenen], † 1668. G. m. Kjerstin Hvijt.

² PETER ELG, nobil. ELGENSTIERNA, f. 1681, kapten vid Dalreg:tet, † 1733 Bodde på Husby i Markims socken. G. m. Catharina Pahl, † 1743.

³ LARS SALTHENIUS, f. 1657, kyrkoherde i Markim och Orkesta 1704, † 1734. Han får i Herdam, det dåliga betyget, att »få prester uti sednare tider lära kunna jemföras med denne uti ondska och elakt uppförande».

gården har sin största utsträckning (se fig. 307). Runt om utbreda sig bördiga åkrar och ängar. Bogårdsmuren (H. c:a 100—120 cm., B. c:a 130—150 cm.), uppförd av gråsten med smärre stenar och jord emellan, här och var (på östra sidan) även med obetydliga rester av bruk, är flera gånger omlagd. Så 1752, då »alla Sochne Mänera låfwade med en mun willja i tilkomande Somar förfärdiga sina bogårdzstycken til mur och taak» (Sockenst.-prot. 1752). Senare omläggningar av muren utfördes av dalkarlar (1813 och 1847). Att muren fordom varit täckt med sadeltak, framgår bl. a. av ett annat sockenst.-prot. från 1752, där det heter, att »utan sijdan på Bogårdz taket skulle tiäras i tilkomande währ så långt tiäran räcker, och inän sijdan åt kyrckjo gården ett aänt ähr, . . . gifwer Gud oss hällsan til ett aänt ähr.» Taket var spånat; en spåning av »boogården» omnämnes 1684 (Räk.). Den avtäckta bogården är synlig på en teckning av kyrkan från 1748 (fig. 340). — På södra sidan av muren finnas järnringar att göra fast hästarna vid.

BOGÅRDSMUR.

Th. Bergentz delin. 1917.

Fig. 307. Markim. Situationsplan.
Lageplan der Kirche.

Huvudingången i sydöstra hörnet har firsidiga, tegelmurade och vitrappade grindpelare med plåthuvar, krönta av träklot. De tillkommo 1875, de mellan dem hängande järngrindarna 1897. På norra sidan är en mindrè öppning i muren med en enkelgrind av samma utseende som de nämnda. — Fordom ha stigluckor funnits, under 1600-talet förmodligen endast en, och denna av trä — 1685 omtalas, att man »timbrade och snickrade på Stigluckan» (Räk.). 1752 omnämnas två — »södra stigluckan . . . jämte den Norra» (Sockenst.-prot.) — och 1789 »förestälte Pastor nödwändigheten af att å nyo af Sten uppbygga Stigluckorna (hwarom äfwen tillförne warit rådplägat) emedan de förra af trä nu äro ruttnade» (Sockenst.-prot.). Detta verkställdes 1791; 1875 ersattes, som nämnt, stigluckorna av grindstolpar.

INGÅNGAR.

ÄLDRE
INGÅNGAR.

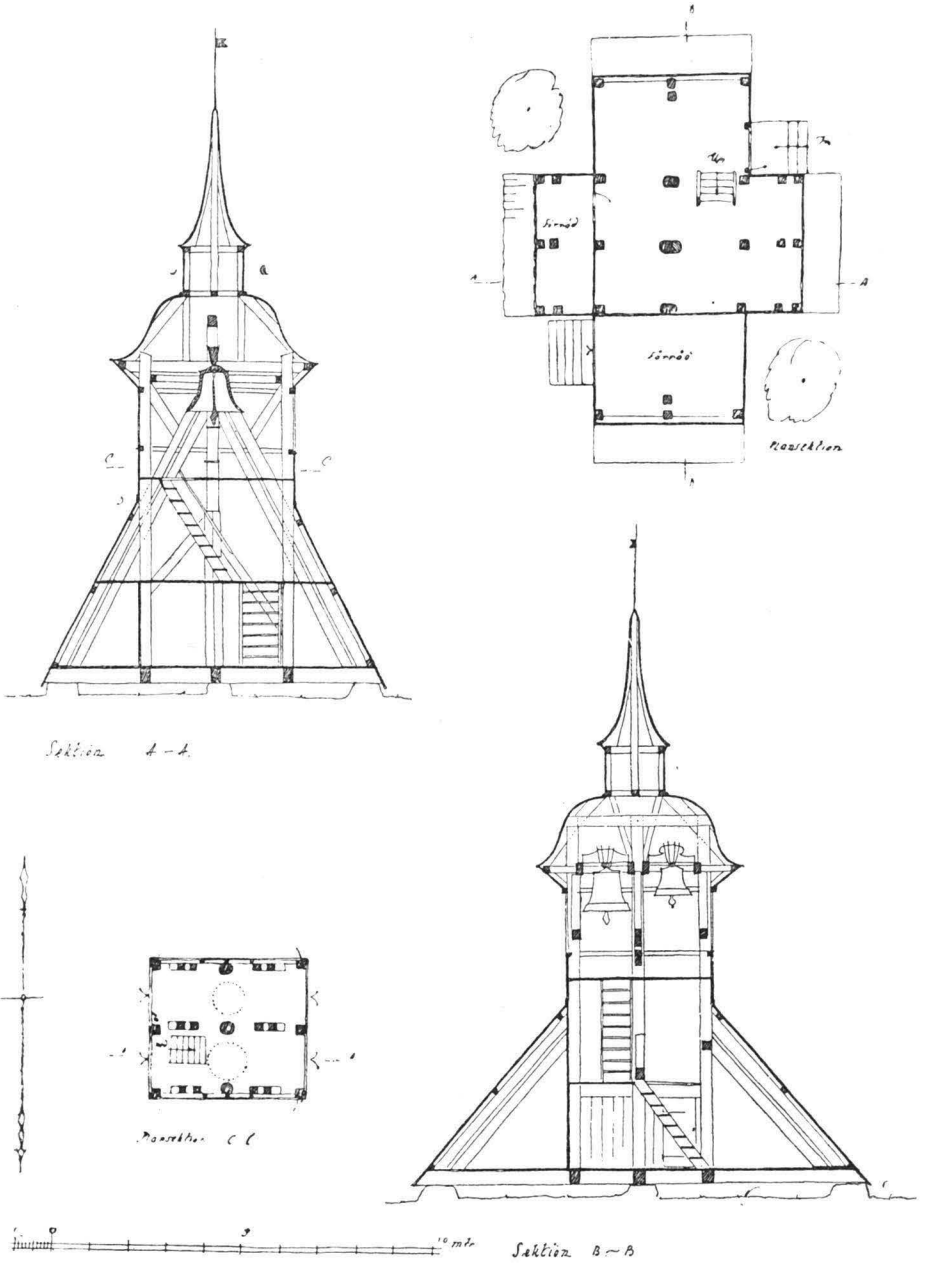
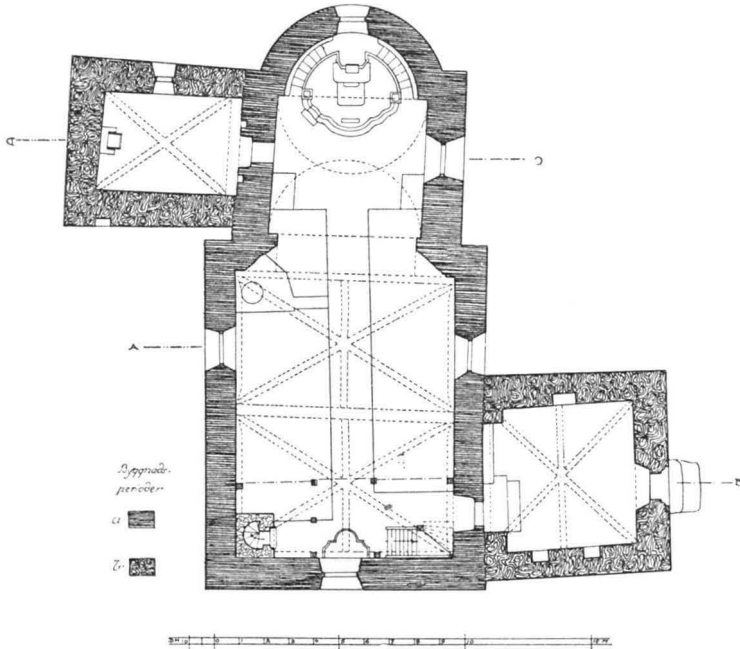

Fig. 308. Markim. Sektioner av klockstapel.
Grundrisse und Querschnitte des Glockenturmes.

Th. Bergentz delin. 1917.

Kyrkogården är rikt planterad med lövträd. 1776 lät Kyrkoherden Nils Unander¹ »omkring hela Bogårdz Muren» plantera »74 stycken willa Trän bestående af Lönnar och Rönnar» (L. I. 3.). Några rönnar finnas ej nu, och även de lönnar, som skugga norra sidan av kyrkogården, kunna knappast vara så gamla. 1843 planterades nya träd. Längs östra muren växa askar, längs den södra

Uppmått av A. Liljenquist och D. Blomquist 1912.

Fig. 309. Markim. Plan. Skala 1:300.

Grundriss der Kirche.

och västra lindar. Intill själva kyrkan är på södra sidan planterad tuja och rosenbuskar, och vapenhusets gavel är alldeles övervuxen av vildvin. Längs hela bogårdsmuren löper en granhäck.

Å kyrkogården stod under 1700-talet en timstolpe (omnämnd i Räk. 1792).

På kyrkogårdens södra sida står den brädfodrade, svarttjärade klockstapeln. Dess konstruktion framgår av fig. 308. Det karnissvängda taket med lanternin och huv täckes av svart-

STAPEL. Se fig.

¹ NILS UNANDER, f. 1708, kyrkoherde i Markim och Orkesta 1757, † 1786. G. m. Magdalena Knutsdotter Lenæus, † 1797.

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 310. Markims kyrka från söder.

Die Kirche Markim von Süden.

tjärad plåt. Flöjeln bär årtalet 1900. — År 1727, då en ny klocka inköptes, förfärdigades »en serdeles Stapel til henne»¹ — den nuvarande stapeln. Samtidigt fanns en gammal stapel, som sedermera blev nedtagen. Den nya stapeln var till att börja med ej inbyggd. Åtminstone å en av hjärtstockarna märkas ett flertal små runda spikhål — spår efter spånklädnad. Först 1742—43 kläddes den med bräder. Större reparationer har den undergått 1792 och 1912.

Kyrkobyggnaden.

PLAN. Kyrkan består av rektangulärt långhus med lägre och smalare absidkor i öster — det ursprungliga partiet — samt senare till-
 MATERIAL. byggt vapenhus i söder och sakristia i norr. Murarna äro uppförda av stora, valda, delvis klivna gråstensblock, lagda i någorlunda jämna skift. Korets, samt långhusets östra hörn äro försedda med hörnkedjor av huggen sandsten (jämte huggen gråsten)²; sandsten är även använd i den ursprungliga ingångens

¹ Kyrkoherden Salthenii försvarsskrift 1728 (L. I. 1.). Se källförteckn.

² Tydligt synliga dels i prånget mellan långhus och sakristia, dels från sakristians vind.

(d. v. s. ingångens från vapenhus till långhus) omfattning. Tegel är använt i övriga dörr- och fönsteromfattningar samt i alla valv utom korets och absidens, som äro av gråsten. Runt långhus, kor och absid löper en rå, tämligen trasig granitsockel. Kyrkan är utvändigt spritputsad med slätputsade hörn och omfattningar. Ursprungligen var den troligen orappad, att

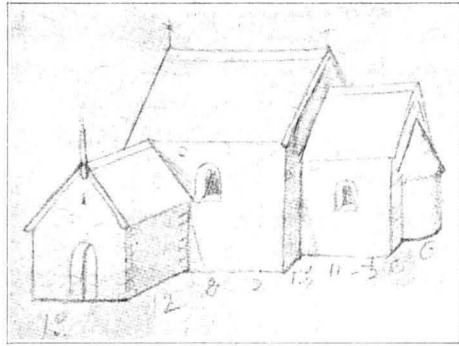

Fig. 311. Markims kyrka 1684. Efter konceptteckning till »Afritningar». Die Kirche Markim 1684. Nach Handzeichnung.

SOCKEL.
YFTERMURARS
BEHANDLING.

döma av den gamla yttermur, som synes dels från sakristians vind, dels i prånget mellan långhus och sakristia. Som det förefaller av teckningen i »Afritningar», var den emellertid redan på 1680-talet rappad. 1728 meddelas, att »sielfwa kyrckio-Muhren ifrån grunden och till kammen på taket nymurat och förbättrat med Skolning af steen och Jernkihlar, samt sedermera rappad, klistrad och hwitlimmad är».¹

Fönstren äro stora och rundbågiga, försedda med träspröjsar. De utvidgades samtliga 1812. Ett litet rundfönster i absiden upptogs 1850 »för vinnande af mera ljus på predikstolen». Korets sydfönster hade tidigare utvidgats 1758; redan ett par år tidigare »betarfwades . . . ett nytt fönster i Choret, emedan thet gamla var förfallet och gjorde med the små rutorna ej Choret fyllest liust» (Vis. prot. 1754). Långhusets västra fönster tillkom 1748, det norra 1791; det södra omgjordes 1670 eller kort därförut. Under lång tid fick kyrkan alltså endast ljus från söder genom två små högt sittande fönster. Se skissen till »Afritningar» från 1684 (fig. 311), där dock långhusets sydfönster redan är utvidgat; korfönstret däremot återger kanske dettas ursprungliga utseende.

FÖNSTER.

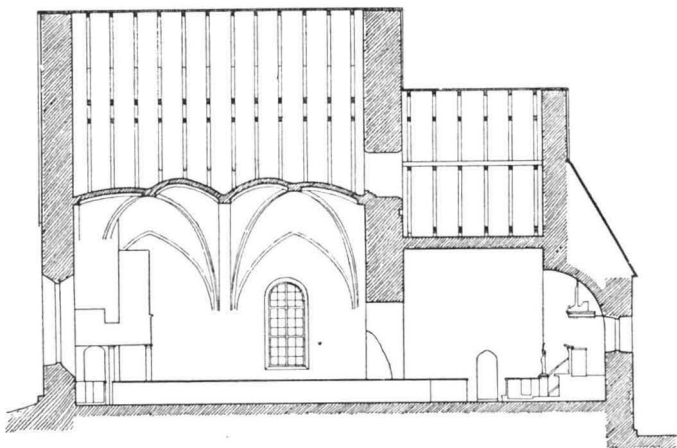
Ingången från vapenhuset till långhuset (fig. 317) är rundbågig, smal och hög med en omfattning av fint huggen sandsten. Att döma av dörrbeslagens anordning har den ursprungligen varit

INGÅNG.

¹ Kyrkoherde Salthenii försvarsskrift 1728 (L. I. 1.). Se källförteckn. Troligen beror det på denna reparation, att långhusröstena på insidan visa en så mycket jämnare murning och rikligare med bruk än den från sakristians vind och i prånget mellan långhus och sakristia synliga gamla yttermuren.

smalare och förträngd uppåt (B. vid rundbågens anfang c. 75 cm., nedtill c. 85 cm.). Framför tröskeln ligga som trappsteg två stenhällar, av vilka den undre har en profilerad list (vulst — hålkål — vulst). Huruvida denna anordning är ursprunglig, är ovisst.

Dörren — av bilade plankor (numera gulmålad) och prydd med smidda järnbeslag (fig. 317) — är beräknad att ses med den ornerade plankan närmast gångjärnen dold av södra posten i den ursprungliga dörröppningen. Av de stora, ornamentala gångjärnsbeslagen bildar endast det understa gångjärn, medan det övre gångjärnet

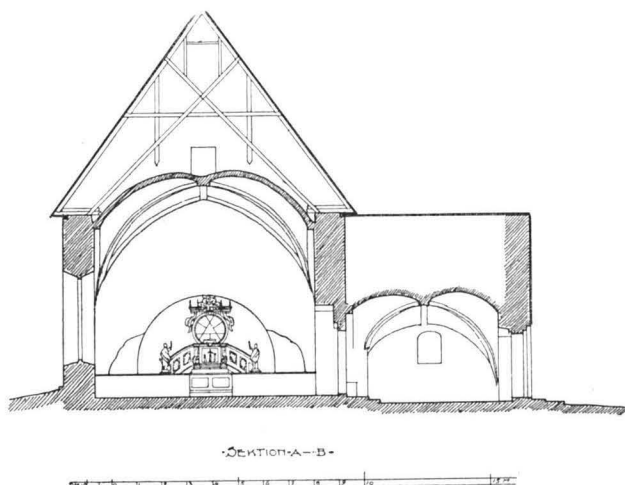
Uppmätt av A. Liljenquist o. D. Blomquist 1912.

Fig. 312. Markim. Längdsektion mot norr.
Längenschnitt gegen Norden.

bildas av ett kort, alldeles ornerat beslag. De stora gångjärnsbeslagen måste alltså vara flyttade från en äldre dörr. Av intresse är det högstävade skeppet, vars på styrbords sida nära aktern fästade roder fullständigt erinrar om anordningen på de bekanta norska vikingaskeppen från Oseberg och Gokstad. En yngre, mer gotisk karaktär visa däremot ring- och nyckelskyltarna med sina liljeartade ornament. Själva dörringen med dess långörade djurhuvuden återfinner man så tidigt som på Rogslösadörren (1100-talets mitt), men denna ring-typ tyckes ha använts under en ganska lång tidrymd, ty den förekommer också på sakristidörren i Vidbo och på vapenhusdörren i Markim, alltså relativt sent. Av de nu bevarade beslagen har kanske alltså, utom de stora gång

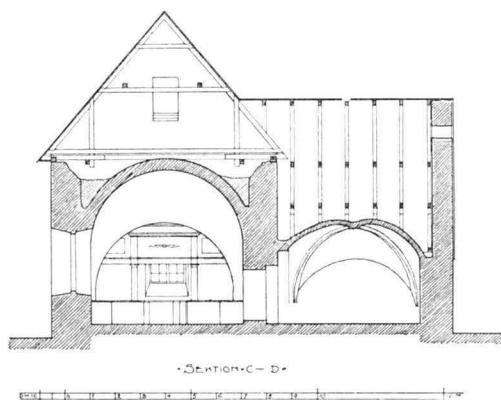
järnsbeslagen, endast skeppet (och möjligen korset) haft sin plats på den ursprungliga dörren.

Golvet är i gångarna lagt med kvadratisk plansten; i bänk- Golv.

Uppmätt av A. Liljenquist o. D. Blomquist 1912.

Fig. 313. Markim. Tvärsektion mot öster.
Querschnitt gegen Osten.

Uppmätt av A. Liljenquist o. D. Blomquist 1912.

Fig. 314. Markim. Tvärsektion genom koret mot väster.
Querschnitt des Chores gegen Westen.

kvarteren är på norra sidan tegelgolv, lagt i mönster, på den södra trägolv. Koret är lagt med gravstenar, inom altarringen med bräder. I sakristian är tegelgolv (inlagt 1857), så ock i vapenhuset, där dock även plansten kommit till användning.

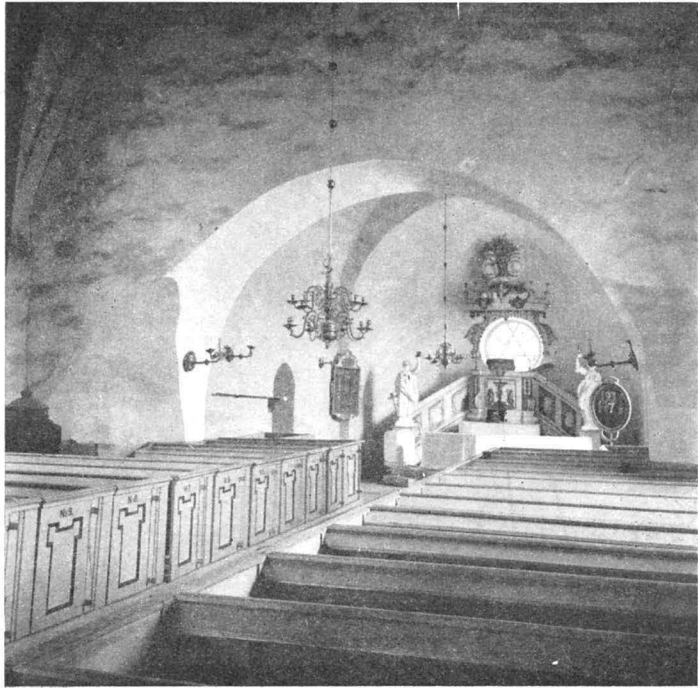

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 315. Markim. Interiör mot öster.
Innenbild gegen Osten.

TRIUMFBÅGE. Triumfbågen är rundbågig, mycket vid och förhållandevis låg. Den har i senare tid blivit utvidgad och avjämnad medelst en tegelskoning, ovisst när. Åt långhuset till blev triumfbågen avsneddad i södra hörnet till förmån för den dåvarande predikstolen; när denna bortogs 1759, beslöts, att »Kyrckio Muren, som skiljer Kyrckian och Koret», skulle »i jämnlighet snedas och rappas» (Sockenst.-prot. 1759), vilket också skedde.

På södra sidan av absiden befinner sig 70 cm. över golvet en rektangulär nisch (30 × 39 × 33 cm.).

VALV. Koret täckes av ett tunnvalv av gråsten, å sin övre yta synnerligen ojämnt, med vederlag i söder och norr, absiden av ett hjälmvalv, även av gråsten, båda ursprungliga. Långhuset är välvtt med två sexdelade ribbvalv av tegel¹ med djupa kappor och tämligen breda ribbor av firsidig genomskärning, vilka utgå från muren utan markerat anfang. Valven vila på sköldbågar, som

¹ Tegelmått 29—30 × 8—9 cm.

i norr och söder äro skarpt spetsbågiga, i öster och väster däremot, liksom den ganska smala gördelbågen, endast svagt tillspetsade. Dessa valv äro, som de avhuggna tvärbjälkarna visa, icke ursprungliga. Av ribbornas form att döma kunna de vara inslagna under förra delen eller vid mitten av 1400-talet. Före deras tillkomst täcktes långhuset av ett platt trätak, såsom framgår av från vinden synliga putsrester, vilka kvarsitta å sträckmurarna och till motsvarande höjd å röstena. Märken efter det platta trätaket äro även de spikar och spikhål,

som anträffas på undersidan av de avhuggna tvärbjälkarna. Några spår av målningar ha ej kunnat upptäckas på den medeltida putsen.

Numera är hela kyrkan invändigt vitmenad (senast 1916).

Alla yttertak äro sedan 1887 täckta av galvaniserad, koppu- YTTERTAK.
gerad plåt. Före denna vanprydande åtgärd voro taken klädda med tjärad spån. 1728 omtalas, att »Taket med bräder, Spån och Spiik mäst öfwer alt nybyggt och till en dehl är förbättrat wordet.»¹ Den medeltida takstolen tyckes dock till stor del TAKSTOL.
vara kvar, ty flera tvärbjälkar äro avhuggna för valven. Det är å dessas undersida, som märkena efter det platta trätaket befinna sig (jfr ovan). De tvärbjälkar, som äro avsågade, härleda sig tydligen från den reparation av kyrkan, om vilken Salthenius i sin ofta anförda försvarsskrift säger: »Takfoten rundt omkring nygiord med muhrning af Steen.» Mitt över långhuset befinna sig 8 i kryssen intappade kraftiga vertikala stockar, nu likaledes avhuggna för valven (fig. 313). Dessa måste ha tjänat till att

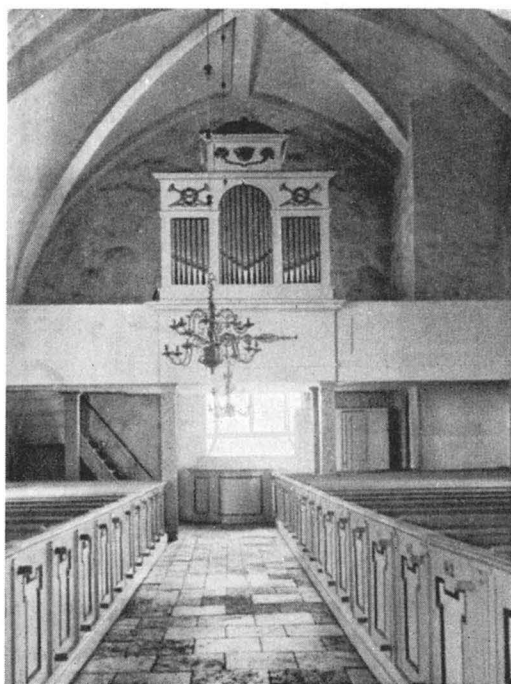

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 316. Markim. Interiör mot väster.
Innenbild gegen Westen.

¹ Kyrkoherde Salthenii försvarsskrift 1728 (L. I. 1.). Se källförteckn.

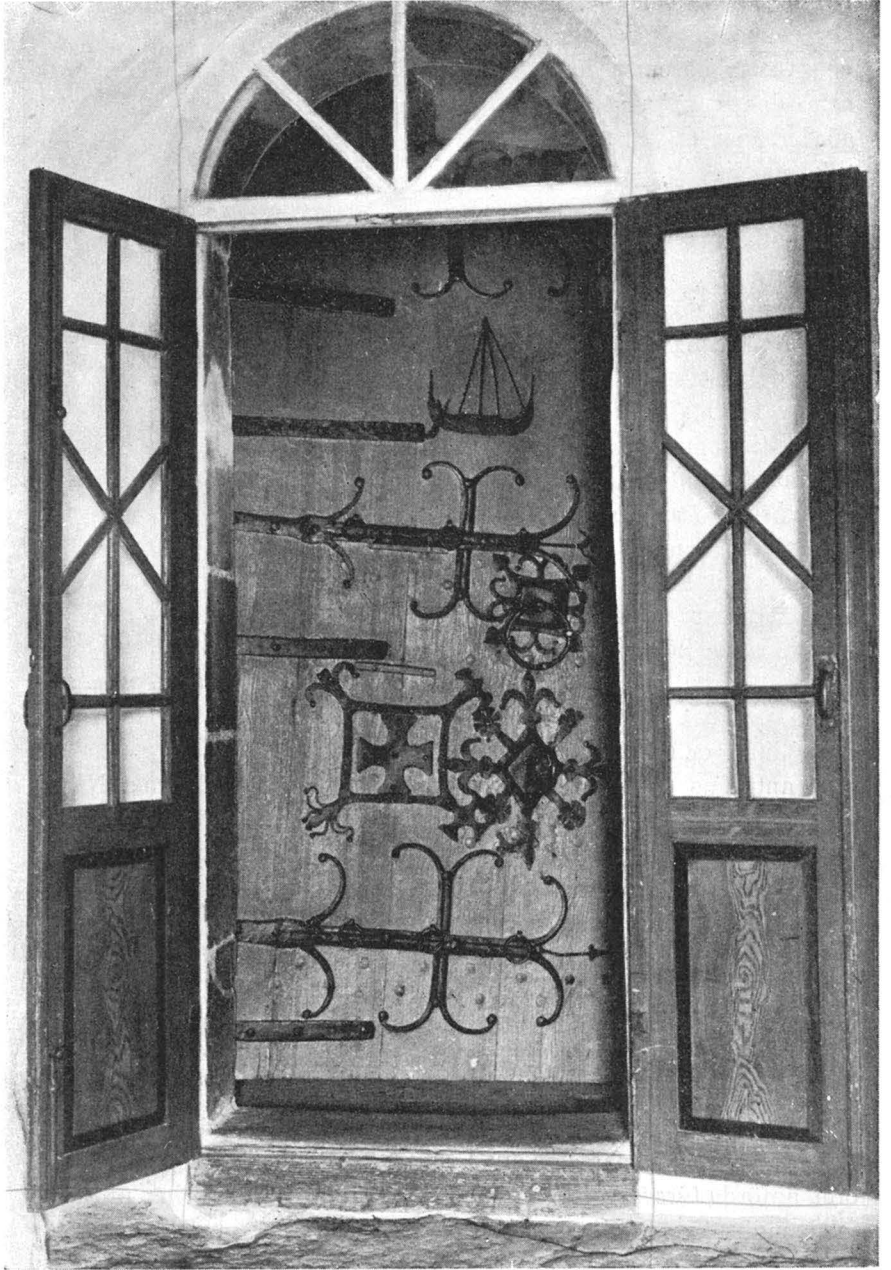
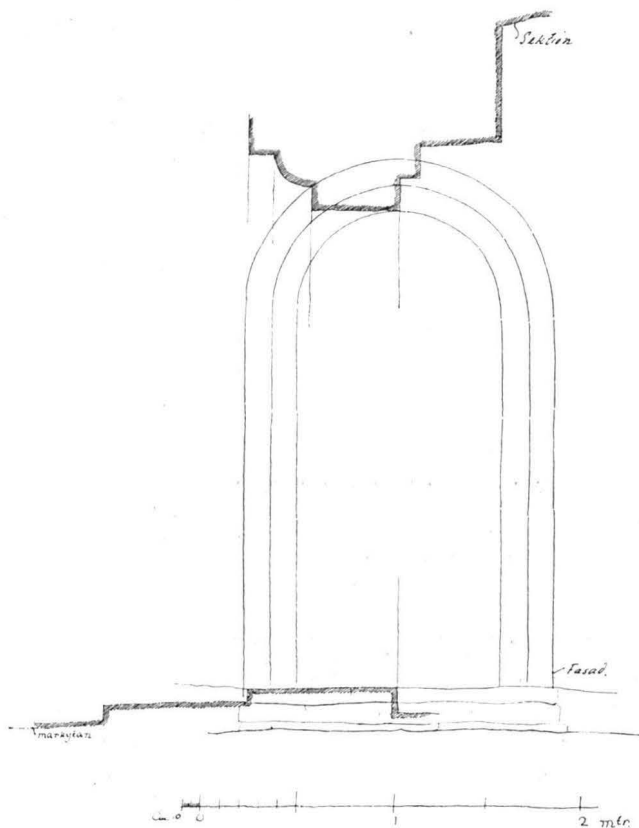

Foto. Gen. stab. lit. anst. 1917.

Fig. 317. Markim. Portal mellan vapenhus och långhus.
Romanischer Eingang zwischen Vorhalle und Langhaus.

uppbära en takryttare eller annan liten överbyggnad på taket. Om denna anordning var ursprunglig kan ej med visshet sägas. I varje fall måste den varit äldre än de nuvarande valven. Den bortogs tydligtvis, då dessa inslogos, varvid dess bärande stockar måste avhuggas. — Å östra sidan av röstet mellan kor och lång-

Th. Bergentz delin. 1917.

Fig. 318. Markim. Uppmätning av vapenhusportalen.
Portal der Vorhalle.

hus äro rännor för takstolsbjälkar (fig. 319); själva bjälkarna äro dock nu borttagna. Liknande rännor funnos ursprungligen på västra röstets utsida, men i början av 1700-talet blevo »de glä. rutna Biälckarna på västra gafwelen borttagne ifrån Kräppen till foten, och åter med Tegel igenköpt och stärkekt.»¹ Samtidigt

¹ Kyrkoherde Salthenii försvarsskrift 1728 (L. I. 1.). Se källförteckn.

DATERING.

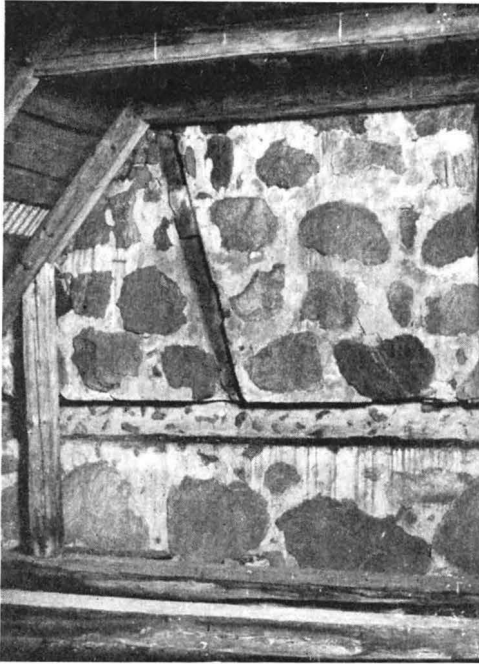

Foto. Gen. stab. lit. anst. 1917.

Fig. 319. Markim. Parti av röstet mellan kor och långhus, sett från korvinden.

Teil des Giebels zwischen Chor und Langhaus, vom Chorboden aus gesehen.

uppsattes »nya kors med hakar och Järnståndare . . . wid hwartera gafwelen» (de nu å gavlarna befintliga bära emellertid året 1738).¹

Kyrkan visar, för att vara en absidkyrka, en anmärkningsvärd bredd och höjd i såväl långhus som kor. Murverket är av ungefär samma beskaffenhet som i Skepptuna, men mindre fint än i Orkesta. Markims kyrka ger alltså exempel på en sen typ av absidkyrka. Som i denna stort anlagda kyrka intet tegel tyckes ha kommit till användning, såsom fallet var t. ex. i det närbelägna Skepptuna, får man emellertid ej föra den för långt fram i tiden; troligen

härör den från omkr. 1200. Kyrkan nämnes första gången 1287, då Swen Suneson gjorde ett testamente till förmån för densamma och även ihågkom capellanen och klockaren (campanarius).² Den var sannolikt invigd åt S. Lars. Fordom fanns på kyrkogården en offerkälla med hans namn,³ och hans bild är jämte S. Eriks och

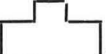

¹ I stapeln förvaras en gammal ställning till en flöjel, mitt på skaftet prydd av en stor träkula, överklädd med plåt. L. 95 cm. Där förvaras även en månguddig stjärna av järnplåt (varje stråles L. 28 cm.), förmodligen en gammal takprydnad. Jfr t. ex. de å Rhezelii teckningar ofta förekommande väderflöjlarna (J. H. Rhezelii Monumenta uplandica. Reseanteckningar från åren 1635, 1636, 1638. Utg. av C. M. Stenbock o. O. Lundberg. Upps. 1915—17).

² DIPL. SUEC., II, nr 949.

³ »Oppå Marekin Kyrkiogård Uthi ett Berg befinnes een källa, som håller watn heela året, Sant Lars källa bendh hwar uthi åhr ofrat penningar Sölfwer och annat, man befan der och wara penningar den dagen Inquisitionen der städes påstodh när man där efter lät prøfwa.» (Ransakn. 1667—1684. I.).

madonnans målad mitt emot den tronande Kristus i vapenhusvalvet (jfr s. 354).

Troligen först senare (i slutet av 1200-talet eller under 1300-talet) försågs långhuset med en takryttare eller annan mindre överbyggnad.

Såväl sakristia som vapenhus äro senare tillbyggnader, som SAKRISTIA. ej ligga i förband med den ursprungliga kyrkan. Sakristians rundbågiga öppning till koret har granitbåge, säkerligen ursprunglig, ledsagad av en sannolikt senare, men dock under medeltiden målad bård (nu överkalkad, men synlig vid undersökningen 1912). Sidorna av ingången äro sedermera lappade med tegel. Dörren av bilade plankor prydes av enkla beslag och en vriden dörring av järn. Sakristians valv är troligen ursprungligt; det vilar på sköldbåge (svagt tillspetsad) endast mot kyrkans nordmur. Det är ett fyrdelat ribbvalv av tegel¹ med breda ribbor av firsidig genomskärning, vilka utan anfang utgå från muren ett stycke ovanför golvet. Sakristian har i öster ett litet stickbågigt fönster, som år 1787 utvidgades och då troligen fick sin nuvarande form. I södra muren äro fyra små tegelmurade nischer — den största $42 \times 37 \times 30$ cm., den minsta $19 \times 22 \times 15$ cm. De tre större ha formen . Även å sakristians utsida finnes i västra muren en nisch, rektangulär med något sluttande nedre kant, slätputsad. H. 79 cm., B. 61 cm., Dj. 32 cm. — Om valvet är ursprungligt, är sakristian sannolikt tillbyggd under 1400-talet.

Vapenhuset är stort och rymligt. Dess ingång är rundbågig VAPENHUS. med en enkelt profilerad tegelomfattning (fig. 318). Dörren är nygjord 1805 efter ett inbrott, men dess portring (fig. 324) av smitt järn, prydd med två djurhuvuden, är överflyttad från en äldre dörr. Valvet — ett sexdelat ribbvalv med breda ribbor av firsidig genomskärning — är tämligen platt med rätt djupa kappor. Det vilar mot kyrkans sydmur på en tryckt spetsbågig sköldbåge; å övriga sidor saknas sköldbågar, varför man torde få antaga, att valvet är ursprungligt. Å norra väggen märkes en utskjutande murkant (H. c. 87 cm., B. c. 34 cm., L. c. 232 cm.), vars ändamål är ovisst. Mitt på östra väggen befinner sig en stickbågig nisch ($132 \times 92 \times 45$ cm.), som möjligen utgjort platsen för en helgonbild. I södra väggen är en mindre, rektangulär nisch ($50 \times 76 \times 46$ cm.), i den västra två dylika ($50 \times 62 \times 42$, resp. $43 \times 60 \times 49$ cm.).

¹ Tegelmått $29-30 \times ? \times 8-9$ cm.

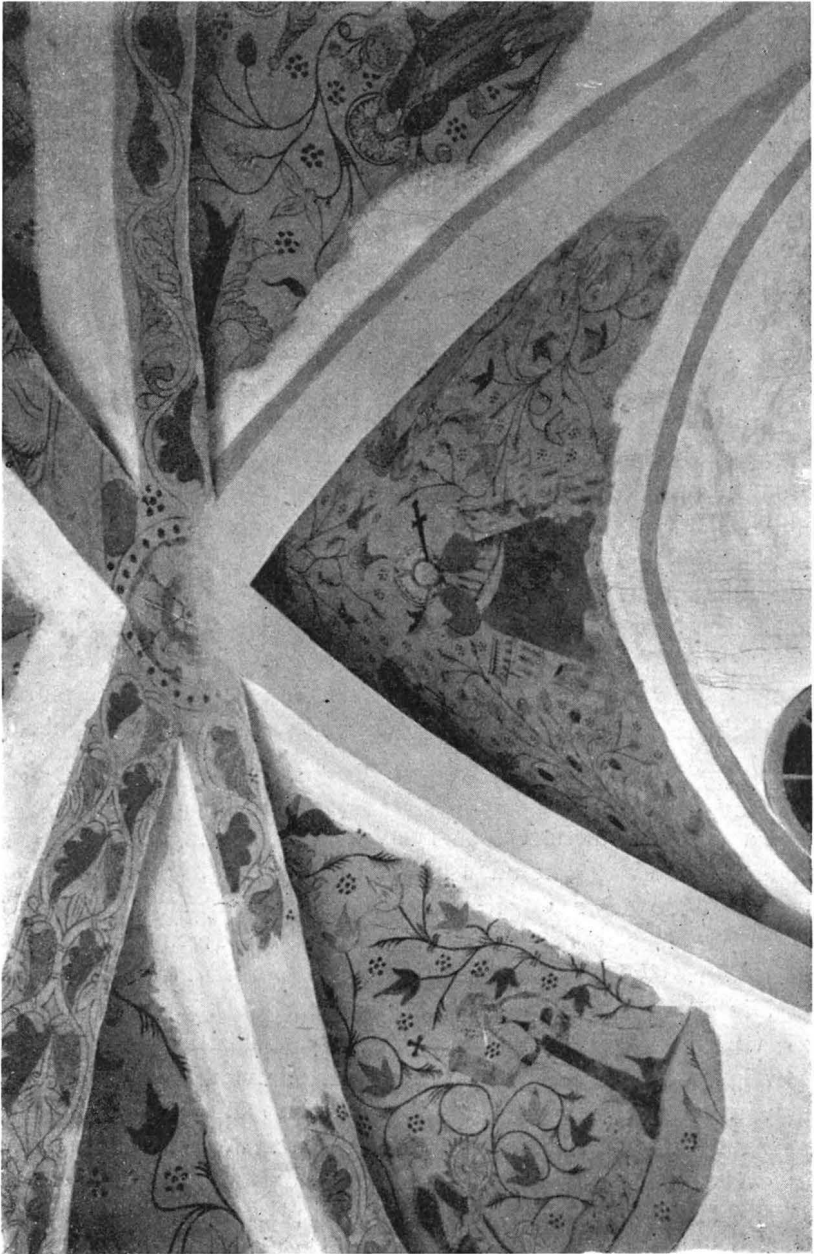

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 320. Markim. Valvmålningar i vapenhuset (norra sidan).
Mitten av 1400-talet.

Gewölbemalereien in der Vorhalle (nördliche Seite). Um 1450.

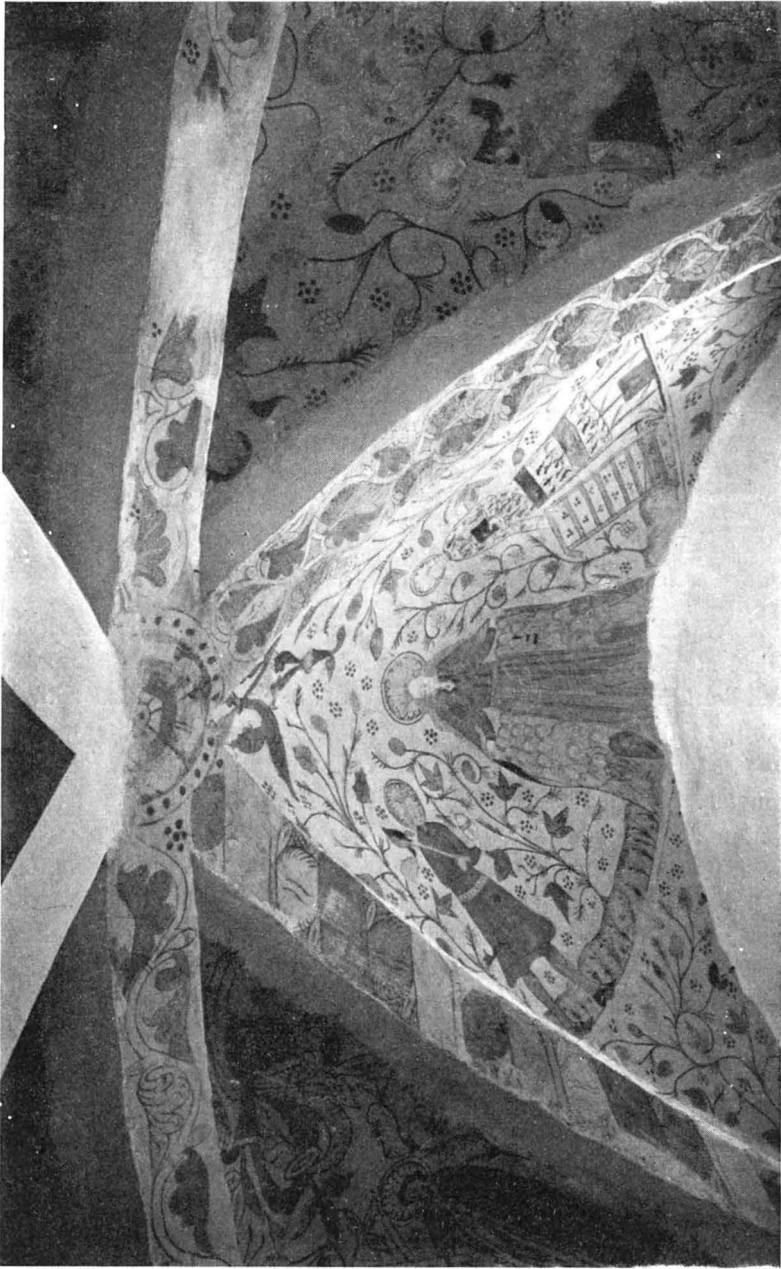
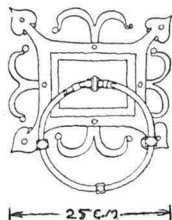

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 321. Markim. Valvmålningar i vapenhuset (södra sidan).
Mitten av 1400-talet.
Gewölbemalereien in der Vorhalle. Um 1450.

Vapenhuset dateras genom i dess valv befintliga målningar till omkr. mitten av 1400-talet (jfr nedan) och tillhör troligen samma hyggnadsperiod som långhusets valv.

UPPVÄRMNING. Kyrkan uppvärms medelst en järnkamin i långhusets nordöstra hörn.

*D. Blomquist
delin. 1912.*

Fig. 322. Markim. Dörring å dörren
mellan vapenhus och långhus (fig. 317).
Türklopfen an der Tür Fig. 317.

Medeltida kalkmålning.

I vapenhusets valv finnas medeltida målningar: rankverk, i vilket stora, enstaka figurer äro inställda. Målningarna äro utförda med kalkfärg på torr grund. De använda färgerna äro rött, blågrönt, blått och svart. Målningarna framställa:

1. Kristus, sittande på en tron med händerna lyfta till välsignelse. Ur hans mun utgå svärd och lilja. Å ömse sidor om honom änglar, som svänga rökelsekar (fig. 320).

2. S. Dorotea med blomsterkorg; S. Gertrud med kyrkmodell.

3. S. Bartolomeus med kniv; S. Andreas med likarmat kors.

4. S. Erik med spira och riksäpple; Jungfru Maria, under vars mantel de små människobarnen församla sig; S. Lars — kyrkans skyddshelgon(?) — med halster (fig. 321).

5. S. Paulus med svärd; S. Petrus med nyckel.

6. S. Katarina med hjul och svärd; S. Barbara med torn.

Figurerna stå på en smal remsa mark; de äro långa och stelt raka med mycket små huvuden. Veckfallet är i allmänhet stelt och vertikalt, men blir omotiverat hos några figurer, t. ex. S. Gertrud, ytterst oroligt. Någon modellering förekommer ej.

Bakgrunden är mönstrad med schablonerade rosetter samt växter med glesa, trädliknande grenar, fint parflikiga blad och treflikiga blommor. Å ribborna äro målade rankbårder — två dock nu helt överkalkade — av vilka några påminna om bårder på valv-

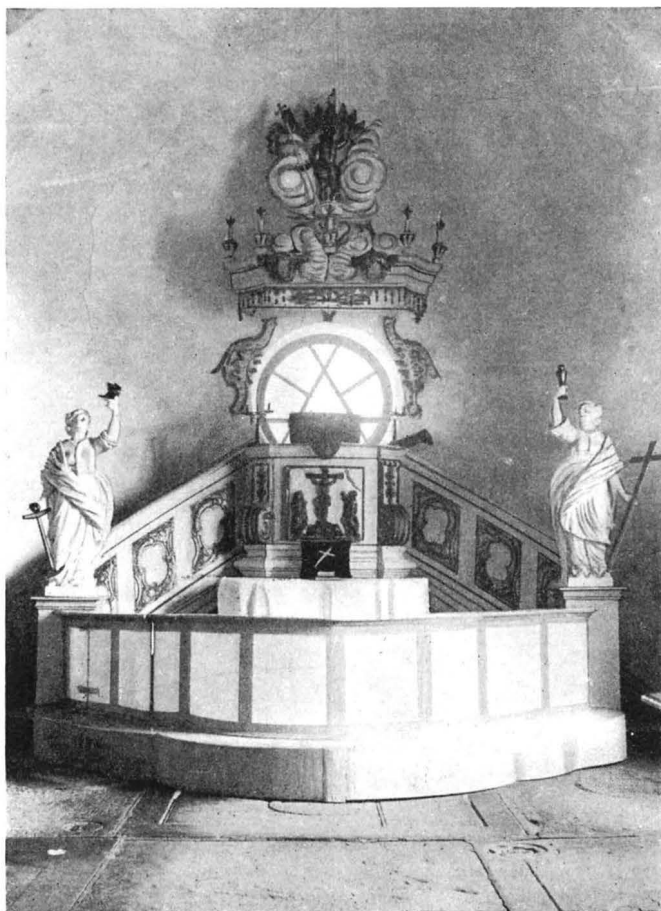

Foto. M. Olsson 1912.

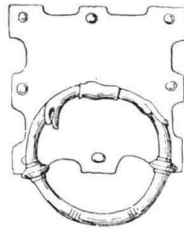
Fig. 323. Markim. Altaruppsats och predikstol av
Magnus Granlund från 1758—59.

Altaraufsatz und Kanzel 1758—59 von M. Granlund verfertigt.

ribbor i Orkesta kyrkas långhus, ehuru av ett ålderdomligare tycke än dessa, en annan om en bård i Skepptuna kyrkas kor (återfinnes även alldeles snarlik å valvribbor i Norrsunda kyrka). Särskilt ornamentiken visar f. ö. på det hela taget stor likhet med Norrsundas kyrkas målningar, vilka enligt dateringen å s. 35 antagligen tillkommit före eller omkring mitten av 1400-talet.¹

¹ Möjligt är emellertid, att målningarna i Markim äro senare, då de synas på långt håll sammanhänga med den grupp, från vilken även Orkesta-målningarna stamma, nämligen målningarna i Strängnäs kor (1462—1463). Jfr s. 316.

Utom dessa medeltidsmålningar syntes vid undersökningen 1912 fragment av en bård runt ingången till sakristian, samt spår av målningar å korvalvet därovanför. Dessa fragment äro nu överkalkade. Vid kyrkans inre ommålning 1916 blottades även mindre fragment av medeltida målning å kyrkans väggar nära triumfbågen. Att kyrkan till större delen varit målad framgår av ett vis. prot. 1865, där det heter, att »i vapenhusets hvalf voro de gamla takmålningarna bibehållna, men i sjelfva kyrkohvalfven äro desse målningar numera öfverstrukna». Om de överkalkade målningarna voro likartade med vapenhusets kan nu ej avgöras. Att döma av valvens utseende välvdes emellertid långhus och vapenhus samtidigt och målades då förmodligen även samtidigt, kort efter det de blivit slagna. Även väggarna ha i vapenhuset varit målade. Vid visitation 1878 »påminde Visitator att vid möjligen blifvande inre reparation dessa [hvalfmålningarna] icke fingo öfverrappas som med de å vapenhusets väggar redan skett.»

A. Liljenquist
delin. 1912.

Fig. 324. Markim. Dörring å vapenhusdörren.
Türklopfen an der Tür zur Vorhalle.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE. Det tegelmurade, i hörnen avrundade altarbordet uppfördes i samband med predikstolsbygget 1758. Framför altaret löper ett altarskrank av i grått och vitt målat trä, även från 1758. Detta skrank, som är utfört av mästern Magnus Granlund (jfr s. 358), var ursprungligen målat i »grön Marmor färg». Förut ägde kyrkan ett »Altarskrank af galleriwärk» från 1699 (Inv. 1751; möjligen menas korskranket, jfr s. 359).

PREDIKSTOL. Sammanbyggd med altaret och belägen ovanför detta är predikstolen, som fick denna plats på grund av att man »pröfwade lindrigast blifwa, at Predikstohlen blefwe satter på Altaret, då ei så widlyftig Altar-Tafla skulle betarfwas» (Sockenst.-

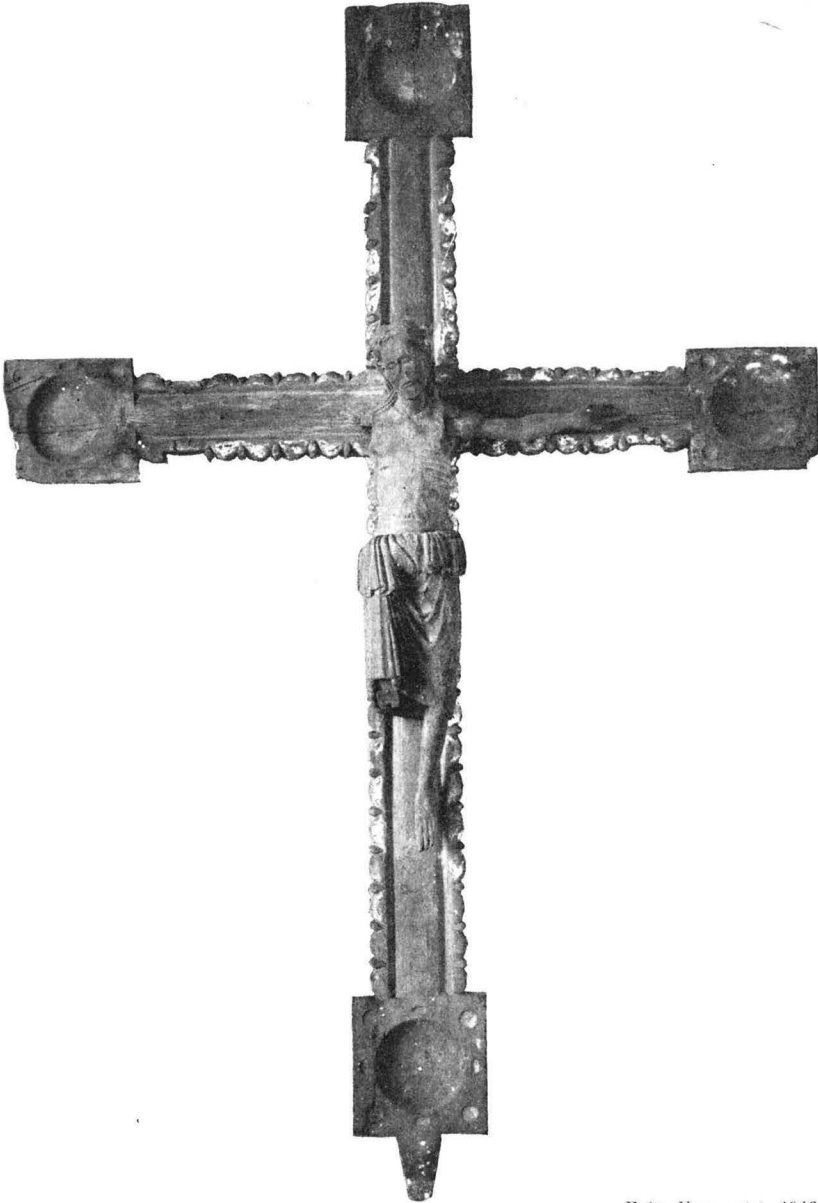

Foto. Upps. ulst. 1918.

Fig. 325. Markim. Triumphkrucifix. 1200-talets senare hälft.
Hölzernes Triumphkrucifix. 2te Hälfte d. 13. Jhts.

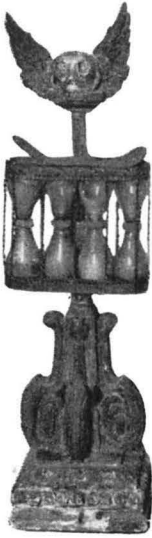

Foto. A. Liljenquist
1912.

Fig. 326.
Markim. Tim-
glas. 1700-talets
förra del.
Sanduhr.
Anfang d. 18.
Jhts.

prot. 1758). Den är symmetriskt uppbyggd med två sidotrappor (fig. 323). Trappräckena äro indelade i fält med snidade och förgyllda rokokooknament mot blå botten; ramverket är vitmålat. I samma färger är predikstolskorgen hållen. Mittfältet, som flankeras av voluter, prydes av en framställning i hög förgylld relief av Kristus på korset, omgiven av Johannes och Maria. Över det ovan omnämnda rundfönstret är ljudtaket placerat, målat i vitt, blått och något rött med förgyllningar. Tvenne kerubhuvuden, som pryda detsamma, äro naturalistiskt målade, men med förgyllt hår och vingar. Taket krönes av en förgylld Kristusbild med korsfana.¹ Å piedestaler vid trappräckenas slut å ömse sidor om altaret stå två kvinnliga draperifigurer, »profileurer», av skulpterat och vitmålat trä: Hoppet med ankare och duva, Tron med kors och kalk. Attributen äro förgyllda. H. c:a 145 cm. — Predikstolen liksom profilörerna är utförd av »Herren och Bilthuggaren ifrån Stockholm Mäster Magnus Granlund»² och »blef Gudi helgad af Pastore 1759» (Vis. prot. 1768). Den var ursprungligen försedd med »ägte polerad Förgyllning och Marmor målning» (Sockenst.-prot. 1758), samt betingade tillsammans med altarskranket ett pris av 1630 daler kmt.³

ALTARSKÅP.

Den förutvarande altarprydnaden beskrives i inv. 1751 på följande sätt: »Altartafla, mitt uti en man med Crona och en qwinna med utslagit hår, hållandes sina händer up, till hwilken mannen räcker en Crona. Omkring på båda sidor stå andra bilder, altsammans med ächta förgyllning.» Tydligan var denna altartavla ett altarskåp med Mariæ kröning framställd i corpus. I

¹ Enligt sockenst.-prot. 1758 var ä ritningen ett »lamb» placerat på taket: med socknemännerna förbehöllo sig, innan de underskrevo kontraktet om den nya predikstolens förfärdigande, »at i stället . . . ofwan på Predikstohls himelen blifwer på sielfwa arbetet satt Frälsarens Bild med Segerfanan som repræsenterar hans himels färd från Oljoberget och huru en sky tog honom bort utu lärjungarnas åsyn.» (Kristus med segerfana symboliserar emellertid enligt urgammal kristen tradition uppståndelsen, ej himmelsfärden).

² MAGNUS GRANLUND. Träskulptör. Arbetade särskilt för uppländska kyrkor under 1740—60-talen. Se f. ö. C. R. AF UGGLAS, Mäster Magnus Granlund. En svensk kyrkodekoratör på 1700-talet (i: Kult o. konst, årg. 1, 1905. s. 73 o. följ.).

³ Se f. ö. C. R. af Ugglas, a. a. s. 92.

samma inv. omnämnes även »litet [crucifix] öfwer Altartaflan i Choret.» Såväl detta som altarskåpet ha gått helt förlorade.

Triumfkrucifix (fig. 325) av snidad ek. Korset kantas av en bladbård och är försett med fyrkantiga ändplattor för evangelistsymbolerna samt nedtill med en tapp för att kunna intappas i trabes. I korsstammen sneda urtagningar, som visa, att korset varit omgivet av en stor ring.

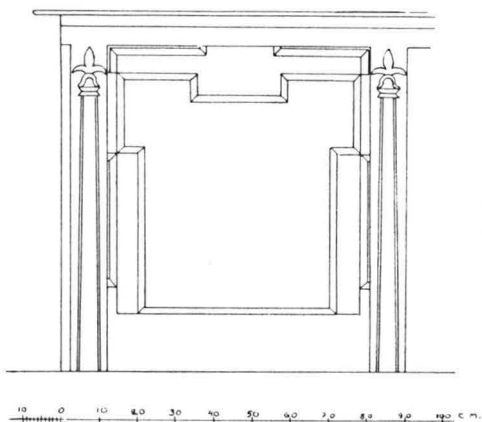
Själva bilden saknar ett ben och en arm samt större delen av törnekronan; den andra armen är lös. Alla färgspår saknas, så när som på några rester av röd bemålning å korset. Krucifixet är ett utmärkt arbete från 1200-talets senare hälft, tillhörande samma grupp som det berömda krucifixet från Hablingbo kyrka på Gottland (nu i Gottl. fornsal), ehuru en tämligen fri kopia av detta. Det hängde 1751 på muren inne i kyrkan. Korsets H. 225 cm., bildens H. 140 cm.

Om den äldre predikstolen vet man föga. Den stod i långhuset vid södra muren; 1670 målades den; 1751 beskrives den som »Predikstohl af bräder snickarwärk. Sedermera bortskiänkt til kläckaren Biörkberg» (inv.).

Timglaset förvaras numera i sakristian: 4 glas i mässingsställ, anbragt å ett snidat trästativ med spår av förgyllning (fig. 326). Enligt inv. 1751 »förährat af Herr Secreterare Fornelius.»¹ H. 78 cm.

Markims kyrka har fordom ägt ett korskrank, som skilde koret från församlingshuset. Räk. 1701 upptaga »Arbetz Löön å den som lagade fram wid Skrancken emellan Choret och Kyrckian.»

Bänkinredningen är sluten, målad i gult med brunrött listverk; det mot koret vettande skranket är något rikare sirat (fig. 327). Den förfärdigades, delvis med användande av gamla bänkar, år 1726. — Längst i väster står en klockarbänk med svängd skärm, troligen samtidig med altaranordningen.

TRIUMF-
KRUCIFIX.

D. Blomquist delin. 1912.

Fig. 327. Markim. Bänkfasad å koret.
Panel D. Gestühls.

ÄLDRE
PREDIKSTOL.

TIMGLAS.

KORSKRANK.

BÄNK-
INREDNING

¹ LARS FORNELIUS, aktuarie i Kungl. Hovrätten, † 1736. G. m. Magdalena Helin, † 1741. Ägde Wreta i Markims socken.

ORGEL-
LÄKTARE.

ÄLDRE
LÄKTARE.

Foto. Upps. utst. 1918.
Fig. 328. Markim. Nummer-
tavla från 1759 ur Magnus
Granlunds verkstad.
Verstafel. 1759.

omtalas såsom »Lächtare med wackert bildthuggerie». Men en senare tid ansåg den »hvarken öfverensstämmande med nu warande tidsbruk, eller den Styl, hvari det nya Orgelverket är bygd», varför den borde beklädas med släthylade bräder, så att »Läcktaren skulle synas utgöra en del af sjelfva Orgverket» (Sockenst.-prot. 1828). Den gamla läktarbarriären med dess »bildthuggerie» finns emellertid delvis i behåll. Det är nämligen sannolikt ett stycke av densamma, som blivit använt som skrank för en bänk, stående mot norra muren framme i koret (fig. 329). Två och en halv fyllningar, samt en hermpilaster ha på detta vis blivit räddade. Varje fyllning omges av ett ramverk med rik, snidad broskornamentik och maskaroner, samt innehåller en putto med bok eller musikinstrument, skuren i hög relief. Hermpilastern utgöres av en halvfigur med fågel i handen och därunder en maskaron, vars nedre parti upplöses i broskornamentik. Figureerna äro vitmålade; det övriga är målat i stil med bänkinredningen f. ö. Det hela verkar, stilistiskt sett, betydligt äldre än 1694, i synnerhet som det knappast är något allmogearbete.

Skranket inköptes 1694 från eller genom en fru Drakenskiöld,

Nummertavla (fig. 328) fyrsidig, i enkelt snidad, förgylld ram. Å tvenne kartuscher följande inskription: FÖRÄRAD AF | NÄMDEMANNEN OCH KYRKIOWÄRDEN ÄRLIG OCH FÖRSTÅN | DIGE ERICK JANSON I ÖRSTA, HU | STRUN ANNA PÄRS DOTTER | ANNO 1759. — MÅGEN MAGNUS JANSON | HUSTRUN ANNA ERSDOTTER. Tavlan, som är förfärdigad av mäster Granlund (verkstadsarbete), skänktes 1759 av »Tolfmannen och Gamla Kyrkio Wården Erik Jansson i Örsta.» H. 132 cm., B. 74 cm.

Nummertavla av trä på hög fot med enkel, oval, snidad och förgylld ram; bär årtalet 1787. Ramens H. 100 cm.

Orgelläktaren vilar på 8 fyrsidiga, marmorerade pelare. Barriären är vitmålad med ett enkelt förgyllt ornament mitt under orgelfasaden. — 1694 uppbyggdes en läktare, vilken i inv. 1751

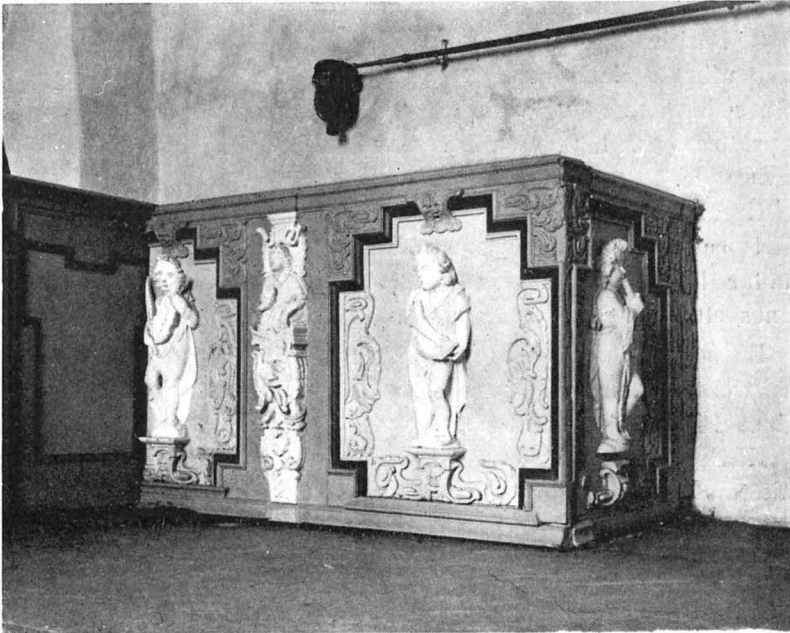

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 329. Markim. Bänk i koret. 1600-talets mitt.
Gestühl im Chore. Mitte d. 17. Jhts.

men om dess proveniens i övrigt har ingenting kunnat utrönas. Förmodligen har det haft sin plats i någon stadskyrka, innan det hamnade i Markim. Att det från början varit avsett för en orgelläktare är tydligt — barnen bära ju musikinstrument. I stilen står det nära Aris Claeszons arbeten (jfr t. ex. den honom tillskrivna portalen i Tensta kyrka i Uppland), men i hans stil arbetade ju så många både stenhuggare och träsnidare från denna tid, att en attribuering är vanskelig. Dessutom äro broskornamenten så utvecklade, att skranket nog måste hänföras till 1640-talet, då Aris Claeszon redan lämnat Sverige.¹

Den nuvarande orgeln byggdes 1828 av Directeur Andersson; ORGEL.
dess enkla, vitmålade, med förgyllda ornament prydda fasad utfördes efter ritning av hovbildhuggaren Fahlerantz i Stockholm. — Kyrkans första kända orgelverk² anskaffades genom samman-

¹ Enligt benäget meddelande av Amanuensen I. Simonsson.

² Den ovan beskrivna gamla läktaren behöver naturligtvis aldrig i Markims kyrka ha varit avsedd för eller burit någon orgel, ehuru dess skrank ursprungligen tillverkats för en orgelläktare.

skott av församlingen år 1758; då »kiöptes det lilla Orge Wercket eller Positiwet av Dannwijks Hospitals Kyrckian» (L. I. 3).¹ 1779 utbyttes detta mot »ett prydeligare och Större Orgelwärck . . . som sedermera af Orgelbyggaren Jonas Ekengren i Stockholm . . . uppsattes» (L. I. 3), vilket, som nämnt, 1828 fick vika för det nuvarande.

DOPPFUNT. Kyrkan har fordom ägt en dopfunt av sten. Vid visitationen 1751 »aktades ock nödigt at the gambl. och groft tiltagne Stenfuntar lyftas bort uti bägge Kyrckorna utur Choren.» Numera finnes ett enkelt dopbord av vitmålat trä. H. 86 cm.

DOPSKÅL. En gammal dopskål av silver — antagligen lika med den »Silfwerskåål om 17 lodh», som finnes upptagen i inv. 1670 — såldes 1828 (enligt sockenst. beslut detta år).

NATTVARDSKÅRL. Kalk av förgyllt silver (fig. 330). Å noden en relieförnering, imiterande slipade stenar. Å foten vackra graverade, vegetativa ornament (fig. 331), samt ett litet, fastlött krucifix (H. 2,5 cm.). Runt foten är graverat: »MARKIM: SOKN: TIL: THEN: KALK: HÖRER:» Ostämplad. 1500-talet. Upptagen i kyrkans äldsta bevarade inv. (av 1670). År 1714 antecknas: »Låt it å nyo giöra om Messekalken, som gick all i krass sönder under twetningen» (Räk.).

¹ Uppropet till detta sammanskott (förvarat i Landsarkivet i Uppsala under signaturen O) lyder in extenso sålunda:

»Marekims Församlings Högtförnåme Christelige och Hederwårde Herrar och Sockne Mån: Tillönskas allskiöns glädie, Frögd och Nåd i Jesu wårom frällsare.

Som wid Socknestämman d. 18 sidstl. Decembr: Af Eder Alla Närwarande blef enhälleligen bewiljat och faststält, ej Allena, att ett litet orgelwårck eller Positiw. som förr wid Danwiken warit brukat, nu skulle för kyrckans penningar inkiöpas. utan ock J Sielfwe genom ett friwilligt sammanskott något ther till bidraga: Altså framter sig till följe theraf, ett Papper för Edra blida Ögon, at therutjnnan anteckna, hwad Edra gifmilda Händer, af friwilligo Hierta meddela fäckes:

Man förmodar och, at the flitige Torpare, Manhaftige Ryttere och Soldater. The hurtige drängar, och ärbara Pigor i Församl:n som wid andra tillfällen icke så gierna spara myntet, at för Juledantssen gifwa i Collecten åt Spelomånnen, ej heller nu lära finnas niska, at efter Råd och lägenhet gifwa til ett Spel, som länders Gudi till Ähra, Kyrckan till Prydnad, och hela Församl:n til en Uppmuntring i Guds lofs utsiungande: Försäkrandes att hwad the af godo Hierta gifwa, skall till theras Åminne och Heder för efter werlden blifwa jemte Namnen bland Kyrckans Räkndad infört.

1 Crön: Bok: 29. Cap: v: 9..

Ock folcket war gladdt, at the så Friwilljoge woro; ty the gofwo Herranom af Allo Hierta Friwilljoge.

den 27 Dec. 1757.»

Därefter följa 167 namn.

Denna lagning gäller med säkerhet endast cuppan. H. 19,5 cm.

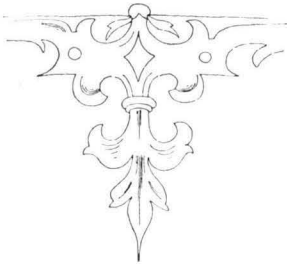
Tillhörande patén av silver, ovanpå förgylld. Slät. Ostämplad. Diam. 10,5 cm.

Sockenbudskalk av silver, invändigt förgylld. Å foten ingravade vegetativa ornament. Ostämplad. H. 10 cm. — Därtill hörande patén av silver med fastskruvad oblatask. Inskription: »*Denna Kalk, Till Markims Sockn, är med ny Fot lagadar A:o 1764 och väger nu med patén 12 3/4 lo.*» Stämplor: kontroll; S. Eriks huvud (?); J L i kartusch; F [= 1764]. Diam. 7,5 cm.

Patén av silver, ovanpå förgylld. Slät. Ostämplad. Antagligen densamma, som skänktes av Riksrådet Cederhielm¹ år 1726. Diam. 7,5 cm.

Kanna av silver, invändigt förgylld och med förgyllda ornament:

runt locket en stav av lager med korsade band, runt foten blad-bård. Gustaviansk. Stämplor: kontroll; riksäpple; YTTRÆUS; F 2 [= 1788]. Inköpt 1789. H. 36 cm.

A. Liljenquist delin. 1912.
Fig. 331. Markim. Ornament på stora kalkens fot. Ornament auf dem Fuss des grösseren Kelches.

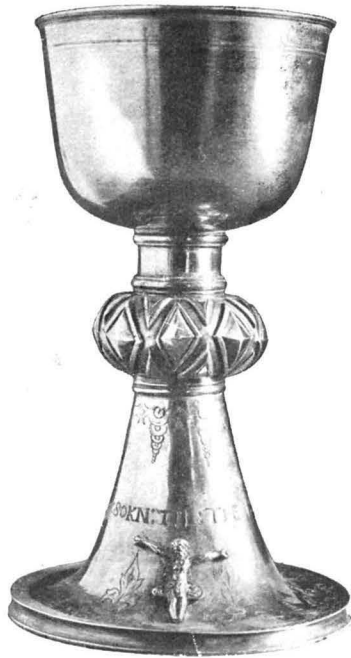

Foto. Upps. utst. 1918.

Fig. 330. Markim. Kalk av förgylld silver. 1500-talet.

Kelch aus vergoldetem Silber. 16. Jht.

Oblatask (fig. 332) av drivet silver, oval. Å locket en ängel med palmkvist och bok. Runt livet akanthusornamentik. I botten är ingraverat »*Lars Fornelius / A:o 1737*. Stämplor: åldermansranka; ett stadsvapen; IP; N [= 1701]. Asken är skänkt av »fru IP; Magdalena Helin på Wreta d. 11. Jan: 1737 efter dess man Actuarien i Kungl: Hoffrätten Herr Lars Fornelius.»² L. 11 cm.

¹ Frih. JOSIAS CEDERHJELM till Lindholmen i Orkesta socken, f. 1673, riksråd 1723, † 1729.

² Se noten s. 359.

Foto, Upps. utst. 1918.

Fig. 332. Markim. Oblatask av försilvråd mässing. Skänkt 1685: Oblatendose, 1685 geschenkt.

Oblatask av driven, försilvråd mässing, oval. Runt livet en yppig blomsterranka, å locket två amoriner, som omfamna varandra. I botten står inpunkterat: G. S. | B. B. | 1685. Skänkt av »Lieutenanten wid Cavallerie Lif Regimentet Hr Gustaf Staare på Lunby.» Asken har troligen, innan den skänktes till kyrkan, haft profan användning. L. 11,5 cm.

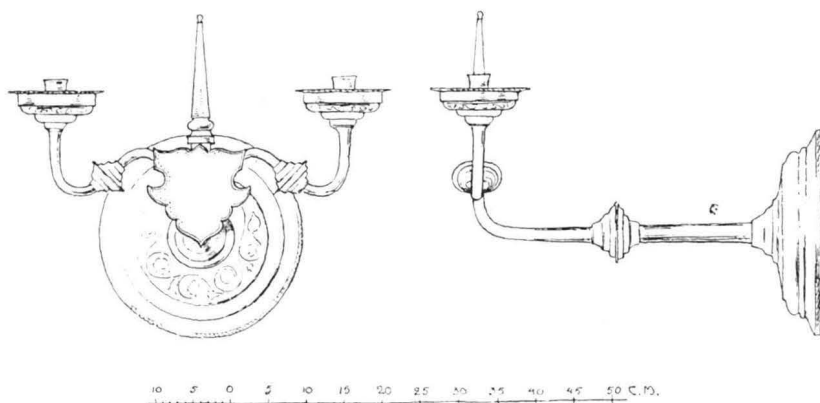
»Rökelsekar 1 st.» finnes upptaget i inv. 1670. Det såldes 1761.

LJUSREDSKAP.

Ljuskröna av mässing med 16 ljusarmar. Staven krönes av en kvinnlig draperifigur och avslutas av ett klot med följande inskription: »Gvdhs, namn, till, ähra, och Markivms, församling, / till, prvdnadt, är, denna, livscrona, af sahli, herr, råd-/mansens, iohan, pahls,¹ efterlåtne, enckia, den, ehreborne, / och, gudh fruchtige, matrona, hvstrv, brita, olofs / dotter, salenia, föräkrat, åhr, 1678, den 1 Marti.» H. 84 cm. B. 80 cm.

Ljuskröna av mässing med 12 ljusarmar. Staven krönes av

¹ JOHAN PAHL, f. 1638, rådman i Stockholm, † 1677. G. m. Brita Olofsdotter Salenia, † 1682. Deras dotter var g. m. kapten Elgenstierna på Husby i Markims socken. Jfr noten s. 338.

D. Blomquist delin. 1912.

Fig. 333. Markim. Ljusarm av driven mässing, skänkt 1751.
Wandleuchter aus getriebenem Messing, 1751 geschenkt.

en dubbelörn och slutar i ett klot med inskription: »G. S. B. B. 1684 Lundby.»¹ H. 81 cm. B. 70 cm.

Ljuskrona av mässing med 6 armar. Blomformade manchetter. Staven slutar i ett klot. Tillkommen »1761, då nya Ljuskronan köptes och efter församlingens vilja upsattes i Choret» (tillskrivet i inv. 1751), där den alltjämt hänger. H. 50 cm. B. 60 cm.

Ljusarmar, ett par tvåarmade, av mässing (fig. 333) med drivna vegetativa ornament (druvklasar och blommor). Lösa kartuscher utan inskrift. Skänkta år 1751 av herr Friedrich Schröder på Lundby.² L. 50 cm.

Ljusarm av mässing, trearmad, med drivna och punsade, vegetativa ornament (fig. 334). Troligen identisk med »ljusarm med 3 pipor på Predikstolen med bokstäfwer E. E. B.; M. E. D. 1662, deñ ljusarm är nu [1751] transporterad på Läktaren» (Inv. 1751). De omnämnda bokstäverna ha i så fall varit inristade på ljusarmens nu förlorade inskriftskartusch. L. 35 cm.

Två par enkla ljusarmar av mässing med drivna vegetativa ornament. De ha burit inskriftskartuscher, av vilka blott en (utan inskription) är i behåll. Skänkta år 1751 av herr Friedrich Schröder på Lundby. L. c:a 45 cm.

Ljusstakar, ett par, av driven försilvrad mässing (tulpanornamentik) med spiralvridna skaft (fig. 335). Skänkta till kyrkan

¹ G[USTAF] S[TARE] — B[...]B[...].

² ROLAND FREDRIC SCHRÖDER, f. 1722, konsul, † 1770 [enl. gravstenen 1769]. G. m. Eva Beata Anckarström, f. 1726 [enl. gravstenen 1727], † 1785.

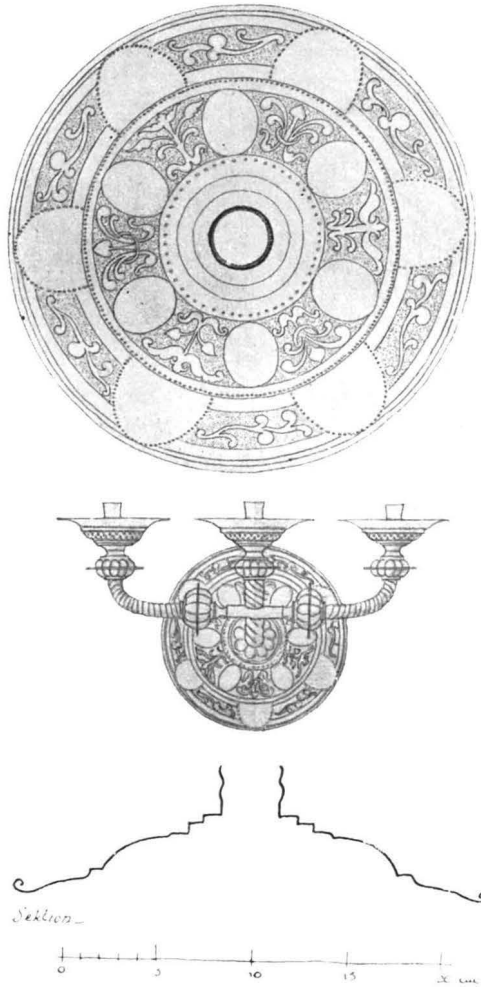

Fig. 334. Markim. Ljusarm av driven mässing. 1662?

Wandleuchter aus getriebnem Messing aus d. J. 1662?

Th. Bergentz delin. 1917.

»Juledagen Anno 1707» tillika med »stoora skiöna waxlius» av auditören vid Upplands infanteriregemente Petter Elgh¹ och hans hustru Catharina Pahl. H. 37 cm.

Ljusstakar, ett par tvåpipiga, av mässing. Vanlig 1600-talstyp. Sannolikt identiska med de i inv. 1751 omnämnda »2 st. liusstakar på Altaret af mässing gifne af Eric Skruf och Christ. Skruf 1676.» H. 33 cm.

Tennljusstakar, två par, i enkel empirestil. H. 24 cm., resp. 14 cm. Stämplor å det högre paret: C G inom kartusch; adlig krona i kartusch; M 2 (frakturstil); tre kronor i kartusch. Stämplor å det lägre paret: tre kronor i kartusch; adlig krona i kartusch; P 2 (frakturstil); samt tre otydliga.

Ljusstake av järn på tre fötter med tre pipor samt i mitten en pigg. Gammal typ. Upptagen i inv. 1670. H. 34 cm.

¹ Se noten s. 338. Under anteckningen om denna och andra gåvor från Husby har i kyrkboken (L. I. 3.) inskrivits följande anmärkning (säkerligen av kapten Elgenstiernas vederdeloman, kyrkoherden Salthenius): »Men det är at märckia at ingen kyrkiobyggnad är giord ifrån bem:te husby i dessas tid, till Datum, ingen skiutz, intet gängled, hwarken till kyrekia, klockstapel, eller bogärzmur», samt därunder med annan stil ett förbittrat svar (av kapten Elgenstierna?): »Med denna Clanderande inflickade mening är rätta gifwarens Heder och Tack wanartigt förklarad och afskuren; och Lögn i stället för Sanning är införd. Du lög som detta skref.»

Antependium av svart sammet med I H S, samt 1773 påsytt TEXTILIER. med silvergaloner. L. 238 cm., H. 85 cm. — Bokdyna av svart sammet med kors av silvergaloner. 39×36 cm. (På altaret.)

Antependium av röd sammet med bårder av guldband. Möjligen detsamma, till vilket material anskaffades 1689. Mycket slitet. L. 260. cm. H. 102 cm.

Ett till synes praktfullt antependium upptages i inv. 1751 »med röda och gröna rosor bottn lik gull moir med spetz gammalt.»

Kalkkläde av gult siden med invävda silkesblommor, samt följande initialer och årtal broderade med silvertråd: I H S / E H S / C E / 1641. Skänkt av »Wyrdige Kyrckioherden Her Erich Henrici Achrelio och hans Älskekiära hustru och Matrona Kirstin Erichs Dotter».¹ Mycket förstört. 45×48 cm.

Kalkkläde av rött siden, helt överbroderat med blommor i guldtråd. I mitten en sol med Maria-monogram, samt därunder bokstäverna I. O. D. S. [=Ingeborg Olofs Dotter Sahlenia]. Skänkt år 1712 av Madam Ingeborg Sahlenia² »ett kalekkläde efter Påfwiskt sätt». Mycket förstört. 54×50 cm.

Kalkkläde av röd atlas med en bård av blommor, broderad i guldtråd och gult silke. Enligt inv. 1751 »förärat af Herrskapet på Husby.»³ Sönderrivet, så att endast hälften återstår. B. 35 cm.

Kalkkläde av rött siden med applicerade lagerkransar i guldbroderi; i kanten guldspets. Tillkommet 1883. 49×49 cm.

Mässhake av svart sammet med silvergaloner; å ena sidan Guds namn med hebreiska bokstäver, å den andra kors och törnekrans, samt årtalet 1837. L. 114 cm.

Vis. prot. 1732 omnämner »en Mässhaka af Blått Rosigt sammet med crucifix af Pärlstickare arbete är uti inventario uppförd vara Söndrig och obrukelig, hwarföre den ock blifwer brukad til täcke uppå ett bord i Sacristian; men Högvördigste H^r Arki Biskopen [Johannes Steuchius] fant det vara billigt, at denna Mässhaka der til icke vidare brukas.» Denna mässhake är ännu upptagen i inv. 1829 i A. T. A. — Inv. 1751 upptager dess-

Foto. M Olsson 1912.
Fig 335. Markim.
Ljusstake av driven, försilvrad mässing. 1600-talstyp.

Leuchter aus getriebenen, versilbertem Messing.
Typus aus d. 17. Jht.

¹ Se noten s. 338.

² Syster till den fru Brita Sahlenia, som omtalas i noten s. 364.

³ Kapten Elgenstierna och hans hustru. Jfr noten s. 338.

utom: »1 st: Mässhake af pärlfärgat Atlask, bottn med gull och silfwer blommor, på ryggen ett kors af bred tjock gullgalon, på bröstet I H S af smal gullgalon, och rundt om i kanten, alltsammans ächta. [Skänkt 1697 af Fru Sophia Catharina Lohreman.¹] . . . 1 st: dito med blandat ylle, blå blommor, ächta spets til korset på ryggen och framman.»

Håv av rött brokadsiden med invävda blommor i silke och silvertråd (fig. 336). Tofs och frans av silvertråd. Å holken står inristat: »Anna Berg: Ano 1727.» Djup 20 cm. Diam. 15 cm. Skaftets L. 175 cm.

Vis. prot. 1732 omnämner »Ett Brudstols-Kläde blårosigt, af

Foto. Gen. stab. lit. anst. 1917.

Fig. 336. Markim. Kyrkhåv från 1627.
Klingelbeutel aus d. J. 1627.

linne och ylle wäfwit, som ock en Brud-Pell af Siden bast, uti rutor eller hwarf, af grönt och gålt och i Sömarne oächta galoner.»

RUNSTEN.

I sakristimuren finnas fyra delar av en runsten »sönderst: och serskilt inmurade,»² nu överputsade. Inskription (enl. B. 1152, jfr L. 492): × ÞINIÞYR þNY × ÞN[R?]. . . [4] ↑↑↑ × IÞ↑IA ÞR↑I↑↑↑+Þ↑ÞNRHIT þNY NIÞ . . . Y↑↑HIT = þilinifr auk þur . . . stain × iftir fraistain + faþur sin auk uif . . . man sin = þilinifr och Tor(sten? reste) stenen efter Frösten sin far och Vif[rid (? efter] sin make.

I koret ligga följande gravstenar:

GRAVSTENAR. 1. Gravsten av rödaktig kalksten. Rektangulär ram; mitt på

¹ SOPHIA CATHARINA LOHREMAN, f. Huswedel, f. 1650, † 1701. G. m. Carl XI:s lifmedikus, Gustaf Lohreman, † 1694.

² PERINGSKIÖLDS MON., III, bl. 110.

stenen en i relief vackert huggen lagerkrans å streckad botten med initialerna: »... E B / ... E / ... E. EMP.» Där ovanför en inskriftstavla med följande inskription: »... STEEN OCH GRAF / ... CK ERICHSON BRUUN / ... S K HUSTRO MAR / ... CHS D. EMPORA / ... SAMPT DHERAS / ... ANNO 1673.» Halva stenen döljes av altarringen. 184 × 120 cm.

2. Gravsten av kalksten med reliefornering. Rektangulär ram; i hörnen cirkelrunda medaljonger med kerubhuvuden, timglas, döds-kalle. I mitten lagerkrans med kalk. Inskriptioner: »HIC REQ̄UESCIT DN: ERIC[US] / HENR. ACHRELI[US] ECCL: / ... N: PAST: NAT / 1592 ... N ÖSTERÅKER. / ET BIRG ... ONCION.. AM: TIS / BIEN: GÄBR: OXENST:/TRIEN: CONIUNCT: CUM VIRG. / CHRISTINA HWIT. 1625 / 26 JUN. DENAT: 1668. 17 / JUL: RELINGQUÉS CONIUG: / CUM 3 FILIIS. FILIAB: Q[ue]. 5.» — Runt kanten: »CHRISTU[S. Ä]R MIT. [LIF.] OCH. DÖDEN. ÄR. MIN. WINNING: PHIL: 1: 21.» Stenen är till sin övre del tämligen vittrad. Övre vänstra hörnet döljes av altarringen. 207 × 145 cm.

3. Gravsten av rödaktig sandsten. Rektangulär, grunt refflad ram med solfjädersliknande fyllningar i hörnen. Inskription: »DENNA / STEN OCH GRAV / TILLHÖRIG / HERR FREDRIC SCHRÖDER¹ / FÖDD ÅR 1722. DÖD 1769. / SAMT DESS K. MAKÅ / WÄLBORNE FRU EVA BEATA ANKARSTRÖM / FÖDD ÅR 1727, DÖD / LUNDBY.» 208 × 145 cm.

4. Gravsten av rödaktig kalksten. Mitt på stenen en oval lagerkrans, huggen i relief. Därinom: »L: *Forne/lius*/² M: *Helin* / A^o 1728.» Stenen är tämligen vittrad. Dess nedre högra hörn döljes av altarringen. 204 × 143 cm.

5. Gravsten av kalksten med tämligen hög reliefornering. Grunt refflad, rektangulär ram; i hörnen runda medaljonger med kerubhuvuden, timglas och döds-kalle. Mitt på stenen en oval lagerkrans med inskription: »THENNE / LAGERSTAD OCH / GRIFTSTEN ÆR FACTOREN / PETTER BILLING / OCH HANS HUSTRU ANNA / CATHAR: HAAG TIL / HÖRIGH.» 240 × 152 cm.

Mitt i koret ligger en rektangulär kalkstensplatta (216 × 154 cm.), förmodligen även en gravsten, men i så fall med fullkomligt utplånad inskription.

Å kyrkogården märkas:

Nära södra muren en liggande rektangulär gravhäll av kalk-

¹ Se noten s. 365.

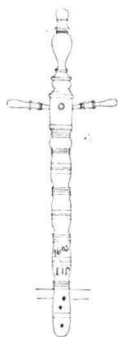
² Se noten s. 359.

sten. Grunt refflad ram med solfjädersliknande fyllningar i hörnen.
Inskription:

»Markims Lærar Nils Unander¹
Trogen herde utan klander
Hwilar her sin trötta ben
Med sin hustrus under sten.»

samt »Neh: 13 v. 31,» »Esay: 41 v. 10.» 182 × 120 cm.

VAPEN OCH
FANA.

Th. Bergentz
delin. 1917.

Fig. 337. Markim.
Hatthängare
från 1693.
Hutständer aus
d. J. 1693.

I Nord. mus. äro nu deponerade ett harnesk och en värja med förgyllt mässingsfäste, vilka 1871 jämte en söndrig fana med polska inskrifter överlämnades till St. hist. mus. från Markims kyrka, där de fordom varit uppsatta.

Harnesk (bröst- och ryggstycke) är av tunt järnbleck med tre drivna åsar på bröstsidan. På bröstet ett dubbelt C av förgylld mässing, krönt av kunglig krona och omgivet av två palmkvistar och lejon. Axelklaffar av förgylld mässing. Bröst- och ryggstycket sammanhållas av läderremmar, klädda med blått kläde. Stoffering saknas. Harnesk är icke skottfritt, alltså ett paradharnesk. Det torde härröra från slutet av Karl XI:s regering.² H. 42 cm.

De tre föremålen nämnas första gången i inv. 1751; vapnen uppgivas ha tillhört »Lieutenanten wid Cavallerie Lif Regimentet» Gustaf Stare, vilken levde 1685.

KUNGATAL.

I sakristian hänga Gustaf III:s tal 1771 och 1772 i nu tämligen ramponerade förgyllda ramar (55 × 46 cm.). Skänkta 1773 av »Wijn-Ätticke-Bryggaren ifrån Stockholm... Herr Eric Saxenberg... at wisa sin underdåniga Wördnad för vår Makalösa Konung och Ett Prydeligit Åminne uti sin Födelse Församling...» (L. I. 4.).

MÖBLER M. M.

F. ö. finnas i sakristian bl. a. en gustaviansk länstol av snidat och förgyllt trä, tyvärr med misspyrdande 1800-talsklädsel, en annan stol i lantlig empire, ett vitmålat fällbord, ett skåp för textilierna, en bänk (möjligen den »Brudstohl gemen», som upptages i inv. 1751), samt en järnbeslagen kista för silvret. Där förvaras även en gammal svarvad sanddosa samt en fattiglåda av furu med årtalet 1698 inskuret å locket.

¹ Se noten s. 341.

² Enligt benägen upplysning av Intendenten vid Livrustkammaren, Baron R. Cederström.

I trappan till orgelläktaren sitter en hatthängare av svarvat trä (fig. 337), å vilken är inristat: 1693 / E I S. H. 86 cm.

I klockstapeln står ett skåp av furu med enkla rektangulära fyllningar och ett utskuret ornament å framsidan. H. 125 cm.

Där stod också ännu vid undersökningen 1912 den gamla straffbänken, troligen ett 1800-talsarbete. Nu sönderhuggen. L. 84 cm.¹

1749 anskaffades »et Röör till Kyrekiospöd» (Räk.).

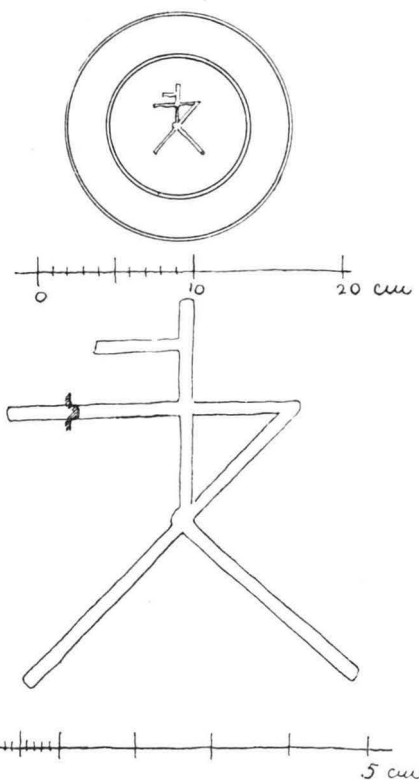
På predikstolen ligger Karl XII:s bibel i pressat läderband med beslag, inköpt 1707. Enligt inv. 1829 fanns då även Gustaf Adolfs bibel, tr. 1618.

I klockstapeln hänga kyrkans båda klockor.

Den stora klockan här-

rör möjligen från medeltiden. Den är ornerad med undantag av några gjutna ränder kring övre kanten och två gjutna märken å norra och södra sidorna (fig. 338). H. 155 cm. Diam. 150 cm.

Den lilla klockan har gjutna bladfriser, samt följande inskriptioner: »CAMPANA TEMPLI MARKIMENSIS ANNO 1727 PROPRIIS SUM-

Th. Bergentz delin. 1917.
Fig. 338. Markim. Klockgjutarmärke
å den större klockan.

Glockengiessermerke auf der
grösseren Glocke.

KLOCKOR.

¹ Beträffande dennas eller rättare dess föregångares användning kan anföras följande, hämtat ur ett sockenst.-prot. d. 9 decemb. 1753: »1:o Framkommo Jacob Ers hustru i Ekeby Backstuga Margeta Mårtens dotter och Enckjan hust: Aña Jacobs dott. i Snättsta Backstuga för det de slagitz sins emellan, hwarföre de blefwo sakfälte at sittja en Söndag i stäcken; men som de tillföre woro förljikta och afbådo, at deñā gången blifwa förskonte, och de läfwade bättring, jämte det at Sockne Mäñerna fälte förbön för dem, blefwo de denna gången förskonte; men skulle de wijdare släss och olätas, så skulle detta stå them öppet, och sedan effter omständigheterna straffas.»

TIBUS», samt: »DENNA KLOCKAN ÄR GUTEN AF KONGL. STYCKGIUTAREN GERHARDT MEYER I STOCKHOLM». H. 80 cm. Diam. 80 cm.

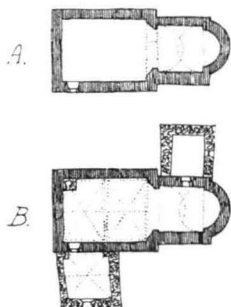
Inv. 1751 upptager »1 st. liten tidgiärds kläcka i kohret». Såld 1761.

En klocka lämnades i uppbörd 1531.¹

Sammanfattning av Markims kyrkas konsthistoria.

I. Gråstenskyrka med smalare kor och absid, ovanligt bred och hög för att vara av denna planform, samt med spetsiga rösten.

En takryttare eller annan överbyggnad på taket — dock knappast ursprunglig — har funnits. Hörnkedjor, huvudsakligen av sandsten; rått huggen granitsockel. Portal i sydväst med rundbågig sandstensomfattning ännu bibehållen. Beslagen till den ursprungliga dörren bevarade, överflyttade till en annan dörr. Kyrkan var möjligen utvändigt orappad, invändigt var den putsad och i långhuset försedd med platt trätak, i kor och absid välvd med ännu bevarade gråstensvalv. Omkr. år 1200. — Inventarium: triumfkrucifix från 1200-talets senare hälft.

Alb. Flink delin. 1918.
Fig. 339. Markim.
Planutveckling.
Grundrissentwicklung
der Kirche.

II. Sakristia och vapenhus tillbyggas, sannolikt med ursprungliga valv. Samtidigt välves långhuset och såväl dess som vapenhusets valv förses med målningar, av vilka dock blott de senare bevarats. Mitten av 1400-talet.

III. 1694 bygges orgelläktare; dess skrank inköpes sannolikt från någon stadskyrka. — Under 1700-talet upptagas flera fönster; dessutom tillkomma flera inredningsföremål: 1726 bänkinredning, 1758 altare och predikstol av Magnus Granlund. — Klockstapel 1727.

IV. 1800-talet. Fönsterna förstoras 1812. Ny orgelfasad 1828. Taket belägges med korrugerad, galvaniserad plåt 1887. För övrigt reparations- och putsningsarbeten, senast 1916.

¹ N. 39 i U. B. (jfr källförteckn.).

Zusammenfassung.

Die Kirche Markim, aus Granit aufgeführt, ist wie die in der Nähe gelegene Kirche Orkesta eine Apsiskirche. Sie ist aber bedeutend breiter und höher als diese. Sie scheint durch diese Proportionen einen Übergang zwischen der Apsiskirche und dem späteren, einfachen, rechteckigen, aber weiträumigen Typus zu bilden. Die Kirche wurde wahrscheinlich um 1200 erbaut. Aus den zu grossem Teile beibehaltenen mittelalterlichen Dachstühlen geht es hervor, dass die Kirche früher einen Dachreiter gehabt hat, welcher, als die Ziegelgewölbe des Langhauses im 15. Jht eingeschlagen wurden, entfernt worden ist. Ob dieser Dachreiter ursprünglich gewesen ist, kann jetzt nicht festgestellt werden. Das Langhaus der ursprünglichen Kirche war mit einer flachen Holzdecke versehen. Chor und Apsis dagegen waren mit noch bestehenden Feldsteingewölbem eingedeckt. Die äussersten Dachstühle waren (und sind zum Teil noch) in die Giebel der Kirche eingemauert (Fig. 319; vgl. Orkesta). Das hohe, schmale, rundbogige Portal dieser romanischen Kirche (Fig. 317) mit Einfassung von gehauenen Sandstein ist noch beibehalten. Die Tür ist mit mittelalterlichen eisernen Beschlägen geschmückt. Unter diesen zu bemerken ist das Bild eines Schiffes (s. Fig. 317), das mit seinem hohen Steven und dem am Steuerbord nahe an dem Achterschiffe befestigtem Steuerruder an die bekannten norwegischen Wikingerschiffe von Oseberg und Gokstad völlig erinnert.

Im 15. Jht wurden an der Nordseite der Kirche eine Sakristei, an der Südseite eine Vorhalle zugebaut. In der Mitte desselben Jahrhunderts wurde die Kirche mit Kalkmalereien geschmückt, von denen jetzt aber nur die Malereien in dem Gewölbe der Vorhalle zu sehen sind (Fig. 320—321). Sie sind mit den Malereien der Kirche Norrsunda verwandt (vgl. S. 35).

Der freistehende, hölzerne Glockenturm stammt aus dem Jahre 1727.

Unter den Inventaren ist vor allem ein grosses, hölzernes Triumphkruzifix gotländischer Arbeit aus der letzten Hälfte des 13. Jhts zu bemerken (Fig. 325). Die kombinierte Altar- und Kanzelanordnung (Fig. 323) ist von einem in Uppland um die Mitte des 18. Jhts eifrig betätigten, ziemlich geschickten, wenn auch ländlichen Holzschneider, Magnus Granlund, ausgeführt. Dieser ist ein Nachfolger des berühmten Dekorationskünstlers Burchardt Precht, um 1700 in Stockholm tätig. Von grösserem künstlerischen Wert ist die alte Brüstung der Orgelempore, wovon jetzt nur ein Teil als Brüstung der Chorgestühle aufbewahrt ist (Fig. 329). Diese Brüstung, die wahrscheinlich von irgend einer Stadtkirche nach Markim gekommen ist, scheint mit der Kunst des niederländischen, in den 1620—1630-Jahren in Schweden tätigen Meisters Aris Claeszons zusammenzuhängen.

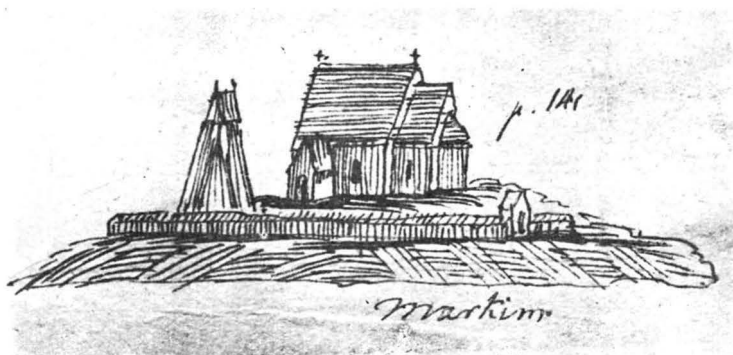

Fig. 340. Markims kyrka 1748. Efter en teckning av O. Grau.
Die Kirche Markim 1748. Nach Handzeichnung.

Foto. H. Cornell 1917.
Fig. 341. Skånella kyrka från sydost.
Die Kirche von Südosten.

SKÅNELLA KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, SEMINGHUNDRA HÄRAD.

UPPSALA ÄRKESTIFT, SEMINGHUNDRA KONTRAKT.

Tryckta källor: E. DAHLBERG, *Suecia antiqua et hodierna*, s. 132 (stick av Skånellaholm; i bakgrunden synes Skånella kyrka från norr). — A. W. LUNDBERG i *Tidskr. f. bygn.-konst o. ing.-vet.*, Årg. V, 1863, s. 184. — [KLINGSPOR] i

U. F. T., II, (1877—90), s. 19. — HILDEBRAND, Sv. med., II, s. 679—80, 688; III, s. 209—10. — R. STEFFEN, Romanska småkyrkor i Östersjöländerna, 1901, s. 37. — O. JANSE i UPPLAND, I, s. 557, 581. — SVERIGE, IV, s. 634—35. — DIPL. SUEC., II, nr 989 (ang. kyrkans äldsta omnämmande 1289, då en handling bevittnas av »Domino Thoma rectore ecclesie schanald»). — R. A. PERG. I, nr 736, 1601; II, nr 2126, 2182, 2488 (i samtliga dessa handlingar, daterande sig från åren 1366—90, omnämnes kyrkoherden i Skånella Gregorius Olofsson Porse — »herr Greghers i Skanald» — vilken synes ha åtnjutit stort anseende och förtroende). — HERDAM. III, s. 26; Suppl. s. 15; IV, s. 392. — C. R. AF UGGLAS, Mäster Magnus Granlund, s. 96 (Kult o. konst, I, 1905.). — J. ROOSVAL, Om altarskåp i svenska kyrkor och museer ur mäster Jan Bormans verkstad i Bryssel, 1903, s. 72.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: RANSAKN. I (ang. runstenar; avtryckt i Dybeck, Runa, 1848, s. 20.) — AFRITNINGAR, I (exteriör från söder, pl. 41 i den tryckta uppl.) — PERINGER, (exteriör från söder, skiss, pl. 74 i den tryckta uppl.) — PERINGSKIÖLDS MON., III, s. 114—17 (runstenar). — NESCHERSKA samlingen, 82 (i K. B.), nr 132 (blyertsteckning av Skånellaholm; i bakgrunden synes Skånella kyrka; original till sticket i SUECIA). — HILDEBRAND, Ö. Uppl., s. 30, 151 (ang. altarskåpet). — IHRFORS, II:1, s. 931 (exteriör från söder — ritad före kyrkans sista restaurering —, plan, Cecilia Greens gravsten). — R. A.: M. ASCHANEUS, Vapna-Book. Sign. Genealogica 63 (vapen på »Biskopz stolen», m. m.). — A. T. A.: Diverse fotos o. papper, bl. a. Inv. 1829, samt fil. lic. M. Olssons berättelse till Riksantikvarien rörande år 1914 företagna provknackningar å valv och murar. — B. ST.: »Ritning till Taktäckning å Skånella Kyrka i Stockholms Län, Dess Byggnad och utseende bibehållna såsom före Branden. Afmätt och Ritad af G. U. Boman.» Dat. 1806 (exteriör från norr, plan). »Ritning till Taktäckning å Skånella Kyrka i Stockholms Län. Afmätt och Ritad af G. U. Boman.» Odat. [säkerligen även från 1806]. »Dessein till Predikstohl uti Skånhälla Kyrka.» Osign. o. odat. Uppmättningsritningar av G. Lindgren, dat. $\frac{5}{19}$ 1912 (plan, exteriörer från öster, norr och söder, ritning till nya bänkar. 3 bl.). Diverse till ämbetet inkomna handlingar, särskilt rörande restaureringen 1915. — L. A.: A. 9. s. 27 (karta från 1637 el. 1638 över trakten närmast kyrkan). — U. B.: N. 39. Uppbörd 1531,¹ pag. 2. — DOMKAP.: Av till Domkapitlet inkomna handlingar förvaras alla äldre än 1850 (fr. o. m. 1618) i Landsarkivet, de återstående i Domkapitlets arkiv. — UPPS. UNIVERS. KONSTHIST. INST.: Exk. prot. 1912.

Kyrkans arkivalier: Konsthistoriskt viktiga uppgifter finnas i följande i LANDSARKIVET I UPPSALA förvarade volymer: C. I. Innehåller bl. a. en odat.

¹ Härom säges:

»Löst 1 Kloeka för

Penningar II $\frac{c}{2}$ marc

Siillff III löde marc

Siillff, et Kors och agnus Dei VI lodh

Penningar för Tionde XXIII marc

för affrat

Penningar LXVII marc wtaff Kistorna på gidzsan (h. e. ex conjectura)

Penningar XXX marc

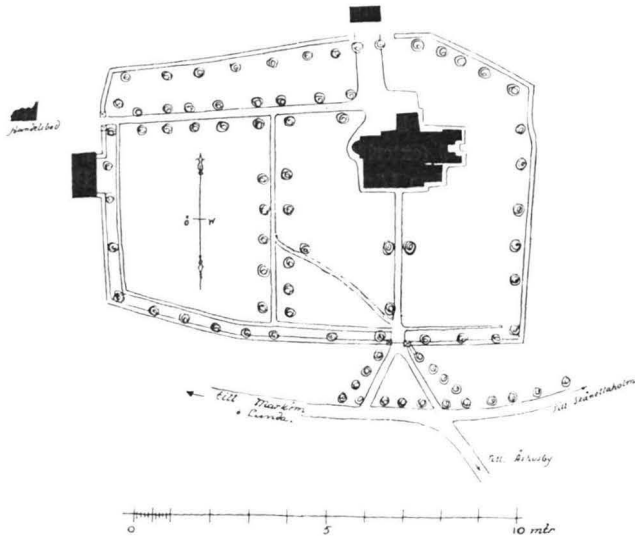
VI Kopparstakar I Ketil

Wtaff samma Kyrkio togh hr Peder Hård III pund Korn till sit igit behoff.»

förteckning på kyrkans olika slag av inkomster; Sockenst. prot. 1687—1732; Bänkdelening 1707; Räkensk. 1638—96. — K. I. 1. Sockenst. prot. 1738—1802. — L. I. 1. Räkensk. 1696—1774; Inv. 1725, 1738, 1751; Vis. prot. 1751. — L. I. 2. Räkensk. kladd 1735—1776. — L. I. 3. Räkensk. 1774—1801; Vis. prot. 1789, 1809 — jämte förteckning över »betydligare reparationer och förbättringar», som under de sistförflutna åren blivit gjorda —, 1811, 1814; Inv. 1787, 1809, 1821; Förteckning över 1821 på auktion försälda kyrkan tillhöriga föremål. — L. I. 4. Räkensk. kladd 1776—1801; Sockenst. prot. 1803—1827; »Auctions Protocoll öfver dels gamla, dels onyttiga saker, Skånella kyrka tillhörige, försälda d. 20 Julii 1790»; »På auction d. 4 oct. 1802 [försälda föremål]». — N. Inv., visitationer, syner 1700—1780. — O. Innehåller bl. a. berättelse om en reparation av kyrkan år 1724. — 1800-talets arkivalier — utom de ovan nämnda — förvaras vid kyrkan.

Kyrkogård, bod.

Skånella kyrka ligger på en kulle, som åt alla håll sluttar ned mot omgivande slätt, ett läge, som gör kyrkan med dess BOGÅRDSMUR. mäktiga torn synlig vida omkring. Bogårdsmuren, uppförd av

Th. Bergentz delin. 1917.

Fig. 342. Skånella. Situationsplan.
Lageplan der Kirche.

gråstensblock i kallmur — sparsamma rester av bruk finnas dock ställvis på norra och södra sidorna — är c:a 110—140 cm. bred och på sina högsta ställen c:a 130 cm. hög, men har flerstädes satt sig eller alldeles rasat. Mest omsorgsfullt lagd är den på norra sidan. Muren omlades 1743 till större delen (88 famnar)

och beslut fattades, att den återstående delen skulle »nästkömande währ af samme dahlkarl förfärdigas» (Sockenst. prot. 1743). Den gamla muren hade varit försedd med avtäckning (vartill 1649 »sågebräder» inköptes, och som 1652 spånades), och även den nya var avsedd att erhålla tak »med resning och kroppås», men blev i stället — och detta först 1759 — endast täckt med »leer och jordtorf». Av denna täckning finnas nu knappast några spår. Kyrkogården var sannolikt ursprungligen mindre. Dess omfattning har ej kunnat utrönas.

Ingångarna — i norr och öster — flankeras av fyrsidiga, INGÅNGAR. rappade tegelpelare, sedan 1915 rödfärgade med målade fogar, samt försedda med plåthugar. De östra grindstolparna uppmurades 1834, de norra, ursprungligen uppförda 1792, ommurades 1849. Enkla järngrindar från 1860 och 1862. Fordom funnos ÄLDRE INGÅNGAR. stigluckor. År 1642 omtalas tjärning av »stenluckoporten» (Räk.). 1738 föreslogs uppförande av en ny stiglucka; men det »fants bäst wara, att i stället för en Steglucka skulle en Ordinarie kyrkjoport upsättjas, emedan Stegluckan allenast tiente till att sittja och föröfwa sqwaller uti» (Sockenst. prot. 1738). En stiglucka uppfördes likväl 1740 av trä; 1777 beslöts, att även den »östra stegluckan med första läglighet av trä skulle uppföras» (Sockenst. prot.). 1792 fick denna lämna plats för de nuvarande grindstolparna. — Längs hela bogårdsmuren och utmed alla gångar äro lindar, lönnar och kastanjer planterade.

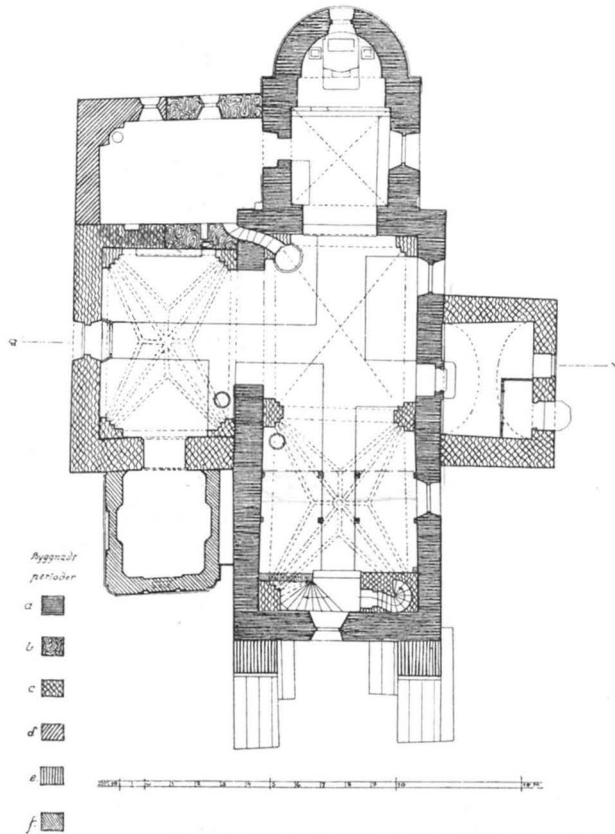
Å kyrkogården har förr stått en timstock, nyanskaffad 1688 SOLVISARE. och 1751.

Att döma av de bevarade handlingarna har kyrkan aldrig haft STAPEL. någon klockstapel. År 1717 beslöts visserligen, att »en klockstapul blifwer upsatt, så att klockan kan komma utur tornet, ther hon sitter hwalfwet och kyrkan til skada» (Vis. prot.), ett beslut, som upprepades 1728, 1738 och 1751, men som aldrig blev verkställt. Då i sockenst. prot. 1778 talas om »en ny stege till kläckstapeln», menas för visso till tornet; för att komma upp i detta använde ringaren nämligen stege, såsom framgår av tidigare 1700-tals-protokoll.

Kyrkans bod, vid södra bogårdsmuren, som här är öppnad BOD. på en sträcka av c:a 10 m., är 1913 uppförd av bräder, rödmålad och tegeltäckt. Därförut låg å samma plats en bod av liggande timmer med brädfodrade knutar.

Kyrkobyggnaden.

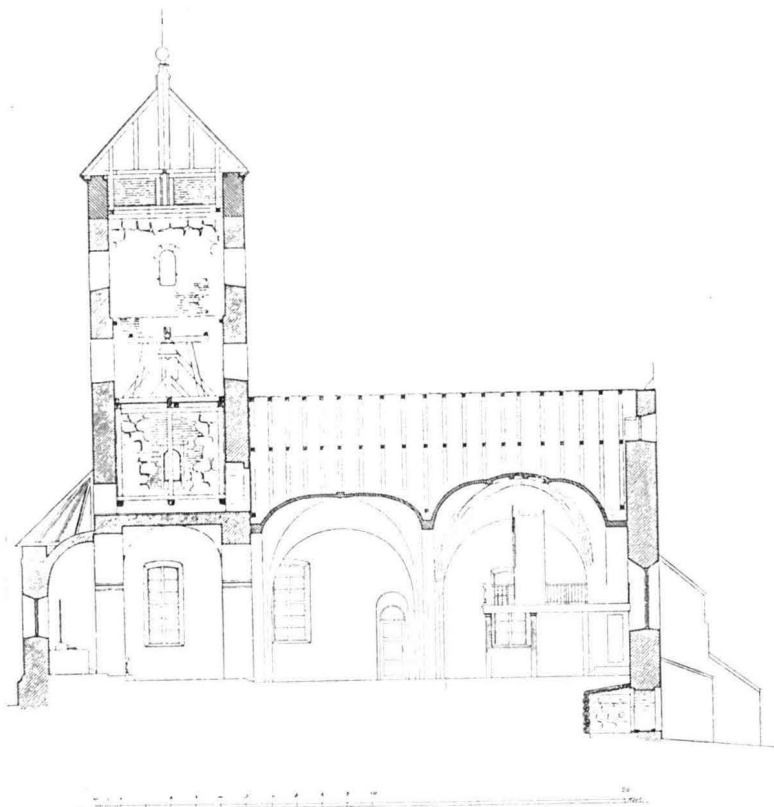
PLAN. Skånella kyrka består av rektangulärt långhus med smalare kor och absid i öster. Över koret reser sig ett torn. I norr ligga tre tillbyggnader: längst i öster sakristian, invid denna den i

Uppmätt av D. Blomquist o. A. Liljenquist 1912.
Fig. 343. Skånella. Plan. Skala 1 : 300.
Grundriss.

kyrkoböckerna s. k. Nykyrkan, väster därom det Jenningska gravkoret. På södra sidan ligger vapenhuset. Västra muren stöttas av två kraftiga, i avsatser uppstigande strävpelare med plåtbe-
täckning. (Jfr planen fig. 343.) År 1724 blev en strävpelare på västgaveln nedbruten och åter uppbyggd; före 1728 tillbyggdes ännu en. 1827 påbyggdes strävpelarna efter ett ras i gaveln till sin nuvarande storlek.

Kyrkan är huvudsakligen uppförd av gråsten med sandsten i MATERIAL. murhörn, sockel och taklist samt i tornets fönsteromfattningar. Tegel är använt i övriga fönster- och dörromfattningar, i tornets krön, i lagningar, särskilt av tornet, samt i alla valv, utom koret och absidens. Dessutom är Jenningska gravkoret helt uppfört av tegel. Murverket i de ursprungliga delarna — långhuset, tornet,

Uppmätt av Ture Vennerholm 1917.

Fig. 344. Skånella. Längdsektion mot söder.
Längsschnitt gegen Süden.

koret och absiden — består av små, kluvna och i flera fall tillhuggna gråstensblock — här och var även sandsten — med medeltida fogstrykning och kvaderristning, som är väl synlig från vindarna och i prånget mellan långhuset och Jenningska gravkoret. Stenarna ligga i mycket jämna skift, närmast påminnande om S. Per i Sigtuna. I långhusets västra röste är murverket betydligt sämre; detta röste är delvis ommurat 1827, troligen också 1642 efter 26—175426. *Sveriges kyrkor. Uppland IV. Seminghundra härud.*

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 345. Skånella kyrka från sydost (före reparationen 1915).
Die Kirche von Südosten (vor der Restauration 1915).

en stor brand. Numera är kyrkan utvändigt spritputsad — sista gången 1915 — med slätputsade hörn, taklist och omfattningar.¹

¹ Rappning av kyrkan omnämnes i handlingarna första gången 1645 (Räk.)

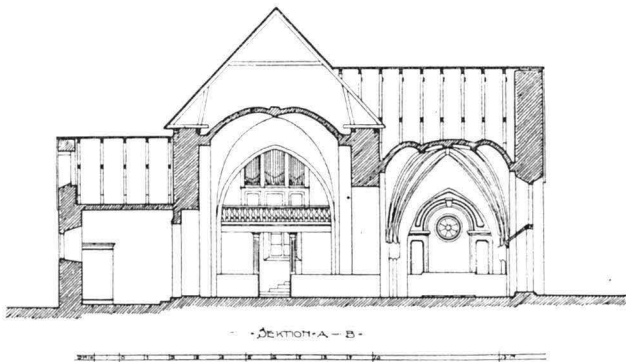
Foto. H. Cornell 1917.

Fig. 346. Skånella kyrka från nordost.
Die Kirche von Nordosten.

— En skråkantad sockel löper runt koret och absiden samt SÖCKEL.
långhuset (utom i väster). Absidens sockel är av fint huggen
sandsten och oputsad. Å långhusets sträckmurar samt å absiden
finnes en profilerad taklist av sandsten (fig. 349); i norr är listen TAKLIST.
dock endast skråkantad (synes oputsad från »nykyrkans» vind).

På kyrkans södra sida finnas tre höga, stickbågiga fönster, FÖNSTER.
vilka, liksom det snarlika fönstret på västgaveln; fått sitt nuva-

rande utseende vid en reparation 1827. Av äldre fönster synas på grund av murens rappning inga spår; fönster-»bygningar» omtalas dock flera gånger under 1600- och 1700-talen. Av teckningen i »Afritningar» (1684) att döma, var korets södra fönster då betydligt mindre än nu samt rundbågigt. Det utvidgades 1785. — Absiden har nu ett litet rundbågigt fönster. Såsom framgår av teckningen i »Afritningar» (jfr fig. 351), funnos här 1684 tre (eller åtminstone två) små rundbågiga fönster, säkerligen ursprungliga. Ännu på en odaterad ritning av C. U. Boman i B. St. (fig. 350), säkerligen från 1806, synes ett sådant fönster

Uppmätt av D. Blomquist o. A. Liljenquist 1912.

Fig. 347. Skånella. Tvärsektion mot väster.
Querschnitt gegen Westen.

på absidens södra sida. Antagligen igenmurades detta vid reparationen 1827, ehuru protokollen icke förmåla något härom. Om det nuvarande altarfönstret bibehållit sitt ursprungliga utseende kan icke avgöras. Enligt räk. 1705 »Bygdes det lilla fönstret wid altaret i högehoret»; men det är möjligt, att denna uppgift endast gäller fönsterrutorna. — Den ursprungliga ingången är möjligen bevarad (= nuvarande ingången från vapenhuset till långhuset), en hög och smal, rundbågig öppning, kring vilken sandstenssockeln springer upp (nu dold av puts), belägen ung. mitt på södra långhusmuren.¹

GOLV. Golvet är i långhuset av plank,² i sakristian av cement (!), så även i »nykyrkan», där dock även två sandstenshällar kommit

¹ »Et par gamla Dörer» (den äldsta kyrkans?!) såldes på auktion 1790 till Anders Ersson i Sälna (L. I. 4.).

² Före 1790 fanns »stengolf» (=tegelgolf, såsom framgår av äldre räkensk.).

till användning. I koret och vapenhuset tjäna jämte plansten gravstenar som golvbetäckning.

Absiden täckes av ett hjälmvalv av sten, koret av ett ribb- VALV. löst kryssvalv, även av sten, båda säkerligen ursprungliga. Såväl

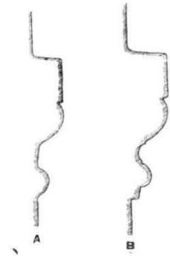

Foto. H. Cornell 1917.

Fig. 348. Skånella. Murförband å västra tornmurens innersida, i nivå med tredje våningens fönster.

Mauerverband im Inneren des dritten Turmgeschosses.

triumfbågen som tribunbågen äro rundbågiga med vackert profilerade vederlagslister av huggen sandsten (fig. 349 B), nu överputsade. Profilen är i det närmaste densamma som hos taklisten, dock något rikare. — Övriga valv äro av tegel, slagna på stick. Valven vila på väggpelare av tegel utan förband med murarna och tillhöra ej den ursprungliga anläggningen. Det västligaste

A. Liljenquist delin. 1912.

Fig. 349. Skånella. Profiler. A. Långhuset och absidens taklist. — B. List i triumf- och tribunbågarna.

A. Dachgesims. B. Impostprofil des Triumphbogens.

YTTERTAK.

Valv och murar äro sedan 1915 vitputsade. Alla yttertak äro klädda med tjärad furuspån. Takstolen omgjordes och om-

är ett stjärnvalv¹ med ribbor av kvadratisk — i valvets övre del femsidig — genomskärning, vilka utgå från markerat valvanfang. Sluta i hjässan mot en ring. Det vilar på spetsbågiga sköldbågar, liksom även gördelbågen är spetsbågig, och har av formen att döma slagits på 1400-talet. Det östra valvet däremot är ett ribblöst kryssvalv,² vilande på rundbågiga sköldbågar. Detta valv slogs år 1790. Året förut hade nämligen det gamla valvet, som troligen var av samma konstruktion som det västra, rasat, då en genomgång från sakristian till predikstolen skulle upptagas. Ursprungligen täcktes långhuset sannolikt av ett platt trätak, vilket platsen för en ovan valven belägen ingång till tornet synes bestyrka.

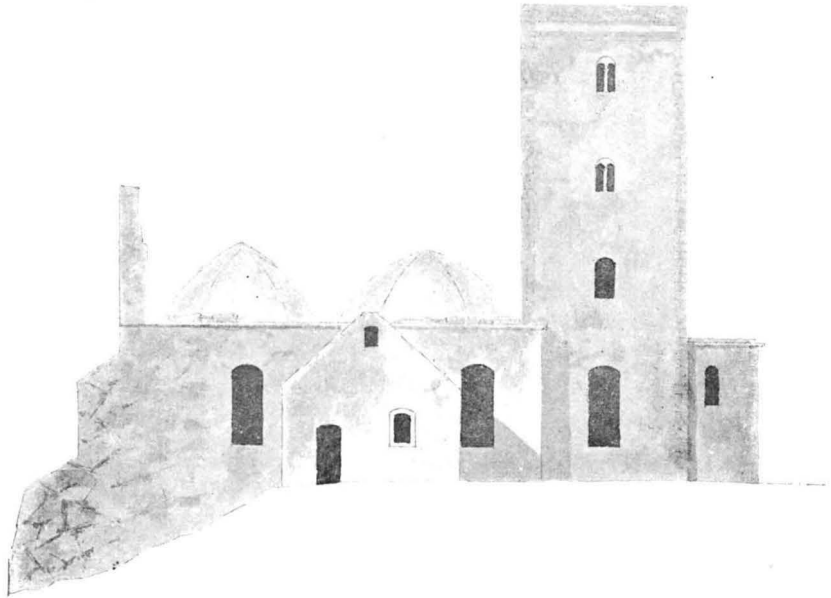

Fig. 350. Skånella kyrka efter branden 1806. Avmått och ritad av C. U. Boman. Efter akvarell i B. St.

Die Kirche Skånella nach dem grossen Feuer 1806. Nach einer Aquarelle.

¹ Tegelmått: 28—30×?×8—9 em.

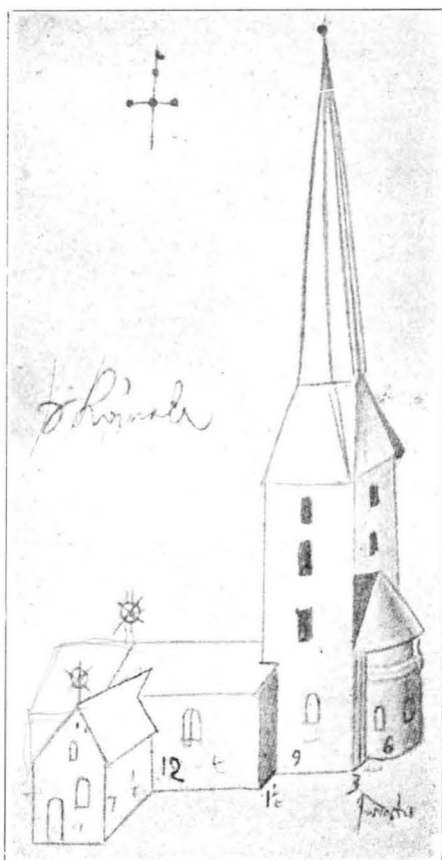
² Tegelmått: 28—29×14×7—8 em.

spåning ägde rum efter en eldsvåda 1806.

Tornmurarna bilda en omedelbar fortsättning av korets murar. Hörnkedjorna av huggen sandsten synas oputsade från långhusets vind. Tornets översta del (c:a 2 m.) är av tegel, lagt i munkförband.¹ Invändigt äro murarna väl fogstrukna och fogarna försedda med kvaderristning så långt gråstenen går. Gråstensblockens storlek avtager småningom uppåt. Jämte gråstenen har sandsten i stor utsträckning kommit till användning i murverket. I tegelpåmurningen finnas blindingar — trappstegsfris och insänkt band — utvisande att påbyggnaden utan tvivel är från gotisk tid. Tornet är ovan valvet avdelat med ett golv för klockstolarna och därovanför ett bjälklag. Golven såväl som klockstolarna tillkommo efter branden 1806 (de bärande bjälkarna äro alla kringmurade med tegel),

men hade förmodligen samma läge förut som nu, då övriga bjälkhål i murarna synbarligen äro alltför små för att några golvbjälkar skulle kunnat vila i dem. Så är t. ex. fallet med det system av runda bjälkhål (diam. c:a 15 cm.) — vid murhörnen med en något sned riktning —, som befinner sig ett stycke under de översta fönstren. Dessa bjälkhål ha förmodligen endast utgjort läge för ställningsvirke.

Tornets tre våningar markeras av gluggar, i första våningen blott åt söder och norr, i de övriga våningarna åt alla fyra väder-

ÖSTTORN.

351. Skånella kyrka 1684. Efter konceptteckning till »Afriftningar». Die Kirche Skånella 1684. Nach Handzeichnung.

¹ Tegelmått: 29×13×9 cm.

Foto. H. Cornell 1917.

Fig. 352. Skånella. Interiör mot öster.
Innenbild gegen Osten.

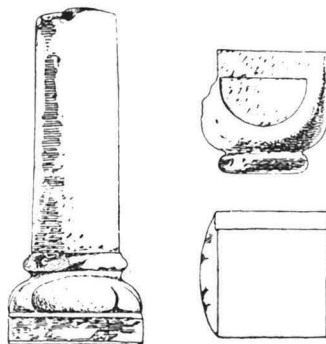
strecken. Dessa gluggar blevo mycket förstörda vid den svåra eldsvådan 1806 och i stor utsträckning ommurade vid reparationen 1827.¹ Säkerligen hava de dock alla haft rundbågig sandstensomfattning (bäst bibehållen i första våningens norra fönster, som även har kvar hål i posterna för en stängselbom); även tredje våningens fönster ha övre delen av sandstensomfattningen bibehållen med en ursprunglig rits, följande rundbågens form. Alla våningarnas fönster ha varit uppdelade med kolonnetter (såsom bl. a. framgår av C. U. Bomans ritningar från 1806 i B. St., se fig. 350). Ett tärningskapital samt trenne baser med hörnblads-

¹ Andra våningens östra fönster har helt och hållet förlorat sin gamla form. Enl. teckningen i »Afritningar» hade det tidigare samma form som de övriga fönstren.

liknande prydnader och stumpar av kolonnetter (fig. 353—354), allt av sandsten, finnas i behåll (förvarade i sakristian). Den ena basen (fig. 354) är något mindre än de övriga; dess kolonnett är åttkantig. I första våningens norra fönster fann man vid undersökningen 1912 spår, visande kolonnettens plats.¹ Fig. 355 visar en då utförd rekonstruktion av detta fönsters ursprungliga utseende. Dyliga av kolonnetter uppdelade tornfönster återfinnas i S. Per i Sigtuna samt i flera västgötska absidkyrkor. På Gotland äro de vanliga.

Tornet är tillgängligt endast från långhusvinden. Ingången därifrån är rundbågig med en fint huggen omfattning av sandsten (fig. 356); den är försedd med två bomhåll (120, resp. 6 cm. djupa), invändigt putsade för att bommen skulle glida lättare. Utom uppgången till tornet över långhusvinden fanns en tid en annan, provisorisk uppgång. År 1863 omtalar A. W. Lundberg² »en spiraltrappa i en skröplig utbyggnad av bräder vid skeppets sydöstra ända». Detta trapphus hade uppförts 1784; det bortogs 1878.

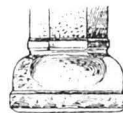
Tornet är numera försett med en spånklädd huv i form av en låg pyramid. Den uppbyggdes efter eldsvådan 1806 »efter den ifrån Kgl. Håf Intendents ämbetet skickade ritningen». Tidigare var tornet,

D. Blomquist delin. 1912.

Fig. 353. Skånella. Kolonnbas och kapital av sandsten från en av tornöppningarna.

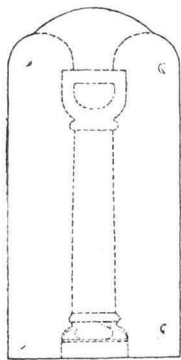
Säulenfragmente einer Turmöffnung.

D. Blomquist delin. 1912.

Fig. 354. Skånella. Kolonnbas från en av tornöppningarna.

Säulenbasis einer Turmöffnung.

D. Blomquist delin 1912.

Fig. 355. Skånella. Rekonstruktion av tornöppning åt norr (enl. en undersökning, verkställd före kyrkans reparation 1915).

Rekonstruktion einer Turmöffnung.

¹ Solbänken är numera övertäckt med plåt och fönstersmygen putsad, varigenom spåren dolts.

² A. W. LUNDBERG, Konsthistoriska anteckningar rörande några äldre kyrkobyggnader i Upland. (Tidskr. f. bygn.-konst o. ing.-vet., V, Sthlm 1863, s. 185.

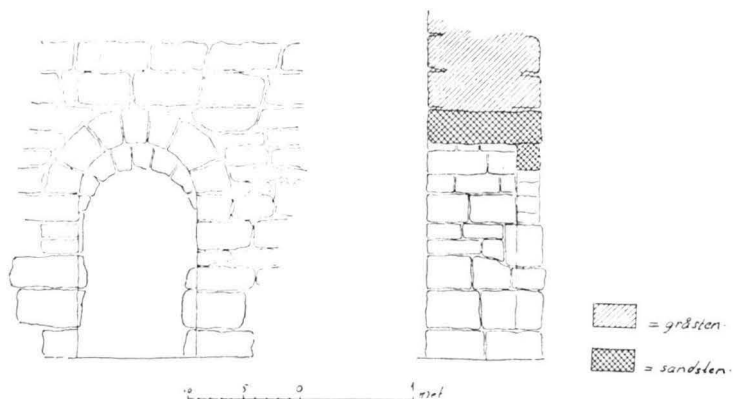
Foto. H. Cornell 1917.

Fig. 356. Skånella. Ingång till tornet från långhusvinden.
Eingang zum Turme vom Langhausboden.

enligt teckningen i »Afritningar», försett med hög, spetsig huv, vilken gav kyrkan en ännu mer himlasträvande resning. Även denna huv var klädd med tjärad spån (Sockenst. prot. 1753). Denna huv torde tidigast hava tillkommit under gotisk tid, möjligen först efter branden 1642 (jfr s. 379). Ursprungliga tornavslutningens utseende obekant.

DATERING. Den ursprungliga kyrkan företrädde med sin kvaderristning, vilken gav den utseende av att vara en huggstenskyrka, sina prydligt huggna sandstenslister, sockel och portalomfattning, sina kolonnett-försedda fönster en konstnärligt mer genomarbetad typ än flertalet uppsvenska landskyrkor. Den egendomlighet i byggnads-sättet, att tornet placerats över koret, förekommer i tre andra landskyrkor i Uppland, nämligen Norrsunda, Husby-Erlinghundra och Färentuna. Detta torde vara en förenkling av den i Gamla Uppsala och S. Per i Sigtuna förekommande, allmänt romanska

typen med korsformig plan och torn över korsmitten (jfr s. 13, H. Cornells beskrivning av Husby-Erlinghundra kyrka). Över huvud taget visar Skånella i flera avseenden likhet särskilt med S. Per. Husby-Erlinghundra dateras av Cornell till mitten av 1100-talet. Om man använder sig av O. Janse's dateringsprincip för de oornerade gråstenskyrkorna, vilken stöder sig på murförbandets olika grad av finhet,¹ tvingas man att antaga, att Skånella är äldre än samtliga de övriga landskyrkorna med torn över koret och t.

Ture Vennerholm delin. 1917.

Fig. 357. Skånella. Uppmätning av muröppningen fig. 356.

Aufnahme des Turmeinganges Fig. 356.

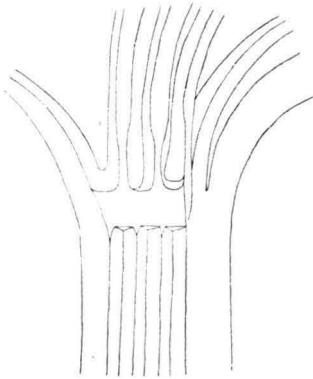
o. m. äldre än Gamla Uppsala (som enligt J. Roosvals m. fl. undersökningar² härrör från tiden omkr. 1135—1160). Kanske är den icke ens byggd av en uppländsk byggmästare, utan av en främling från Götalandskapen eller kanske England?. Det engelska kyrkliga inflytandet gjorde sig ju ännu i början av 1100-talet starkt gällande i Mälarskapen.

I likhet med Sigtunakyrkorna har Skånella ansetts såsom en försvarskyrka.³ Som spår av försvarsanordningar har man t. ex.

¹ O. JANSE, Ett bidrag till de oornerade granitkyrkornas åldersbestämmelse. (Sv. F. T. 12, 1905, s. 361).

² J. ROOSVAL, Erik den heliges domkyrka (Sv. Dagbl., 11/7 1910). K. B. WESTMAN, Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s. En undersökning. Sthlm 1915. Jfr H. CORNELL, Sigtunakyrkornas och Gamla Uppsala domkyrkas datering (Upps. stud., I, s. 1).

³ Så räknar t. ex. HILDEBRAND Skånella till de kyrkor, som haft försvarstorn (Sv. med., II, s. 680). O. JANSE påpekar (Uppland, I, s. 581), att tornets nuvarande tegelpåmurning synes vara just så stor som höjden på de trähuvar —

SAKRISTIA.

A. Liljenquist delin. 1912.
Fig. 358. Skånella. Valv-
anfang i »Nykyrkan».
Gewölbeanfang im nörd-
lichen Anbau.

uppfattat bomhålen i ingången till tornet. Det är tornet, som särskilt anförts såsom bevis för försvarsteorien. Detta kan emellertid lika väl hava varit enbart ett klocktorn (jfr Norrsunda, s. 29—30). Särskilda försvarsanordningar kunna i övrigt ej påvisas.

Vid okänd tid under medeltiden tillbyggdes en sakristia — utan sockel — på norra sidan av koret. Dennes nuvarande utseende härrör till största delen från 1707, då den utvidgades åt norr, såsom varande »mechta lijten och trång» (Sockenst. prot. 1707). Därförut täcktes den invändigt av ett tegelvalv.

Vid ombyggnaden försågs den med ett tunnvalv av bräder, som 1787 ersattes av det nuvarande platta trätaket. Å vinden kan man följa tunnvalvets kontur genom den kvarsittande putsen. — Sakristian har en rundbågig ingång till långhuset, stängd av en kopparklädd dörr, samt två små stickbågiga fönster med järngaller åt öster. I östmuren finnes en rektangulär nisch (48 × 39 × 57 cm.), i västmuren två, varav den ena (86 × 61 × 51 cm.) nu användes som väggskåp; den andra, vilken går ända ned till golvet (195 × 30 × 64), har tydligen fordom varit stängd av en dörr, ty tjocka järnkrampor äro inmurade i muren vid sidan av den.

»NYKYRKAN.»

Troligen senare än den ursprungliga sakristian uppfördes den därmed sammanbyggda »nykyrkan», varvid sakristians västmur höjdes. 1707, då ju sakristian förlängdes, så att dess nordmur kom att ligga i flykt med nykyrkans, lades förmodligen de båda tillbyggnaderna under samma tak. Av takstolarna kan man icke sluta något angående detta, ty de nygjordes efter branden 1806. Nykyrkans västmur stöter stumt mot långhusets nordmur och är alltså senare än denna. Ett litet stycke av dess yttermur, uppbyggt i ojämna skift, med rester av puts, är synligt i prånget mellan långhuset och Jenningska gravkoret. Nykyrkan öppnar sig mot långhuset med en spetsbåge.

ofta med skyttegång — vilka här och var i utlandet ännu finnas i behåll på kyrktorn och vilka byggts för försvarsändamål», och föreslår, att påbyggnaden med tegel fått ersätta en sådan trähuv, sedan denna ruttnat och en dylik ej mer ansågs tidsenlig.

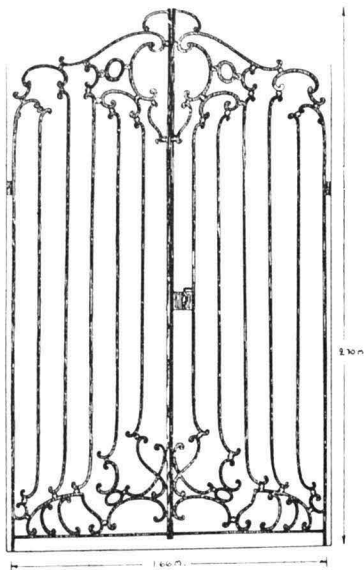
Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 359. Skånella kyrka från nordväst.
Die Kirche von Nordwesten.

Den täckes av ett stjärnvalv, vilande på spetsbågiga sköldbågar, med ribbor av fyrsidig genomskärning med markerat anfang, nedanför vilket ribborna fortsätta. Valvet är tydligen en efterbildning av långhusets västra, ehuru något enklare (ribborna äro ej upptill avfasade; ringformen i hjässan saknas). Ehuru det vilar på sköldbågar, är det möjligen ursprungligt; inga spår ovan valven av en putsyta, som kunde ha utgjort inre beklädnad i »nykyrkan», finnas nämligen kvar. Ingången är en bred, rundbågig öppning med skrånande smyg av putsat tegel, stängd av en brunmålad träport med järnbeslag. Därövanför befinner sig ett rundfönster, som år 1915 ersatte ett med dörröppningen sammanbyggt större, rundbågigt fönster. Detta, jämte själva ingången, hade tillkommit år 1724, då »nykyrkan» undergick en större reparation på bekostnad av auditör C. Hökerstedt.¹ Ur dennes egen beskrivning av reparationen² må anföras, att järnspöksarna i fönstret voro rödmålade och att »ofwanföre, på sijdorne och in uti Fönstret» fanns »ett blådt måladt Slöja till zirat».

¹ Nämd i Skånella församlings husförhörlängd 1724 (dop-, vigsel och dödböcker saknas från 1700-talets förra del).

² Förvarad i LANDSARKIVET I UPPSALA, sign. O. Berättelsen om reparationen avslutas i sockenst. prot. med orden: »Gud bygge honom Huus igien.»

VAPENHUS.

D. Blomquist delin. 1912.

Fig. 360. Skånella. Grind av smitt järn till Jenningska gravkoret.

Schmiedeeisernes Gilttertor der Begräbnisskapelle der Familie Jennings. Um 1750.

angulärt fönster, vilket (om ej teckningen i »Afritningar» visar fel) ursprungligen varit rundbågigt. Till vinden inkommer man genom en smal, rundbågig öppning i röstets spets. Vapenhuset täckes invändigt av ett tunnvalv av tegel med vederlag i öster och väster. Tidigare har det, att döma av å vinden synliga putsrester, varit täckt av ett platt trätak. Numer är vapenhuset försett med ett litet inbyggt vindfång. Troligen 1400-talet eller 1500-talet.

JENNINGSKA
GRAVKORET.

Anslutande sig till »nykyrkans» västmur är Jenningska gravkoret uppfört av putsat tegel med sandstenssockel. De båda synliga murarna äro uppdelade av breda, rusticerade pilastrar och rektangulära nischer. Byggnadens hörn äro rundade. Under takfoten löper en rikt profilerad list. Det spånklädda taket har formen av en låg pyramid. Invändigt täckes koret av ett platt trätak. Även i det inre livas murytorna av nischer, här målade mörkblå med gyllne stjärnor, samt med svartmarmorerad, konkav omfattning, som bryter av mot de i övrigt vitputsade väggarna. Å västra väggen ett rundfönster med rött och vitt glas; ett mot-

Möjligen byggdes »nykyrkan» ursprungligen till ett kapell åt Jungfru Maria, av vilken kyrkan äger en så vacker bild från 1400-talets slut. Troligare är dock, att den helt enkelt tillkom i avsikt att göra kyrkan rymligare — man kunde ju på grund av terrängen ej utvidga långhuset varken åt öster eller väster.

Om valvet är ursprungligt, torde man få antaga, att långhusets valv slagits före »nykyrkans» tillbyggande eller åtminstone samtidigt härmed. Båda delarna kunna dateras till 1400-talet, troligen dess senare hälft (jfr s. 384). Härigenom dateras alltså tillbyggnaden till medeltidens slut.

Vapenhuset är uppbyggt av gråsten i ojämna skift med sandsten i murhörnen. Sockel saknas. Öster om den stiekbågiga ingången, som stänges av en kopparbeslagen dörr (tillkommen 1915), finnes ett litet rekt-

svarande blindfönster synes utifrån på norra väggen. Gravkoret öppnar sig mot »nykyrkan» med en rundbåge med profilerad omfattning och konsolliknande slutsten och avstänges medelst en vacker grind av smitt järn (rokokoform). Hela denna vägg — nykyrkans västra — har i samband med gravkorets tillbyggande erhållit en i puts utförd dekoration av fyllningar med enkelt listverk.

I koret är å en marmorerad träpedestal uppställd en gipsbyst av Hovmarskalken John Jennings¹ med inskrift å bystens sockel: TE SOCIO OMNIA MIHI JUCUNDA (Med dig [Herre] till följeslagare är allt mig angenämt²); å pedestalen: »HOFMARSKALKEN / COMMEND. AF K. N. O. / HERR / JOHN JENNINGS / FÖDD I GENEVE 1762. / DÖD I STOCKHOLM 1828. / — / EFTER SOLENS / NEDERGÅNG / GLÄNSER EN LJUFLIG / AFTONRODNAD / SÅ FÖLJES EN ÄDEL MAN / AF SITT EFTERDÖME / WÄLSIGNELSERIK WAR / HANS LEFNAD / SÅDANT ÄR HANS / MINNE. / — Under gravkoret finnes gravkällare. Den första, som där är begravnen, är Frans Jennings maka, som dog 1742.³ Säkerligen är koret uppbyggt av honom vid mitten av 1700-talet, en tidpunkt, som även väl stämmer med dess utpräglade rokokoform i såväl byggnadssätt som dekoration.⁴

Två gånger har kyrkan varit utsatt för förödande eldsvådor. I räk. 1642 läsa vi: »Samma åhr blef kyrekio tornet effter åsijkio slagez förderffuelen reparerat upbygdtd spånt och tiärat.» Och sommaren 1806 slog åskan på nytt ned i det höga tornet och antände såväl detta, som alla taken. Å den förut nämnda teckningen i B. St. (jfr. s. 382, fig. 350) ser man samtliga valv ligga blottade; takstolarna voro tydligen helt och hållet nedbrunna. Klockorna i tornet hade smält av hettan. »Ryttmästaren Wälb. Herr Löfwenström i Tjursåker»⁵ räddade kyrkans redbaraste egendom i sakristian; genom samma persons bedrivande, delvis på hans bekostnad, blevo också de

ÖVRIGA
SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.

¹ JOHAN JACOB FRANS JENNINGS, f. 1762, hovmarskalk, ägde bl. a. Skånella-holm, † 1828. G. m. 1. Margareta Hedvig Hamilton av Hageby, f. 1760, † 1800; 2. Sophia Eleonora Rosenhane, f. 1757, † 1837.

² Enl. KLINGSPÖRS övers. i U. F. T., II, s. 20.

³ FRANS JENNINGS, f. 1692 i Irland. Svensk adelsman 1742. Kommerse-råd. Inköpte 1742 Skånellaholm, som han gjorde till fideikommiss för sin ätt. † 1754. G. m. Maria Christina Bedoire, † 1742.

⁴ Första gången gravkoret nämnes i kyrkans handlingar är 1780 (vis. prof. detta år).

⁵ GUSTAF ADOLPH LÖWENSTRÖM, f. 1764, ryttmästare vid adelsfanan, † 1813. G. m. Hedvig Augusta Ottiliana Anckarercrona, f. 1784, † 1834.

nödvändigaste reparationsarbetena fullbordade redan inom de närmaste tre veckorna efter branden, detta utan att han »för sin möda och tidsspillan fordrade ringaste ersättning», som det heter i protokollen. Även Hofmarskalken Jennings bidrog med en större summa till kyrkans iståndsättande. Först 1827 verkställdes emellertid en genomgripande reparation (jfr s. 418).

I senaste tid har kyrkan restaurerats 1915 efter ritningar av arkitekten G. Lindgren (jfr s. 418). Den uppvärms genom två järnkaminer, den ena i västligaste travéen, den andra i »nykyrkan».

Medeltida kalkmålningar.

Före den senaste restaureringen företogs provknackningar för att undersöka, om några spår av medeltida kalkmålning funnes under putsen. Fil. lic. M. Olsson, som skötte detta arbete, inlämnade i september 1914 till K. Vitterh. Hist. o. Ant. Akademien följande beskrivning:¹

»... Därvid påträffades målningar, tydligen från 1400-talets senare del,² på följande ställen:

På västra sköldbågen i långhuset västligaste travée, gröna och röda ornamentslingor samt röda stjärnor.

På murpelare och gördelbåge mellan travéerna 1 och 2 likaledes ornamentslingor dels i röd, dels i grön färg.

På triumfbågens södra sida gröna ornament.

På norra väggen blottades ett sammanhängande bälte från långhusets västligaste travée över gördelbågen till travée 1 och vidare över gördelbågen till »nykyrkan» och ett stycke in uti denna, varvid visade sig, att en sammanhängande putsyta utan skarv och delvis försedd med målning täcker hela denna yta. En yta av samma beskaffenhet påträffades å samtliga ställen, där undersökning utfördes. Härav följer, att den medeltida putsytan torde finnas bevarad i stora delar av kyrkan, och att målningar även kunna förekomma i större utsträckning än som genom undersökningen påvisats, ehuru troligen ganska sparsamt.»

1915 företogs åter provknackningar, denna gång i absiden. Man fann då på absidens norra sida tre, ställvis fyra putsytor,

¹ Förvarad i A. T. A.

² Enligt en anteckning i Aschanei vapenbok (jfr källförteckn.) är kyrkan målad i ärkebiskop Jakob Ulfssons tid (ärkebiskop 1470—1514).

varav två medeltida. Den äldsta av dessa utgjordes av en tunn slamning direkt på graniten med kvadërristning och figurmålning. Här framkom ett ansikte med gloria, väl tecknat. Konturer röda, gloria gul. Nästa putslager var detsamma, som förekommer överallt i kyrkan, med senmedeltida målningar (ornament). På södra sidan var understa lagret detsamma som på den norra. Här framkom ett huvud med krona av snarast höggotisk karaktär.

Foto. M. Olsson 1915.

Fig. 361. Skånella. Höggotisk kalkmålning i absiden
(nu överputsad).

Fragment einer gotischen Wandmalerei.

I absidens valv fann man på norra sidan båda de medeltida putslagren med målningsfragment.¹

Med anledning av det fragmentariska skick, i vilket målningarna tydligen befunno sig, tillät Riksantikvarien, att de ånyo övertäcktes, dock med villkor att väggarna behandlades så, att ej de under putsen gömda gamla målningarna skadades. Första gången övertäcktes dessa gamla målningar i koret någon gång mellan 1712 och 1726, i långhuset först betydligt senare; 1780 omtalas ännu »flere munkemålningar» där.

¹ Enl. godhetsfullt meddelande av prof. M. OLSSON. Kalkeringar och plåtar förvaras i A. T. A.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 362. Skånella. Altarprydnad. Profilörerna utförda av Magnus Granlund 1766—1768.

Altaraufsatz. Holzstatuen, Spes und Fides darstellend, von M. Granlund in d. J. 1766—1768 verfertigt. Kreuz und Tisch vom J. 1879.

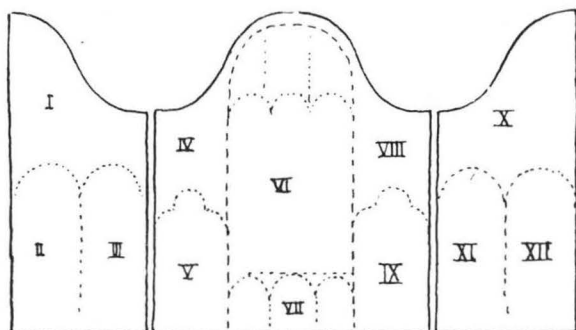
Inredning och lösa inventarier.

ALTARE. Altarbord av vitmålat trä med bukig fasad; å bordet på en hög sockel ett kors av förgyllt trä med törnekrans och palmblad, tillkommet 1879. Från samma år härrör altarskranket av vitmålat och förgyllt trä, klätt med röd plysch.

Altaret flankeras av två profilörer: Tron med kalk och kors, Hoppet med ankare och duva, båda kvinnliga draperifigurer av vitmålat trä, stående på marmorerade postament; attributen förgyllda. H. 140 cm. Postamentets H. 115 cm. Över altaret — ovanför absidens fönster — hänger en sol med Gudsöga av skulp-

terat och förgyllt trä. Såväl denna som profilörerna höra till den altarprydnad, som år 1766—68 nygjordes av mästern Magnus Granlund.¹ 1765 hade församlingen beslutat att nedtaga »gamla Altartaflan i kyrkan» (=altarskåpet) jämte altarbord och disk, samt att låta förfärdiga ny altaruppsats, vilket arbete anförtroddes åt »Bildhuggaren Granlund i Läby Sockn» mot en summa av 2,000 daler, hälften i förskott. Först efter åtskilliga kontroverser mellan mästern och församlingen² kom emellertid den nya altaruppsatsen på sin plats. Enligt beskrifning i vis. prot. 1780 var då i altarprydnaden infattad en trärelief, »Frälsarens bön och

ÄLDRE ALTAR-
PRYDNAD.

Th. Bergentz delin. 1917.

Fig. 363. Skånella. Schema av altarskåpet fig. 364.
Schema des Schnitzaltares Fig. 364.

Blodsvett i Örtagården med Ängelen», varmed utan tvivel förstås nedan (s. 402) beskrivna medeltida relief, som av mästern Granlund infogats i hans barockuppsats. Därunder stod målat språket Matth. 26: 39. »På sidorna af Taflan äro twänne platta stolpar eller Colonner. Öfwerst en gyldene Sol med יהוה uti, och litet nedom, på sidorne däraf, två gyldene lampor. Utom taflan på hwar sin sida och hwar sin Piedestal av trä, twänne gipsbilder (!) wid pass i storlek af 8 à 9 års barn»; etc.

År 1791 förändrades altarprydnaden, utan tvivel i känsla av att den medeltida reliefen ej passade ihop med den modärna inramningen, på följande vis: »I Stället för den på förra Altartaflan i bas relief ganska illa föreställda Figur af Frälsarens bön i Örtagården, uppsattes nu en dylik på duk målad, wälgjord och av

¹ Se noten s. 358.

² Se härom C. R. AF UGGLAS, Mästern Magnus Granlund. En svensk kyrkodekoratör på 1700-talet. (Kult o. konst, I, 1905, s. 96).

flere kännare gillad Rottunda,¹ jämte Altarprydnadens Målning i likhet af Marmor» (L. I. 3.). Den nya altartavlan utfördes, enligt prot. av »Målaren Hr Åkerberg», och hänger nu i en enkel förgylld ram å långhusets syd mur. H. 160 cm. B. 92 cm.

ALTARSKÅP.

Tidigare utgjordes altarprydnaden av ett ännu bevarat medeltida altarskåp.² Efter 1766 var detta uppställt vid »nykyrkans» östra vägg; 1912 inköptes det av Uppsala domkyrka, i vars silverkammare det nu står. Skåpet (fig. 364), som är ett nederländskt arbete av hög konstnärlig kvalitet, består av corpus och ett par dörrar; predella saknas. Det är utfört av skulpterad, förgylld och målad ek. Corpus' övre kant prydes av ett krön — nu mycket defekt — av masverk med rikt och kraftigt utbildade akanthusornament, målat i blått med röda hålkälar, samt förgyllning. Krönet avslutas av en konsol, som säkerligen uppburit en bild.³ Corpus är indelad i sex scener, i vilka en stark perspektivisk verkan eftersträfvats och även ernåtts, dels genom byggnadernas anordning (särskilt i mittscenen), dels genom att bakgrundsfigurerna gjorts mycket små. De skulpterade delarnas färgverkan bestämmes huvudsakligen av den till såväl bakgrunder som dräkter och byggnader rikt använda förgyllningen. Lokalfärgerna äro likväl ganska starkt framträdande, särskilt en metalliskt glänsande röd färg jämte blått, vitt, karnation; även grönt och brunt ha kommit till användning.

Dörrarna äro ut- och invändigt försedda med målningar på kritgrund, tyvärr rätt skadade, särskilt på utsidan. Färgerna äro milda och vackra; på insidan är en ljust lilaröd färg mest framträdande jämte lackrött och blått. De små i målade nischer framställda scenerna å dörrarnas övre parti äro utförda i grisaille.

Målningarna å dörrarnas insidor bilda tillsammans med skulpturerna ett ikonografiskt helt, i det de behandla den heliga Annas historia (se skemat fig. 363).

S. Anna var Jungfru Mariæ moder. Framställningen börjar med hennes trolovning med Joakim (1). Hon och hennes make voro båda givmilda och gudfruktiga människor, och de delade hela sin egendom i tre delar och gävo en del åt de fattiga (2) och en del åt templet, samt behöllo endast en del för sin egen räkning. Men likväl ville Gud icke skänka dem några barn, ehuru de levde tillsammans i 20 år. De sörjde bittert häröver, i

¹ Tavlan är upptill rundad.

² Att detta verkligen stått på högaltaret framgår bl. a. av inv. 1751.

³ På samma sätt som ännu är fallet t. ex. å Villbergaskåpet.

Fig. 364. Skånella. Nederländskt altarskåp (troligen från Brüssel) från början av 1500-talet.
Schnittaltar. Niederländische Arbeit (wahrscheinlich aus Brüssel). Um 1520.

Foto. E. Finn, Uppsala.

Foto. A. T. A.

Fig. 365. Skånella. Altarskåpet fig. 364 med slutna dörrar.
Der Schnitzaltar Fig. 364 mit geschlossenen Flügeln.

synnerhet som barnlöshet ansågs som en skam, ja, nästan som ett brott bland judarna. Av denna anledning blev Joakim bortvisad ur templet en dag, då han kom dit för att offra (3), och flydde då, full av blygsel och sorg, ut i marken och var där med sina herdar (4). Men en dag kom till honom Guds ängel, »lius som sol», och bebådade honom, att hans blygd skulle ändas i heder. Ty en dotter skulle födas honom, som skulle kallas Maria och som skulle varda helig. Och till ett tecken, att detta var sant, skulle han möta sin hustru i den av Jerusalems stadsportar, som kallas den gyllene. Samtidigt satt Anna sörjande i sin trädgård (5), då ängelen visade sig även för henne och bad henne vara förtröstansfull samt gå att möta sin make i gyllene porten. Och där möttes de båda och omfamnade varandra med glädje (6).

Maria föddes (7), och då hon var tre år gammal, fördes hon till templet för att invigas till Guds tjänst, som hennes föräldrar lovat. Och ehuru hon var så liten, gick hon ensam upp för de 15 trappstegen till templet port, där översteprästen stod och väntade henne (8). Härmed slutar den egentliga Annalegenden, sådan den framställes i Fornsvenskt legendarium,¹ men Skånella-skåpet tillfogar ännu

Foto. A. Liljenquist 1912.

366. Skånella. Träskulptur. Del av altarskåp från senare delen av 1400-talet.

Teil eines Schnitzaltars aus dem Ende d. 15. Jhts.

några scener: 9. Kristusbarnet tillsammans med sin moder och mormoder. — 10. Joakim och Anna på deras ålders dagar, vandrande fram mot templet (?). — 11. Joakims dödsbädd; en ängel bär redan hans själ som ett litet barn i sina armar. — 12. Annas likvaka vid Joakims bår.

De små grisaillebilderna hava åtminstone intet historiskt samband med det övriga. De framställa på vänstra flygeln Moses med lagens tavlor, på den högra Abels mord, samt den egendomliga historien om Aristoteles och hetären.

Då dörrarna äro slutna, bilda deras målningar en sammanhängande framställning av den heliga släkten med treenigheten svävande i skyn. De äro hållna i klara färger: ljust blått, ljust lilarött med blåaktiga skuggor, olivgrönt.

Skåpet är stämplat med samma stämpel som det berömda »altarskåpet med gossehufvudet» (från Brüssel) i Strängnäs domkyrka, å samma ställe som där, nämligen den framspringande list, på vilken dörrarna vila, då de äro slutna. Enligt J. Roosval är denna stämpel emellertid sannolikt icke personlig, utan blott ett stads- eller skrämärke, och Skånellaskåpet är väsentligt yngre än

¹ Ett fornsvenskt legendarium, utg. av G. STEPHENS, bd. I, 1847, s. 3—5; III, 1874, s. 1—4.

MEDELTIDA
TRÄSKULPTUR.

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 367. Skånella. Madonna-
bild från omkr. 1500.
Madonna aus Holz. Um 1500.

och armarna å den andra Kristusfiguren. Svenskt (nordtyskt?) arbete från 1400-talets slut. H. 84 cm. B. 90 cm. Till samma skåp hörde möjligen »En gam̄al Bildertafla», såld på auktion 1790 till Hr Widgren på Skånellaholm, samt »2^{ne} andra gamla träbilder», vid samma tillfälle sålda till församlingens pastor (L. I. 4.).

Madonnabild av ek, krederad och målad (fig. 367). Maria är framställd som »den apokalyptiska kvinnan», stående på månskärnan med barnet på armen. Den gamla färgen är tämligen väl bibehållen, särskilt karnationen. Såväl Marias som barnets dräkter äro förgyllda; den förras mantel är fodrad med blått

Strängnässkåpet, förmodligen från tiden omkr. 1520. Altarskåpet närmar sig Brüsselmästaren Pasquier Bormans stil, utan att med bestämdhet kunna tillskrivas denne.¹ H. 195 cm., corpus B. 180 cm.

I sakristian förvaras en trärelief (fig. 366), troligen utgörande en del av det altarskåp, som i inv. 1751 säges stå under läktaren. Å reliefen, som nu är i tre stycken (B. 28 cm.; sammanhöllos ursprungligen av träpinnar), framställas två scener utan direkt inbördes sammanhang: 1) Kristus i örtagården på knä framför kalken, omgiven av de sovande lärjungarna; 2) Kristus som »smärtornas man», visande på sina sår. Uptill och nedtill begränsas bilden av ett slags staket av spetsade stolpar. Obetydliga rester av kredering och färg: karnation i ansiktena, gråsvart (?) å bakgrunden. Även av den senare vitmålningen finnas spår — reliefen var ju under någon tid inkomponerad i 1700-talsaltarprydnaden (jfr s. 397). F. ö. ganska illa medfaren. Högra hörnet av det ena stycket saknas, likaså Kristi händer i örtagårdsscenen

¹ J. ROOSVAL, Om altarskåp i svenska kyrkor och museer ur mästare Jan Bormans verkstad i Bryssel, Sthlm 1903, s. 31, 72.

och har röda bårder, å vilka följande inskription med förgyllda bokstäver: [O Mater O Mater Misere . . .] Misis . . .¹ Hår och krona förgyllda. Barnets båda händer och högra fot, Marias vänstra fot och fingertopparna på hennes vänstra hand samt kronans uddar och månskärans spetsar saknas. Baksidan rått behandlad. Troligen har bilden varit placerad i ett skåp.² Den är antagligen utförd av en i Sverige verksam mästare omkr. 1500.³ H. 136 cm.

Koret har fordom varit avstängt från församlingens rum genom ett korskrank. År 1706 »up-sattes et nytt Altarskranck fram i högchoret medh twenne dörar och gångiern» (Räk. 1706), förfärdigat av »Anders Matsson i qvarnen . . . af egne bräder och wärcke» (sockenst. prot. 1707). Det bortogs redan 1751, då det »achtades tjenligt wara at thet stora Skrancket ifrån Choret borttages, samt thet ther öfwer upreste crucifix sättes på sidomuren» (Vis. prot. 1751). Kroken, vid vilken krucifixet varit fäst, sitter ännu kvar i triumfbågen, men krucifixet självt är försvunnet.

Predikstolen, av enkel, gustaviansk typ, vitmålad med förgyllningar, står nu på norra sidan av kyrkan. Den förfärdigades 1789 av snickaren mästare Widgren enligt »en ifrån Kongl. Målare och Bildthuggare Academien i Stockholm författad ritning». Den målades av samme »Hr Åkerberg», som två år senare målade altartavlan. Vid detta tillfälle bröt man igenom långhusets nordmur för att få direkt uppgång från sakristian till predikstolen.

Den äldre predikstolen, säkert förfärdigad före 1689,

KORSKRANK.

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig 368. Skånella. Timglas från 1720. Sanduhr aus d. J. 1720.

PREDIKSTOL.

ÄLDRE
PREDIKSTOL.

¹ De inom klammer satta orden äro nu utplånade, men lästes av lic. Josephson vid hans undersökning 1912.

² År 1751 (inv.) var »Jungfru Mariæ bild stäld i en Tafla [=dorsalen?] mitt emot Predikostolen». Denna stod då på södra sidan.

³ Enl. muntligt meddelande av doc. A. LINDBLÖM.

beskrives år 1780 på följande sätt: »Prädikstolen på Manssidan [=södra sidan] främst och wid slutet af Choret; uppgången på en smal och trång trappa; sielfwa Prädikstolen af trä, simpelt arbetad och ljusblå marmorerad [marmoreringen från 1726]. Ziraterne bestå endast uti 5 st. smala förgyllda Ljusstakar eller Lampor, i äfwen så många speglar. . . Bak wid muren föreställes i Bildthuggeri en sol med יהוה uti, helt förgylldt. Himmelen ofwanpå, som Predikstolen, blå marmorerad, utan förgyllning, bild eller figur.» (Vis. prot. 1780.) Denna predikstol »med dess sol och små ornament» såldes på auktion 1790 till trosskusken Jan Flinta (auktionsprotokoll i L. I. 4.).

TIMGLAS. Timglas å predikstolen; 4 glas, monterade i ett ställ av förgylldt järnbleck; stället är anbragt på en enkel ståndare av metall, krönt av en ur plåt utklippt, målad kartusth med inskription: »Carl / Hökerstedt / och / Maria / Thegner / 1720.»¹ Ståndaren har förr hållits av en ängel av förgyllt trä (H. 66 cm.; fig. 368), vilken nu är uppställd på motsatta sidan av predikstolen.

KORSTOL. Ännu i början av 1600-talet fanns i Skånella kyrka en »Biskopz Stol» (=korstol?) enligt följande anteckning i Aschanei Vapenbok:² »Uti Skånhälla Kyrkio, på Biskopz Stolen, Wtskorna Wapner och Målade.

1. Signum Ecclesiae

2. Biskopz Jacobi Örnefotz Wapn

[Här äro avbildade tvenne vapensköldar: ärkestiftets vapen (korset) och Jacob Ulfssons örnfot.]

1. Signum Ecclæ i leffuer brunt fiäld och rött Kors.

2. Dn. Jacobi Vlphonis Archi. Wapn, örnefoot till knä, blådt fiäld, örnefote gull. Biskopzhatten fördelt med blå och röd färga, bandet blått A. 1472.»

BÄNKINREDNING. Den nuvarande bänkinredningen — öppna bänkar av grönmålat trä — tillkom 1915 och ersatte då öppna bänkar av enklaste slag från 1800-talets slut. Tidigare hade kyrkan slutna bänkar från 1757, »18 på manssidan och 18 på Qwinssidan, alla inbyggda, dörarne blå marmorerade med ljusa speglar och gula lister, samt hwardera numererad i sin ordning.» (Vis. prot. 1780.) De voro förfärdigade av en bygdesnickare, »Matts Andersson på kyrckio-backen i Norrsunda.»

NUMMERTAVLOR. Nummertavla av trä, oval, inramad av en snidad och förgylld lagerstav. 1700-talets slut. H. 102 cm., B. 70 cm. Tavlan, som

¹ Se noten s. 391.

² Jfr källförteckn.

är svängbar, står på en låg pyramidformig sockel å en av de främsta bänkarna.

Nummertavla av trä, firsidig, i enkel, förgylld ram. H. 73 cm. B. 52 cm.

Orgelläktaren vilar på 4 pelare och 4 pilastrar av vitmålat trä med förgylld kannelering; skranket av svarvade balusterdockor och orgelfasaden ävenledes vitmålade med förgyllningar. Orgel och läktare tillkommo 1878.

ORGEL-
LÄKTARE.

På samma plats har en läktare funnits alltsedan 1760. Detta år borttogs nämligen »den å qwinfolekssidån [= vid nordmuren] warande Lächtaren» och sattes »emellan bägge sid-wäggarne neder i kyrckian.»

Den föregående orgeln — av orgelbyggaren Johan Ekengren i Stockholm — anskaffades 1785. Därförut hade kyrkan en längre tid varit utan orgel; 1751 (inv.) omtalas ett »litet orgwäreck, aldeles förloradt».

Kyrkan har ägt en dopfunt av sten. I vis. prot. av 1751 finnes följande anteckning: »... sammaledes [achtades tjenligt] at then stora Steen-Funten tages utur Choret, och en tjenl^{re} af Trä i stället förskaffas, som kan frambäras när Barndop sker, och thess emellan uti Sacristian sättas, för bättre rum i Choret.» En träfunt, marmorerad och med förgyllda lister, anskaffades emellertid först 1780 (=det lilla gustavianska bord, som nu står i sakristian? jfr s. 416).

DOPFUNT.

Dopskål av tenn, oval. Rokoko. Stämplrar: ängel med fransk lilja inom kartusch, jämte bokstäverna G I B C; krönt ros inom kartusch; STOCKHOLM; tre kronor i streckad kartusch; r; Stockholms vapen? S inom kartusch; I B H över en fågel inom kartusch; B inom kartusch. Inköpt 1780. L. 44 cm.

DOPSKÅL.

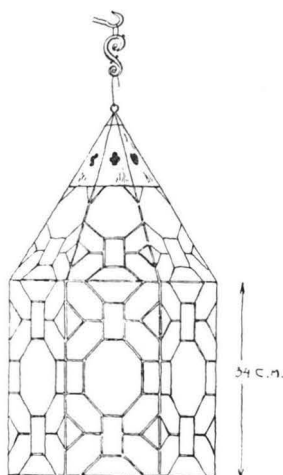
Kyrkans gamla silver bortstals — utom sockenbudstygen — 1841. Det utgjordes av en förgylld kalk med patén, en oblatask av drivet silver och en kommunionkanna, även av drivet silver, skänkt 1773 av fru v. Plomgren på Skånellaholm.¹

NATTVARDSS-
KÄRL.

Det nuvarande silvret utgöres av:

Kalk av drivet silver, invändigt förgylld. Inskription: »*Gifven till Skånella kyrka af Herr Johan Mellander på Harg. 1847.*» Stämplrar: kontroll; Stockholms vapen; G F; M 4 [=1842]. H. 24,5 cm. Tillhörande patén av silver, ovanpå förgylld. Inskription som på kalken. Stämplrar: kontroll; Stockholms vapen; G F; R 4 [=1847]. Diam. 13 cm.

¹ HEDVIG SOPHIA V. PLOMGREN, f. 1734, † 1786. G. m. hovmarskalken John Jennings till Skånellaholm, f. 1729, † 1773.

D. Blomquist delin. 1912.
Fig. 369. Skånella.
Lykta från 1705.
Leuchte aus d. J. 1705.

Vinkanna av drivet silver. Inskription: »Skånella Kyrka tillhörig: förfärdigades 1852». Stämplor: kontroll; Stockholms vapen; C. A. CEDERGREN; V(?) 4 [=1851]. H. 35 cm.

Oblatask av silver med eiselerad ornering. Oval. På locket agnus dei. I botten är ingraverat: »Gifven till Skånella Kyrka af Fru Grefvinnan C. H. Jennings¹ på Skånellaholm 18²⁴/₆50.» Stämplor: kontroll; Stockholms vapen; GM; O 4 [=1844]. L. 16 cm.

Sockenbudskalk av förgyllt silver, slät. Stämplor: åldermansranka; Stockholms vapen; C. H. inom kartusch. T [=1707]. H. 9 cm.

Tillhörande patén av förgyllt silver, utan stämplor. Diam. 6,5 cm.

Tillhörande oblatask av förgyllt silver med enkla, vegetativa ornament ingraverade. Utan stämplor. Diam. 3,5 cm.

Sockenbudstygen äro skänkta av Kgl. Räntmästaren Lagersparre på Limsta.²

RÖKELSEKAR.

»Ett gammalt Rökelse kar af Malm» upptages, eget nog, bland »Tillökte Pertzedler» mellan 1700 och 1725.

LJUSREDSKAP.

Ljuskrona av mässing med 16 ljusarmar i två rader. Staven, krönt av en dubbelörn, slutar i ett klot med inskription: »GUDI TILL ÄHRA OCH SKÅNHELLA KYRKIAS PRYDNA SAMPT TIL EN ÅMINNELSE / ÄR DHENNA LIUS CRONA FÖRÄHRAT AF AUDITEUR: WÄLB: H: NICLAS BOZÆUS / OCH DES SAHL: K: MAKÅ I LIFSTIJDEN VENDELA LUNDIA MEDH / DES BARN OCH ERFWINGAR D. 25 DECEMB: A^o 1705.» H. 85 cm. B. 80 cm.

Ljuskrona av mässing med 8 ljusarmar i en rad, samt lika många prydnadsarmar. Musselformade ljusmanchetter. Staven krönes av en mansbyst och slutar i ett päronformat klot med

¹ Kan endast avse grevinnan EVA MARIA CHARLOTTA JENNINGS, f. Piper, f. 1813, † 1895, g. m. ryttmästaren Gustaf Adolph Fredric Jennings, f. 1803, † 1843.

² DANIEL SVENSSON LEFFLER, nobil. Lagersparre, f. på 1680-talet, k. räntmästare, † 1749. G. m. Beata Margaretha Hag, f. 1688, † 1743.

inskriftion: »GIFWEN: AF: CARL: HÖKERSTEET: OCH: MARIA: THEGNER:¹ DEN 15: SEPT: / ANNO 1723.» H. 60 cm. B. 72 cm.

Kyrkans övriga äldre mäsingskronor gingo förlorade vid branden 1806.

Ljuskrone av mässing med 8 ljusarmar. Barocktyp. Modern imitation. H. 60 cm. B. 58 cm.

Ljuskrone av slipat och gjutet glas med mäsingsställning. Eklövsformade och stjärnformade prismor, samt pyramider. 6 ljusarmar. 1600- el. 1700-talet. Inköpt 1830. H. 107 cm. B. 60 cm.

Ljuskrone av slipat och gjutet glas på mäsingsställning. 2 ljusarmar (ha antagligen ursprungligen varit 4). 1700-talet. H. 65 cm. B. 45 cm. Hänger i vapenhuset.

Lykta (fig. 369) med gamla, grönaktiga glas, infattade i ornamentalt ställda blyrutor.

Inköpt 1705, vilket årtal den också bär. H. 71 cm.

Ljusplåtar, ett par ovala, av driven, försilvrad koppar med musselformade, lösa överstycken. Tulpanornamentik; i mittfältet en amorin med pilar och båge, ridande på en örn. H. 66 cm.

Ljusplåt, lik de föregående, utom att mittfältet innehåller en amorin med ymnighetshorn. H. 66 cm.

Dessa ljusplåtar äro upptagna i inv. 1787 såsom skänkta av »Håf Camerer Morström i Harg».

Ljusarmar, ett par, av driven och punsad mässing med tre ljushållare vardera. Växtornamentik, Å armarna ha varit fästa inskriftkartuscher, som nu förkommit. Skänkta av auditör C. Hökerstedt 1724. L. 58 cm.

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 370. Skånella. Ljusplåt av driven, försilvrad koppar. 1700-talet.

Wandleuchter aus getriebenen, versilbertem Kupfer. 18. Jht.

¹ Se noten s. 391.

Ljusarm av driven mässing med enkla geometriska ornament. 1700-talstyp. L. 44 cm.

Ljusstake av mässing och malm med tre pipor (fig. 371). Punsad ornering. 1600-talstyp. Upptagen i inv. 1700. H. 34 cm.

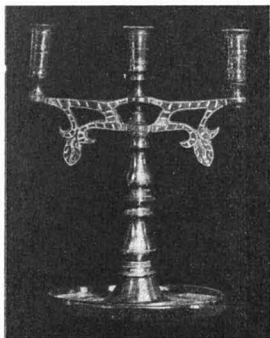

Foto. M. Olsson 1912.
Fig. 371. Skånella. Ljusstake av mässing och malm. 1600-talstyp.
Leuchter aus Messing und Erz. 17. Jht.

Ljusstakar, ett par, av driven, försilvrad koppar med tulpanornamentik och spiralvridna skaft (fig. 372). Upptagna i inv. 1700. H. 26 cm.

Ljusstakar, ett par trearmade, av nickel. Skänkta av grevinnan Jennings på Skånellaholm¹ 1865—79. H. 52 cm.

2 par enkla ljusstakar av mässing stå tillika med de ovannämnda på altaret. 1800-talets senare hälft. H. 31 cm.

Ljusstakar, ett par trearmade, av malm. Stämplrar: S B, slutet krona, № 43. 1800-talet. H. 41 cm.

TEXTILIER.

Antependium av rött kläde med i gult broderat kors och orden: »Jag är livet». Modernt. Framför altaret.

Antependium (fig. 373) av crêmfärgad sidendamast med applikationer av siden, fastsydda med guld- och silvertråd samt olikfärgat silke; blommor och fruktknippen samt bandornament inrama små kinesiska figurer, vilkas händer och ansikten äro av påklistrat papper. Bland framställningarna märkas: Dam med spegel, framför henne en knäböjande kvinna med en blomsterkorg, bakom henne en pojke med parasoll (fig. 374). — Man med en stav i handen, knäböjande under en dadelpalm. — Man med en spade i handen, framför honom knäböjer en man med en bricka. Antependiet, som består av 7 sammansydda bårder, har säkert ursprungligen tjänat ett profant ändamål och sedermera apterats till antependium. Det är tillverkat vid 1700-talets mitt och ger uttryck åt rokokotidens förkärlek för chinoiserie. Nu tyvärr ytterst förstört och möglat. Skänkt av arrendatorn Widgren på Skånellaholm (samme

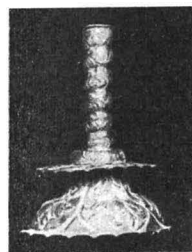

Foto. M. Olsson 1912.
Fig. 372. Skånella. Ljusstake av driven, försilvrad koppar. 1600-talet.
Leuchter aus getriebnem, versilbertem Kupfer. 17. Jht.

¹ Se noten s. 406.

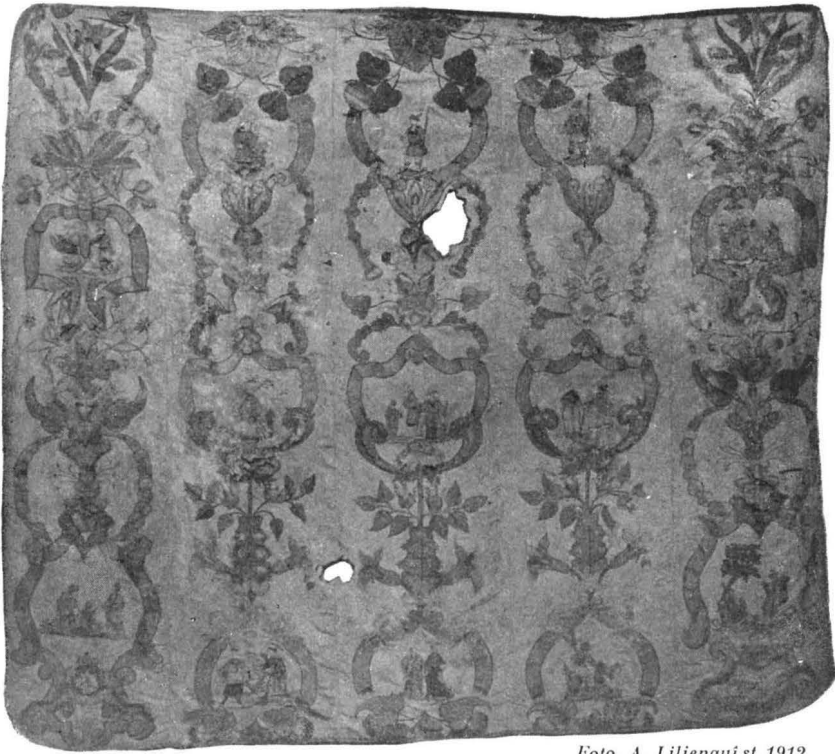

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 373. Skånella. Antependium från 1700-talets förra hälft eller mitt.
Antependium. 1725—1750.

snickarmästare, som förfärdigat predikstolen) år 1796. L. 225 cm.
B. 132 cm.

Antependium av crèmefärgat siden med invävda blommor i vitt, ljusgult och grönt silke med guldtråd. Nedtill en mörkröd silkesfrans. Tillkommet 1825. Stoffet från 1700-talet. L. 270 cm. B. 90 cm. — Hänger under det moderna antependiet på altaret.

Antependium av vitt siden med blomornament broderade i skärt och grönt silke med applicerade paljetter. Enligt sockenst. prot. 1865 skänkt av grevinnan Jennings på Skånellaholm.¹

Skånella kyrka ägde fordom en sådan rikedom av antependier — inv. 1700 uppräknar fem, av vilka intet nu är i behåll — att någon större aktsamhet på intet vis syntes behöva iakttagas. Ett

¹ Se noten s. 406.

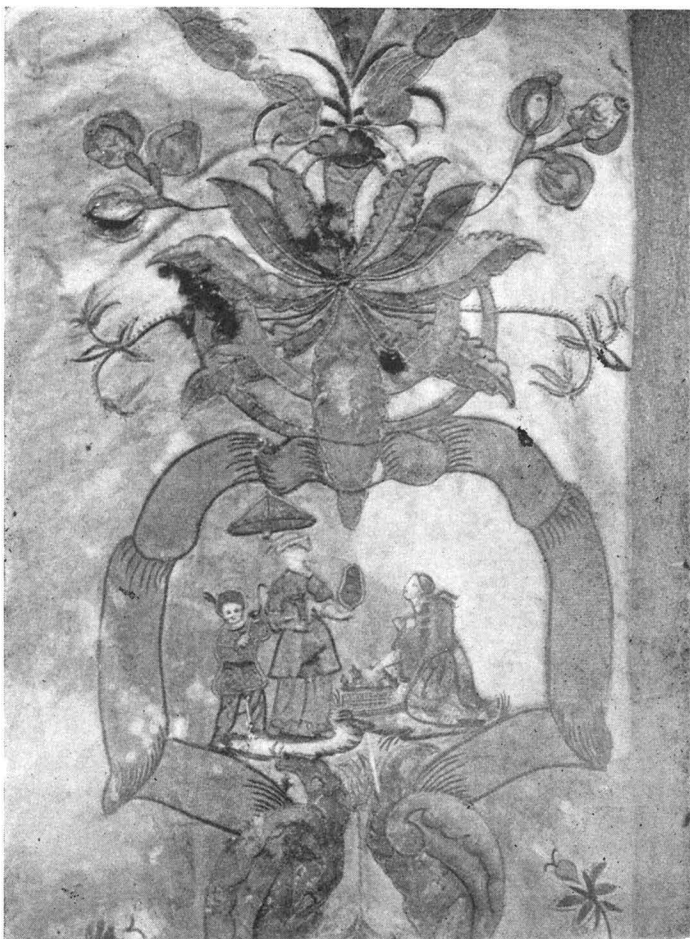

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 374. Skånella. Detalj av antependiet fig 373,
Detail des Antependiums Fig. 373.

antependium av de ovannämnda fem, »af Violettt sammet med silfwer galoner och silfwer skildt med inbundet namn A. G.¹ samt bred gullspetz», var redan 1790 förslitet och såldes jämte tillhörande mässhake på auktion.

Bred, knuten frans av rött silke, fäst på en bård av ylletyg. Skänkt av Secreter Morström från Harg 1783. 1821 »fästad vid Altaresk ranket» enligt inv. L. 308 cm.

¹ Förmodligen ANDERS GIDEON GYLDENKLOU till Skånellaholm, f. 1675, generalmajor, † 1735. G. m. Christina Lagererona.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 375. Skånella. Bokdyna från 1793.

Buchkissen aus d. J. 1793.

Kalkkläde av svart sammet med silverbroderi: törnekrans med I H S; i hörnen palmkvistar. Kantad med silverfrans. Foder av svart siden, på vilket är broderat: S. J., A. J., E. A.¹ 1850. 41 × 14 cm.

Mässhake av ursprungligen laxfärgad, nu alldeles urblekt sidenbrokad, brocherad med stora blommor i guld och silver. Ornerad med guldband samt med en smal silverfrans i kanten. Foder av grönt siden. Skänkt av häradshövdingen Carl Stjerne-roos² på Skånellaholm mellan 1700 och 1725. L. (främre) 91 cm., (bakre) 119 cm.

Mässhake av svart sammet med silvergaloner. Å ryggen kors, å framsidan Gudsöga. Inköpt 1848. L. (främre) 100 cm., (bakre) 115 cm.

I inv. 1700 omnämnas sex mässhakar, av vilka ingen nu är i behåll, samt »1. gammal Churkåpa af hwijtgolt blommerat tygh.»

Bokdyna av vitt siden med ett broderi i silke och silvertråd, framställande Kristi bön i Getsemane (fig. 375). Skänkt av Demoiselle Hedvig Eleonora Sparrman³ 1793. 44 × 32 cm.

¹ Antagligen systrarna Sara (f. 1835) och Augusta (f. 1833) Jennings, samt den senares fästman, Edvard Anckarörona (f. 1825).

² CARL STJERNEROOS, f. 1689, häradshövding i Uppland, † 1746. G. m. Elisabeth Emerentia Reutererantz, f. 1692.

³ HEDVIG ELEONORA SPARRMAN, dotter till Prosten i Skånella Nils Sparrman 28—175426. *Sveriges kyrkor. Uppland IV. Seminghundra härad.*

Bokdyna av grön damast brocherad med silver. 48 × 29 cm.

I inv. 1700 upptages: »Brudstols kläde af blåachtigt taftt» och »Brudpäll af blått och rödt taftt, 6 wäder, med silfwer galon omkring.»

Håv av svart sammet med silvergaloner och silverfransar. Skänkt av grevinnan Charlotta Jennings¹ 1853. Diam. 17 cm. Skaftets l. 170 cm.

Håv av svart sammet med silvergaloner och silverfransar. 1800-talet. Diam. 15 cm. Skaftets l. 168 cm.

Inv. 1700 upptager två mer praktfulla håvar, den ena »med borderat arbete och twénne förgylte kläckor, samt Spijran af Silfwer från Harg», den andra »af Silfwer knytning med spijra och klocka af silfwer». Senare tillkom en af »blått siden Atlask med påsydda Gullblommor» (inv. 1751).

En kyrkvaktareroock, som anskaffades 1769, var av brunt kläde med röda uppslag och röd krage. Den därförut använda var »Violet . . . med Röda Opslag» (inv. 1738). 1780 »Beslöts att kyrkvaktaren hädaneffter icke kommer att i kyrkan gå med Spö» (Sockenst. prot.).

Vid Skånella kyrka finnas ett flertal runstenar.

RUNSTENAR.

1. Framför vapenhusdörren. (L. 480; B. 37; D. II, 125). Anses vara jordfast och är till en del täckt av vapenhusets östra dörrmur. På grund av sin plats har den blivit mycket avnött, och runorna äro numer knappt läsliga. Brate² läser dem sålunda: **NIY†IΛ · NI[†] · 4††I† · *YD†††† · BIR4N4N†4I† · — DNR 4I†.** = Vikair . lit . stain. h[a]kua at. Birsu sun sin . . . [fa]bur sin = Viger lät hugga stenen (efter) **Birsa**, sin son, (och . . . efter) . . . sin (fa)der.

2. Inmurad i västra gavelmuren. (L. 481; B. 44; D II, 134.) Mörkröd sandsten. Korsmärkt. Inskrift: **I†YIN†††R · †Y · YI4††N* · NI†N · *YD† · 4††I†† · †Y†R · I†YIYD†† · 4N† 4I†.** = Inkialtr. ok. Kislauh. litu. h[a]kua. staina. efr. Inkimunt. sun sin = Ingevald och Gislög läto hugga stenarna efter Ingemund sin son. H. 1 m. B. nedtill 73 cm.

3. Inmurad i södra sträfpelaren. (L 482; B1133.) Itvå delar. Korsmärkt. Inskrift: **INBI†R† × R†I4†I × 4††I†† × †Y†IΛ × 4NBI†R† Y†DNR 4I† ×** = Iubiarn × raisti × staina × eftir × Subiarn faður

¹ Se noten s. 406.

² Ms. i A. T. A.

sin × = Jobjörn reste stenar efter Söbjörn sin fader.

4. Enligt Bure¹ fanns i kyrkmuren ännu ett stycke med inskrift: »Esmar lät Stin dinna ... Gudz Mudir. Osmunder gladi markadi ... risa Stin diņa ifti ... bring Ingridr ... iur uk Gudz Mudir», vilka tydligen förvanskade brottstycken snarast synas tillhöra två runstenar.

5. Inmurad i nykyrkans nordmur. Ej upptagen hos B., D. eller L. Inskriften utnött.

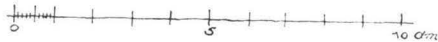
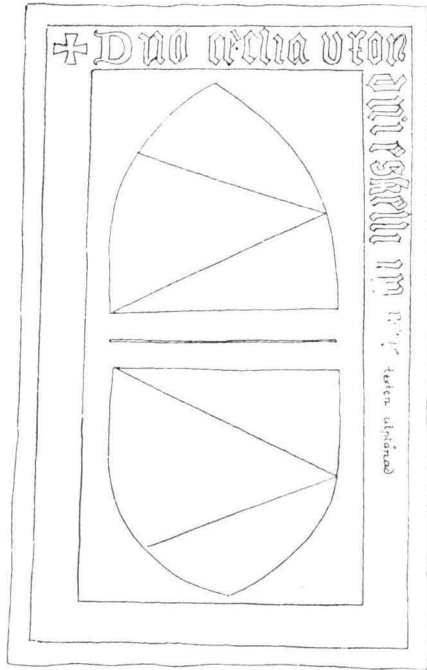
6. På kyrkogården. (L. 483; B. 43.) Korsmärkt. Inskrift: ÞNRNI × NIT + RþIYþ × YþþIþ × IþþIþ + *IþþþIþ + YIRYI + YNYIþ IþþIþ × YþþYNDþþ = þurui × lit × raisa × stain × iftir × H[a]lftain + mirki + mukit iftir × man kuþan = Thyrve lät resa sten efter Halfdan: ett stort minnesmärke efter en god man.²

7. Brate omnämner i berättelse till Vitt. ak. 1907 toppen av en runsten, stående på norra kyrkogårdsmuren, med oklar inskrift.

Gravstenar i koret:

1. Gravsten av kalksten med inskrift i majuskler längs ramen, samt i mitten Greenska och Banerska vapnen i låg relief (fig. 376). Inskriften lyder: »Dña Cecilia vxor dñi Eskilli in Ve[negarn].»³ 173 × 104 cm. Denna gravsten låg före sista ärkebiskopsvisitationen i vapenhuset.

2. Gravsten av rödaktig kalksten ornerad i låg relief: i vart

Th. Bergentz delin. 1917.

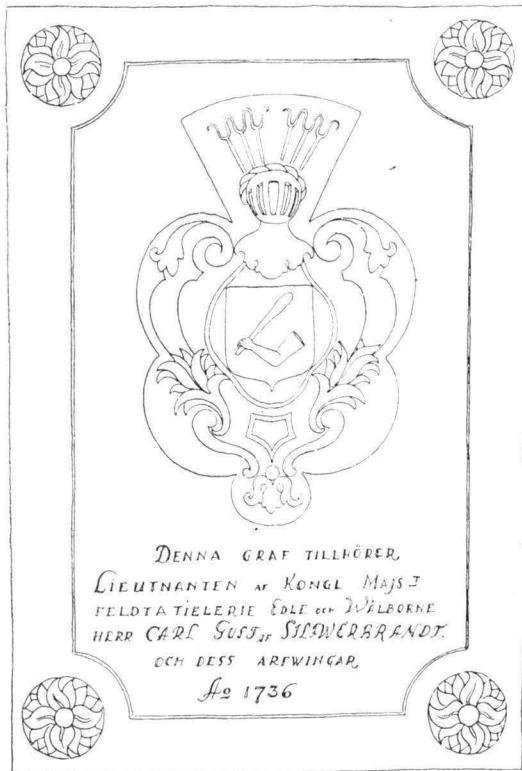
Fig. 376. Skånella. Cecilia Greens gravsten. Mitten av 1400-talet. Grabstein. Mitte des 15. Jhts.

GRAVSTENAR.

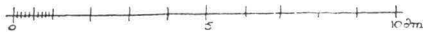
¹ J. BURE, Runa Häfd. Avskrift. Ms. i K. B. u. ä., sign. F. a. 1. I samma ms. återgivas även inskrifterna å L. 482 och L. 483.

² L. 480–83 äro även upptagna i Peringskiölds Mon. III.

³ CECILIA GREEN, g. m. riksrådet Eskil Isaacsson Baner till Venngarn i Uppland, † 1465. Han var även ägare till Lindholmen i Orkesta s:n. Cecilia Green var mormorsmor till Gustav Vasa.

Gravhöll uti vapenhuset.

Th. Bergentz delin. 1917.

Fig. 377. Skånella. C. G. Silfwerbrandts gravsten. 1736.

Grabstein aus d. J. 1736.

hörn en fembladig blomma, i mitten kartusch med broskornament och INRI (fig. 379). Dessutom initialerna M O. H.¹ ovanför kartuschen och G. P. D. nedanför densamma; längst ned ANNO MDCXXXV. Omskrift: Phil. Cap. I, v. 21; Ecces. 7 Cap. [Salomon. Pred. VII, 2.]. 136 × 223 cm.

3. Gravsten av rödaktig kalksten, endast ornerad av inskriptioner. Inom en rektangulär kartusch: »HERREN KIENNER SINA / 2 THIM 2 / H. HANS OLAI GESTR.² / AFSOM[nad] 3 MAI A⁰ 1655.» Runt kanten: »LÄRARENA SKOLA LYSA SÅSOM STJÄRNOR PÅ HIMMELEN I EWIGHET. DANIELIS 12 [v. 3].» 145 × 200 cm.

4. Gravsten av kalksten. I mitten en kalk, omgiven av lagerkrans, i hörnen änglahuvuden, timglas och dödskalle, allt hugget i tämligen hög relief. Inskriptioner å tvenne inskrifttavlor: »PETRVS LAVRENTI / MODINUS³ FÖD 1608. 25 AVGS CHISTO DÖDH / A⁰ 1672 DEN 30 APR.» — »M. I. D. FÖDD 1609 / 13 DECEMB. / AMEN. IA: KOM. HERRE / JESV AP. 22.» Runt kanten: JAGH OSTUNDAR SKILIAS HÄDAN OCH WARÄ NÄR CHRISTO HIELPE . . . »(resten utplånad). 188 × 90 cm.

¹ Troligen den kyrkoherde MATHIAS, som i Herd. am. uppgives ha dött 1635.

² JOHANNES OLAI GESTRINIUS, kyrkoherde i Skånella och Norrsunda, † 1654 (enl. gravstenen 1655).

³ PETRUS LAURENTII MODINUS, kyrkoh. i Skånella och Norrsunda 1656, † 1672.

5. Gravsten av kalksten. Samma typ som föreg., men huggen i lägre relief. Inskription å två inskrifttavlor: »HIC / SEPULTUS EST [VIR ANNIS ET MERITIS CLARISSIM. PL.] / REV. DN. OLAUS LINGBERG¹ / PRÆPOSITUS ET PASTOR / IN / SKANELA ET NORRSUNDA CUM [DI]LECTISSIMA CONIUGE BRIGITTA SCHILLING.» (Inskriften fullständigad efter Klingspor.) Inom kransen: »ANNO 1723». 130 × 192 cm.

Gravstenar i vapenhuset:

6. Gravsten av kalksten med inskription: »A^o 1680(?) DEN 8 APRILIS / ÄHR SAL. HER OLOF GÅSE² DÖDH», samt ett till större delen utplånat bibelspråk. (Klingspor har delvis lyckats tyda det: »Jagh ligger och sofver och vaknar up ty Herren uppehåller migh af . . .» 210 × 138 cm.

7. Gravsten av kalksten med en i relief vackert huggen ornering (fig. 377), Silfverbrandtska vapnet och inskription: »DENNA GRAF TILLHÖRER / LIEUTENANTEN AF KONGL. MAJ^{ts} / FELDTA[R]TILLERIE EDLE OCH WÄLBORNE / HERR CARL GUSTAF SILFVERBRANDT³ / OCH DESS ARFVINGAR. / A^o 1736.

Inv. 1751 upptager »1 st. Standar på söder väggen, med Kongl. STANDAR. Vasawapnet och guldfrantzar omkring.» (Icke upptaget i senare inventarier.)

Oljemålning på duk, framställande Kristus på korset, omgiven av Johannes, Maria, Maria Magdalena och två andra kvinnor. OLJEMÅLNINGAR. H. 98 cm. B. 68 cm.

Oljemålning på duk, framställande Kristi törnekröning. H. 98 cm. B. 71 cm.

Båda dessa tavlor, skänkta 1724 af auditör C. Hökerstedt,⁴ äro enkla arbeten från början av 1700-talet. De hängde förr i koret

¹ OLAUS LINGBERG, f. 1635, kyrkoherde i Skånella och Norrsunda 1700, kontraktsprost 1718, † 1723.

² OLOF GÅSE, kyrkoherde i Skånella och Norrsunda 1671, † 1686 (enl. gravstenen 1680?).

³ CARL GUSTAF SILFVERBRAND, f. 1696, öfver-fyrverkare vid artilleriet, † 1760. G. m. 1:o Anna Christina Tegensköld, f. 1683, 2:o Elisabeth Molnstjerna, † 1764.

⁴ Se noten s. 391.

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 378. Skånella. Gustaviansk länstol. Lehnstuhl. Ende d. 18. Jhts.

å ömse sidor om altaret, men äro nu upphängda i sakristian, båda i enkla, förgyllda ramar.

MÖBLER M. M.

I sakristian står ett gustavianskt bord, vitmålat med förgyllningar (H. 78 cm., den kvadratiske skivans sida 56 cm.), samt en gustaviansk länstol, nu omförgylld med modern klädsel av röd sammet (H. 93 cm.). Stolen skänktes 1830 av överstlöjtnant Ulfsparre på Skånellaholm. Där finnes även en vitmålad sekretär i lantlig rokoko, »skåpbord» kallad i inv. 1809 (första gången nämnd 1751), samt två rokokospeglar av slipat glas, infällda i metallfalsar (H. 39 cm., B. 18 cm.)

På predikstolen ligger Karl XII:s bibel. Kyrkan äger även Karl XI:s bibel i vackert band med mässingsbeslag, samt Karl XI:s kyrkolag av 1686 (tr. 1687). Bunden 1752. Bandet restaurerat 1917 av Hedberg.¹ Ävenså svenska psalmboken av år 1730, likaledes nybunden av Hedberg.

KLOCKOR.

Klockorna hänga i tornet och äro båda gjutna av K. G. Bergholtz år 1876. Kyrkan hade fordom en (medeltida?) klocka med »påskrift af munkstyl» (Vis. prot. 1780); år 1760 göts ännu en av Gerh. Meijer i Stockholm. Dessa klockor nedsmälte under eldsvådan 1806. En liten klocka, skänkt 1743 »til Juhl-helgen» av hovrättsrådet Gyllenbåt på Harg,² hade förut sålts till »herrska-pet på Torsåker» (1785). Åren 1806—1876 hade kyrkan tvenne klockor, gjutna av klockgjutaren Grönwall i Stockholm.

¹ Se härom Sv. bokbindaretidning 1917 under rubriken Valentin Tremper.

² CASPER LAMPA, nobil. Gyllenbåat, f. 1675, hovrättsråd, † 1755. G. m. Catharina Gyllenbåat, f. 1675, † 1755.

A. Liljenquist delin. 1912.

Fig 379. Skånella. Detalj av gravsten från 1635.

Detail eines Grabsteines aus d. J. 1635.

Sammanfattning av Skånella kyrkas konsthistoria.

I. Absidkyrka med torn över koret, väl byggd av tillhuggna stenar (huvudsakligen gråsten, men även sandsten), utan och innan orappad och kvaderristad. Hörnkedjor, sockel och taklist af sandsten, den senare på södra sidan försedd med huggen profil. Även i *A.* tribun- och triumfbågarna profilerade sandstenslister. Koret välvat med ett ribblöst kryssvalv, absiden med ett hjälmvalv, båda av gråsten. I långhuset platt trätak. Hög tårn med kolonettfönster i tre våningar. Början av 1100-talet.

II. En sakristia, mindre än den nuvarande, tillbygges i norr vid okänd tid.

III. Under olika perioder av 1400-talet tillkomma:

a. Ett utbygge på kyrkans norra sida. Härvid höjes sakristians västmur, som blir en del av utbyggets östmur.

b. Valv i långhuset. Troligen äro dessa samtida med eller något äldre än norra tillbyggets valv, vilket i sin tur synes vara ursprungligt.

c. Vapenhus i söder. Dess ursprungliga platta trätak ersättes senare av ett tunnvalv av tegel.

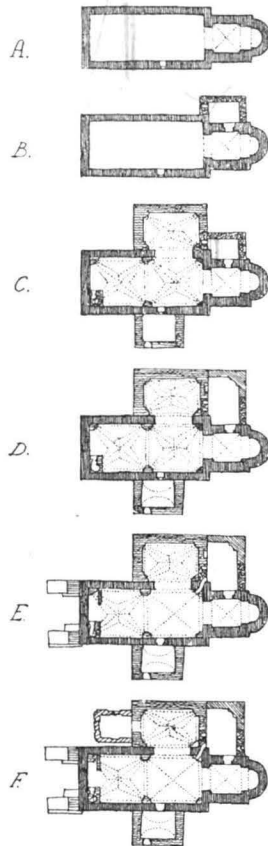
d. Förhöjning av tornet med tegel (ca 2 m.). I teglet trappstegsblindingar. Denna påbyggnad kan möjligen också vara från 1300-talet.

Inventarier: Altarskåp med Kristus i Getsemane. Biskopsstol med Jakob Ulfssons vapen. I början av 1500-talet tillkomma det nederländska altarskåpet och Mariabilden.

IV. Reparation efter en brand 1642. Troligen ommurades då västra gavelröset.

V. Sakristian utvidgas åt norr 1707. Den nya sakristian erhåller ett tunnvalv av bräder, som 1787 ersättes av platt trätak.

VI. Kraftiga strävpelare tillbyggas i väster för att stötta

Alb. Flink delin. 1917.
Fig. 380. Skånella.
Planutveckling.
Grundrissentwicklung.

gaveln. Den ena fanns före 1724, men ombyggdes detta år, då sannolikt även den andra — nämnd 1728 — tillkom.

VII. Jenningska gravkoret tillbyggdes omkr. 1750. — Inventarier: Altarprydnad av Magnus Granlund 1766—68. Predikstol 1789.

VIII. 1806 drabbades kyrkan av en förödande eldsvåda. Den reparerades i två repriser: först omedelbart, då den överallt erhöi nya vattentak och fönstren nödortfigt lagades; därefter 1827, då bl. a. tornmurarna i stor utsträckning lagades med tegel, de flesta tornfönsten ommurades med detta material och kolonetterna borttogos, fönstren i själva kyrkan fingo sitt nuvarande utseende och strävpelarna i väster påbyggdes. — 1878 tillkommo orgel och orgelläktare.

IX. Stor reparation 1915, varvid murarna lagades samt rappades utvändigt och vitkalkades invändigt, norra dörröppningen omgjordes, nya ytter- och innerdörrar anskaffades, bänkarna försågos med nya gavlar och all inredning målades i sin förutvarande färg.

Zusammenfassung.

Die Kirche Skånella ist eine der interessantesten Landkirchen Upplands. Sie gehört zu den Kirchen, die sich um die Granitarchitektur Sigtunas und Alt-Uppsalas gruppieren lassen, und darunter zu der hauptsächlich zu Uppland beschränkten kleinen Gruppe, wo das Querschiff weggefallen ist, der Ostturm dagegen beibehalten und über dem Chor statt über der Vierung angebracht ist (vgl. S. 21). Die ursprüngliche Kirche, die aus dem jetzigen Langhause (dessen nördliche Ausbauten nicht einbegriffen), dem Chore mit seinem Turme, nebst der Apsis bestand, ist hauptsächlich aus Granit in für mittelschwedische Verhältnisse ungewöhnlich regelmässigem Verband aufgeführt. Diese Regelmässigkeit wurde ursprünglich noch deutlicher hervorgehoben. Die ganze Kirche hatte nämlich ursprünglich aussen und innen wohlgestrichene Fugen, in denen man regelmässige horizontale und vertikale Ritzen ausgeführt hatte, wovon trotz mehrerer verwüstenden Feuersbrünste deutliche Spuren sowohl auf den Böden wie in den Zwischenräumen zwischen der ursprünglichen Kirche und ihren Zubauten noch zu sehen sind. Die Quaderritzung gab, sicherlich absichtlich, der Kirche das Aussehen einer Hausteinkirche. Dazu kam, dass einzelne Teile wirklich in Sandstein ausgehauen waren, nämlich der Sockel, das auf der südlichen Seite profilierte Dachgesims, die Impostgesimse der Triumph- und Tribunbögen, die Mauerecken und die Umfassungen der Turmöffnungen. Die letzteren wurden im Anfang des 19. Jhts durch eine Feuersbrunst zum grössten Teile zerstört. Eine alte Zeichnung (Fig. 350) nebst aufbewahrten Resten (Fig. 353—354) zeigen aber, dass die Turmöffnungen durch Sandsteinkolonette geteilt waren. Der

Sandstein ist ausserdem auch in grosser Ausdehnung in dem Mauerwerke des Turmes angewandt worden. (Die Ziegelerhöhung des Turmes ist nicht ursprünglich, sondern in gotischer Zeit hinzugefügt.) Das Chor war mit einem rippenlosen Kreuzgewölbe, die Apsis mit einem Helmgewölbe bedeckt, beide aus Feldstein und noch beibehalten. Das Langhaus der Kirche war mit einer flachen Holzdecke versehen, die im Ende des Mittelalters durch die jetzigen Backsteingewölbe ersetzt wurde.

Dass diese Kirche unter fremdem Einfluss entstanden ist, unterliegt keinem Zweifel. Dieser Einfluss, dessen hervorragendste Erzeugnisse die Kirchen zu Sigtuna sind, wird allgemein für englisch gehalten. Diese Frage kann aber noch nicht als entschieden angesehen werden. Jedenfalls ist die Kirche Skånella ein wichtiges Zeugnis, dass diese Gegend zu dem am frühesten dazuerhaft kirchlich organisierten Teile Upplands gehört. Sie ist kaum später als um 1125 erbaut worden. Das Bezirk besitzt mehrere Apsiskirchen, die mehr oder weniger mit der Gruppe von Sigtuna verwandt sind, aber von ihnen ist keine weder betreffs der technischen Vollkommenheit noch des künstlerischen Wertes der Bauart mit der Kirche Skånella zu vergleichen. Sie scheinen neben dieser Kirche wie mangelhafte Versuche einheimischer, in dieser Steinbauart weniger geübter Arbeiter.

An die Kirche sind im Laufe der Zeit mehrmals Zubauten gemacht worden: noch während des Mittelalters wurden auf der nördlichen Seite die Sakristei und ein anderer grösserer Anbau, auf der südlichen die Vorhalle hinzugefügt; Mitte des 18. Jhts kam eine der Familie Jennings zugehörige Grabkapelle hinzu.

Unter den noch bewahrten Inventaren sind zu bemerken: ein niederländischer Schnitzaltar, Brüsseler Arbeit aus der Zeit um 1520 (jetzt im Döme zu Uppsala aufbewahrt), dessen Malereien und Schnitzereien die Legende der Heil. Anna darstellen (Fig. 364—365), und ein schönes Bild der Maria auf dem Monde stehend (Fig. 367), wahrscheinlich um 1500 von einem in Schweden tätigen Meister ausgeführt. Der Altaraufsatz (Fig. 362) ist in den Jahren 1766—68 von Magnus Granlund (vgl. S. 373) verfertigt worden. Unter den Grabdenkmälern ist zu bemerken der Grabstein der Urgrossmutter des Königs Gustav Vasa (Fig. 376).

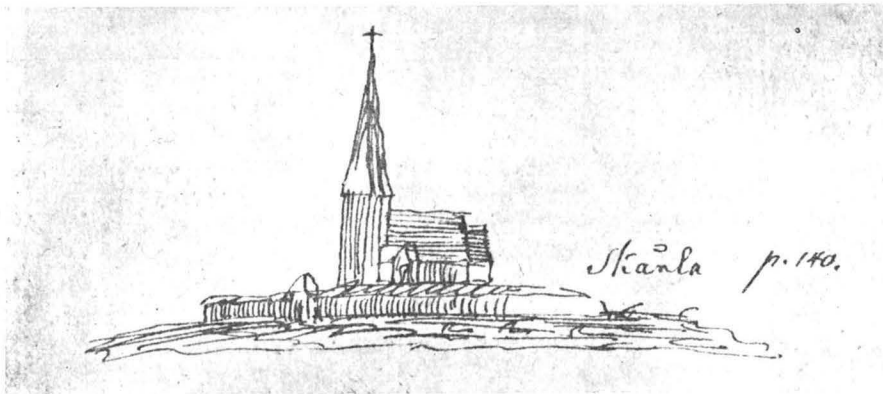

Fig. 381. Skånella kyrka 1748 efter teckning av O. Grau. Teckningen synnerligen felaktig.

Die Kirche Skånella 1748. Nach Handzeichnung.

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 382. Vidbo. Ingång till kyrkogården från stora landsvägen.
Eingang des Kirchhofes von der Landstrasse.

VIDBO KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, SEMINGHUNDRA HÄRAD.

UPPSALA ÄRKESTIFT, SEMINGHUNDRA KONTRAKT.

Tryckta källor: A. W. LUNDBERG i Tidskr. f. bygn.-konst o. ing.-vet., årg. V, 1863, s. 186. — [KLINGSPOR] i U. F. T., I, h. IV, 1875, s. 65. — O. JANSE i UPPLAND, I, s. 560, 572, 576—77. — SVERIGE, IV, s. 644. — DIPL. SUEC., III, nr 2218 (det första säkra omnämnandet av kyrkan 1303, då ärkebiskop Nils Alle-son visiterar »vidbohæred». Redan i ett brev av kon. Knut Eriksson från något av åren 1167—85 (DIPL. SUEC. I, nr 64) nämnes »withbo», men utan närmare bestämning (parochia el. dyl.). Det är f. ö. osäkert, om det verkligen är Vidbo i Uppland, som där avses). — HERDAM, III, s. 404; IV, s. 571.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: RANSAKN., I,¹ (Avtryckt i DYBECK, Runa, 1848, s. 20). — AFRITNINGAR, I (exteriör från söder, pl. 54 i den tryckta uppl.) — PERINGER, (exteriör från söder, skiss, pl. 73 i den tryckta uppl.). — PERINGSKIÖLDS MON., II, fol. 268 (ang. en klocka); III, fol. 123 (runstenar). — HILDEBRAND, Ö. Uppl., s. 38. — IHRFORS, II: 1, s. 1080 (exteriör från söder,

¹ Här omtalas bl. a.: »Wijdh Bootlöth torp ähr Offrekälla, uthi hwilkén ähr befunnit Penningar och knaplåkar (sic!).» Källan har förmodligen, liksom S. Lars' källa i Markim och S. Olofs källa i Frösunda, varit vigd åt något helgon.

klockstapeln, plan, en runsten). — A. T. A.: Diverse fotos o. papper, bl. a. inv. 1829. — B. ST.: Diverse till ämbetet inkomna handlingar, den senaste ang. takets omläggande med skiffer 1915. — U. B.: N. 39. Uppbörd 1531,¹ pag. 1. — DOMKAP.: Av till domkapitlet inkomna handlingar förvaras alla äldre än 1850 (fr. o. m. 1316) i Landsarkivet, de återstående i Domkapitlets arkiv.

Kyrkans arkivalier: Konsthistoriskt viktiga upplysningar finnas i följande i LANDSARKIVET I UPPSALA förvarade volymer: K. I. 1. Sockenst.-prot. 1736—1801; Inv. 1737, 1752, 1787, 1800; Vis.-prot. 1752, 1759, 1800, 1805; Avskrift av den av konsistorium förordnade syningsnämndens berättelse över »Vidbo kyrkas angifna bristfällighet», 1753; »Pastores [och komminister] uti Vidbo och Husby, hwilkas namn i kyrkohandlingarne kunnat igenfinnas»; Gåvor och inköpta föremål 1744—92. — L. I. 1. Inv. 1682; »Om Kyrkians tagna skada»; Avskrift från 1619 av Niela Joanssons testamente från 1316; Gåvor 1686—1716; Inv. 1683; Inkomster och utgifter 1683—1770. — O. 1. Handl. rör. processen mellan prosten Erik Hjerpe² och major Gardtman³ på Norrby ang. den s. k. »Ragnilds skogfäll» (jfr noten s. 454); diverse kontrakt, bl. a. med murmästaren Weijgelt om reparationen 1753.

Handlingar av senare datum förvaras vid kyrkan.

Att ej flera av kyrkans gamla handlingar äro bevarade förklaras av en anteckning om kyrkoherden Johan Molstadius⁴, som står att läsa i den series pastorum, vilken är införd i K. I. 1. »J hans tid», heter det, »skola Kyrkans gamla handlingar förkommit, emedan han af wälmening förvaradt dem på kyrkohwalfwen, der de förmultadt.»

Kyrkogård, stapel, bod, m. m.

Kyrkogården (fig. 383) ligger i en sluttning mot väster och har åt detta håll sin största utsträckning, ett ovanligt förhållande, som troligen har sin förklaring i att kyrkogården utvidgats ditåt. Skarven synes rätt tydligt på södra muren. Den omges av en mur av gråsten, lagd i bruk (på västra sidan har dock endast **BOGÅRDSMUR.** föga bruk använts), c:a 120—150 cm. hög och ungefär lika bred. På sydöstra och delvis södra sidan har den ursprungliga muren

¹ Härvid lämnas från Vidbo:

»En klocka om — — — — — II SK Ⓞ

Siillff — — — — — III löde marc

Penningar pro decimo — — — — XIII marc

Penningar pro agrario — — — — XXII marc

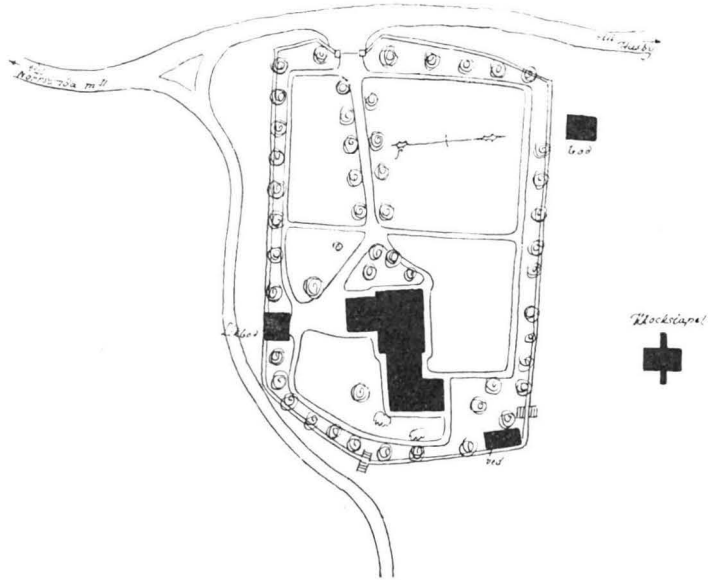
Item IX kopparstakar II tjerupannor II små kistor I grÿtha I jernat kista III hÿende».

² ERIK HJERPE, f. 1735, kyrkoherde i Vidbo och Husby-Långhundra 1770, kontraktsprost 1789, † 1794. »Uppbygglig i lära och Iefverne» (Herdam.).

³ Major GUSTAF GARDTMAN, f. 1718, † 1797. G. m. 1.2. 2. Anna Hagman, f. 1726, † 1805.

⁴ JOHAN J. MOLSTADIUS, kyrkoherde i Vidbo och Husby-Långhundra 1718, † 1734.

blivit höjd med ett skikt av mindre stenar »alt ifrån Norrby Grafkur alt intill Magazins boden . . . så at kreatur ej kunna öfwerstiga densamma» (Sockenst.-prot. 1797). I sydväst finnas järnringar att binda hästarna vid. Muren har fordom haft brädtak. Sålunda heter det i ett sockenst.-prot. från 1736: »Til Kyrkeio Gårdz Murens conserverande påmintes the resterande framskaffa

Th. Bergentz delin. 1917.
Fig. 383. Vidbo. Situationsplan.
Lageplan der Kirche.

Stockar eller Bräden till hufwar . . . » År 1779 beslöts emellertid »att taket på den gamla Muren skulle försäljas genom auction» (Sockenst.-prot.). Muren är vid flera tillfällen omlagd, så 1780, då »bogårdsmuren imellan begge stegluckorna, såsom ganska förfallen, skulle . . . läggas ny (Sockenst.-prot. 1778).

INGÅNG. Enda ingången, på västra sidan, har firsidiga, vitrappade grindstolpar av tegel med plåthugar, krönta av stenklot, å vilka en krets av siffror är inhuggen. De ommurades 1912 efter modell av dem, som förut funnits och som uppmurats 1800. Mellan grindstolparna hänga ännu de gamla, smidda järngrindarna från 1800. Även stenkloten äro gamla. Murens utbuktning å ömse sidor om ingången förlänar denna ett ståtligare utseende. — For-

dom reste sig stigluckor över ingångarna. 1684 omnämnes »den södra stegluckan» (Räk.); då funnos alltså minst två. 1730 uppmurades ännu en. En av dessa bör ha varit belägen mitt för vapenhuset, där nu Norrbys gravkor har sin plats; men denna revs i så fall redan 1780 — samma år som den ovan nämnda omläggningen av muren »imellan begge stegluckorna» ägde rum — ty detta år uppbyggdes gravkoret. Följande år upptogs en ny ingång i södra muren. 1797 beslöts, »at alla tre de gamla stiglucksportarne¹ skola nedtagas, och öp-

ningarne efter dem igenmuras» (Sockenst.-prot.); varefter 1800 de ovannämnda grindstolparna uppmurades. — Å kyrkogården växa

PLANTERING.

Vid södra bogårdsmuren, mitt för vapenhuset, ligger Norrbys² gravkor, en enkel rektangulär tegelbyggnad, rappad och avfärgad i blåvitt, prydd med hörnlisener och profilerad taklist. Stickbågig portöppning med plåtbeslagen port, å vilken läses årtalet 1780, året för gravkorets uppbyggande. Koret täckes av ett valmat plåttak med spira och flöjel, i vilken är utklippt årtalet 1824. Invändigt är gravkoret vitmenat och täckes av platt trätak.

¹ Antagligen voro blott två av dessa verkliga stigluckor, ty det talas om, att man skulle använda teglet i »gl. stigluckan och i pelarne wid den andra» (Sockenst.-prot. 1797).

² Egendom i Vidbo socken, sedan 1772 tillhörig familjen Gardtman, i vilken familj den sedan 1774 är fideikommiss.

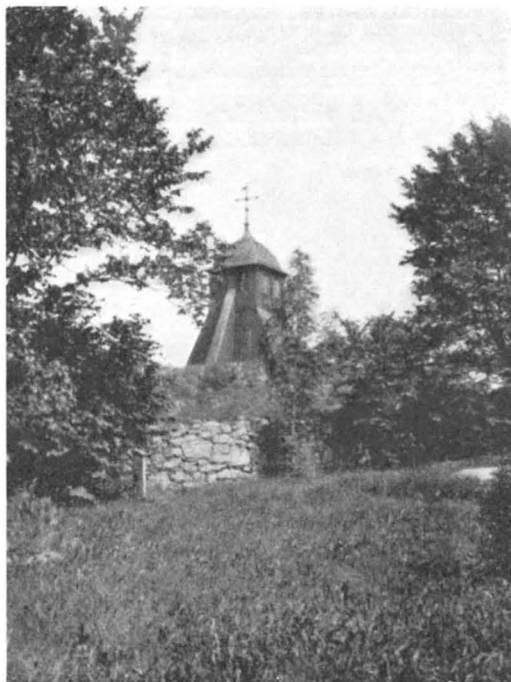
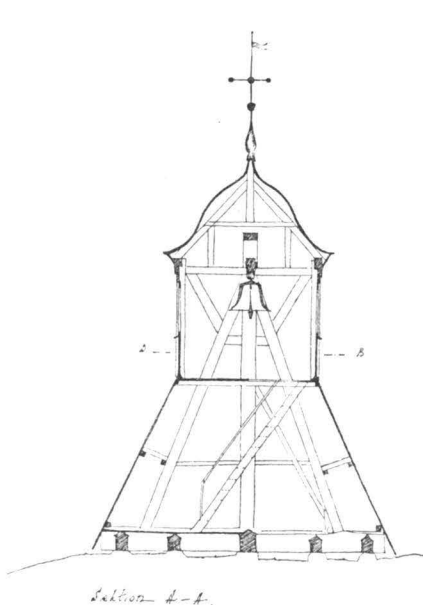

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 384. Vidbo. Klockstapel.
Glockenturm.

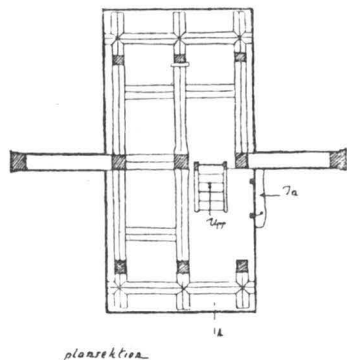
ÄLDRE
INGÅNGAR.

STAPEL. På en höjd strax norr om bogårdsmuren står den brädfodrade och rödmålade klockstapeln. Dess konstruktion framgår av fig. 385—386. Den karnissvängda, spånklädda huven krönes av en spira med flöjel, i vilken är utklippt A^o 1744. Detta årtal syftar på en då företagen nybyggnad av klockstapeln. Den nya stapeln var,

Th. Bergentz delin. 1917.

Fig. 385. Vidbo. Sektion av klockstapeln.
Vertikalschnitt des Glockenturmes.

Th. Bergentz delin. 1917.

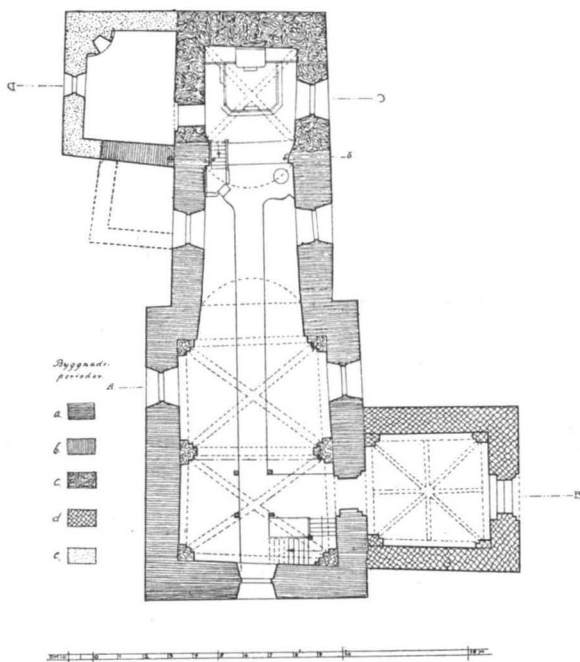
Fig. 386. Vidbo. Plansektioner av klockstapeln.
Horizontalschnitte des Glockenturmes.

liksom den föregående, »oinbygder», d. v. s. den brädfodrades icke genast; först 1786 kläddes den med bräder. Hjärtstockarna äro i det närmaste kvadratiska. De förete inga spår av en tidigare spånklädnad, men ha tydligen varit tjärade och rödmålade.

BODAR. Norr om bogårdsmuren ligger kyrkans bod, uppförd av liggande timmer, knuttimrad med brädeslagna knutar, rödfärgad och försedd med tegeltak. Dessutom finnes en vedbod av bräder i kyrkogårdens nordöstra hörn.

Kyrkobyggnaden.

Vidbo kyrka består (se planen fig. 387) av rektangulärt långhus PLAN. med en smalare och lägre, rakt avslutad utbyggnad i öster, vars östligaste del utgör det nuvarande koret. I norr ligger sakristian, i söder vapenhuset. Planen är tämligen oregelbunden. Utbygg-

Uppmätt av A. Liljenquist o. D. Blomquist 1912.

Fig. 387. Vidbo. Plan.

Grundriss.

naden förtränges mot öster, men där det nuvarande koret vidtager, bli murarna tunnare, så att interiören åter vidgas.

Murarna äro uppförda av gråsten: medelstora, mestadels kluvna MATERIAL. block, ej lagda i skift. Tegel är använt i valv, murpelare och omfattningar samt i vapenhusets av blindingar prydda röste. Sockel saknas. Däremot torde hörnkedjor finnas — att döma av teckningen i »Afritningar» — i såväl långhusets och korets som vapenhusets hörn. På några ställen, där putsen bortknackats, har detta bekräftats, i det murhörnena visat sig vara av huggen gråsten. Kyrkan är utvändigt spritputsad. Slätputsade äro endast fönster-

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 388. Vidbo kyrka från söder.

Die Kirche von Süden.

smygarna, samt vapenhusets blinderingar, som stå vita mot det röda teglet i röstet.

- FÖNSTER.** Fönstren erhöilo sin nuvarande vida, stickbågiga form 1833, då det beslöts om »ett nytt fensters uphugning på kyrkans norra sida», samt jämväl om utvidgning av det västra och de tre södra fönstren. Dessa hade redan tidigare vid olika tillfällen utvidgats (det västra 1753; södra korfönstret, samt även »fönster i sielfwa kyrkan» 1746). Fönstrens utseende på 1600-talet framgår av teckningen i »Afritningar». På östgaveln har tydligen aldrig något fönster funnits. Ännu på 1700-talet voro fönsterrutorna helt små och blyinfattade; så blev t. ex. 1732 »förfärdigat ett kyrkiofenster med nyt bly och 16 rutor» (Räk.). — Enda ingången är genom vapenhuset (se nedan s. 434). Öppningen mellan vapenhus och långhus är synbarligen senare utvidgad. Den är tegelomfattad, svagt spetsbågig med enkel, tvåsprångig profilerung. Dörr från 1800 talet.
- INGÅNG.**
- GOLV.** Långhus, kor och sakristia äro lagda med brädgolv, som i koret är två trappsteg högre. Vapenhuset har ett i mönster lagt tegelgolv. Sådant fanns före 1833 i hela kyrkan.
- VALV.** Kyrkan är välvd (se nedan s. 432, 434) och invändigt vitmenad. Intill c:a 1¹/₄ m. över golvet är den avfärgad i grått, vilken bård

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 389. Vidbo kyrka från nordväst.
Die Kirche von Nordwesten.

upptill begränsas av en rödbrun kant. Korets valv är målat blått med förgyllda stjärnor (sedan 1861). Samtliga yttertak äro sedan 1915 klädda med skiffer (tidigare med tjärad furuspån). Västra gavelröset samt sakristians röste krönas av flöjlar, den förra med årtalet 1898, den senare med 1753. Långhusets vindskidor äro helt enkla, troligen ej de ursprungliga.

VATTENTAK.

Att det nuvarande koret är en senare tillbyggnad inses omedelbart — det gamla östra gavelröset kvarstår nämligen ovanför valven. Även sakristia och vapenhus giva sig tillkänna som tillbyggnader. Den ursprungliga kyrkan utgjordes alltså av ett rektangulärt långhus (=den nuvarande västliga, bredare delen av långhuset) samt ett smalare och lägre kor i öster (=den nu till långhuset hörande delen av östra utbygget). Stenarna vid foten av den nuvarande triumfbågen — i gamla östra gavelmuren — visa en svag buktning inåt, som om en absid skulle ha anslutit sig till koret. För att utröna, om så varit fallet, lät man vid undersökningen 1912 bortbryta några plankor i golvet på dessa ställen (fig. 387, punkterna a och b). Det visade sig då, att längs linjen ab ingen grundmur kunde påträffas; däremot upptäcktes

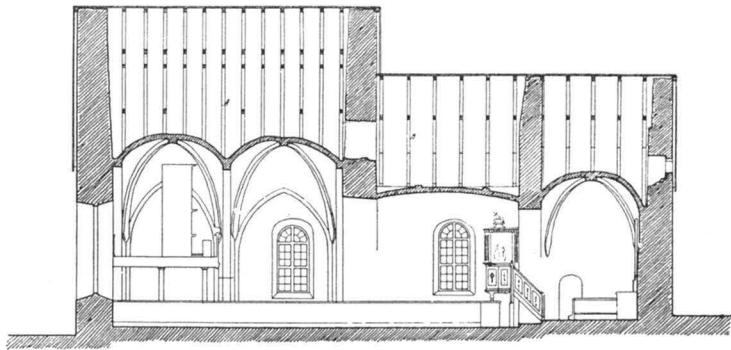
DEN
URSPRUNGLIGA
KYRKAN.

vid b början av grundmuren till en absid; bland dessa stenar påträffades en av fint huggen sandsten, något rundad, utan tvivel en sockelsten till absiden.

Den äldsta kyrkans yttermur synes dels från vapenhuset, dels från nuvarande korets vind. På förra stället bär den spår av att ha varit putsad — ehuru intet kan sägas med visshet, då ytskiktet är tämligen skadat av brand —, på det senare däremot finnas inga spår av puts.

URSPRUNG-
LIGT FÖNSTER.

Ett ursprungligt fönster (fig. 396) är bevarat i södra muren ovanför valven, vettande åt vapenhusets vind. Fönstret, som är

Uppmätt av A. Liljenquist o. D. Blomquist 1912.

Fig. 390. Vidbo. Längdsnitt mot norr.
Längsschnitt gegen Norden.

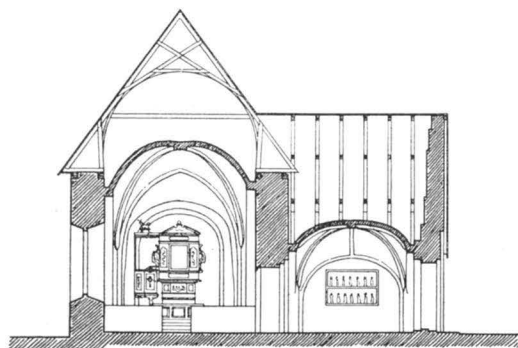
mycket högt beläget — endast c:a 90 cm. från murens övre kant — är rundbågigt med delvis fint huggen gråstensinfattning och solbänk även av gråsten. Den såväl utåt som inåt skrånande smygen är fint putsad; i den yttre smygens kant synas spår av en målad, ljusröd bård (B. 8,5 cm.)¹ I fönstret satt ända till 1907 den gamla träramen (fig. 397) kvar (nu förvarad i St. hist. mus.; inv. nr 13159). Den är grovt tillyxad av gran och försedd med en smal spetsbågig ljusöppning. Nedre kanten är avfasad. Någon fals för glas finnes ej, men runt ljusöppningen äro å ramens ena sida spikhål oregelbundet placerade. Själva fönsterrutan har alltså utgjorts av ett på ramen spikat föremål, antagligen oljat pergament eller dylikt.² Ramens H. 105 cm., B. c:a 27 cm., tjock-

¹ Fönsteröppningens yttre H. o. B. 140, resp. 73 cm., dess inre H. och B. 84, resp. 25 cm.

² Se O. JANSE i »Uppland» I, s. 576.

lek c:a 3 cm. Ljusöppningens H. 74,5 cm., B. c:a 16 cm.

Möjligen har ett liknande fönster funnits på västra gaveln. Vid en besiktning av kyrkan år 1753 säges västra gavelfönstret

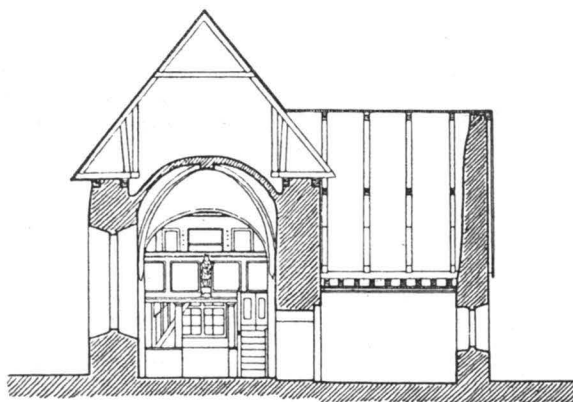
-SEKTION A-B-

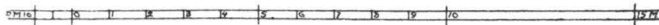
Uppmätt av A. Liljenquist o. D. Blomquist 1912.

Fig. 391. Vidbo Tvärsnitt mot öster.

Querschnitt gegen Osten.

-SEKTION C-D-

Uppmätt av A. Liljenquist o. D. Blomquist 1912.

Fig. 392. Vidbo. Tvärsnitt mot väster.

Querschnitt gegen Westen.

vara »ej större at anse än en glugg, deraf församlingen ej kan hafwa tillräckeligt ljus til läsande och sjungande» (Sockenst. prot. 1753). — Ingången var säkerligen belägen på samma plats

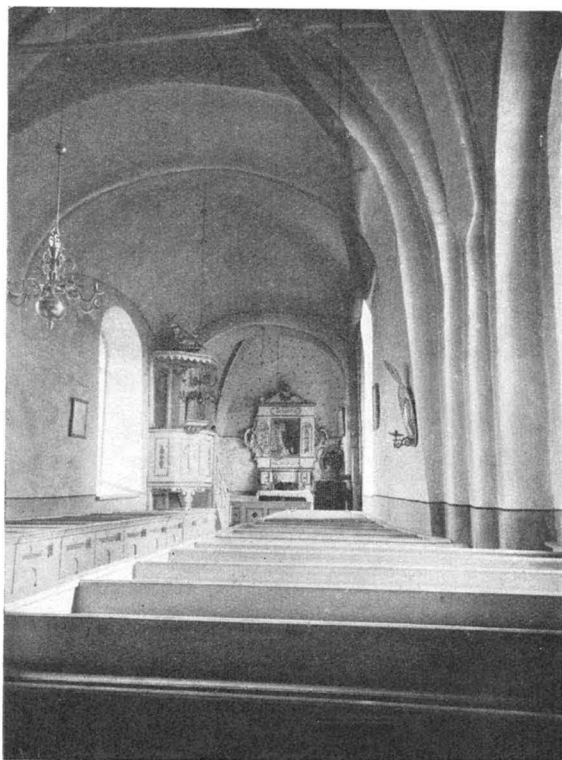

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 393. Vidbo. Interiör mot öster.
Innenbild gegen Osten.

som den nuvarande ingången från vapenhuset till långhuset. Dess ursprungliga utseende är obekant.

MEDELTIDA
BETÄCKNING.

Långhusets inre betäckning utgjordes under medeltiden av ett högt trätunnvalv, vars takstolar och stomme ännu till stor del finnas kvar (fig. 398; förstärkta 1915). Tyvärr finnas inga rester av trävalvets bräder i behåll, men ett flertal spikhål visa, hur de varit fästade på takstolarna. Denna betäckning var dock ej den ursprungliga. Sträckmurarnas putslager är dubbelt, vilket där-
emot ej är fallet med röstenas. Sannolikt var alltså långhuset ur-
sprungligen täckt med platt trätak, samt invändigt putsat. Senare
— troligen under 1300-talet — erhöll det ett högt tunnvalv av
bräder, samt omputsades.¹ Inga rester av målningar ha kunnat

¹ Jfr s. 218—19. Troligen skedde detta efter den eldsvåda, varav spår synas på muren från vapenhusvinden.

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 394. Vidbo. Interiör mot väster.
Innenbild gegen Westen.

upptäckas på putsen. Under tunnvalvets tid sammanhöllos sträckmurarna av tre runda ankarstockar, vilka c:a 10 cm. nedanför murens överkant sträckte sig tvärs över långhuset. Dessa avhöggos sedan för valven. — Hurudan korets ursprungliga betäckning var, är ovisst. Sträckmurarna äro putsade intill sin övre kant, och även röstena visa tydliga spår av puts, men här så ojämn och tunn — ställvis blott den tunnaste slamning — att man tvekar, om detta kunnat vara godsida. Kanske har man dock ej varit så noga, när det gällde dessa högt belägna delar av muren. I så fall har koret haft öppen takstol eller ett mycket högt trätunnvalv, ty den tunna putsen sträcker sig ända upp i röstets spets.

Mellan långhuset och gamla koret fanns fordom en triumfbåge. 1752 proponeras »om nedtagandet af ett stycke utaf en Qvarlämnad Mur fram i Kyrkan up inemot hwalfwet: emedan den ej

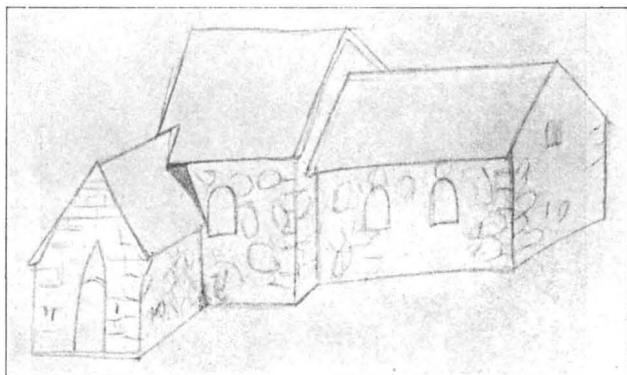

Fig. 395. Vidbo kyrka 1684. Efter konceptteckning till »Afritningar».

Die Kirche Vidbo 1684. Nach Handzeichnung.

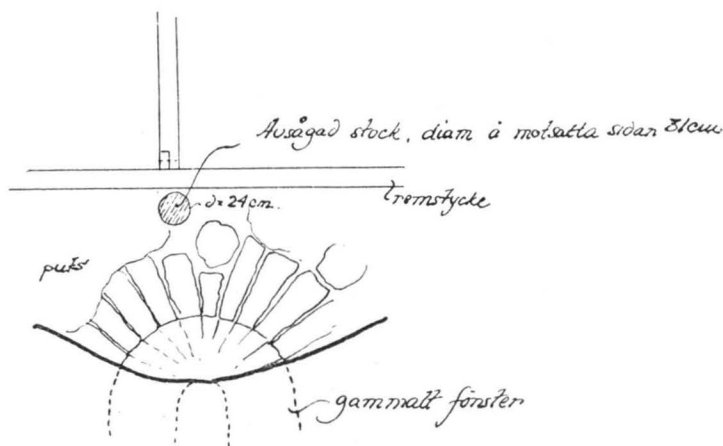
allenast på wisst sätt deformerar kyrkan utan ock gör den tung at predika uti, samt hindrar de under Gudstiensten på Läktaren sittjande at se och wäl höra Prästen, med mera» (Sockenst. prot. 1752). Triumfbågen tyckes sålunda ha varit rätt låg. Dess borttagande uppdrogs 1753 åt »Murmästaren Weijgelt uti Stockholm», varvid »det medlersta hwalfwet i kyrkan [förmodligen det gamla korvalvet] jämte hwalfbågen och sido-pelarne tillika nedtages; hwar-efter ett nytt hwalf kommer at upsättas, och kyrkan in uti at jämnas» (Sockenst. prot. 1753). Det nya valvet, vartill antagligen teglet från det gamla användes,¹ slogs som ett tunnvalv med teglen lagda i skikt söder—norr, men spänner även något mot öster och väster. Det förstärkes av två stjärkringar på valvets ovansida.

DATERING. Den äldsta kyrkan visar samma smala planform som Orkesta och tillhör byggnadshistoriskt samma grupp av kyrkor, men då förbandet är mer oregelmässigt, och dessutom den bevarade, sannolikt ursprungliga fönsterramen är spetsbågig, torde Vidbo knappast vara äldre än från omkr. år 1200.

GAMLA SAKRISTIAN. Före den nuvarande sakristian fanns en äldre, belägen väster därom. Rester av grundmurarna finnas kvar i marken, efter vilka planen å fig. 387 är uppgjord. Den östra muren utgjordes av nuvarande sakristians västmur, vilket även framgår av byggnadskontraktet (Sockenst. prot. 1753), som säger: »Den ena långsidan af den gamla Sacristian kommer at nyttjas och stå orörd.» Denna östra

¹ Tegelmått: 26—27×6—7×13—14 cm.

mur stöter stumt mot gamla korets östmur, vilket dels visar, att gamla sakristian var en senare tillbyggnad till den ursprungliga kyrkan, dels att den med all sannolikhet tillkom, innan koret utvidgades åt öster. I annat fall hade sakristian säkerligen från början erhållit den plats, som den sedan fick, längre åt öster. Vid en besiktning av kyrkan år 1753 beskrives den gamla sakristian sålunda: »icke allenast djupare än kyrko-golfwet, utan ock trång och liten som ett prång, allenast $4\frac{1}{2}$ aln bred och $5\frac{3}{4}$ aln lång, mycket fuktigt och osundt rum» (Sockenst. prot. 1753). Det är troligt, att den gamla sakristians material så vitt möjligt använts i

Åsrad A

Th. Bergentz delin. 1917.

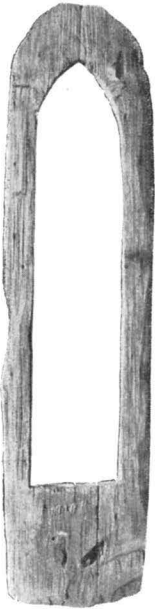
Fig. 396. Vidbo. Parti av södra muren, sedd från vinden, med övre delen av ett romanskt fönster.

Oberer Teil eines romanischen Fensters vom Dachboden aus gesehen.

den nya. Så t. ex. förekomma ojämnt avhuggna takstolsbjälkar. Förklaringen kan endast vara den, att de tillhört gamla sakristians takstol och avhuggits för valv.

1753 beslöt man att ombygga den gamla sakristian enligt följande plan: »nu warande wästra lång-sidan och norra gafwelen borttages, samt flyttas öster om nu warande östra långsidan»; därigenom »kommer Sacristian icke allenast ifrån sidländtare mark högre up, utan ock beqvämligare och närmare in til Predikstols upgången, då nytt dör-hål til Sacristian kommer at uphuggas, hwilket alt wi funno nödwändigt» (Sockenst. prot. 1753). Allt detta utfördes även samma år. Den nya sakristian välvdes; men redan 1776 överlades »i anseende dertil att Sacristie hwalfwet

OMBYGGNAD AV
SAKRISTIAN.

OMBYGGNAD
AV KORET.

Foto. A. T. A.
Fig. 397. Vidbo.
Fönsterram av
gran till ett ro-
manskt fönster
(nu i St. hist.
museum).

Holzrahmen eines
mittelalterlichen
Fensters.

VALVSLAG-
NING.

VAPENHUS.

wore så bräckligt, att det snart syntes vilja falla neder . . . om dess reparerande, och beslöts, att panel tak skulle nu i stället för hwalf inläggas» (Sockenst. prot. 1776); detta platta trätak finnes ännu kvar. — Ingången till sakristian är stickbågig. Dörren med i snibb ställda bräder härrör troligen från nya sakristians byggande, men den ringformiga portklappen av smitt järn med djurhuvuden (fig. 401) är otvivelaktigt medeltida, överflyttad från en äldre dörr.

Mot slutet av medeltiden revs absiden och koret förlängdes åt öster. Tillbyggnaden, som nu kom att utgöra koret, välvdes omedelbart med ett fyrdelat ribbvalv¹ med ribbor av fyrsidig genomskärning (helstens bredd), vilka utgå från muren utan markera anfang. Den gamla tribunbågen synes ha, liksom triumfbågen, blivit kvarstående ända till den stora reparationen 1753. I ett vis. prot. 1759 berättas nämligen, att »2:ne hwalfbogor, som hängde djupt neder i kyrkan, woro borttagne.» Av det ursprungliga valvet att döma, blev koret tillbyggt under förra hälften av 1400-talet.

Antagligen samtidigt med det nya korets tillbyggande och välvning välvdes gamla långhuset med två fyrdelade ribbvalv² med ribbor som korvalvets, vilande på tresprångiga murpelare,³ samt på breda, skarpt spetsbågiga sköldbågar. Även gördelbågen är spetsbågig. Vapenhuset är, som nämnt, byggt framför ett romanskt fönster å långhuset och alltså senare än detta. Det är försett med hörnkedjor av huggen granit, nu överputsade. Röstet är tegelmurat i munkförband,⁴ oputsat från takfots höjd, samt prytt med rika, vitputsade blindingar (fig. 388) Den svagt spetsbågiga, tvåsprångiga portalen har en skarpt spetsbågig omfattning, varigenom ett rätt stort, fordom bemålat (?) tympanonfält bildas. Dörren med sina i snibb ställda bräder härrör förmodligen från 1600- eller 1700-talet. Vapenhuset täckes av ett åttadelat ribbvalv med ribbor av

¹ Tegelmått: 28—29×?×8—9 cm.

² Tegelmått: 28—29×?×8—9 cm.

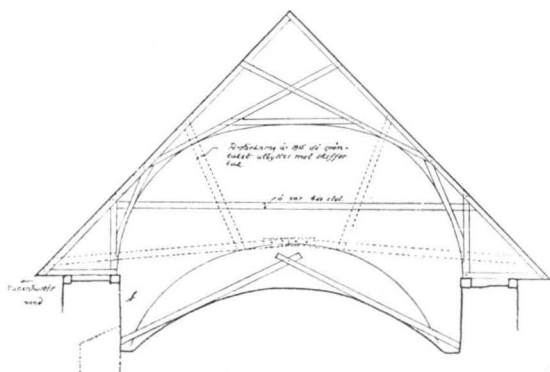
³ Dessa ha på mitten en svag avsats, åtminstone numera utan praktisk betydelse.

⁴ Tegelmått: 30×13—14×8—9 cm. Muren är 4 ggr avtrappad på insidan.

fyr-sidig (halvsten) genomskärning, vilket vil-lar på murpelare och på tryckt rundbågiga sköldbågar. Av den sistnämnda omständig-heten att döma borde det vara senare insla-get, men några spår av en tidigare betäck-ning ha ej kunnat upp-täckas. — Vindskidor-na äro profilerade i kanten (fig. 400).

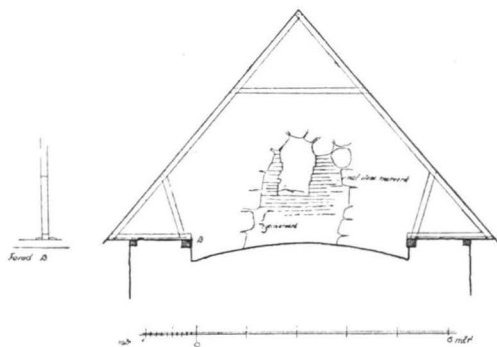
Vapenhusets tegel-ornering tillhör en ganska sen grupp, som på långt håll är be-släktad med Uppsala domkyrkas gamla torn. Det torde därigenom kunna dateras till 1400-talets senare del.

I nyare tid har kyrkan genomgått ganska genomgripande resta-ureringar. Synner-ligen illa därän tycks den ha varit 1682, då enligt en beskrivning »Om kyrkans tagna Skada» västra gaveln remnat från såväl södra som norra sträck-muren — på det senare stället var remnan upptill »wäl ett godt quar-teer breedh» — samt »Kyrkfönstren illa sönder mest alla i hoop» (L. I. 1.). 1753 företogos i samband med nya sakristians byggande även åt-skilliga andra reparationer: triumf- och tribunbågarnas nedtagande, m. m.

Th. Bergentz delin. 1917.

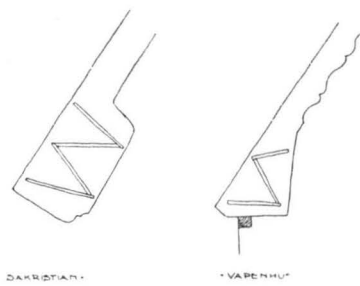
Fig. 398. Vidbo. Takstol över långhuset.
Dachstuhl über dem Langhause.

Th. Bergentz delin. 1917.

Fig. 399. Vidbo. Takstol över det ursprung-liga koret. Tvärsnittet taget mot väster.
Dachstuhl über dem ursprünglichen Chore.

RESTAU-
RERINGAR I
NYARE TID.

A. Liljenquist delin. 1912.

Fig. 400. Vidbo Vindskidor.
Windbretter.

UPPVÄRMNING.

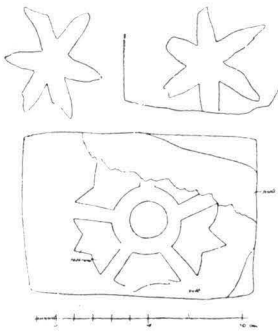
Kyrkan uppvärms medelst en järnkamin, som står mitt emot predikstolen, och vars grova kaminrör är framdraget längs hela gamla korets valv.

A. Liljenquist delin. 1912.

Fig. 401. Vidbo. Dörring å sakristidörren.
Türklopfer an der Tür der Sakristei.

Medeltida kalkmålningar.

Th. Bergentz delin. 1917.

Fig. 402. Vidbo. Tegelstenar med fragment av gamla målningar (nu använda i en tegelmurning på vinden).

Fragmente mittelalterlicher Kalkmalerei auf Backsteinen jetzt in eine Mauer auf dem Boden eingemauert.

Enligt muntlig uppgift, lämnad vid undersökningen 1912 av d. v. klockaren, finnas å långhusets väggar under rappningen målade figurer av kroppsstorlek, vilka varit delvis synliga vid en reparation. Långhusets valv ha säkert även varit försedda med målningar. Å gördelbågen, där puts är bortfallen, liksom ock å tegelstenar, nu använda i omfattningen till en glugg på vinden, men fordom hörande till det valv, som ommurades 1753, synas nämligen spår av målade ornament: å de senare fembladiga, i brunrött målade rosor (fig. 402), ett mycket vanligt ornament under senare delen av 1400-talet.¹

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE.

Altarbord och altarskrank uppfördes 1862 av vitmålat trä med förgyllt listverk. Altaruppsatsen utgöres av ett ramverk med dels skurna, dels i gips gjutna förgyllda ornament; vitmålat omkr. 1880; gammal grågrön och rödbrun ådrad marmorering skymtar under den nuvarande färgen. I detta är insatt en naiv oljemålning på trä, framställande Kristi uppståndelse. Å ramen är nu en upphöjd inskrift: »Jag lefver / I skolen och lefva»; men under denna

¹ När målningarna överkalkades är obekant. En vitlimning av hela kyrkan invändigt företogs 1753.

skönjes otydligt en äldre, med frakturstil målad inskription: »...medlare mellan Gudh och menniskior...» Ramverket är uppställt på en bukig predella, även av vitmålat trä, å vars mittparti nattvarden är framställd i hög relief, omgiven av i trä skurna, förgyllda blomsterguirlander i rokoko. Såsom lätt synes, härrör altarprydnaden från olika tider. Sin nuvarande sammansättning och utseende fick den 1862.

Den äldsta delen utgöres av den i ramen infattade oljemålningen, som härrör från 1600-talet. Denna har emellertid först i senare tid apterats till altartavla. 1787 omtalas den nämligen såsom en »Täfla på norra muren, som föreställer Jesu upståndelse, gifwen af Johan Larsson och Eric Larsson, till åminnelse efter deras föräldrar 1668» (Inv. 1787). Den var då inramad i ett »större Epitaphium af Träd med svart

och hvit målning» (Inv. 1829). — 1748 talas om »altaretz och thess bofälliga skranckz förfärdigande» (Sockenst. prot.), vilket synes omedelbart ha satts i verket, ty »Anno 1750 d. 15 Julii Inwigdes det nya Altaret, som står nedan för Predikstolen» (K. I. 1.). Man hade alltså här liksom i flera närliggande kyrkor (t. ex. Markim och Orkesta) kombinerat altare och predikstol med varandra. I detta fall fanns predikstolen redan förut. Den hade skänkts (och invigts) 1747 »till Guds ähra, af Herr Hååf Junckaren Wählborne Herren H^r Claud: Buhre, uppå Nederängen och Norrby» (K. I. 1.).¹ Troligen var det just denna nya predikstol, som gav anledning till att man ej

¹ CLAËS JONAS BURE, f. 1712, hovjunkare, † 1781. G. m. Brigitta Christina Ulfhjelm, f. 1713.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 403. Vidbo. Altaruppsats, hopsatt 1862 av flera från olika tider härrörande delar.

Altaraufsatz, 1862 aus mehreren aus verschiedenen Zeiten herrührenden Teilen verfertigt.

ÄLDRE ALTAR-
PRYDNAD OCH
PREDIKSTOL.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 404. Vidbo. Trärelief, framställande Kristus i Getsemane. Del av en äldre, med altaret kombinerad predikstolsanordning.

Holzrelief, Christus in Getsemane darstellend. Teil einer älteren, mit dem Altaraufsätze kombinierten Kanzel.

sockenst. prot. af 1833 talas om »De bägge Taflorna i upphöjt arbete af Gips el. Krita, den Ene å Predikstolens gafwelwägg, föreställande Frälsarens Bön i Örtagården, och den andra ofvan Altar-Bordet . . . » Numera är den polykromerad och starkt fernissad, de infattande pilastrarna bruna. H. 133 cm. B. 118 cm. — Att döma av stilen äro de båda relieferna ett verk av samme mästare. De äro utförda i en lantlig senbarock, som egentligen avviker från altarpopsatsens rokokostil i övrigt. Det är ej uteslutet att de äro äldre, men särskilt nattvardsreliefens bukiga form gör dock troligt, att de tillkommit jämte det övriga vid mitten av 1700-talet.¹ Det är ju ej heller sannolikt, att den av herr hovjunkaren Claud: Buhre skänkta predikstolen skulle vara sammansatt av gamla rester.

RESTER AV
ALTARSKÅP.

Ännu tidigare utgjordes altarprydnaden av ett altarskåp, av vilket nu endast rester finnas i behåll, räddade av kyrkvärden

¹ Detta antagande bekräftas däraf, att å Stafby kyrkas predikstol, som är daterad 1748, finnes en relief, som alldeles tydligt återgår på samma mönsterplansch som Getsemanereliefen i Vidbo, ehuru den är utförd i mindre skala.

längre nöjde sig med det gamla altaret. — Till altarprydnaden av 1750 hörde med säkerhet nattvardsreliefen, med all sannolikhet även det nuvarande ramverkets sidovoluter, samt de förgyllda rokokoguirlanderna. Predikstolens framsida utgjordes av en i trä skuren relieftavla (fig. 404), vilken alltså genom sin plats kom att utgöra ett slags altartavla. Denna relief, som nu är upphängd i vapenhuset, framställer Kristi bön i örtagården. Den var ursprungligen liksom nattvardsreliefen vitmålad — i ett

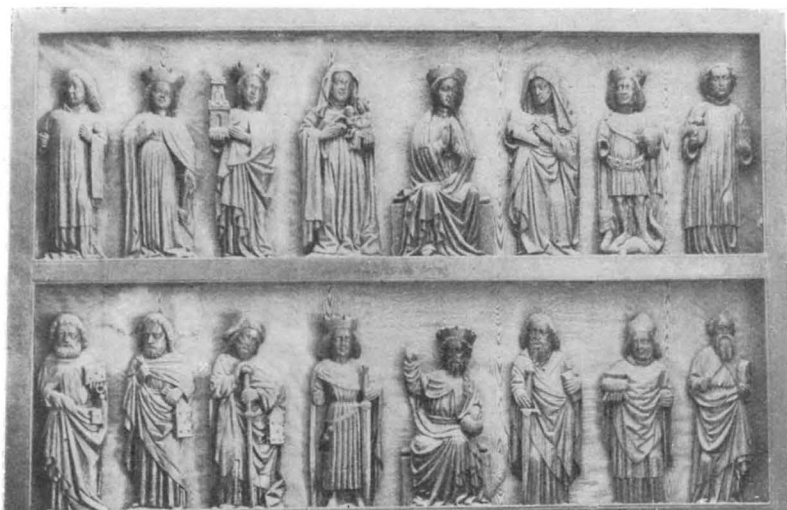

Foto. M. Olsson 1912.

Fig 405. Vidbo. Statyetter av trä ur tvenne altarskåp.
Heiligenbilder aus zwei Schnitzaltären.

A. F. Ryding. De utgöras av 21 statyetter, stående dels (5 st.) i ett fack av det ursprungliga altarskåpet (fig. 409), dels (16 st.) i ett senare tillverkat skåp (fig. 405). Numera äro de uppställda i vapenhuset; men för icke alltför längesedan (åtminstone så sent som 1902) lågo de bortkastade i en bod såsom värdelösa.

Man märker lätt, att tre av dem skilja sig från de övriga, och att dessa troligen ej tillhört det ursprungliga skåpet. De utgöras av Kristus och Maria (säkerligen en Mariæ-kronings-scen) samt en apostel (nr 5, 13, 16 å fig. 400). De äro skurna i ett mörkare träslag (mörk ek) än de övriga. Veckfallet är rikt, mjukt och betydligt mer plastiskt än hos dessa, samt saknar alldeles de tvära brytningar, som karakterisera veckbehandlingen hos dem. De långa dräkterna bilda släpande veck mellan fötterna. Gestalterna äro långa och slanka, huvudet utgör $\frac{1}{6}$ av kroppslängden (mättet taget på den stående aposteln). Ansiktena äro långlagda och särdeles fint skurna, hårbehandlingen naturalistisk. Alla färgspår saknas. H. c:a 57 cm.¹

Det nu försvunna skåp, som dessa bilder tillhört, måste ha

¹ Figurerna äro något skadade. Sålunda saknas fingrarna på Kristi högra hand, kronornas spetsar, samt apostelns högra hand. Kristusbildens har en större spricka.

Foto. M. Olsson 1912.
Fig. 406. Vidbo. Kristus-
bild ur altarskåp från
1400-talets förra hälft.
Christusbild aus einem
Schnitzaltare. Erste
Hälfte d. 15. Jhts.

varit av hög konstnärlig kvalitet. Det var förmodligen ett tyskt arbete från 1400-talets förra hälft.

Av de återstående statyetterna framtälla de fem i det gamla skåpet (fig. 409):

1. Maria med barnet, åt vilket hon räcker ett äpple.

2. Johannes evangelisten med kalk.

3. Den s. k. »nådstolen» (Gud Fader med Kristus på korset och andens duva).

4. Den hel. Margareta med en bok i ena handen; i den andra har hon hållit ett nu förlorat attribut, förmodligen ett kors. Hon trampar på en djävul med horn och spetsiga öron.

5. Kvinnligt krönt helgon med en bok i handen; i den andra har hon hållit ett nu förlorat attribut.

De 13 i det nya skåpet (fig. 405) framtälla:

1. Diakon. Attribut förlorat. Troligen S. Lars (då S. Staffan finnes); attributet har i så fall varit ett halster.

2. S. Katarina med hjul (sönderbrutet); i andra handen har hon hållit ett nu förkommet svärd.

3. S. Barbara med torn.

4. S. Anna, bärande på armen Maria med Kristusbarnet.

6. S. Birgitta, skrivande i en bok.

7. S. Olof (troligen), trampande på trollet Skalle. I vänstra handen ett riksäpple; högra handen avslagen.

8. S. Staffan i diakondräkt med stenar samt en bok.

9. S. Petrus med bok och nyckel.

10. Apostel? (icke barfota) med en bokpåse.

11. S. Jakob d. ä. med pilgrimshatt, stav och bokpåse.

12. S. Erik (troligen) med svärd i vänstra handen, den högra avslagen.

14. S. Paulus med bok och svärd.

15. S. Erasmus med gryta; i vänstra handen har han hållit ett nu förlorat attribut (vindspelet?).

Samtliga dessa bilder äro betydligt mindre plastiskt utförda

Foto. M. Olsson 1912.
Fig. 407. Vidbo.
Apostlabild ur altarskåp från 1400-talets förra hälft.

Statuette aus einem Schnitzaltare. Erste Hälfte d. 15. Jhts.

Foto. M. Olsson 1912.
Fig. 408. Vidbo. S.
Erasmus. Bild ur altarskåp från 1400-talets slut.

Statuette aus einem Schnitzaltare. Ende d. 15. Jhts.

än de tre ovan beskrivna. Vecken äro grunda med breda, rundade veckryggar och löpa i underdräkten gärna vertikalt. Mantlarnas veck bilda skarpa, men grunda brytningar. Figurerna äro satta med korta halsar och stora huvuden (utgörande ung. $\frac{1}{5}$ av kroppslängden). Ansiktena äro breda och platta, hårbehandlingen stiliserad. De äro skurna i ljus ek. Färgspår saknas, liksom å de förra. H. c:a 57 cm. Man märke, att Gud Fader i »nådstolen» sittande är lika hög som de andra stående, varigenom ernås, att han gör en mäktig verkan utan att störa helhetsintrycket.

Den del av det gamla altarskåpet, i vilket några statyetter äro inställda, är ävenledes utförd av ek. Den är försedd med en sammanhängande rundbågsbaldakin med enkelt masverk. Röda färgspår synas å ramens inre sida. Gångjärnen till de fordom befintliga dörrarna sitta ännu kvar. H. 78 cm. B. 143 cm.

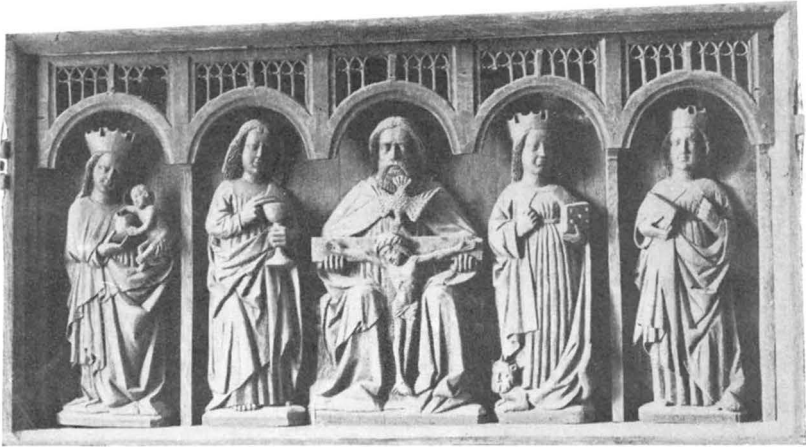

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 409. Vidbo. Fack av altarskåp från 1400-talets slut.

Teil eines Schnitzaltares aus dem Ende d. 15. Jhts.

Huru man har att tänka sig skåpet i dess ursprungliga skick kan nu ej med visshet avgöras.¹ Flygeldörrarna användes 1785 till läktaarbröstningar (jfr s. 445)² och äro nu förkomna. Corpus, som innehöll korsfästelsen, stod ännu 1829 i vapenhuset (Inv. 1829). De till detta skåp hörande bilderna äro nordtyskt eller svenskt arbete från 1400-talets slut.

TRIUMF-
KRUCIFIX.

Triumfkrucifix, skuret i trä (ek?), numera helt övermålat med vit oljefärg.³ Under övermålningen syntes vid skrapning medeltida polykromering. Krucifixet tillhör samma grupp som Dalby-krucifixet, vilket af Ugglas⁴ karakteriserats som ett arbete av en till Uppland inflyttad, gottländsk bildsnidare, verksam omkr.

¹ Kyrkoherde Andersson i Vidbo påminner sig ha sett ännu ett par liknande statyetter hos komminister H. Morin, vilka emellertid ej sedan kunnat återfinnas.

² Bilderna stodo då ännu kvar i dem. Inv. 1829 upptager nämligen: »En gamäl Altar-Tafla, i Bildhuggeri af flere Helgon med hwarderas särskildta namn i Munkstil, begagnad till Läktare på bägge sidor om Orgelverket.» I materialboden förvaras ett fack (H. 100 cm. B. 133 cm.), även av ek, med spår av kredering och röd färg, samt med urtagningar för gångjärnen på kortsidorna. Av måtten att döma kan detta fack dock svärligen ha hört till samma skåp, som det i vapenhuset uppställda. — Inv. 1829 upptager: Tväne gl. Bilder i en Ram, hängande ib[idem] i vapenhuset» — troligen en flygeldörr till det bevarade facket.

³ Detta skedde förmodligen 1702, då »hans Nåde Gref Axel Johan Lewenhaupt [f. 1660, v. amiral, † 1717] lätit förnya och stoffera Chrusifixet» (L. I. 1.), liksom även det nuvarande korset med all säkerhet tillkom då.

⁴ C. R. AF UGGLAS, Dalby-mästaren (U. F. T., Bd 6 (1910—12), s. 39).

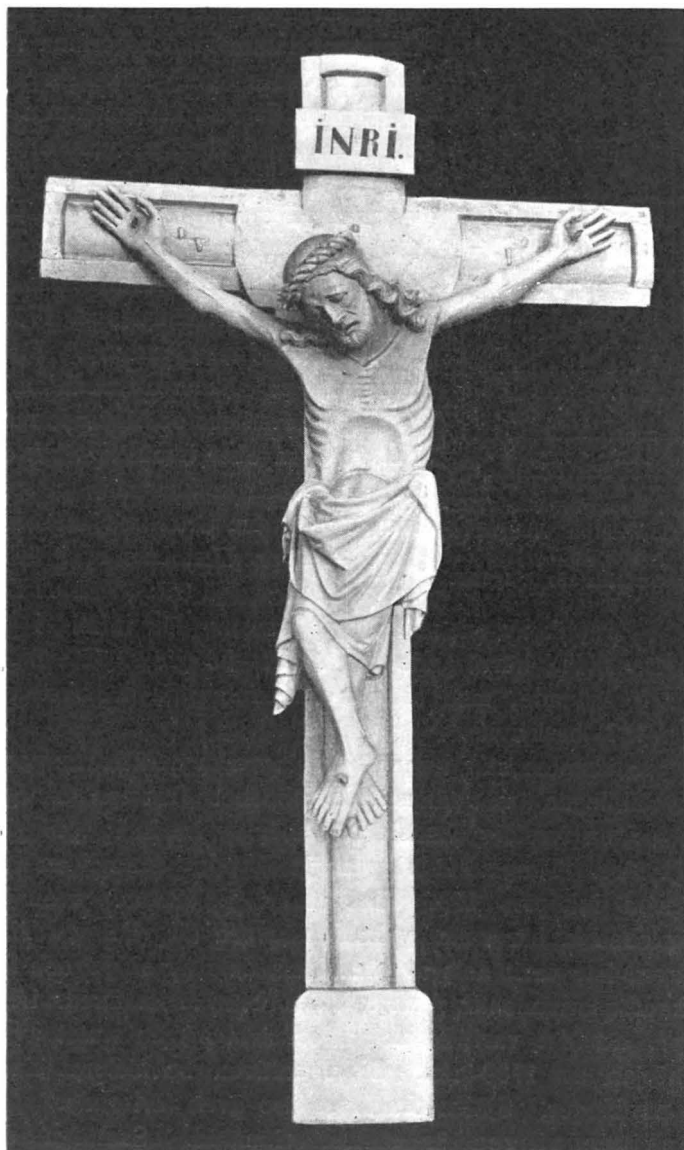
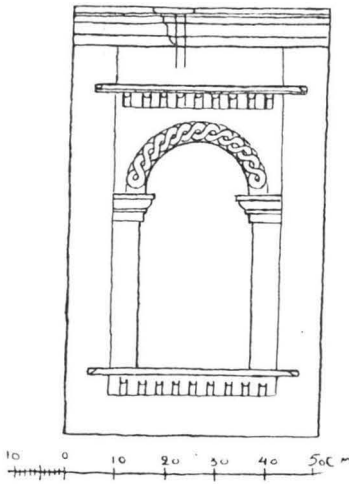

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 410, Vidbo. Triumfkruzifix från 1300-talets förra del (korset från 1702).
Hölzernes Triumphkruzifix. Erste Hälfte des 14. Jhts (das Kreuz vom J. 1702).

1300. Bildens H. 122 cm., B. 111 cm. Det enkla korset (H. 220 cm.) härrör från 1702.

Predikstolen (se fig. 393) av vitmarmorerad furu med enkla PREDIKSTOL.
30—175426. Sveriges kyrkor. Uppland IV. Seminghundra härad.

D. Blomqvist delin. 1912.

Fig. 411. Vidbo. Bänkdörr från 1687.

Tür des Gestühls aus d. J. 1687.

förgyllda gipsornament, samt med ett försilvrat lamm med segerfana å ljudtaket, utfördes 1862.¹ Räkenskapsboken upptager »Skjuts åt snickaren G. C. Sigfridsson till Knifsta kyrka att såsom modell bese dess Predikstol.» Denna — numera ersatt av en ny — var utförd 1779 efter samma »Schaplonn», som Alsike kyrkas dåvarande predikstol, hvilken i sin tur utfördes på 1760-talet av Mäster Magnus Granlund.² Ett roligt exempel på hantverkstradition, men även på tidsstilens ombildande makt, ty det är ej mycket i mäster Sigfridssons rätlinjiga och nyktra arbete, som påminner om den Granlundska senbarocken. — I predikstolens rygg är insatt en oljemålning på trä: »Kristus i Getsemane» — replik av en målning i Orkesta (där infälld i predikstolens framsida), härrörande från 1752—53 (jfr s. 320, fig. 288).

Den föregående, med altaret sammanbyggda predikstolen har ovan (s. 437) beskrivits.

TIMGLAS. På predikstolen står nu intet timglas, men två illa ramponerade timglasställningar äro undanställda i boden. Den ena (H. 54 cm.) i form av en fyrsidig obelisk, bär spår av kredering, förgyllning och blå färg. Timglasställning av järnbleck. Antagligen var det detta, som inköptes 1797. Det andra (H. 58 cm.), även det en fyrsidig obelisk, bär spår av kredering och förgyllning. Timglasställningen har varit dels av järnbleck, dels av snidat och förgyllt trä (akanthusornamentik); några lösa bitar, som finnas i behåll, tyda på, att det varit ett fint utfört arbete från slutet av 1600- eller början av 1700-talet. Båda stativen ha förlorat sina krönande prydnader. Självva timglasen äro även förlorade.

BÄNKINREDNING. Bänkinredningen är sluten, vitmålad. Samtliga dörrar, utom de tre främsta bänkprens, ha vackra, plattskurna arkadfyllningar (fig. 411). Dessa dörrar tillhöra utan tvivel den bänkinredning kyrkan skaffade sig 1687, då däremot bänkinredningen

¹ Lammets med segerfanan troligen överflyttat från den föregående predikstolen, som enl. ett sockenst. prot. 1833 pryddes av ett sådant.

² Se noten s. 358.

i övrigt — märk särskilt det karnissvängda skrank, som avslutar bänkkvarteren mot öster — tillkom 1768.

Nummertavla, oval, med snidad och förgylld ram. Gustaviansk. Inköpt 1788. H. 90 cm. B. 63 cm.

I kyrkans västra del står orgelläktaren, vilande å 4 marmorerade pelare. Det vitmålade bröstvärdet har rektangulära fyllningar med enkla förgyllda lister. Läktaren uppfördes 1768. Före

denna fanns på samma plats en äldre läktare, om vars »nedsänkande» man 1748 fattade beslut. — 1785 försågs kyrkan med ännu två läktare (nu nedtagna): en på norra och en på södra sidan, »och till skärmar för dem emploierades den gamla obrukliga altaretaflan¹ som då stod i wapenhuset» (Inv. 1787). Läktarnas anmärkningsvärt låga plats ses av de nu avhuggna bjälkar, som äro inmurade c:a 1 1/2 m. över golvet och som tjänat till stöd för desamma.

Orgelns fasad (fig. 394) är vitmålad med snidad och rikt förgylld akanthusornamentik. Läktarbröstningens framsida prydes av en i trä skuren, vitmålad och förgylld bild: konung David, spelande harpa (H. 95 cm.) I inv. 1787 står antecknat, att den »följde med orgelwärket». Detsamma var fallet med tvenne nu i materialboden undanställda, knubbiga, basunblåsande änglabarn av vitmålat och förgyllt trä (fig. 412; H. 83 cm.).² Orgelverket med sina figurer skaffades till Vidbo år 1785 då det köptes från Nora kyrka i Västmanland för 100 rdr. Figurernas och särskilt fasadens stil tyda på, att de härröra från 1600-talets slut eller 1700-talets början. Härmed överensstämmer en uppgift,³ att i

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 412. Vidbo. Träskulpturer från orgelfasaden. 1706. Holzskulpturen aus d. J. 1706.

NUMMERTAVLA.

ORGELLÄKTARE.

¹ D. v. s. flygeldörrarna till det ovan beskrivna altarskåpet (jfr s. 438 o. följ.).

² Deras händer, fötter, vingar och basuner delvis avslagna, men bevarade.

³ W. SÖRLING, Uppland i äldre tider, Upps. 1913, s. 45.

DOPFUNT.

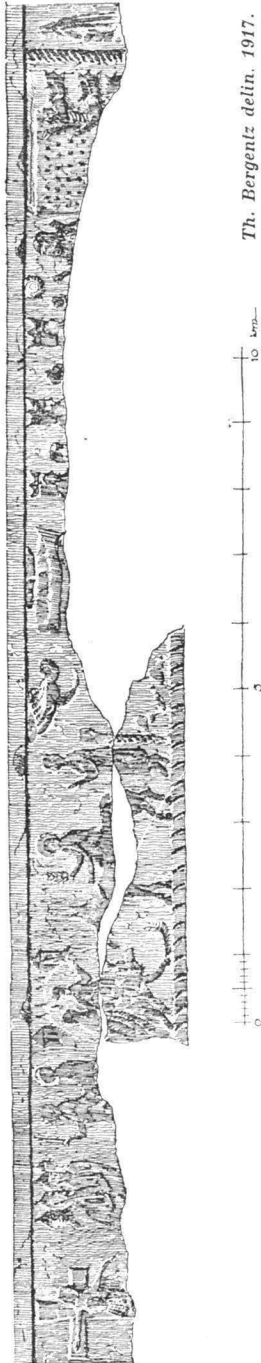

Fig. 413. Vidbo. Dopfund av kalksten. Gottländskt arbete från omkr. 1225. Utveckling av cuppan. Taufstein aus Kalkstein. Gotländische Arbeit um 1225. Die Cuppa entwickelt.

Nora kyrka år 1706 skulle ha uppsatts ett nytt orgelverk av en orgelbyggare Risberg, vilket efter 80 år såldes till Vidbo. — Orgeln renoverades senast 1897.

Fordom ägde kyrkan en märklig dopfund (nu i Museet för nordiska fornsaker i Uppsala; inv. nr B. 264). Av densamma återstår numera endast delar av cuppan (2 bitar); foten var troligen försvunnen redan vid H. Hildebrands besök i kyrkan 1868, eller var åtminstone ej särdeles märkvärdig, eftersom den ej omnämnes i hans beskrivning av funten.¹ Cuppan, huggen i kalksten, är cylindrisk med skrånande botten. Uttömningshål finnes. Såväl liv som botten smyckas av relieförnering: å livet en fortlöpande figurframställning mellan två smala vulster — den nedre av dessa en repstav — å botten en vacker och egenartad rankörnering (fig. 414; obs. kransen av tegellika fjäll längst ned). I figurframställningen urskiljer man olika scener, som tillsammans bilda två händelseförlopp. De fyra första scenerna behandla Kristi barndomshistoria:

1. Kristi födelse. Härav återstår endast barnet — en liten mumieliknande figur — vilande i sin krubba, över vilken oxens och åsnans till oigenkännlighet stiliserade huvuden luta sig. Till vänster därom en från cuppanns övre kant nedflygande ängel, samt (troligen) en del av Marias säng.

2. Konungarnes tillbedjan. Endast övre delen bevarad med huvudena av

¹ H. HILDEBRAND, Ö. Uppl., s. 39.

tre i rad vandrande, krönte figurer samt klotliknande föremål, som de med lyfta händer frambära till Maria, vilken synes sitta på en stol med Kristusbarnet på sitt knä.

3. Konungarna, som vila i en gemensam bädd, erhålla en änglappennbarelse, som för-
mår dem att taga en annan väg hem (Matth., kap. II, v. 12.).

I de återstående scenerna behandlas passionshistorien:

1. Inridandet i Jerusalem. Kristus på en åsna med en palmkvist i handen. Bakom honom en stående tillbedjande person. Två personer komma med uppräckt händer ut ur stadsporten.

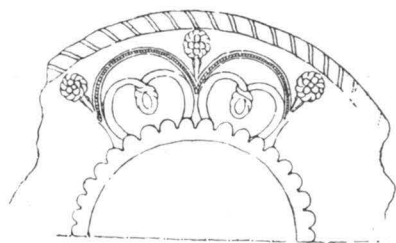
2. Kristus gripes. Framför Kristus, som kännetecknas genom gloria, Petrus, vilken lyfter sitt svärd (?) mot en väpnad man i normannerhjälm och avlångt trekantig sköld (översteprästens tjänare?), vilken åtföljes av andra dylika.

3. Nedtagandet från korset.

Reliefen är hög och kullrig, figurerna, som trängas inpå varandra, satta och tämligen klumpiga. Funten torde såväl genom figurstil som ikonografi kunna hänföras till en under förra hälften av 1200-talet existerande gottländsk stensemestarskola, som sammanfattats under anonymnamnet »Calcarius».¹ (Jfr s. 282.)

H. 43 cm. Yttre diam. 64 cm. Inre diam. 58 cm. Dj. 30 cm.

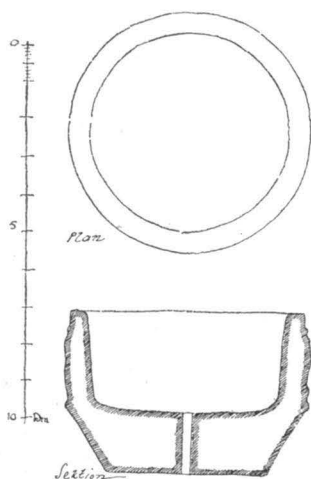
Cuppan, som redan vid Hildebrands besök 1868 låg bortkastad i boden, såldes 1905 till St. hist. mus. och kom därifrån genom byte 1910 till Museet för nordiska fornsaker i Uppsala.

Th. Bergentz delin. 1917.

Fig 414. Vidbo. Mönster å undersidan av dopfuntens cuppa.

Untere Seite der Cuppa des Taufsteines.

Th. Bergentz delin. 1917.

Fig. 415. Vidbo. Plan och sektion av dopfunten. Grundriss und Schnitt des Taufsteines.

¹ ROOSVAL, Die Steinmeister Gotlands, Sthlm 1918, s. 189 o. följ. Vidbofunten räknas här för den troligen äldsta av de hittills kända Calcarius.funtarna.

DOPSKÅL. Dopskål av tenn, oval, med musselformade handtag, stående på fyra lejonassar. Stämplrar: t. v. en bevingad bild med riks-äpplet i handen, därovanför ett otydligt språkband; till höger ett lejon med riksäpplet, därovanför ett språkband med: ...INT...; vidare: UPSALA; SCHULT; tre kronor, samt J E S över ett riks-äpple inom kartusch, bokstäverna J, E och S, vardera inom sin kartusch, samt S. Inköpt 1778. L. 30 cm. H. 11 cm.

**NATTVARDSS-
KÄRL.** Kalk av silver, invändigt förgylld. Ornerad. Stämplrar: kontroll; ett stadsvapen (otydligt); NW; X 4 [=1852]. H. 20,5 cm. Tillhörande patén av silver. Stämplad som kalken. Diam. 12,5 cm.

Sockenbudskalk av silver med förgyllda ornament (lagerstav på foten), samt invändigt förgylld. Stämplrar: kontroll; Uppsalavapnet; EF; X [=1780]. H. 12,5 cm. Tillhörande patén av förgyllt silver med fastskruvad, oförgylld oblatask.

Inv. 1682 upptager tre kalkar, alla nu förlorade: »En alt förgylldh. En förgylldh på foten, förgylt handtag och förgylld ringh om kringh. Sedan en Socknebodz Kalk lijten.» Senare är tillagt (i en annan uppteckning av samma inv., daterad 1683): »Nu äre allenast 2 st. d. 3 afgick till publicum A^o 1710» (som krigskontribution; jfr noten s. 283). En av de återstående beskrives i inv. 1737: »... med drifwit arbete. Under foten med wapen af oxehufwud med dragen wärja öfwer stiernan och bokstäfwer B. K. samt med en öfwerskrift Barbara Koszelewska...» Denna kalk är ännu upptagen i inv. 1829.

Kanna av silver, invändigt förgylld, samt med förgylld ornering (runt locket lagerstav, runt foten en bladbård). Gustaviansk. Å botten är ingraverat årtalet 1796, vilket år kannan inköptes. Stämplrar: kontroll; Uppsalavapnet; E. ERNANDER; O 2 [=1796]; H. 38,5 cm.

Oblatask av silver, oval, runt locket en lagerstav. Stämplrar: kontroll; **n**; E. MARKSTRÖM; L 5 [=1865]. L. 12 cm. H. 7 cm.

BRUDKRONA. Brudkrona av guld med insatta slipade, färgade glas. Å kransen ingraverat: Marta och Kuno 19 ²³/₆ 06. Stämplrar: kontroll; Stockholmsvapnet; E. H.; I E Z (?); D 7 [=1906]. H. 6,5 cm. Skänkt 1906 av grosshandlaren J. Hansson, vilken även gjort en större penningdonation till kyrkan.

LJUSREDSKAP. Ljuskrona av slipat och gjutet glas på mässingsställning (fig. 416). H. 80 cm. B. 56 cm.

Ljuskrona av slipat och gjutet glas på mässingsställning. Eklövs- och stjärnformade prismor. H. 58 cm. B. 45 cm.

Båda dessa ljuskronor äro skänkta av grevinnan Christina Catharina De la Gardie¹ på Nederäng 1686.

Ljuskrona av mässing med 6 ljusarmar och lika många prydnadsarmar i form av små drakar. Staven krönes av en förkrympt dubbelörn och slutar i ett klot. Inköpt 1737. H. 62 cm. B. 62 cm.

Ljuskrona av mässing med 12 ljusarmar och lika många prydnadsarmar i form av hjälmprydda, basunbläsande tritoner. Musselformade manchetter. Å det lilla slutklotet läses: »Gud til ära och Wibö Kyrka til prydna :· / Är denna lius Krona förärad af Erich Persson :· / Jährsta by och Chiftuna socken Anno 1761 :· ». Enligt inv. 1787

gavs den »i tacksamhet för återwunnen frihet ifrån Bohus fästning, dit han blef dömd wid 1756 års Riksdag.»² H. 46 cm. B. 60 cm.

Ljuskrona av slipat glas på mässingsställning. Runda och droppformiga prismor. Empire. H. 95 cm. B. 78 cm.

Ljusarm (fig. 417), trearmad, av driven och punsad mässing (stiliserade växtornament). Lös inskriftsköld, å hvilken är graverat: HER. E. P. G. B. / F. B. T.³ / 1. 6. 5. 6. L. 35 cm.

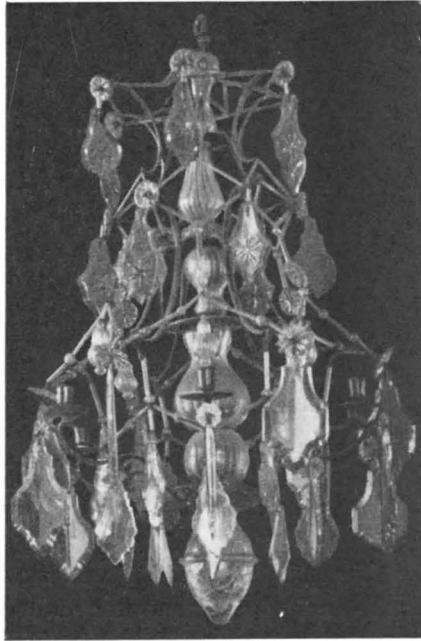

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 416. Vidbo. Kristallkrona från 1686. Kronleuchter aus Kristall vom J. 1686.

¹ CHRISTINA CATHARINA DE LA GARDIE, f. 1632, † 1704. G. m. 1:o Riksrådet och fältmarskalken greve Gustaf Adolph Leijonhufvud, f. 1619, † 1656. 2:o Riksrådet, riksamiralen och fältmarskalken greve Gustaf Otto Stenbock, f. 1614, † 1685.

² Troligen den Erik Persson i Herrsta, som deltog i ett upplopp i bondeståndet vid riksdagen 1755—56, tillställt med anledning av det s. k. stora deputationens betänkande, vilket skulle föreläggas konungen. Erik Persson skall ha utbrustit till talmannen: »Konungen klagar, och ingen rätt får han; vi klaga, och ingen rätt få vi; det våller du, din skälm, du skall icke längre vara vår taleman.» Som en av de ledande orostiftarna dömdes han till tre års straffarbete. (MALMSTRÖM, Sveriges politiska historia 1718—1772. 2:a uppl. D. IV. Sthlm 1899. S. 162 o. 243.)

³ Herr Eric Planting-GyllenBåga, (f. 1603, generalmajor, † 1679) — Fru Brita Tott.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 417. Vidbo. Ljusarm av driven mässing med årtalet 1656.
Wandarm aus getriebenen Messing, 1656 geschenkt.

Ljusplåtar (fig. 418), ett par, av driven och punsad mässing (rika frukt- och blomornament; även två kvinnohuvuden). Å reflexytan är inrstat: ANDREAS BECKMAN / ÅLHEIT VON WERDT / 1687. H. 81 cm.

Ljusstakar, ett par, av tenn, på hög trefot (fig. 419). Å foten är inrstat: AMBJÖRN ULFF. MERTA: KAFLE.¹ A^o 1713. Stämplrar: öppen krona; sköld med tre tulpaner och bokstäverna M. B. (stämplad två gånger). Dessutom är den ena staken stämplad med bokstaven Z (på foten) och T (på manchetten), den andra med R (på foten) och V (på manchetten). Skänkta 1713 av majoren Ambjörn Ulf och hans maka. H. 67 cm.

Ljusstakar, ett par, av tenn, enkla, med ringat skaft. Den ena är stämplad med öppen krona samt med IS över en springande häst inom kartusch. Skänkta 1749 av trädgårdsmästare-änkan Catharina Törn. H. 20 cm.

Ljusstake av mässing med 7 pipor. Modern. H. 68 cm.

Bland förlorade ljusredskap märkes »1 st. Liuskrona mäd 6 Pipor somt av Trä och somt av Järn», vilken »Skogwachturen Anders Olsson J Laggartorpet förärat till Kyrckian och Tack-säyelse effter sin hustrus förlossning Jfrån hårt barnsänge . . . Anno 1695» (L. I. 1.).

¹ AMBJÖRN ULF, nobil. ULFHJELM, f. 1680, major vid Upl. reg:te, † 1751. G. m. Märta Kafle, f. 1691, † 1740.

Antependium av rött kläde med bladranka och kors broderade i gult silke. Jämte tillhörande bokdyna förfärdigad och skänkt 1905 av fru H. Gardtman på Norrby. (Å altaret.)

Kalkkläde av röd sammet, broderat med guldsniljor och med guldspets i kanten. Skänkt av arrendatorskan Boding på Åsby år 1757. 50 × 50 cm.

Mässhake av svart sammet med breda silverbårder. Å framsidan Guds-öga i silverbroderi, å ryggsidan kors av silvergaloner. Inköpt 1871. L. (främre) 102 cm., (bakre) 116 cm.

Bokdyna av grön sammet. Mitt på I. H. S. i silverbroderi; i hörnen korsade palmkvistar, broderade med vitt silke. 1800-talet. 31 × 31 cm.

Håv av ursprungligen svart (?) sammet med silvergaloner och silvertofvs. Fäste för två, nu förkomna hävklockor. Dj. 19 cm. Diam. 14,5 cm. Skaft av svarvat trä (L. 166 cm.).

Kyrkvaktareroock av svart ylletyg med röda ylleganser.

Bland nu förlorade textilier märkas:

En »Kuurkåpa af Rödt damask gammal och något söndrigh», upptagen i 1682 års inv. (enl. inv. 1752 omgjord till antependium).

En »Mässhake aff Rödh gyldh dukh, ähr borderadt i gröön bottn och med ächta borderingh», samt ett »Kalcckkläde, insänkt medh guldh och sölfwertrådgi giordt som blommor, sampt sprijt-silke aff åthskillighe färgor», båda skänkta av grevinnan Christina Catharina De la Gardie till Nederäng (jfr s. 449, not. 1) år 1686 (L. I. 1.).

»Ett kalckkläde aff fijnaste lerfft, Borderadt aff Guldh medh wackre Roossor» (L. I. 1.). Skänkt 1714 av befallningsmannen Bengt Saklingh.

Utom de ovannämnda upptager 1752 års inv. följande nu förlorade textilier:

Foto. A. Liljenquist 1912.
Fig. 418. Vidbo. Ljusplåt av driven mässing med årtalet 1687.
Wandleuchter aus getriebnem Messing, 1687 geschenkt.

slingan) aftir uinaman sun sin in han uarþ tauþr i buhi = Sigfast och Ginlög, dessa makar läto resa denna sten till minne av Vinoman sin son. Men han dog i **buhi** (= ?). H. 182 cm. B. vid foten 110 cm.

På kyrkogården ligga två enkla, rektangulära gravhällar med till större delen utplånade inskriptioner, den ena från 1762 (över A. A. S. i Rickeby enl. inv. 1829), den andra från 1775 (över Gustaf Persson i Krogsta enl. samma inv.).

GRAVSTENAR.

Gustaf III:s tal till Rikens Ständer 1771 och 1772 i förgyllda, gustavianska ramar. 67 × 46 cm.

KUNGATAL.

Carl XII:s tal till Rikens Ständer 1810 i enkel, förgylld ram. 52 × 44 cm.

Kongl. Maj:ts tal till Rikens Ständer 1817 i enkel, förgylld ram. 58 × 44 cm.

Samtliga dessa tal hänga i långhuset.

Bland Uppsala domkapitels handlingar (nu i Landsarkivet) förvaras ett par avskrifter (varibland den här återgivna är utförd 1619) av en medeltidshandling: ett donationsbrev från 1315 (ännu en avskrift finnes i L. I. 1.) Originalen förvarades ännu 1827 vid Norrby gård.¹ En latinsk version i Registr. Eccles. Upsal. (fol. 58, pag. 71) finnes avtryckt i Dipl. suec. (III, nr 2045). Handlingen förtjänar avtryckas in extenso:

AVSKRIFT AV
MEDELTIDA
HANDLING.

»Allom them thetta bref warda sende, Niela Joanzon och hanz hustrus Christina i Rickeby Ewärdeliga hälzo medh Gudh.

Thet skall allom wppenbarligen witterligt wara, att wij hälbrägda till sinne, och ena åstundande omsorge, förese wåro siäla hälzo af wåra wndfångne godze til wåra synda förlätelze, gifwom i Testament Widebo herede Kyrkio präste enom efter them androm Ewärdeliga fiorton öredz land jord i Biastom med husom och allom tillägom i Åkrom, ängiom, innan gårdh och uthan, när heller fiärre och alla urfiälla dher sammastädez, som äre innan Råå och Röör, och en urfiälla som hether Ragnetegher, liggiandez emillan Owijkom och Karbo skogh. Medh sådana wilkor, att samme kyrkio herre skall plichtiger wara til att säija ene messo hwarie wiku så att han skall böria säija messone nästa måndagen efter Annaz wår Fru dödh, för alla Christna siäla och skal hafwa wåra och wåra närskylda Fruz [»fränders» enl. afskriften i L. I. 1.] åminnelze. Andra wekuna messo om torzdagen af then Heligha Anda, tridie wekuna skall han siunga messone om Lögerdagen efter Wår Fru, uthan at någhen helgone högtijdh kan komma i förnämnda dagar

¹ Se noten s. 423.

[tha?] skall the i nästa daghom förr heller efter wpyfillas. Och framdelez williom wij att han skall hålla högtidenna Wår Fru högtijd som kallas Conceptionis hwart åhr åtta dagar omkring, och till förbenemnda hålla skullande högtijd, tå gifwom wij två öredz land jord i samma by medh allom tillägom närh och fierre, förwthän de förb^{de} fiorton öredz Land jord. Framdelez tilägne wij andra två öredz Land jord i samma förne:da by, så at hwad aff them åhrligen uthgår det skall kyrkioherren gifwa fattigo folke om Skärtorzdagh och antwarda dhen kyrkioherren macht med thetta bref skicka och uthsättia, så wäl thenne två öredz Land som dhe andra försagda, och gifwom wij förb^{de} kyrkioherra tijo mark till att kiöpa få mädh åt för^{de} godz med som för^{de} fiorton öredz Land tilhöra, hwilka tijo mark wärde han skall plichtiger wara att giöma oförminskskade (∴ oförminskade) med för^{de} fiorton öredz Landom, som annat prästebordz inventarium. Wore och så at kyrkioherren i thenna wårom jord giorde skickelze, i messone eller androm styckiom eij hålla heller giöma wille, tå antwardom wij wördugom fader i gudhi Erchiebiskop i Upsala och wårom nästom arwingom fulla macht att uthfå och antwarda så wäl dhe fiorton öredz Land som dhe andra fyra öredz land som förra wore åthskillige satta, med hwariom therom tileghom them som thenna försagda styckio giärna halla willia och fullfölia wårom willia i them. Och ähre these wittne til thenna wår skickelse; som ähr hederligh man härrän Nilz Christineson(?) Canik Upsala, herren Lauridz i Widbo heredhe [den lat. versionen har Ringbo hæred], herren Nicolauz wår præste, Erick Christianson, Ragner Stallari, Peder Sigfridzon, Rawald Päderson, Ener Håkenson, Nielz Uplänningh, Tiälfwe och Mag^{no} (?) hans broder i Krogstom, Ingemar och Jönz dhär sammastädez, Nielz Järmondson, Nilz Swarte i Biastom, Elof, Karl, Ingemar i Karleby, Päder i Bärby (?), Ragwald Hemingzon, Järwdd (?) i Åsby; til hwilkaz wittnezbördh wördigom fader hr: Olof med gudz nåde Archiebiskop i Upsalom tillijka medh wårom inseglom hengt wnder thetta bref. Och med hederlige manne insegle som ähr förnemde herren Niclas Erson, Harald Lauridtzson i Rimbo herede, Kitil Joenzon, Erick Christianson, Ragner Stallari, Elof Haqvinson hängiande för detta bref. Skrifwit i Rickeby åhr efter Gudz bördh tusende tryhundradhe och på thet sextonde.»¹

¹ Donationen blev sedermera i slutet på 1700-talet föremål för en vidlyftig process mellan prosten Eric Hjerpe och major Gardtman på Norrby, vari den förre, efter att ha förlorat vid alla underrätterna, slutligen hembar seger. Handl. rör. denna process äro samlade i en av kyrkböckerna, märkt O. 1. (i Landsarkivet). Jfr källförteckn.

I stapeln hänga tvenne klockor. Den större (H. 95 cm. Diam. 103 cm.) bär å ena sidan följande inskription: »Skänkt till Widbo kyrka af Andreas Bure / till Norrby och Randen,¹ Christina Krabbe / till Norrby, samt Johannes Bureus² år 1633. / Omgjuten i Stockholm på kyrkans bekostnad år 1825, / ... å nyo omgjuten år 1907 af Joh. A. Beckman & Co i Stockholm,»³ å andra sidan ett bibelspråk (5 Mos. B. Kap. 4. V. 10.) och en psalmvers (Sv. ps. 323. V. 1.)

Den mindre klockan (H. 80 cm., Diam. 86 cm.) med vacker KLOCKOR. gjuten bladfris upptill och nedtill bär å ena sidan en versifierad from inskrift. Å den andra sidan är en inskription, enligt vilken klockan är gjuten 1759 av G. Meyer på församlingens bekostnad, delvis med användande av två små klockor (den ena av dessa kallas i inv. 1737 »1 st. liten skriftkläcka fram uti Choret»).

En klocka lämnades i uppbörd 1531.

Sammanfattning av Vidbo kyrkas konsthistoria.

I. Oputsad, fogstruken gråstenskyrka med smalare kor och — nu riven — absid. Det gamla triumfbågsröstet och östra gavelröstet kvarstå ännu på vinden. Hörn av huggen gråsten. På södra — kanske också på västra — sidan tämligen små, rundbågiga, gråstensomfattade fönster (ett mot vapenhusvinden vättande ännu bevarat). I långhuset platt trätak; i koret möjligen öppen takstol. Omkr. 1200. — Inventarium: dopfunten, omkr. 1225.

II. Kyrkan brinner, varvid trätaket förstöres. I stället spänner man nu över långhuset ett trätunnvalv (vars stomme ännu är

¹ ANDREAS ENGELBRECHTSSON BUREUS, nobil. BURE, till Norrby i Husby-Långhundra s:n (Uppl.) och Randen i Dorpts s:n (Liffland), f. 1571, »öfverste-Architect och General-Mathematikus»; krigsråd, † 1646. G. m. Kjerstin Krabbe.

² JOHANNES BUREUS, son till föreg. Levde utan tjänst. † 1644. G. m. Brigitta Thott (sedan omgift; jfr s. 449, not. 3).

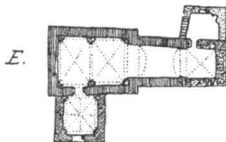
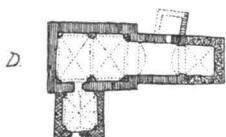
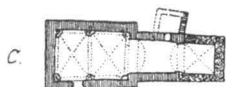
³ Före omgjutningen 1825 bar klockan följande inskription (enl. Peringskiölds Mon. II, bl. 268):

»Daniel Gregorij	Andreas Bure til
pastor Widboensis	Norby och Randen
Birgitta Erici	Christina Krabbe
Ericus Erici	til Norby
	Johannes Bureus

Fusa sum 1633.»

Kyrkoherden i Vidbo och Husby-Långhundra DANIEL GREGORII dog 1650.

bevarad ovanför de nuvarande valven). Förra delen av 1300-talet. — Inventarium: triumfkrucifixet.

Alb. Flink delin. 1918.
Fig. 420. Vidbo kyrkas
planutveckling.
Grundrissentwicklung
der Kirche.

III. Liten sakristia tillbygges i norr vid okänd tidpunkt under medeltiden.

IV. Absiden rives, och koret förlänges åt öster. Tillbyggnaden erhåller ett ursprungligt valv, och antagligen samtidigt välves gamla långhuset. 1400-talets förra hälft. — Inventarium: altarskåpet med Mariæ kröning.

V. Vapenhus med tegelornerat röste tillbygges i söder. 1400-talets slut. — Inventarium: altarskåpet med nådastolen.

VI. Kyrkan genomgår 1753 en grundlig reparation. Sakristian rives med undantag av östra muren, som får kvarstå och bilda västra muren i den nya, större sakristia, som nu uppföres. Denna välves (valvet nedtages emellertid redan 1776 och ersättes av platt trätak). Den gamla triumfbågen rives, valvet i gamla koret nedtages och ommuras. Kyrkan vitlimmas invändigt. — Inventarier: predikstol 1747, altare 1750 (nu fullständigt omgjorda); läktare och bänkinredning 1768 (den senare med användning av 1600-tals-bänkdörrar). En gammal orgel från 1706 inköpes 1785.

Ny klockstapel bygges 1744 och inbrädas 1786.

VII. Utvidgning och nyupptagning av fönster 1833. — Inventarier: ny altarprydnad och predikstol 1862.

VIII. Det förutvarande spåntaket ersättes av skiffertak 1915; samtidigt förstärkas de gamla takstolarna.

Zusammenfassung.

Die aus Granit gebaute Kirche war ursprünglich eine romanische Anlage mit halbrunder Apsis von derselben Art wie die Kirche Orkesta (S. 336), um 1200 aufgeführt. Ein rundbogiges Fenster der ältesten Kirche (Fig. 396) mit Einfassung aus gehauenen Granit ist noch da, obgleich hinter der vorgebauten Vorhalle versteckt. Der hölzerne Fensterrahmen (Fig. 397) wird im Historischen Museum zu Stockholm aufbewahrt. Die Kirche hatte eine flache Holzdecke, welche jedoch durch eine Feuerbrunst, wahrscheinlich in der ersten Hälfte des 14. Jhts, zerstört und mit einer hölzernen Tonne ersetzt wurde. Die Gurtbogen derselben sind noch immer oberhalb der im 15. Jht gebauten Gewölbe zu sehen. Die Apsis wurde wahrscheinlich im 15. Jht abgerissen, als eine rechteckige Verlängerung des alten Chores aufgeführt wurde (Fig. 387). Eine kleine Sakristei war schon früher dem alten Chore angegliedert worden, welche aber später — Mitte des 18. Jhts — nach Osten hin versetzt und dabei vergrößert wurde. Eine Vorhalle wurde Ende des 15. Jhts gebaut, dessen Giebeldreieck mit backsteinernem Dekor versehen ist (Fig. 388).

Der 1744 erbaute freistehende hölzerne Glockenturm wurde 1786 mit Brettern verschlagen.

Der Taufstein mit figürlichen und ornamentalen Reliefs ist eine gotländische Arbeit etwa um 1225 ausgeführt (Fig. 413—415).

Das Triumphkruzifix (Fig. 410) gehört zu den Werken eines in Uppland in der ersten Hälfte des 14. Jhts fleissig tätigen Bildhauers.

Mehrere aufbewahrte hölzerne Statuetten sind Reste zweier Schnitzaltäre (15. Jht), wovon der ältere deutsche (Fig. 406, 407), der jüngere norddeutsche oder schwedische Arbeit ist (Fig. 405, 408, 409).

Foto. Gen. stab. lit. anst. 1918.

Fig. 421. Frösunda. Ingång till kyrkogården från landsvägen.
Eingang des Kirchhofes von der Landstrasse. Gitter wahrscheinlich aus d. 17. Jht.

FRÖSUNDA KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, SEMINGHUNDRA HÄRAD.

UPPSALA ÄRKESTIFT, SEMINGHUNDRA KONTRAKT.

Tryckta källor: SALVIUS, Beskrifning öfver Sverige. T. 1. Om Upland. 1741, s. 143. — O. JANSE i UPPLAND, I, s. 575. — SVERIGE, IV, s. 639. — DIPL. SUEC., II, nr 1032 (kyrkans första omnämmande: en kyrkoherde — dominus andreas in frösvndj — omtalas 1291). — HERDAM., I, s. 407; suppl. s. 9; IV, s. 158.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: RANSAKN., I. (Avtryckt i Dybeck, Runa, 1848, s. 21.) — AFRITNINGAR, I (exteriör från söder, pl. 40 i den tryckta uppl.). — PERINGER (exteriör från söder, skiss, pl. 73 i den tryckta uppl.). — PERINGSKIÖLDS MON., III, s. 100. — IHRFORS, II: 1, s. 990 (exteriör från söder, plan, dopfunt, medeltida gravsten). — A. T. A. Diverse fotos o. papper, bl. a. Inv. 1829. — B. ST.: Ritningar till restaurering, i nåder gillade 1900 (förslag till bänkar; förslag till dekorerings av kyrkan; rökrörens anordning; förslag till ombyggnad av orgelläktaren; plan. 5 bl.). Diverse till överintendentsämbetet inkomna handlingar, bl. a. rörande restaureringen 1900.

U. B.: N. 39. Uppbörd1531,¹ pag. 2. — DOMKAP.: Av till Domkap. inkomna handlingar förvaras alla äldre än 1850 (fr. o. m. 1639) i Landsarkivet, de återstående i Domkapitlets arkiv. — UPPS. UNIVERS. KONSTHIST. INST.: Exk. prot. 1912.

Kyrkans arkivalier: Konsthistoriskt viktiga upplysningar finnas i följande: i LANDSARKIVET I UPPSALA förvarade volymer: K. I. 1. Sockenst.-prot. 1789—1831; Vis.-prot. 1813. — L. I. 1. Inv. 1636, 1654, 1684, samt ett odat. (trol. senare än 1654) med tillägg; Utgifter 1625—1650, 1654—1660; Inkomster och utgifter 1662—1711. — L. I. 2. Räkensk. 1765—1791. — L. I. 3. Koncepträkensk. 1741—1751, 1766—1767, 1769—1770, 1774—1775, 1778—1779, 1780—1781, 1783—1784. — N. 1. Vis.-prot. 1732, 1751, 1789, 1799, 1804, 1837, 1847, 1852, 1876, 1889; Inv. 1751, 1866, 1886; Räkensk. 1754—1801; Förteckning på dem, som sammanskjutit till ny altartavla, 1760. — O. 1. Inv. 171(2?) i avskrift; en series pastorum, upprättad 1713; Inv. 1789; Inv.-prot. 1791; »Frösunda och Kårsta Församlingars Besvär's puncter emot vice Pastor Holmén»;² »Vice Pastor Holmén's Förklaring öfver Församlingarnes Besvär's Puncter»; Series pastorum (å ett löst blad). — Dessutom innehåller annexförsamlingen Kårstas protokollsbok (i Landsarkivet, sign. K. I. 1.) sockenst.-prot. från Frösunda 1754—1789.

Handlingar från 1800-talet — utom dem som ingå i ovanstående volymer — förvaras vid kyrkan.

Kyrkogård och klockstapel.

Frösunda kyrka omges av en vidsträckt kyrkogård med vackra gräsplaner och längs bogårdsmuren planterade almar, askar och lönnar. Bogårdsmuren (H. c. 90—130 cm., B. c. 120 cm.) är BOGÅRDSMUR. uppförd av ohuggna gråstensblock med rester av bruk emellan. På norra och västra sidorna finnas i muren järnkrampor med ringar att binda hästarna vid. Muren har fordom haft spånad och tjärad avtäckning — »boogår's spening» omtalas första gången 1636—1637 —, men denna har sedermera borttagits, i samband varmed muren avplanats. I norr och väster finnas

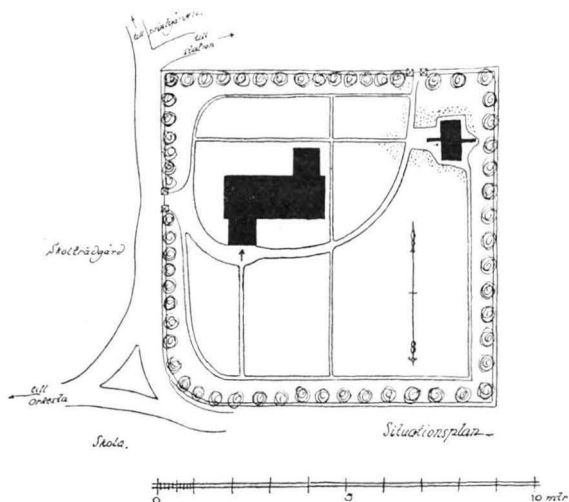
¹ Härvid lämnar Frösunda:

»Klockan II Sk^o II lispund
Siillff III löde mare
Penningar I^o XL mare
kopparstakar III och I tinstaka
och thin mindre klockan
Tionde I lesth 24 mk
affrat I lesth 42 mk»

² ABRAHAM HOLMÉN (f. 1737). Tjänstgjorde endast 1789—1791 i Frösunda, varefter han på grund av församlingens klagomål flyttades till Enköping. Under sin korta tjänstetid hann han likvisst bränna upp triumfkrucifixet och antagligen också den säkert märkliga S. Olovsbild, som kyrkan fordom ägt.

31—175426. *Sveriges kyrkor. Uppland IV. Seminghundra härad.*

INGÅNGAR. ingångar med tegelmurade, vitrappade grindstolpar med plåthugar (från 1810). Grindarna inköptes samma år från en guldsmed i Uppsala, men äro utan tvivel väsentligt äldre (snarlika, som bära årtalet 1667, finnas i annexkyrkan Kårsta). De äro nu använda som enkelgrindar, men utgöra tillsammans ett par. Den västra är försedd med slaglist. Grindarna utgöras av rutgaller av smitt järn med ribbornas skärningspunkter prydda

Th. Bergentz delin. 1917.
Fig. 422. Frösunda. Situationsplan.
Lageplan der Kirche.

av rosetter. Å den västra en stämpel G B. H. 165 cm. B. (den norra) 185 cm., (den västra) 200 cm.

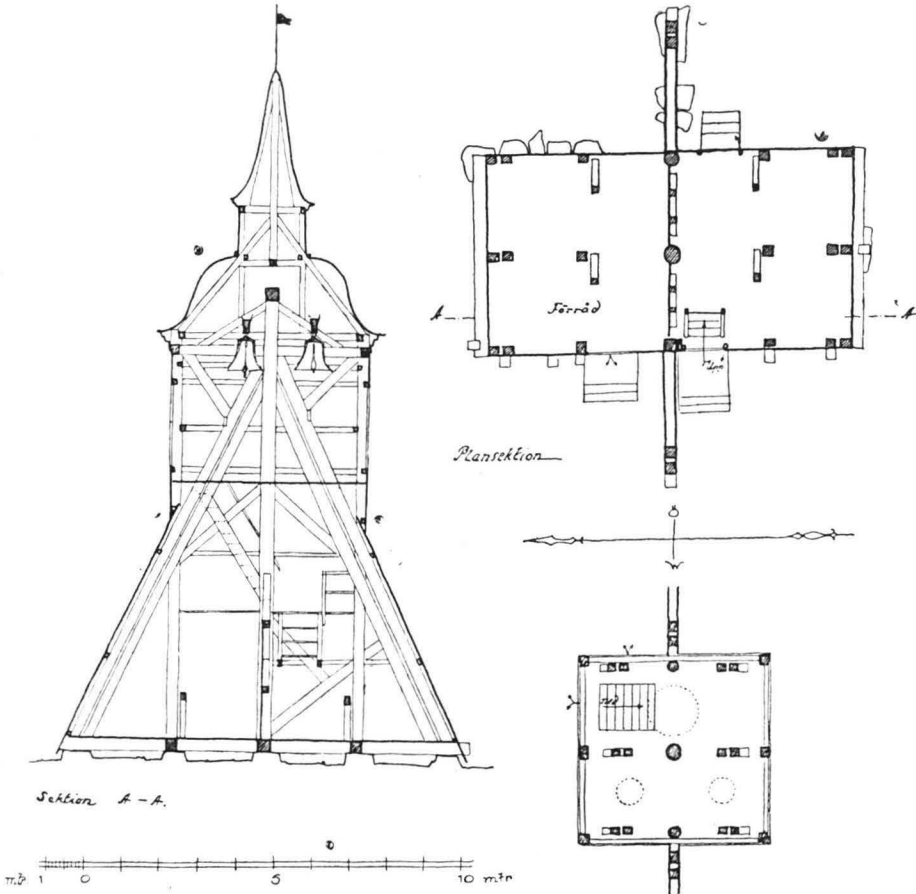
ÄLDRE IN-
GÅNGAR.

Fordom ha stigluckor funnits. 1789 voro dessa tre.¹ Då beslöts framförande »genom gångleds skjuts» av »fyrkantiga grå stenar . . . till underbyggnad åt de trenne bristfälliga Stegluckor som nästa Wår komma at å nyo ommuras» (Sockenst.-prot.). Ommurade blevo verkligen »stora Stegluckan wid Klåckstapelen och den lilla wid Klåckaregården» (Sockenst.-prot. 1791).² Dessa hade förut varit välvda, men nu »pröfwade Socknemännen en så-

¹ 1688 fanns enligt Räk. »Wästra Steglukan». Även därförut omnämnes här och var i handlingarna en stiglucka, men alltid utan tillägg av väderstreck, varför då endast en synes ha funnits.

² Den tredje stigluckan var möjligen belägen i nordvästra hörnet av kyrkogården att döma av murens utseende där.

dan öfwerbyggnad med Bjälckar och brädtak, som nu är öfwer stora Stegluckan, för säkrast och waractigast» (Sockenst. prot. 1791). År 1809 beslöt man uppförandet av en ny stiglucka, »så framt en önskad frid erhålles» (=den nuvarande ingången i väster). Man var mycket noga med att hålla grindarna stängda; 1791 sti-

Th. Bergentz delin. 1917.

Fig. 423. Frösunda. Sektioner av klockstapeln.
Grundrisse und Querschnitt des Glockenturmes.

pulerades: »Till förekommande deraf, at Swinkreatur måga inkomma på kyrkogården och ofreda en helgad jord och de dödas ben, blef et wite af 16 sk. till kyrkan utsatt för den som ensam eller sist går igenom kyrkoportarne, utan at låta dem igen efter sig» (Sockenst. prot. 1791).

KLOCKSTAPEL. Klockstapeln, vars konstruktion framgår av fig. 423, är belägen i kyrkogårdens nordöstra hörn; den är brädfodrad, tjärad och täckt av ett karnissvängt, spånklätt tak med spetsig huv och flöjel i form av ett djurhuvud. Stapeln nämnes första gången 1631;¹ den reparerades 1693, varvid bl. a. anskaffades »6 st. bräder til klockstapelspetsen» (Räk.), vilken troligen då fick sitt nuvarande utseende. Då å hjärtstockarna flerstädes finnas små runda hål, tydande på en tidigare befintlig spånklädnad, kan man antaga, att den ursprungligen varit öppen. — Klockstapelns bottenvåning användes till materialbod.

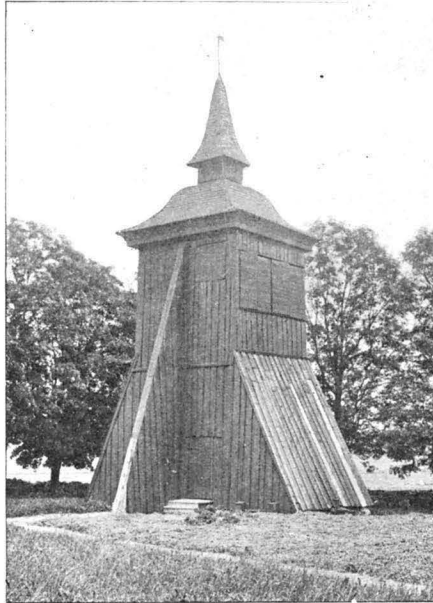

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 424. Frösunda. Klockstapel.
Glockenturm.

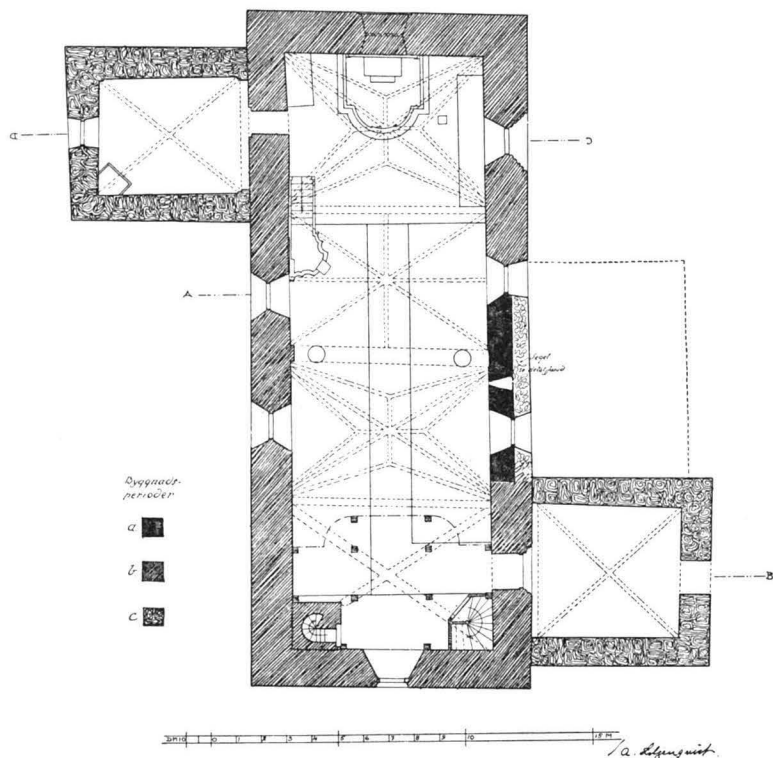
Kyrkobyggnaden.

PLAN. Frösunda kyrka består av rektangulärt långhus med vapenhus i söder och sakristia i norr (fig. 425), båda senare tillbyggda.

MATERIAL. Murarna äro uppförda av kluven gråsten, tämligen oregelbundet lagd, jämnast i östra röstet samt i sakristian. Sandsten är

¹ »Till Bygningen på Stapulen Malt 1 sk. där till Humbla för pengr 2 mkr.» (Räk. 1631)

använd endast i vapenhusets murhörn, som äro försedda med ett slags hörnkedjor. Tegel förekommer i fönster- och dörrromfattningar, blindingar, igenmurningar och valv, samt i översta delen av samtliga rösten. Murarna äro orappade med cementerade fogar och vitputsade fönsteromfattningar.¹ Långhusets gavlar äro högst

Uppmätt av A. Liljenquist och D. Blomquist 1912.
 Fig. 425. Frösunda. Plan. Skala 1:300.
 Grundriss.

upp prydda med en cirkelrund blinding. Den östra är oputsad; den västra överputsades 1900 och försågs med en handverksmässig målning, föreställande ett vikingaskepp, jämte A. D. 1216. Vad skeppet beträffar, finnes verkligen under den nya putsen en äldre, kanske med kyrkan jämnårig målning av ett skepp, som 1900 fotograferades av O. Janse, medan ännu byggnadsställnin-

¹ I vis. prot. 1754 framhålles, att kyrkan »behövde rappas utantill». Den var alltså då troligen rappad, ehuru dåligt. Om någon ny rappning verkställdes, är ej känt.

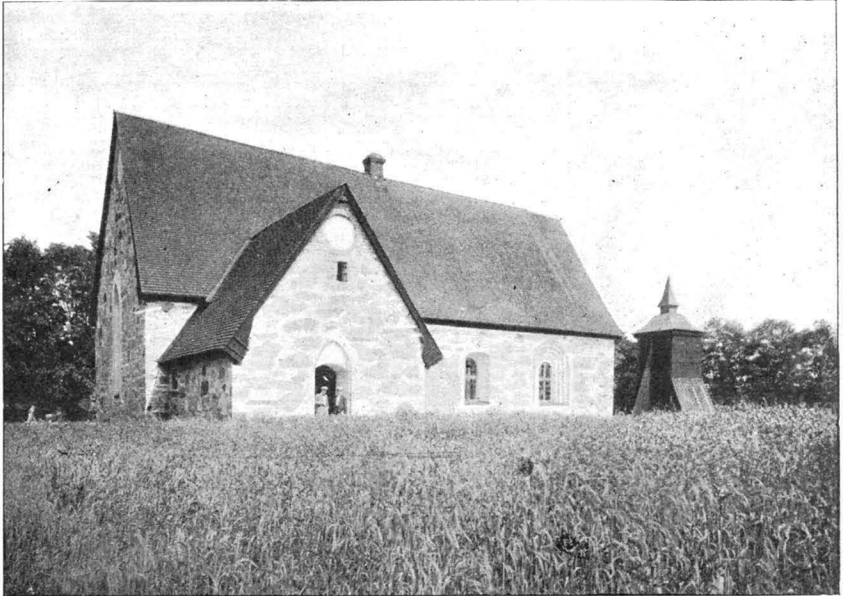

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 426. Frösunda kyrka från söder.
Die Kirche von Süden.

garna kvarstodo (fig. 431). Årtalet däremot måste nog, som dr Janse påpekar,¹ anses apokryfiskt. Dels är det skrivet med arabiska siffror (som ej blevo vanliga i Sverige förrän vid mitten av 1400-talet), dels strider en datering till 1200-talet mot kyrkans hela karaktär. I varje fall är intet årtal synligt på fotografien.²

FÖNSTER.

Fönstren äro rundbågiga med stickbågiga smygar och försedda med träspröjsar. Av de båda fönstren på nordsidan tillkom det ena 1851, det andra redan 1810.³ Detta år erhöles även fönstren på sydsidan sin nuvarande form, med undantag av det östligaste, vars rikt profilerade omfattning redan förekommer på Helgonius' skiss till »Afritningar». (Om detta fönsters ålder se nedan s. 471.)

¹ O. JANSE, Om Olofskult i Uppland. (Studier tillägnade O. Montelius 1903 9/e, s. 160.)

² Enl. vis. prot. 1902 skulle på samma ställe »en gammal inskription, nu alldeles oläslig», anträffats. Troligen var även årtalet så pass oläsligt, att det blivit felaktigt återgivet.

³ Redan 1754 hade beslut fattats om fönsters upptagande på norra sidan (vis. prot.), men som 1809 »ett nytt fenster å norra sidan av kyrkan» beslöts (sockenst. prot.), och 1852 omtalas att »ett fönster blifvit öppnadt nära predikstolen förledet år» (vis. prot.), torde det första beslutet aldrig ha satts i verket.

Foto. A. LiIjenquist 1912.

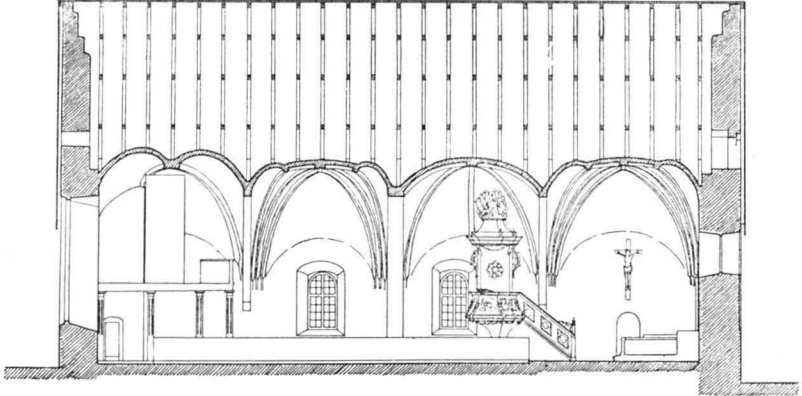
Fig. 427. Frösunda kyrka från nordväst.
Die Kirche von Nordwesten.

Det igenmurade östfönstret fick sin nuvarande storlek 1876, men blev vid reparationen 1900 igenmurat och ersatt av ett rundfönster med färgade glas (komponerat av dekorationsmålaren E. Bergh). På västra gaveln finnes ett långsmalt, spetsbågigt fönster, vars smyg bildar rät vinkel mot muren. — I vardera av långhusets rösten finnes en säkerligen ursprunglig öppning, varigenom vinden erhåller ljus. Den östra öppningen är stickbågig, invändigt omfattad av en likaledes stickbågig nisch, samt numera igen-satt med en lucka; den västra, betydligt mindre och smalare, är rektangulär. — Ingången — genom vapenhuset — är stickbågig INGÅNG. (något utvidgad år 1900), men har en skarpt spetsbågig tegelomfattning. Dörren, av ek, gulmålad, har smidda järnbeslag (ett stort gångjärnsbeslag, en nyckelskylt med korsblommor och en ringformig portklapp, vilka jämte den stora träklossen över låset flyttats från en medeltida dörr, som före 1900 suttit mellan vapenhuset och långhuset. Även denna ingång utvidgades nämligen 1900 och erhöi då moderna dubbeldörrar.

Golvet i långhusgången är sedan 1769 lagt med kvadratisk GOLV. plansten (förut tegelgolf, omnämnt i räk. 1667). År 1810 lades

brädgolv inom altarringen samt i bänkkvarteren. Samma år inflyttades »de numera onödiga Likstenar, som ligga på kyrkogården, 4 till antalet» (Sockenst. prot.) och lades i koret, jämte kvadratisk plansten. Sakristian har brädgolv med tegel framför spisen, samt i ingången till långhuset, vapenhuset i mönster lagt tegelgolv (inlagt 1769).

VALV. Långhuset täckes av fyra valv:¹ de tre östra stjärnvalv av sinsemellan något olika typ,² det västligaste ett fyrdelat ribbvalv

Uppmätt av A. Liljenquist o. D. Blomquist 1912.

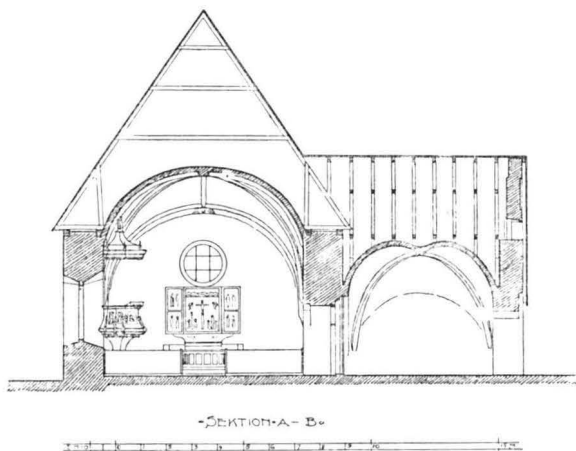
Fig. 428. Frösunda. Längdsektion mot norr.
Längsschnitt gegen Norden.

med djupare kappor än de övriga valven. Ribborna äro av den smalare fyrsidiga typen (utom i det västligaste valvet, där de äro breda), i sin nedersta del avfasade; de framgå ur muren utan markerat anfang. Sköldbågar saknas. Gördelbågarna, som bilda tämligen tryckta rundbågar, sluta tvärt mot muren utan konsoler; den mellersta, som är något bredare än de övriga, nedgår dock i tvenne pilastrar, uppmurade vid reparationen 1900 för kaminrörens skull. Valven äro säkert ursprungliga. Utom frånvaron av sköldbågar talar härför den omständigheten, att den nuvarande takstolen är avpassad efter dem, och att inga spår av äldre betäckning kunnat konstateras. — Kyrkan är invändigt putsad, samt avfärgad i en svagt gulaktig ton. Den försågs 1900 med mål-

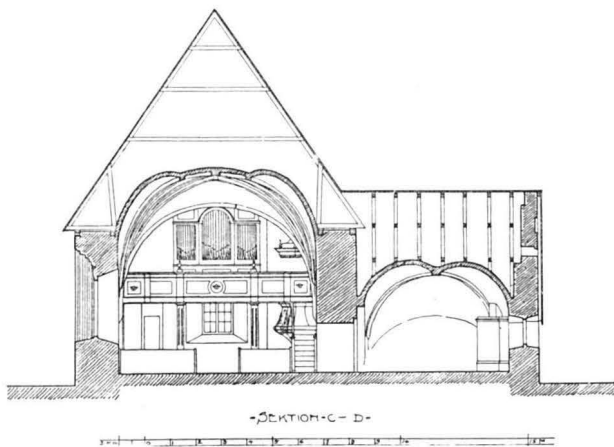
¹ Tegelmått 28—30×7×7—9 cm.

² Det mellersta är ett åttadelat ribbvalv. Möjligen beror denna olikhet på att det rasat och ombyggt.

ningar av dekorationsmålaren Edward Bergh (schablonerade medeltidsmönster å ribbor och gördelbågar, änglar med språkband i koret, bibelspråk över tre fönster och över ingången från vapenhuset). MODERNA MURMÅLNINGAR.

Uppmätt av A. Liljenquist o. D. Blomquist 1912.
Fig. 429. Frösunda. Tvärsektion mot öster.
Querschnitt gegen Osten.

Uppmätt av A. Liljenquist o. D. Blomquist 1912.
Fig. 430. Frösunda. Tvärsektion mot väster.
Querschnitt gegen Westen.

Kyrkans alla yttertak äro spånklädda med rektangulära spån YTTERTAK. samt tjärade. Vindskidorna äro enkla. Takstolen förbättrades 1682, enligt räk. detta år, som tala om »biellkarnes uprättande i hwalfwet.»

SPÅR EFTER
ÄLDRE
BYGGNAD.

Å långhusets sydmur, strax öster om vapenhuset, är ett stort parti igemmurat med tegel i munkförband.¹ Det avslutas

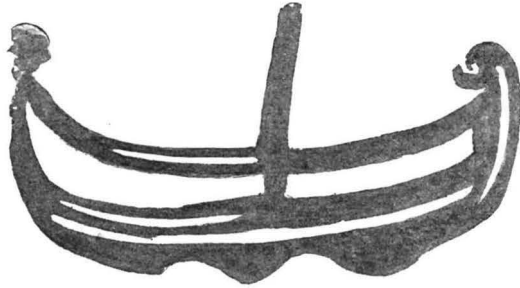

Fig. 431. Frösunda. Nu överputsad, möjligen ursprunglig målning i västra röstets blinding. Efter O. JANSE, Om Olofskult i Uppland, fig. 2.
Gemaltes Schiff an einer Blende des Westgiebels.

upptill genom en rundbåge. Det kan emellertid konstateras, att motsvarande parti på den inåt kyrkan vettande sidan består av gråsten. I gråstenspartiet befinner sig en smal, rektangulär glugg (33 × 12,5 cm.; se fig. 425), vars in mot teglet sig vidgande grå-

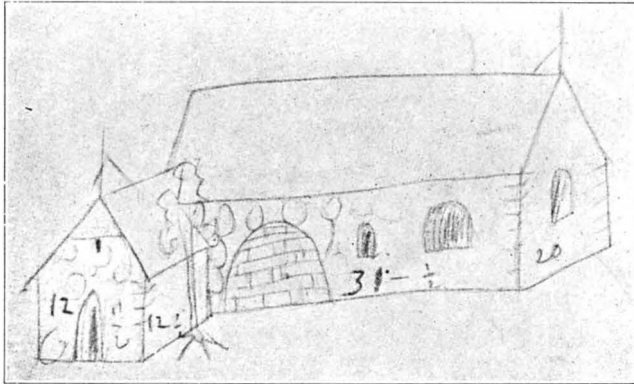

Fig. 432. Frösunda kyrka 1684. Efter konceptteckning till »Afritningar».
Die Kirche Frösunda 1684. Nach Handzeichnung.

stensmyg bär spår av fin puts. Det är troligt, att gråstenspartiet utgör ett stycke äldre mur, inbyggt i den nuvarande kyrkan.²

¹ Tegelmått: 29—30 × 8—9 × 14 cm.

² En annan förklaring är, att en ursprunglig tillbyggnad här anslutit sig till kyrkan vars mur därför varit tunnare på denna punkt. Det är ju emellertid rätt underligt, att denna tillbyggnad i så fall endast genom en glugg kommunicerat med kyrkan.

Fig. 433. Frösunda kyrka från sydost.
Die Kirche von Südosten.

Foto. A. Liljenquist 1912.

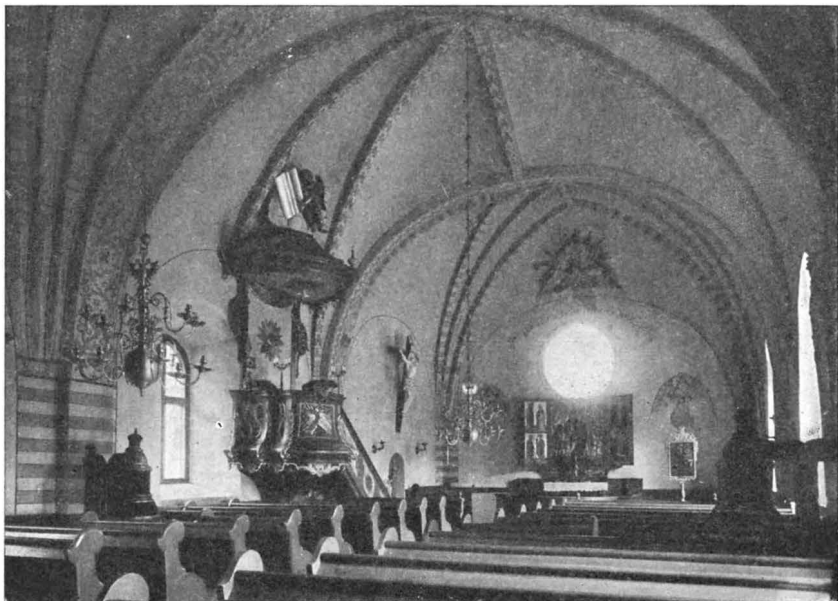

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 434. Frösunda. Interiör mot öster.
Innenbild gegen Osten.

Sannolikt har man att tänka sig saken så, att en liten byggnad funnits på platsen Dess utsträckning anges på planen, fig. 425. Ett par utskjutande stenar visa, var dess östmur utgick från nuvarande långhusmuren. Måtten hava erhållits dels genom bågens form, dels med ledning av iakttagelser, som under torra somrar gjorts av skolläraren Z. Carlsson på grund av gräsmattans förtorkning. Han har kommit till det resultat, att östmuren var 6,20 m. lång, och att södra muren, som var 8,50 m. lång, sträckte sig parallellt med den norra. Byggnaden var alltså helt liten. Den hade troligen hörnkedjor av sandsten, vilka, då den revs, kommo till användning i det samtidigt under byggnad stående vapenhuset. Förmodligen var den lilla byggnaden ett kapell, kanske helgat åt S. Olof, som av åtskilliga tecken att döma varit dyrkad i orten.¹

¹ I Ransakn. omtalas: »Uthi Thorsholma giärde finnes en källa Sant: Olofs källa widh namn, widh hwilken skolat mycket afguderer warit och många hafwa der uthi ofrat Penningar och annat.» Denna källa kallas ännu allmänt »Santolskällan» (enl. ett bref i A. T. A. från skolläraren Z. Carlsson). Kyrkan har fordom ägt en bild av S. Olof (se nedan s. 480), och på altarskåpsdörrarnas utsida är

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 435. Frösunda. Interiör mot väster.
Innenbild gegen Westen.

Då den nuvarande kyrkan byggdes, infogades i densamma det lilla kapellet.¹ Dess mur var emellertid tunnare än kyrkans i övrigt och måste därför sedermera, när kapellet revs, förtjockas med tegel.

Den kyrka, som nu tillkom, utgjordes av det nuvarande långhuset med ovan beskrivna utbygge i söder. Den var från början utvändigt orappad — medeltida fogstrykning synes från vapenhusets och sakristians vindar — med den förut beskrivna tegelorneringen å röstena. Det sydöstligaste fönstret med dess rikt profilerade omfattning är möjligen ursprungligt. Det var till en början kyrkans enda fönster på sydsidan, ty framför de andra sydfönstrens plats låg ju då ännu kapellet. Ingången var belägen på samma plats som den nuvarande. Valven slogos möjligen i

DEN ÄLDSTA
KYRKAN.

jämte S. Mikael S. Olof avbildad. O. Janse påpekar även (se s 464, not. 1), att också det i västra gavelröstets blindnisch målade skeppet kan ha något med Olofskult att göra. I så fall skulle hela kyrkan varit helgad åt. S. Olof. — Rätt intressant är uppgiften, att S. Olofs källa är belägen i Thorsholma gårde. Det ger stöd åt antagandet, att S. Olof i medeltidens folkmedvetande kom att intaga Tors plats.

¹ Jfr s. 274.

repriser. Man har annars svårt att förklara den bredare gördelbågen mellan andra och tredje travéen (om den ej beror på ombyggnad av andra travéen).

DATERING. På grund av valven torde man kunna datera kyrkan till 1400-talet. Att en kyrka långt dessförinnan funnits i Frösunda är emellertid dokumentariskt känt. En kyrkoherde i Frösunda nämnes redan 1291 — »dominus andreas in frösvndj»¹ —, 1314 deltar församlingen i den s. k. sexårsgården,² 1318 bevittnar

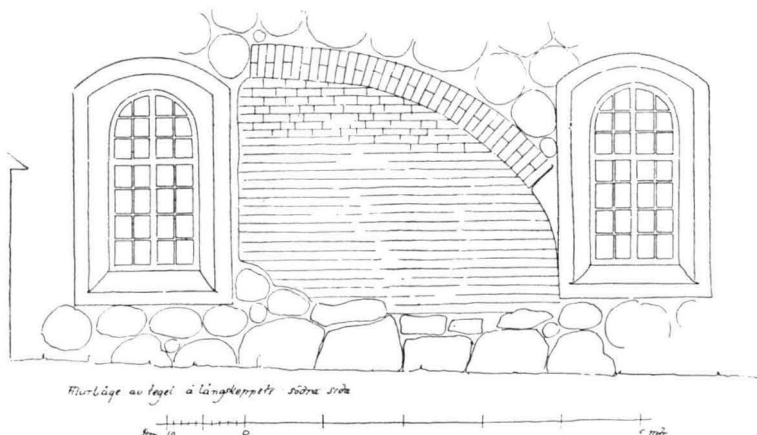

Fig. 436. Frösunda. Tegelparti å långhusets södra sida.
Detail der Südfassade.

»dominus Johannes philippusson curatus in frösundum» ett gåvobrev,³ och 1319 visiteras kyrkan av ärkebiskop Olof.⁴ Men var denna kyrka var belägen, därom veta vi intet bestämt.

SAKRISTIA. Sakristian, vars murar sluta stumt mot långhuset, har gavelröstets spets murad av tegel i munkförband samt prydd med en liten cirkelrund, putsad blinding likasom långhusets rösten. Ingången till långhuset är rundbågig med en avtrappning på den sida, som vetter åt sakristian. Den är omformad 1769, då man »nedrifwit gamla och upsatt nya hwalfwet öfwer Sacristiæ dören»⁵ (Räk. 1768). Dörren är plåtbeslagen och har en präktig, vriden

¹ Dipl. Suec. II, nr 1032.

² Ibid. III, nr 1946.

³ Ibid. III, nr 2141.

⁴ Ibid. III, nr 2218.

⁵ Härmed avses nämligen utan tvivel valvbågen i själva dörröppningen.

järnring till portklapp. Sakristian täckes av ett ursprungligt, fyrdelat ribbvalv med ribbor av firsidig genomskärning, vilka utgå från muren nästan vid golvet utan förmedling. Valvet stöder med en rundbågig sköldbåge mot långhusets mur. Takstolen är till stor del nygjord 1828. Det stiekbågiga fönstret upptogs 1769, då man »huggit hol på norra Gafwelen af muren och festerbogen inmurat» (Räk. 1768). Därförut har troligen funnits ett mindre fönster. I nordvästra hörnet är en murad, öppen spis (tillkommen 1791). Sakristians byggnadssätt är så besläktat med kyrkans, att den måste tillkommit icke långt efter denna, troligen på 1400-talet eller under en tidig del av 1500-talet.¹

Detsamma gäller vapenhuset, som också har en cirkelrund, VAPENHUS. putsad blinding överst i röstet. Dess hörnkedjor av sandsten, som skulle kunna tala för en tidigare datering, utgöras säkerligen av material från det gamla kapellet. Det täckes av ett ovanligt högt, ursprungligt valv, fyrdelat, med ribbor av firsidig genomskärning, vilka utan förmedling utgå från muren c. 1 m. ovanför golvet. Valvet stöder mot långhusets mur med en rundbågig sköldbåge, vilken avskär portalens krön.

1900 genomgick kyrkan en grundlig reparation (jfr s. 501). UPPVÄRMNING. Den uppvärmes sedan dess av två järnkaminer, en på var sida av långhuset.

Inredning och lösa inventarier.

Altarbordet, av trä, uppfördes 1810, altarskranket, lika- ALTARE. ledes av trä, med enkla, rektangulära fyllningar, kort före 1789. Båda målades i ekfärg med förgyllningar 1900. Före det nuvarande altarskranket fanns ett »skrank kringh om altaret», som nämnes 1665 (Räk.).

Över altaret är sedan 1900 uppställt ett medeltida altarskåp ALTARSKÅP. av baltisk typ, bestående av corpus och ett par dörrar (fig. 437—40). Skåpet blev, innan det uppställdes, väl starkt restaurerat av dekorationsmålaren E. Bergh. I corpus är en skulpterad och målad framställning av korsfästelsen (i allmänhet något över 50 cm. höga figurer). Figurerna äro huvudsakligen samlade i två grupper,

¹ Då teglet i såväl vapenhusets som sakristians röste ligger i (ganska oregelbundet) munkförband, tör i alla händelser ingendera av dessa tillbyggnader vara yngre än 1500-talet

Foto. Gen. stab. lit. anst. 1918.

Fig. 437. Frösunda. Altarskåp från 1400-talets förra hälft eller mitt.
Schnitzaltar aus der ersten Hälfte oder der Mitte d. 15. Jhts.

Foto. Gen. stab. lit. anst. 1918.

Fig. 438. Frösunda. Målning å altarskåpsdörrarnas utsidor.
Auswendige Malereien auf den Flügeltüren des Schnitzaltars Fig. 437.

en å vardera sidan om korset; varje grupp är utskuren ur ett enda stycke. Färgerna, som åtminstone delvis torde motsvara de ursprungliga, äro: guld, silver, blått, rött, grönt, vitt. Korset är målat i ekfärg. Bakgrunden är förgylld. Vid restaureringen ha några smärre fel begåtts. Sålunda har Longinus gjorts seende och håller en spikklubba i stället för en lans; lansens hålles av mannen med svampstången.

Flygeldörrarna äro ut- och invändigt målade. På utsidan framställas två stora, stående figurer: till vänster S. Mikael med gärningarnas vågskål; till höger S. Olof, stående på trollet Skalle med yxa och riksäpple i händerna. Huvudfärger äro rött och grönt; bakgrunden är röd, strödd med svarta stjärnor. Dessa båda figurer äro nästan helt ommålade 1900. På dörrarnas insidor framställas kvinnliga helgon mot guldgrund med pressat mönster. Huvudfärger äro grönt och rött. Å varje gloria är 32—175426. *Sveriges kyrkor. Uppland IV. Seminghundra härads.*

Foto. Gen. stab. lit. anst. 1918.

Fig. 439. Frösunda. Målning å altarskåpet. Vänstra flygenls insida.
 Gemalte Flügeltür des Schnitzaltars Fig. 437.

Foto. Gen. stab. lit. anst. 1918.

Fig. 440. Frösunda. Målning å altarskåpet. Högra flygelns insida.
Gemalte Flügeltür des Schnitzaltars Fig. 437.

anbragt en minuskelinskrift, angivande helgonets eget och det närstående helgonets namn, sålunda:¹

Sancta Maria och Birgitta	}	övre registret till vänster
» Birgitta och Maria		
» Katheryna och Barbara	}	nedre registret till vänster
» Barbara och Katheryna		
» Margareta och Ursula	}	övre registret till höger
» Ursula och Margareta		
» Dorothea och Agnete	}	nedre registret till höger
» Agnete och Dorothea		

Samtliga bära sina gängse attribut. Att märka är, att det svenska helgonet Birgitta placerats på hedersplatsen tillsammans med madonnan.

Om målningarnas teknik är på grund av restaureringen svårt att yttra sig. Troligen äro de utförda på kritgrund. Av samma skäl är deras kvalitet svår att bedöma. I stilen synas de ansluta sig till det äldre, ännu gotiska 1400-talsmåleriet, exempelvis dörrarnas och predellans målningar i det 1415—25 förfärdigade altarskåpet till högaltaret i S. Maria i Lübeck (dörrarna nu förvarade i kulturhist. museet därstädes).² Skåpets skulpterade delar förefalla yngre, knappast äldre än 1400-talets mitt. Man kan då antingen tänka sig, att hela skåpet är utfört på en gång, men att dörrmålningarna äro retarderade i stilen, eller också — och detta synes på grund av målningarnas goda kvalitet, som trots restaureringen är tydlig, ej omöjligt — att dörrarna härröra från ett äldre skåp än corpus.

Predellan är modern. — H. 170 cm. (utan predella). Corpus' B. 144 cm.

Skåpet, som säkert ursprungligen haft sin plats, där det nu står, har under lång tid stått i vapenhuset. År 1797 frågas på sockenstämma, »om icke den i Wapenhuset stående gamla Altaretaflan kunde i allmänna Tidningen utbjudas till salu? hwilket enhälligt bifölls». Någon försäljning blev dock ej av.

Kyrkan hade under denna tid en annan altarpnydnad, av vilken följande delar ännu äro bevarade:

1700-TALS-AL-
TARPRYDNAD.

¹ Stavningen är möjligen förvanskad vid restaureringen.

² Avbildade i A. GOLDSCHMIDT, Lübecker Malerei u. Plastik, Lübeck 1890, Taf. 3.

Foto. M. Olsson 1912.

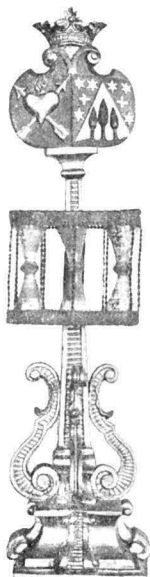
Fig. 441. Frösunda. Del av altarprydnad från 1760.
Nu placerad invid orgelläktaren.

Teil eines älteren Altaraufsatzes vom J. 1760. Aus der
Werkstatt Magnus Graulunds.

1. Krucifix i kroppsstorlek av vitmålat trä, hängande på ett i ekfärg målat kors. Hänger numera över ingången till sakristian.

2. Två skulpterade, ornamentala sidostycken med kerubhuvuden (fig. 441). Numera målade i ekfärg och förgyllda samt fästade ett på var sida om orgelläktaren. H. 205 cm.

3. Ett krön av skulpterat trä, bestående av en förgylld triangelsof med Elohim i hebreiska bokstäver. Fästat över rundfönstret i koret.

TRIUMF-
KRUCIFIX M. M.

Foto. Upps. utst. 1918.
Fig. 442. Frösunda.
Timglas från 1700-
talets förra del.
Sanduhr. Erste
Hälfte d. 18. Jhts.

4. Tre ornamentstycken av skulpterat trä — änglahuvuden på moln — målade och förgyllda. Fästa på muren över orgelläktaren.

Denna altarprydnad anskaffades genom subskription av församlingens medlemmar 1760 och är utan tvivel ett arbete ur Magnus Granlunds¹ verkstad. Jfr särskilt krucifixet med ung. samtida krucifix av Granlund i Sigtuna och Vänge. Han hade f. ö. haft arbete åt kyrkan strax förut (jfr nedan).

I inv. 171(2?) omnämnes »1 litet kyrkogängs Altar».

I inv. 1789 får man följande upplysning om kyrkans gamla triumfkrucifix: »Crucifix sitter på norra kyrkowäggen. [Senare tillskrivet:] upbrändt». Samma inv. slutar med följande för tiden karakteristiska uttalande: »Om något skräp och trädsaker skulle finnas i boden, dit man nu icke kom, bör sådant säljas, till någon förmon för kyrkan. [Senare tillskrivet:] Är efter kommit 1789».

Kanske befann sig bland detta försålda »skräp» den »Santi Olais bildh medh Crona och Bijla», som 1673 fanns i kyrkan.²

PREDIKSTOL.

Predikstolen (se fig. 434) utfördes 1759 av mästern Magnus Granlund (åtminstone är ett kontrakt undertecknat av församlingens representanter i januari detta år). Den är utförd av skulpterat trä i rik rokokostil och målades 1900 i ekfärg med förgyllningar, med fonden och ljudtakets undersida blå. Den ovanligt stora korgen är bruten i fem buktade fält. Ljudtaket krönes av en ängel med lagens tavlor. Till predikstolen leder en trappa, vilken förr stängdes av en hög dörr, som emellertid 1900 bortogs och nu är förkommen.

TIMGLAS.

Å predikstolen står ett timglas (fig. 442). Tre glas (ursprungligen 4; ett var »ofärdigt» 1789), anbragta på ett stativ av snidat och förgyllt trä i tidig rokoko: en refflad, fyrsidig obelisk, stödd av fyra voluter och krönt av släkterna Gjerttas och Ceder-

¹ Se noten s. 358.

² Ransakn. I.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 443. Frösunda. Pyramider från mitten av 1700-talet.
Lykta, skänkt 1819.

Pyramiden, früher an dem Choreingang aufgestellt.
Laterne, 1819 geschenkt.

marcks¹ vapensköldar, målade i de heraldiska färgerna. Skänkt något av åren 1720—46.² H. 85 cm.

Före den nuvarande predikstolen ägde kyrkan en annan, vilken stod vid södra sidan av muren och var sammanbyggd med ett korskrank. Inv. 1751 upptar »1 st. gl. Predikstol, med skrank **KORSKRANK.**

¹ Åsyfta CHRISTIAN GJERTTA, f. 1671, adlad 1710, överste för Björneborgs regemente, † 1746, samt hans maka (sedan 1720) Charlotta Catharina Sternell, nobil. Cedermarck, f. 1703. Hennes dödsår är ej upptaget i Anrep; möjligen dog hon 1735. Jfr minnestavlan s. 495. Om överste Gjertta säger Anrep: »Han bevistade, såsom en behjertad soldat, fältslagen vid Narva, Dünaströmmen, Clissow, Holofzin och Pultava».

² Kanske 1731, då samma personer skänkte en nummertavla (jfr s. 482).

PYRAMIDER.

BÄNKINRED-
NING.

Foto. Upps. ulst. 1918.

444. Frösunda. Nummer-
tavla från 1731.
Verstafel. 1731.

emellan Choret». ¹ Korskranket beslöt man 1751 att borttaga och försälja (ett beslut, som upprepades 1754). Som ersättning skulle »af några stolpar [tillhörande korskranket] giöras 2^{ne} dörrar till högChoret, till högden lika med sielfwa bänckarna och sedan 2^{ne} tjenliga pyramider förskaffas på främsta Bänckarne» (vis. prot. 1751). Dessa pyramider äro ännu bibehållna och nu uppställda i vapenhuset (fig. 443). De äro förfärdigade av vitmålat trä (H. utan postament 225 cm.); den lilla parasoll-liknande, gulmålade prydnaden i toppen är ett lantligt exempel på tidens förkärlek för »chinoiserie».

De nuvarande bänckarna, anskafade 1900, äro öppna, brunmålade. Den äldre bänkinredningen, som tillkom något år före 1751, var sluten; dörrarna hade rektangulära fyllningar

med kvartcirkclar urtagna i hörnen. Dessa dörrar kommo vid reparationen 1900 till användning som bröstningspanel i långhuset. Ett annat stycke av den gamla bänkinredningen (c. 110 cm. långt) förvaras i skollärarens vedbod. Det är grönmarmorerat, som kyrkans inredning under 1700-talet var (vis. prot. 1789); 1824 målades den i pärlfärg.

NUMMER-
TAVLA.

Nummertavla (fig. 444) av snidat och förgyllt trä, stående på ett (senare i ekfärg målat) postament. Tavlan krönes av samma två vapensköldar som timglasets — givarnes vapen —, målade i de heraldiska färgerna och omgivna av akanthus- och palmblandsornament. Enligt inv. 1866 har den burit årtal 1731. Tavlans H. 118 cm. Postamentets H. 140 cm.

ORGELLÄK-
TARE.

Orgelläktaren uppbäres av kannelerade pelare. Läktarbröstningen prydes av enkla fyllningar med tre förgyllda änglahuvuden i, samt krönes av fyra rökfätk. Ursprungligen byggdes läktaren

¹ Under medeltiden hände ibland, att predikstolen utgjordes av ett utsprång å korskranket eller läktaren mellan kor och långhus (H. HILDEBRAND, Sveriges medeltid, III, s. 337.) Måhända var Frösunda gamla predikstol ett exempel på denna ålderdomliga typ.

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 445. Frösunda. Dopffunt av sandsten från 1100-talets senare del.
Sandsteinerne Taufstein aus der letzten Hälfte d. 12. Jhts.

vid mitten av 1700-talet; den är sedan 1900 frambyggd för skolkören — förut var den rak. Orgelfasaden dekorerats av festoner och en sol. Såväl den som läktarbröstningen målades 1900 brun med förgyllda lister och ornament.

Kyrkan äger en särdeles märklig dopffunt, huggen av uppsvensk sandsten i två block. Uttömningshål finnes, men blev, då funten lagades, med cement igensatt. Den cylindriska cuppens liv indelas genom arkader, som tyckas ha utgjorts av flätverk — nu blott på vissa ställen synligt, då funten förefaller att ha varit utsatt för släthuggning. Även svicklarna fyllas av flätverk. Under arkaderna äro relieffframställningar, också de nu mycket otydliga: DOPFFUNT.

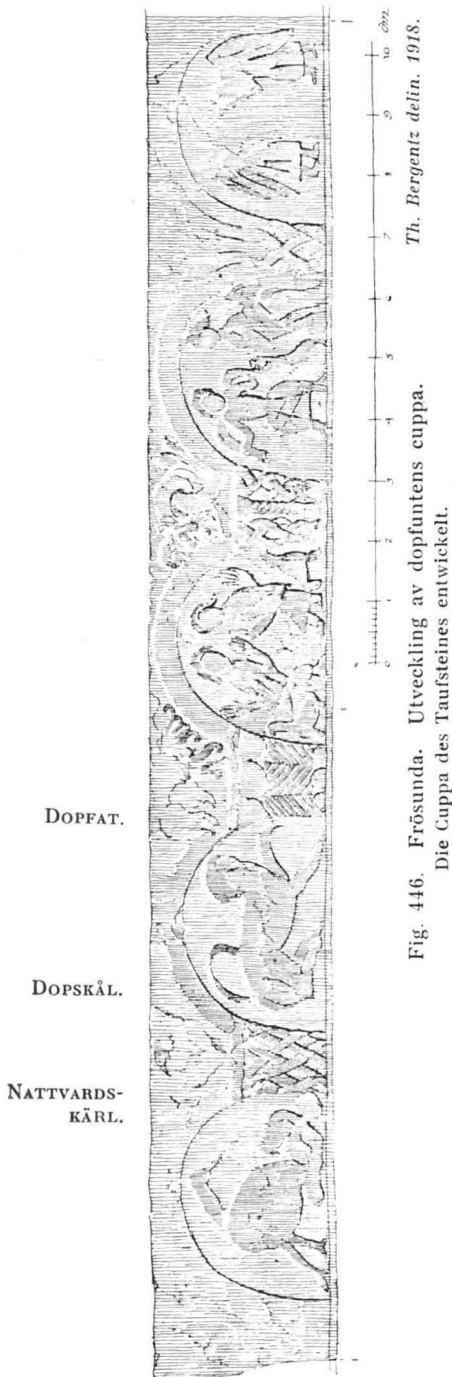

Fig. 446. Frösunda. Utveckling av dopfontens cuppa.
Die Cuppa des Taufsteines entwickelt.

1. Till vänster en ängel en face. Till höger en sittande figur i fotsid dräkt med ett slags stav i handen; denna figur vänder kroppen i profil åt höger, men huvudet åt vänster mot ängeln. Föreställer säkerligen bebådelsen. »Staven» i Marias hand är väl den ofta förekommande sländtenen.¹

2. Två figurer vända i profil mot varandra. Marias och Elisabets möte? Denna relief är mycket otydlig.

3. Fabeldjur.

4. Aspis.

5. Två sittande figurer med uppräckta händer, vända mot vandra i halvprofil. Möjligen oranter?

Den halvkoniska foten orneras av tre djurhuvuden med tassar, samt av en fjärde figur, mest liknande en groda. — Funten är ett uppländskt arbete från 1100-talets senare hälft, anslutande sig till de gottländska funtmästarnes arbeten. H. 72 cm. Yttre diam. 66 cm.

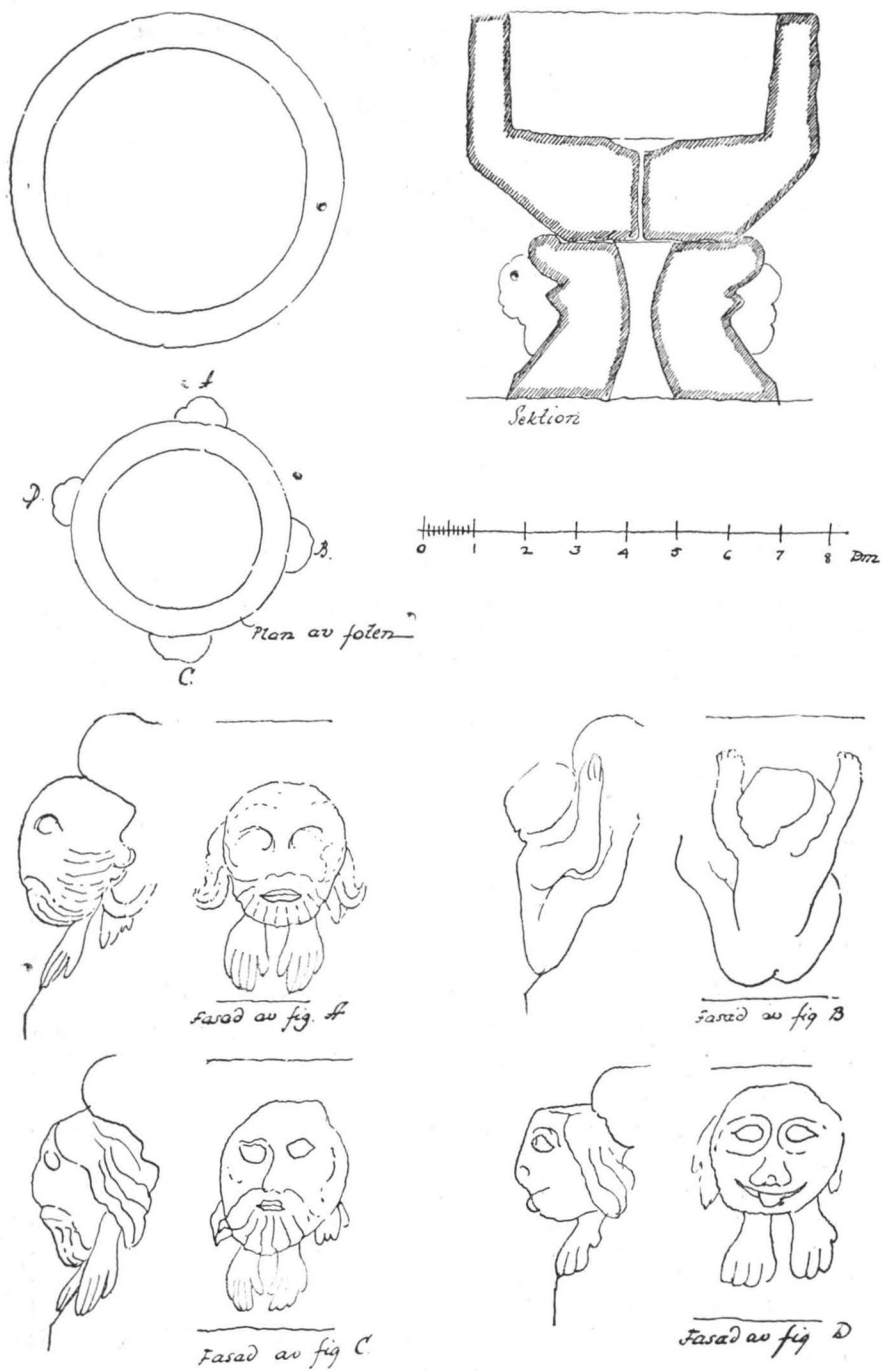
Dopfats av tenn. I botten är ingraverat Örnehufvudska vapnet, omgivet av en lagerkrans, samt initialerna A Ö² och årtalet 1649. Stämplor: en krönt ros och bokstaven H. Diam. 46 cm.

Dopskål av tenn, cirkelrund, slät. Senare påsatta handtag av förtent gips. Stämplor saknas. Diam. 24 cm. H. 12 cm.

Kalk (fig. 448 A) av förgyllt silver med enkel relieförnering å noden. Å foten är graverat ett sammanflätat monogram, innehållande bokstäverna A. T. B. Ö., krönt

¹ Enligt en version av Marialegenden mottog Maria bebådelsen spinnande.

² AXEL ÖRNEHUFVUD till Helgö i Frösunda socken, kaptenlöjtnant, † ogift 1670. Son till Olof Örnehufvud (jfr noten s. 486).

Th. Bergentz delin. 1918.

Fig. 447. Frösunda. Sektioner av dopfunten; detaljer å dess fot.
Grundrisse und Schnitt des Taufsteines; Reliefdarstellungen auf dessen Fußstück.

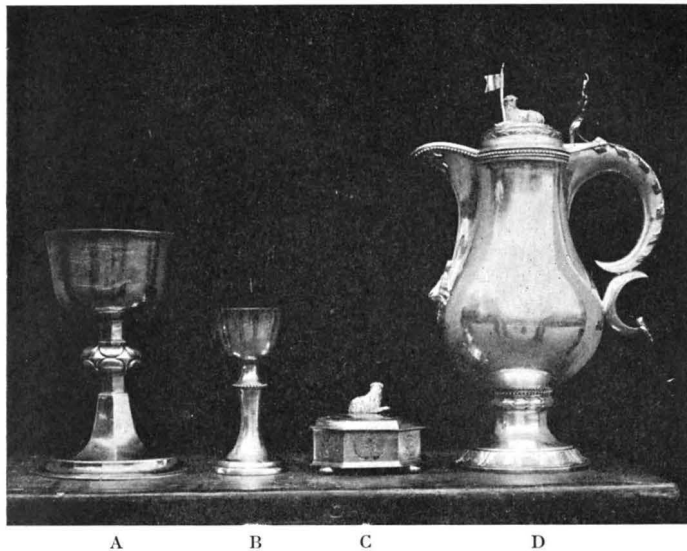

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 448. Frösunda. A. Kalk av förgyllt silver, skänkt 1635 eller 1636. — B. Sockenbudskalk av silver från 1807. — C. Oblatask av silver, omgjord troligen vid mitten av 1600-talet. — D. Kanna av silver från 1789.

A. Silberner Kelch, 1635 oder 1636 geschenkt. — B. Kelch für Gemeindebesuche vom J. 1807. — C. Hostienkapsel aus Silber, wahrscheinlich aus der Mitte d. 17. Jhts. — Silberne Kanne vom J. 1789.

av friherrlig krona.¹ Å cuppan Tungelska och Örnehufvudska vapnen med adlig krona. På foten två otydliga stämplrar. Kalken är möjligen skänkt av generalkvartermästaren Olof Örnehufvud² 1635 eller 1636, vilket sistnämnda år den finnes upptagen i inv. Monogrammet och vapnen kunna dock ha tillkommit först efter 1687 och hänföra sig troligen till någon reparation, utförd på be- kostnad av givarens dotter och svärson. H. 21 cm.

Patén av förgyllt silver med samma vapen och monogram som på kalken, samt friherrlig krona ingraverade. Ostämplad. Diam. 14,5 cm.

Sockenbudskalk av silver, invändigt förgyllt. Liten pärlstaf

¹ Adolf Tungel — Brita Örnehufvud. Se nedanstående not.

² OLOF HANSSON SVART, nobil. Örnehufvud, f. 1600, General-Quartermästare över all fortifikationen 1635, adlad samma år, † 1644. Utmärkt fortifikations-officer och stadsplaneingenjör. G. m. Anna Larsdotter Sneckenfelt, sedermera om-gift med Nils Nilsson Tungel i hans andra gifte. Hans son i första gifte med Brita Karlsdotter Rosenstjelke, Adolf Tungel, ståthållare i Reval, † 1690, gifte sig 1687 med sin styvsyster Brita Örnehufvud.

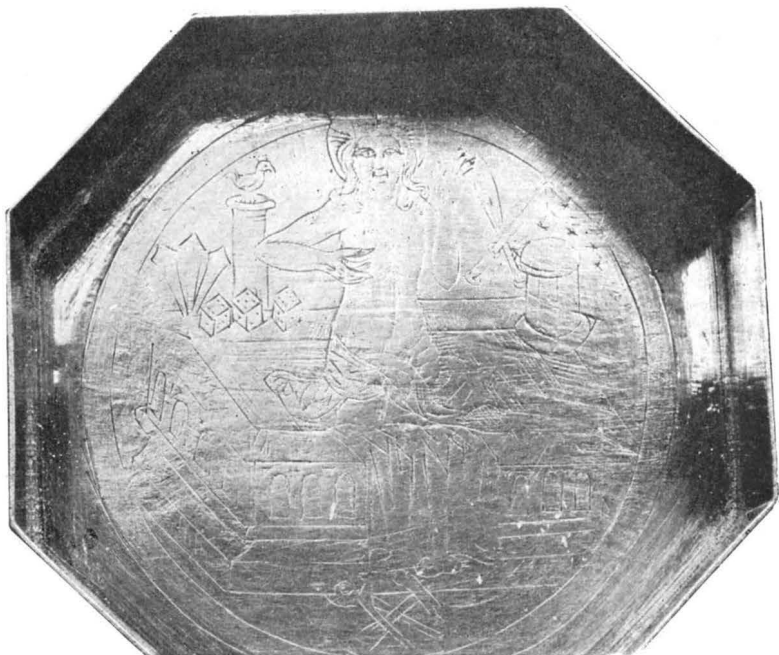

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 449. Frösunda. Bottnen av oblatasken, förfärdigad av en patén från omkring 1500.

Boden der Hostienkapsel Fig. 448, C, aus einem Hostienteller von der Zeit um 1500 hergestellt.

runt noden, f. ö. slät. Stämplar: kontroll; Stockholms vapen; **[O Y]**; A 3 [=1807]. H. 14,5 cm. — Tillhörande patén av silver, ovanpå förgylld, försedd med samma stämplor som kalken (D. 7,5 cm.), samt liten rund, oförgylld oblatask (D. 4 cm.).

Kanna (fig. 448, D) av silver, päronformad, med ciselerade och förgyllda ornament. Å livet är graverat ÖRNEHUFVUD samt denna släkts vapen (å ena sidan), »Förnyad Och Tillökter Med 42 Lod / På Frösunda Kyrkas Bekostnad / År 1789» (å den andra).¹ Stämplor: kontroll; Uppsala vapen; **[YTTREUS]**; G 2 [=1789]. H. 33 cm.

Oblatask av förgyllt silver, åttkantig, vilande på 4 kulfötter (fig. 448, C). Lammet på locket är en senare tillsats.² Å sidorna äro ingraverade ett monogram (detsamma som på kalken och paténe)

¹ Den ursprungliga kannan upptages i inv. 1654 såsom ny »gifwen ifrå Helgöö» (troligen av Axel Örnehufvud; jfr noten s. 484). Förut användes enl. inv. 1636 blott en tennkanna till nattvardsvinet.

² Tidigare var locket prytt av en ängel. År 1789 omtalas nämligen, att oblatasken är sönder i »ängeln som sitter genom locket».

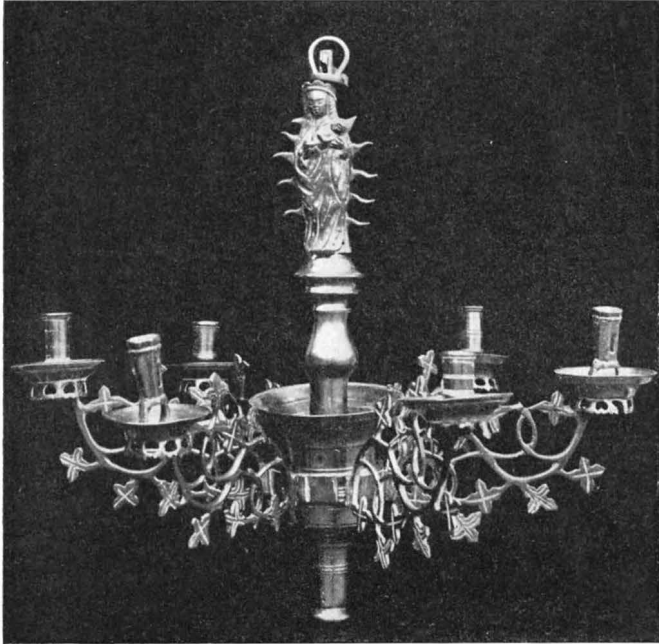

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 450. Frösunda. Sengotisk ljuskrona av mässing.
Spätgotischer Kronleuchter aus Messing.

och Örnehufvudska vapnet, krönt. Askens botten är äldre — utgör förmodligen en rest av en äldre oblatask eller patén. Å dess insida är graverad en bild av Jesu uppståndelse (fig. 449); han visar på sitt sidosår och omges av pinoredskapen — alltså en bild av »Kristus som smärtornas man». Denna del av asken torde härröra från tiden omkr. 1500.

Oblatasken är skänkt av fru Anna Sneckenfelt¹ (eller omgjord på hennes bekostnad) något av åren 1654—1663.

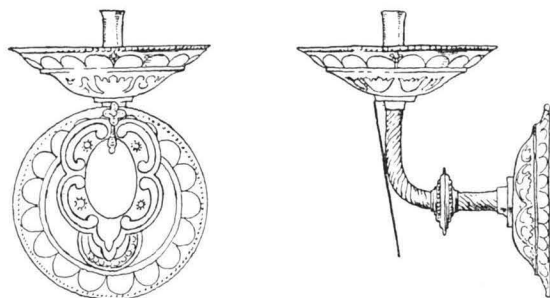
Silsked av förgyllt silver. Stämplor: kontroll; Uppsala vapen; E. ERICSON; O 2 [= 1796]. L. 16 cm.

Inv. 1636 upptager »Monstrans kaar förgylt och af koppar 1 st.» Detsamma är upptaget i inv. t. o. m. 1751; sedan nämnes det ej mer.

DEL AV PRO-
CESSIONSRED-
SKAP.

Del av ett processionsredskap (?). Spiralvriden stav av ek med spår av kritgrund och röd färg. I båda ändar snidade vulster, imiterande flätverk. Strax ovanför dessa vulster är staven såväl

¹ Jfr noten s. 486.

D. Blomquist delin. 1912.

Fig. 451. Frösunda. Ljusarm av driven mässing.
Wandleuchter aus getriebenenem Messing.

upptill som nedtill avbruten. Det bevarade styckets l. 150 cm.

Ljuskrona av mässing med 6 armar, prydda med gotiskt bladverk (fig. 450). Staven krönes av en bild av madonnan med barnet, omgiven av strålgloria. Senmedeltida typ. Upptages såsom »gamal» i inv. 1654. H. 45 cm., B. 54 cm. LJUSREDSKAP.

Ljuskrona av mässing med 12 ljusarmar i två rader. Staven krönes av en dubbelörn och slutar i ett klot. 1654 (inv.) säges denna ljuskrona vara ny. Den skänktes något av de närmast föregående åren av fru Anna Sneckenfelt till Helgö. H. 88 cm. B. 78 cm.

Ljuskrona av mässing med 16 ljusarmar i två rader. Staven krönes av en ståtlig dubbelörn och slutar i ett klot. Skänkt av överste Johan Drake på Billsta¹ år 1654. H. 100 cm. B. 100 cm.

Ljuskrona av mässing med 8 ljusarmar; blomformade manchetter; staven slutar i ett klot. Skänkt av befallningsmannen Joh. Bovallius på Byle år 1735. H. 47 cm., B. 55 cm.

Ljusarmar, 4 st., av driven och punsad mässing med stilerade växtornament (fig. 451). Tvenne bära inskriftsköldar, dock utan inskription. Skänkta 1664 från Billsta av överste Johan Drake. L. 28 cm.

¹ JOHAN CHRISTERSSON DRAKE till Torp och Hamra, m. m., överste 1672, † 1677. G. m. Margaretha Klingspor, dotter av generalmajor Staffan Klingspor till Bellstad (Billsta) m. m.

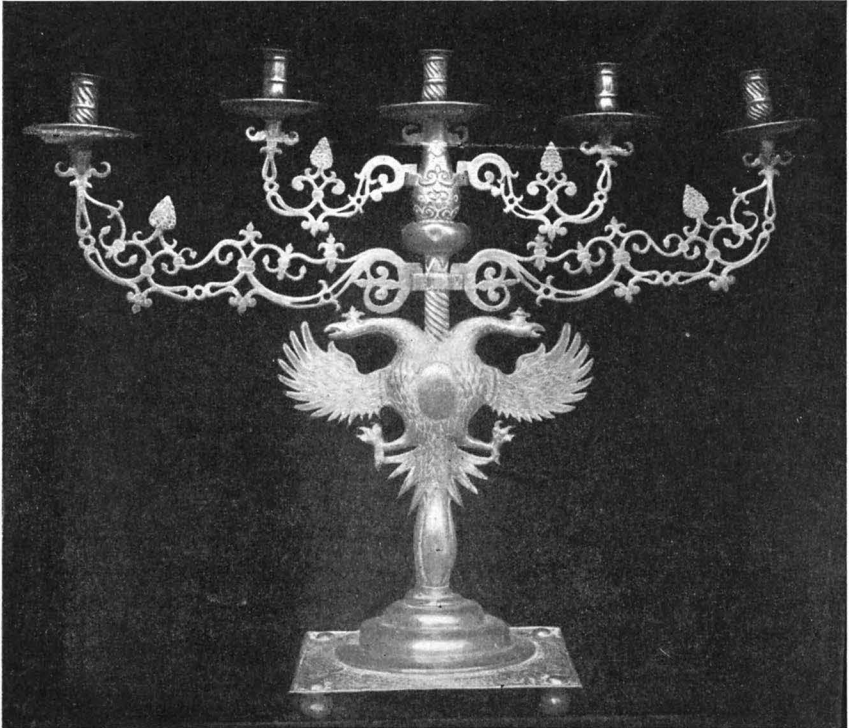

Foto. A. Liljenquist 1912.

Fig. 452. Frösunda. Ljusstake av mässing, skänkt 1661.
Leuchter aus Messing, 1661 geschenkt.

Ljusstake av graverad och punsad mässing med fem ljuspipor (fig. 452). Å den krönte dubbelörnen en kartusch med ANNO 1661 ingraverat. Den kvadratiske foten, som vilar på fyra kulfötter, har graverade ornament: en krans och fyra maskaroner. »Anno 1661 den 28 Septemb. förährades aff Edle och Wälb:ne Her Axell Örnehufwud Herre til Hälgöhö tå han sin resa till fremmandhe landh witogh en hederlig liusastake beståendhe aff 5 pipor etc. och skall blifwa ståendhe till ett ornament på Altarett» (L. I. 1.). Där står den fortfarande till åminnelse av givaren. H. 77 cm. B. 95 cm.

Ljusstakar, ett par fyrarmade, av förgylld mässing. Staven vid vilken ljusarmarna äro fästa, krönes av en örn med utbredda vingar. Sengustaviansk eller empire-form. Skänkta av prosten E. J. Alner.¹ H. 42 cm.

¹ ERIC JACOB ALNER, f. 1798, kyrkoherde i Frösunda och Kårsta 1835, prost 1848, † 1864.

Foto. Upps. utst. 1918.

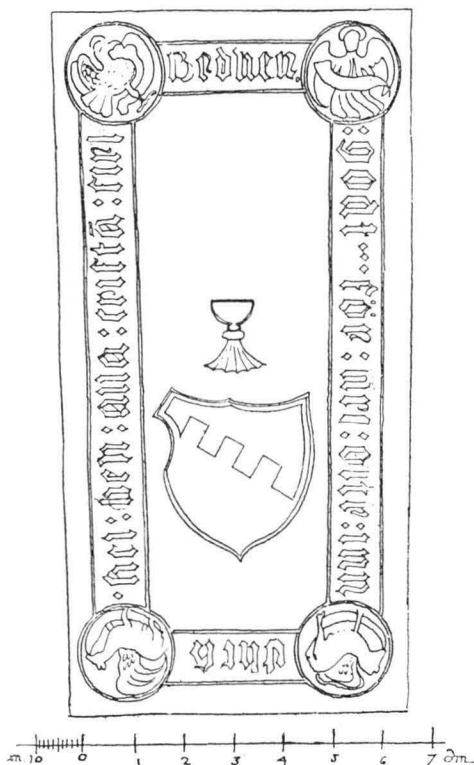
Fig. 453. Frösunda. Mässhake. Stoff från 1400-talets mitt.
Kasel. Stoff aus der Mitte d. 15. Jhts.

Ljusstakar, ett par, av vit marmor med ljuspipor och ring kring skaftet av metall. Vid en platta under ljuspipan ha kedjor varit fästa. Empire. H. 24,5 cm.

Ljusstakar, ett par fempipiga, av förgyllt trä. Placerade å ömse sidor om altarringen. H. 95 cm. B. 86 cm.

Lykta i vapenhuset med blyinfattade rutor av grön- och rödmålade glas, vilka bilda låga pyramider (fig. 443). Skänkt 1819 33—175426. *Sveriges kyrkor. Uppland IV. Seminghundra härad.*

TEXTILIER.

Th. Bergentz delin. 1918.

Fig. 454. Frösunda. Otto Ingessonss gravsten från omkring 1500.
Grabstein eines Geistlichen um 1500.

av Joh. Eriksson i Billsta. H. 47 cm.

Antependium av rött kläde med broderat kors och I H S. Hänger på altaret. Jämte tillhörande altardyna skänkt år 1900 av ungdomsföreningen B. D. K. R.

1751 ägde kyrkan ej mindre än fyra antependier, varav ett »af grönt sidentyg med silfwer brodering och Örnhufwud wapn, bokstäfwer O: H: A: L: Örnhufwud»¹ och ett »af violet rosigt sidentyg med guldbrodering ofwan till» (Inv. 1751).

Kalkkläde av svart sammet, garnerat med silverpaljetter och silverband. 1800-talet. 45 × 45 cm.

Mässhake av grön, skuren sammet med granatäpplemöster. Å ryggen ett kors av applicerade silverband. Fodrad med lärft. Stoff från mitten av 1400-talet. L. (främre) 89 cm., (bakre) 117 cm.

Mässhake av röd sammet med guldgaloner. Å ryggen kors, å framsidan sol. Upptagen i inv. 1866. Troligen identisk med den mässhake från 1700-talet, som 1837 erhöll nya guldgaloner. L. (främre) 84 cm., (bakre) 114 cm.

Utom den gröna mässhaken upptager inv. 1636 »Koorkåpa halfnött af Gyllendok 1 st.», samt tre mässhakar, varav en »hwidh mz små bruna liljor insängt».

Håv av ursprungligen röd, nu alldeles gul sammet med silverfransar och -tofs. Skaft av svarvat trä, målat i svart och rött, med mässingsholk. L. 187 cm. Dj. 19 cm. Diam. 15 cm.

¹ Olof Hansson (Örnehufvud) — Anna Larsdotter (Sneckenfelt). Jfr noten s. 486. Detta antependium såldes kort därefter på auktion »förutan silfwerspetsen».

stenen en lagerkrans, i vilken en arm, hållande en kalk. Ovanför denna följande inskription: HER. VNDER. LIGGER. / BEGRAFVEN. WYRDIGE / OCH WÄLLÄRDE. HERR. ANDREAS / LEÜMAN. FORDOM.¹ PASTOR. WIDH / FRÖSUNDA. OCH. KORSTA. FÖRSAMBLIN / GAR. MEDH. SINA. KIÄRE. HUSTRUR. CHRISTINÅ M: D: / H: GULI. FRONDINA. OCH H: MARGARETA. ELISABETH / WOLLRATH. TILL. LIKA. MEDH. SINA / LIFSARFWINGAR. — Under lagerkransen: SI. HÄR. ÄR. IAGH. OCH. / BARNEN. SOM. HERREN. MIGH / GIFWIT. / HAFWER. / ESA: 8 CAP. V. 18. 205 × 132 cm.

5. Gravsten av kalksten med ristad ornering: rektangulär ram, i hörnen cirklar. Mitt på stenen inom en oval ring initialerna: H: L: S / M: A: D: / O: H: S: / E: H: S: Därovanför följande inskription: DENNA STEN OCH LÄGER / STAD HÖRER FORDOM ERLIGE / OCH BESKEDELIG DANNEMAN HANS LARS / SON I SKRÄESTA OCH DES KIERE HUSTRUS / BARN OCH ARFWINGAR; ANNO 1706. — Omskrift: MEN THE RÄTFERDIGAS SIÄLAR ÄRO I GUDZ HAND OCH INTET DÖDSQUAL KOMMER WID THEM. APC: 14: SALIGE ÄRO THE SOM I HERRANOM DÖÖ TY [ANDEN] SÄYER THE SKOLA HUILA SIG IFRÅN SITT ARBETE. SAP: 3. C: 160 × 117 cm.

6. Gravsten av rödaktig kalksten med låg relieförnering. I mitten kartusch med broskornamentik; i kartuschen en kalk. Ovanför och nedanför densamma rektangulära inskrifftavlor. Å den övre följande inskription: DENNA STEN OCH LEGERSTAD / HÖRER [H]ANS IÖRANSON / I ÅTESTA OCH HANS / HUSTRO MARETA / IANS-DÅTTER DES BARN / OCH ARFWINGAR [TIL synes vara överhoppat]. / ANNO 1732. — Den undre inskrifftavlan tycks sakna inskription, men är så vittrad, att man intet med säkerhet kan säga. Även omskriften (Iesa. 57 cap. v. 2) är till större delen utplånad. 1732 är ju ett ovanligt sent årtal för en sten med broskornamentik. Saken får emellertid sin förklaring därigenom, att den nuvarande inskriptionen å den övre inskrifftavlan tydligen är senare anbragt ovanpå en äldre inskrift, av vilken nu endast en och annan bokstav otydligt skönjes. Kalken anger en prästgravsten. 195 × 120 cm.

7. Gravsten av kalksten. Rektangulär, ristad ram med cirklar i hörnen. Å stenen äro Örnehufvudska och Sneckenfeltska vapnen huggna i hög relief jämte initialerna O. Ö. — A. S². F. ö. ingen inskription. 195 × 120 cm.

8. Gravsten av kalksten med ornering i hög relief: rektangulär ram; i hörnen cirkelrunda medaljonger med dödskafe, timglas och kerubshuvuden; mitt på stenen en lagerkrans, inom

¹ ANDERS LEÜMAN, komminister i Frösunda 1664, kyrkoherde 1682, † 1709

² Olof Örnehufvud — Anna Sneckenfelt. Se noten s. 486.

Foto. Gen. stab. lit. anst. 1918.

Fig. 455. Frösunda. Minnestavla från år 1735, troligen över Charlotta Catharina Cedermarck.
Hölzernes Epitaph aus d. J. 1735.

vilken initialerna: E A S | O R D | L E S. Ovanför och under den samma starkt vittrade inskrifter. Omskrift: ett bibelspråk, av vilket man endast kan läsa »... INTET DÖDS QVAL KOMMER VID THEM.» (Vish. bok, kap. 3, v. 1.) 138 × 102 cm.

Enligt Ihrfors låg ännu på 1890-talet utanför vapenhuset ett fragment av en medeltida gravsten, av vars inskrift endast ... OBJT: ... OR ... kunde urskiljas.

Minnestavla av målat, förgyllt och skulpterat trä (fig. 455). Själva MINNESTAVLA. tavlans är rektangulär och uppdelad i tre fält med svart botten. Å de två övre äro målade Gjerttaska och Cedermarckska vapen-

BEGRAVNINGS-
VAPEN.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 456. Frösunda. Begravningsvapen över Johan Silfversparre, † 1648.

Funeralwappen aus d. J. 1648.

silver, svart, något rött (senare övermålning). Å den kartuschformade inskrifttavlan följande genom övermålningen otvivelaktigt synnerligen förvanskade inskription:

Hic iacet Nobiliss Johannes silfrsparre magnæ ac bonæ spei adolescens uso(?). Non minüs placidüs, quäm Genic oribus char-

¹ Troligen är tavlan uppsatt över CHARLOTTA CATHARINA CEDERMARCK, g. m. översten Christian Gjertha (jfr noten s. 481).

² ERIC SILFVERSPARRE till Hamra och Billsta i Frösunda s:n, överste vid Västerbottens fotfolk, † 1671. G. m. Elisabeth Cecilia Geete. Någon deras son Johan finnes ej upptagen hos Anrep.

sköldarna, å det undre är anbragt en längre tysk inskription, delvis versifierad, som dock icke innehåller några namn,¹ utan endast en bön. Å en kartusch under inskrifttavlan står: ANNO / 1735. Tavlan omgives av en ram med rika akanthusornament och voluter, samt krönes av en adlig krona. H. 165 cm. B. 115 cm.

Huvudbanér över »Olof Örnhufwud, Gen. Quartermästare död i lägret för Malmö d. 28 Augusti 1644, samma år begrafwen, lefwat 44 år» (inv. 171[2?]). Skulpterat, målat och förgyllt trä. Färger: gråblått, svart, rött, guld och silver (senare övermålning). Med bärstång. Inskrifttavla saknas. H. 89 cm.

Huvudbanér över »bemälte Örnhufwuds lilla Son, död [1641 överskrivet] i Stockholm» (inv. 171[2?]). Skulpterat, målat och förgyllt trä (broskornamentik). Färger: gråblått, svart, rött, guld (senare övermålning). Med bärstång. Inskrifttavla saknas. H. 64 cm.

Huvudbanér över »Joh. Silfversparre, död 1648 på sitt 5. år», son till Eric Silfversparre² och hans hustru Elisabeth Geet (inv. 171[2?]). Skulpterat, målat och förgyllt trä. Färger: guld,

natūs. Est patre illustré nob: ac forti viro dn̄ Erico SilfverSparre V̄ nobilis et honestis dn̄ elisabetha ghet qui cum anniss vixiss et. placide cum pieq̄ue ultimū diem opiit. añō MDCXXXVIII 28 iunii. Dux pietas mihi crux comes et patiintia cūrsis anchora spes. portus vita scata mihi est.

Bärstång finnes. H. 110 cm.

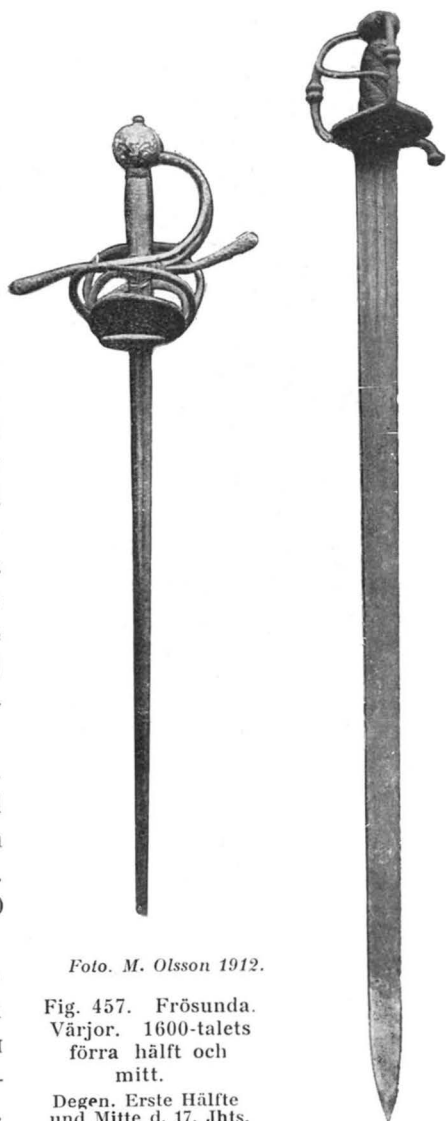
Huvudbanér över »Pehr Bertilsson Ruut,¹ född 1655, död 1656» (inv. 1716). Skölden av snidat, förgyllt och målat trä (broskornamentik); lövverket utklippt i plåt, förgyllt och målat (något skadat på ena sidan). Färger: guld, silver, rött, blått (senare övermålning). Bärstång finnes med spikhål efter en nu förlorad inskrifttavla. H. 100 cm.

Värja (fig. 457). Kavle av trä. Fästets metalldelar inlagda med silver. Å båda sidor av klingan ingraverat: Jan Tesche Wirsbergh. Trettioåriga krigets tid. L. 100 cm.

Värja (fig. 457). Kavlen omvirad med guldtråd. Å klingan på fyra ställen ingraverat; INTI DOMINI, samt å båda sidor Solingens ulfmärke. 1600-talets mitt. L. 117 cm.

Oljemålning på duk, framställande Kristus på korset, jämte OLJEMÅLNING. Johannes och kvinnorna. Mycket mörknad. 1700-talets slut. Skänkt 1847 av fabrikör C. Dimander på Berg. I samtida, bred,

¹ Sannolikt den i Anreps ättartal upptagne PETER RUUTH, f. 1653, † 1656, son till kammarrådet Barthold Ruuth, † 1707, och Anna Rosenblad, † 1707, dotter till major Simon Rosenblad till Helgö i Frösunda socken.

VÄRJOR.

Foto. M. Olsson 1912.

Fig. 457. Frösunda. Värjor. 1600-talets förra hälft och mitt.

Degen. Erste Hälfte und Mitte d. 17. Jhts.

KONUNGATAL.

DIVERSE.

Foto. Upps. utst. 1918.

Fig. 458. Frösunda. 1655 års bibel,
bunden 1656.

Bibel, 1656 gebunden.

den kista, som inköptes 1788. H. 69 cm. L. 109 cm. I sakristian.

I sakristian finnas f. ö. två skåp, två bänkar, ett bord och två stolar av gammal typ, allt brunmålat.

På predikstolen ligger 1655 års bibelupplaga, tryckt i Stockholm av Ignatius Meurer. Utomordentligt vackert band av grön sammet med rikt graverade silverbeslag och silverknäppen (fig. 458). Mitt på pärmens en sköld med Sneckenfeltska vapnet och »A S 1656» ingraverat. Skänkt av fru Anna Sneckenfelt på Helgö (jfr s. 486, not. 2).

Till år 1700 förvarades i kyrkan »Relationes (sic!) S. Brigittæ in folio» (Ransakn. I). Detta år fördes den, enligt »gamla KyrkjoBoken» (anført efter inv. 171[2?]) av sekreteraren Lejonmarek till »Riks Archivum».

Enligt inv. 171(2?) fanns då i kyrkans ägo »Gl. Kongl. Bref och Privilegier på farleden emellan Tuna i Åker Sn förbi Frösunda och till Närtuna».

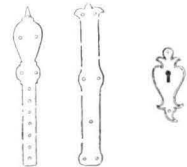
KLOCKOR. I stapeln hänga tre klockor:

förgylld ram. H. 111 cm. B. 84 cm.

4 konungatal i enkla förgyllda ramar, nämligen: Gustaf III:s tal till Rikens Ständer 1771 (53 × 40 cm.) och 1772 (49 × 45 cm.), Carl XIII:s tal till Rikens Ständer 1810 (61 × 53 cm.) och Kongl. Maj:ts tal till Rikens Ständer 1817 (68 × 53 cm.). Förvaras i sakristian.

Hedengrans-tavla, »Säker Wäg- och Himmels-Stega til then ewiga Jubel-Frögden . . .» (utgiven med anledning av jubelfesten 1721). Uppklustrad på trä, utan ram. 92 × 59 cm. I sakristian.

Ekkista med smidda järnbeslag och nyckelskyltar i rokokostil (fig. 459). Övermålad med grå oljefärg. Troligen identisk med

A. Liljenquist delin. 1912.
Fig. 459. Frösunda.
Beslag på ekkista,
inköpt 1788.
Kistenbesläge.
18. Jht.

1. Klocka med rysk inskription (fig. 460). Enligt ett inv. (troligen från 1712) skänkt av Carl Böllja på Bilsta 1521.¹ Denna uppgift är emellertid oriktig. Enligt en av prof. Glubokowski efter ärkeb.-visitationen 1918 verkställd undersökning lyder inskriften i översättning sålunda: »År 7067 månad maj den 31:a dagen gjuten blev klockan denna i Obdorskis distriktet vid Kamenska bukten på Kozlovs strand i Uppståndelse (?) byn, för Nikolaus Undergöraren på befallning av Domatovystjenty (?) under regeringen tsarens och härskarens Storfursten Ivan Vasiljevitch hela Ryssland», eller mer populärt avfattat: »Denna klocka göts den 31 maj 1559 e. Kr. under tsar Ivan den Förskräckliges regering för den helige Nikolaus Undergörarens kyrka, belägen på stranden av Kamenskbukten vid Norra Ishavets kust i distriktet Obdorski och guvernementet Tobolsk.»² Klockan hör sannolikt till dem, vilka av svenskarna som krigsbyte hemfördes under Gustaf Adolfs ryska krig, och som nu påträffas i en och annan svensk landskyrka.³

2. Klocka med gjutna rankornament. Runt nedre kanten läses: DURCH GOTTES HYLFF GOS MICH GERDT MEYER IN STOK HOLM ANNO 1647, runt den övre: GLORIA IN EXCELSIS DEO ET IN TERRA PAX HOMINIBUS ANNO 1647. På ena sidan är en bröstbild av Gustaf II Adolf samt Silfversparreska vapnet och ERIK SYLVERSPARE TIL BILESTA.⁴ H. 46 cm. Diam. 63 cm.

3. Klocka, enl. inskription [om]gjuten 1861 av Joh. A Beckman i Stockholm. Å klockan är ingjuten följande vers:

»O mänska gif akt när mitt manande ljud
högtidligt och mäktigt kring nejderna höres
och skynda till templet att lofva din Gud
i hvilken allena du lefver och röres.
Och var icke själf blott en ljudande malm;

¹ Samma uppgift har varit antecknad å första sidan av en 1625 påbörjad kyrkbok (L. I. 1.), men är nu — efter en ombindning av boken — till större delen oläsbar. Om man får antaga, att 1521 är en felläsning för 1621, skulle med Carl Böllja på Bilsta möjligen kunna avses en Kettil eller Keel Böllja till Täby, Brunna och Körlinge, ryttmästare, † 1657. Dennes farmors far, Nils Thomasson av den gamla Bölljeätten, ägde bl. a. Billestad.

² Ms. i Domkapitlets arkiv. Jfr en uppsats av S[tanny] v. E[ngeström] i »Julhälsning till församlingarna i ärkestiftet 1919».

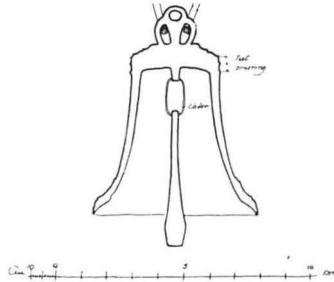
³ Se T. J. ARNE, *Det stora Svitjod*, Sthlm 1917, s. 82 o. följ.

⁴ Inv. 171(2?) uppgiver felaktigt, att klockan är skänkt av »Generalen Örnhufvud i Helgöö.» (Se not s. 486 o. 496.)

det är icke nog för ditt lugn och ditt bästa
att läsa din bön och att sjunga din psalm, —
men göra Guds vilja och älska din nästa.»

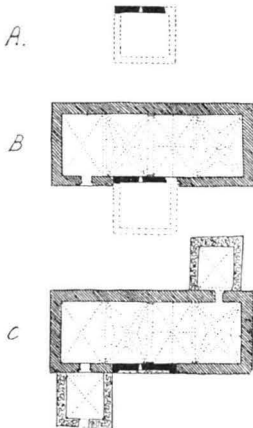
H. 118 cm. Diam. 128 cm.

Inv. 1636 upptager »klocka vype i hwalfuet obrukeligh 1 st.» och »en lithen klocka inne i kyrckan brukeligh». Om den sistnämnda säges i ett odat. inv., antagligen från 1712: »klämtas uti, när presten går för Altaret, eller begynner Gudstjensten», ett sent exempel på ett katolskt bruks kvarlevande i vårt land.¹

Th. Bergentz delin. 1917.
Fig. 460. Frösunda. Rysk kyrkklocka från 1559.
Russische Glocke vom J. 1559.

Sammanfattning av Frösunda kyrkas konsthistoria.

Ab. Flink delin. 1918.
Fig. 461. Frösunda
kyrkas planutveckling.
Grundrissentwicklung
der Kirche.

I. En kyrka i Frösunda existerade sannolikt redan på 1100-talet och dokumentariskt 1291. Om dess belägenhet är emellertid ingenting känt. Vid okänd tid byggdes ett litet kapell, beläget söder om den nuvarande kyrkan. Detta kapells nordmur — den enda bevarade delen av byggnaden — är inbyggd i nuvarande långhusets sydmur. En liten rektangulär, endast inåt skrånande fönsterglugg är ännu bibehållen. Kapellet hade förmodligen hörnkedjor av sandsten, vilka sedermera kommit till användning i vapenhusets hörn. — Inventarium i 1100-tals-kyrkan: dopfunten.

II. Till detta kapell byggdes en rektangulär, orappad gråstenskyrka med runda tegelnischer i röstenas spets. Den var säkert

¹ Jfr s. 261.

ursprungligen avsedd att välvas, men valven slogos antagligen i repriser (eller är en travée senare omslagen). Förra delen av 1400-talet. — Inventarium: altarskåpet (åtminstone corpus dock ej äldre än 1400-talets mitt).

III. Sakristia och vapenhus tillbyggdes, kanske vid olika tillfällen. Samtidigt med vapenhusets byggande revs kapellet, och dess hörnkedjor av sandsten överflyttades till vapenhuset. Den tunna muren mellan kapellet och kyrkan erhöll genom påmurning med tegel samma tjocklek som långhusets murar i övrigt. Senare delen av 1400-talet eller början av 1500-talet. — Inventarier: den sengotiska ljuskronan; botten i den nuvarande oblatasken.

IV. Under 1700-talet erhöll kyrkan större delen av sin nuvarande inredning: altarprydnad (1760; nu undanflyttad för det medeltida altarskåpet) och predikstol (1759) ur Magnus Granlunds verkstad, bänkinredning (1751), nummertavla (1731), m. m.

V. 1900 genomgick kyrkan en grundlig reparation, varvid följande arbeten utfördes: fogstrykning utvändigt, förankring av muren på grund av dess sprickor, skrapning och vattnivning av kyrkans valv invändigt (några rester av gamla målningar omnämnas ej), upptagande av nya rökgångar i gråstensmuren å ömse sidor av långhuset, samt deras uppdragning över kyrkans valv med skorsten över taket, upphuggning av portöppningarna, såväl den inre som den yttre, omändring av orgelläktaren, m. m. Nya dörrar och nya, öppna bänkar tillkommo; allt innanrede målades. Korfönstret igenmurades och ersattes av ett rundfönster. Valv och väggar dekorerades.

Zusammenfassung.

Die Kirche Frösunda ist ein Feldsteingebäude des während der letzten Hälfte des Mittelalters gebräuchlichen Landkirchentypus mit einfachem, rechteckigem Grundriss. Sie ist mit backsteinernen Sterngewölben überdeckt, die gleichzeitig mit den Mauern aufgeführt worden sein müssen. Die Entstehungszeit der Kirche ist daher wahrscheinlich in der ersten Hälfte des 15. Jahrh. anzusetzen, da zu der Zeit die Sterngewölbe in diesen Gegenden aufzutreten beginnen. Sakristei und Vorhalle wurden etwas später angebaut. Von den ursprünglichen Fenstern ist noch das östlichste Fenster der Südfassade erhalten (siehe Fig. 433). Die spitzböigen, backsteinernen Portale der Kirche und der Vorhalle sind in späterer Zeit erweitert worden. Das Dach ist wie gewöhnlich mit Schindeln bedeckt. Ein interessantes Detail wurde bei einer Restauration vom Jahre 1900 in einer Blende des westlichen Giebels gefunden. Da war ein Schiff gemalt (Fig. 431), das vielleicht darauf hindeutet, dass die Kirche dem heiligen Olaf gewidmet worden war. In der Gegend liegt auch eine Quelle die noch die »Quelle des Heiligen Olaf« genannt wird.

Die jetzige spätmittelalterliche Kirche kann aber nicht die ursprüngliche Kirche dieser Gemeinde sein. Aus mehreren mittelalterlichen Dokumenten geht es deutlich hervor, dass man hier schon im 13. Jahrh. eine Kirche gehabt habe. Die jetzige Kirche birgt auch einen Überrest eines älteren Gebäudes, das zu einer älteren Kirche oder Kapelle gehört haben kann. In der Südmauer der Kirche ist nämlich ein Stück der Nordmauer eines älteren Gebäudes eingebaut worden (auf Fig. 425 schwarz bezeichnet). Die Ausdehnung dieser Kapelle geht aus noch erhaltenen Grundmauern hervor. Ob dieses Gebäude ein Teil einer älteren Kirchenanlage ist, lässt sich jetzt nicht entscheiden. Diese ältere Kapelle ist jedoch einmal in der südlichen Mauer der jetzigen Kirche eingebaut worden. Erst beim Aufführen der Vorhalle wurde sie wahrscheinlich abgebrochen.

Von den Inventaren der älteren, jetzt verschwundenen Kirche ist noch ein sandsteiner Taufstein (Fig. 445—447) mit Reliefdarstellungen, eine uppländische Arbeit aus der letzten Hälfte des 12. Jahrh., aufbewahrt worden. An mittelalterlichen Inventaren besitzt die Kirche ausserdem einen Schnitzaltar (Fig. 437—40) mit interessanten — leider stark restaurierten — Flügelmalereien im Stile des frühen 15. Jhts. Vgl. die Flügelmalereien des Schnitzaltars der Lübecker Marienkirche. Zu bemerken ist, dass die nordischen Heiligen S. Olaf und S. Birgitta an hervortretenden Stellen abgebildet sind. Die geschnitzten Teile des Altars scheinen später als die Flügelmalereien zu sein. Ein seltenes Stück ist der spätmittelalterliche Kronleuchter aus Bronze (Fig. 450). Bemerkenswert ist auch eine Hostienkapsel, deren Boden aus einer gravierten Patene aus der Zeit um 1500 gemacht worden ist (Fig. 450).

Die Glocken hängen wie gewöhnlich in einem freistehenden hölzernen Turme (Fig. 423—24) aus dem 17. Jahrh. Unter den Glocken befindet sich eine russische Glocke, die laut Inschrift im Jahre 1559 für eine Nikolaikirche am Ufer der Kamenskbuht des sibirischen Eismeeres (Gouvern. Tobolsk) gegossen worden ist. Die Glocke wurde wahrscheinlich als Kriegsbeute während des russischen Krieges Gustav II. Adolfs nach Schweden geführt.

REGISTER TILL UPPLAND, BAND IV.

Erlinghundra härad. Seminghundra härad.

Siffra med * betecknar avbildning.

Ortsregister.

- Alsike ka, Uppl., kalkmålning 131—168; 225.
- Altmark, Tyskland, östtorskyrkor 12.
- Attundaland, Uppl., tingställe 266.
- Boothöth, Vidbo sn, Uppl., offerkälla 420
- Bro ka, Uppl., kalkmålningar 114.
- Edshults ka, Smål., målning 226.
- Folklandstingstad, Uppl., 266.
- Frösunda ka, Uppl., 458—502.
- Färentuna ka, Uppl., 12; torn 388.
- Gamla Uppsala ka, Uppl., 13; datering 389.
- Hablingbo ka, Gottl., krucifix 359.
- Haga ka, Uppl., 185—202.
- Himmeta ka, Vstml., kalkmål. 226.
- Huddinge sn, Sdml., spån 31.
- Husby-Erlinghundra ka, Uppl., 1—22; torn 388; datering 389.
- Husby-Sjutolft ka, Uppl., kalkmål. 71.
- Härkeberga ka, Uppl., tegelornering 307.
- Jäders ka, Sdml., altarskåp 234.
- Kila ka, Sdml., klocka 292.
- Knifsta ka, Uppl., 105—130; predikstol 444.
- Kumla ka, Vstml., kalkmålningar 71, 114.
- Kvistbro ka, Närke, orgelfasad 153.
- Lunda ka, Uppl., 265—294.
- Lübeck, kyrkan S. Maria, altarskåp 478.
- Markim ka, Uppl., 337—373.
- Nacka ka, Sdml., klockstapel 25.
- Nora ka, Vstml., orgel 445.
- Norrunda ka, Uppl., 23—53; kalk 283; kalkmål. 355; torn 388.
- Obdorski, distrikt i guv. Tobolsk, Sibirien, kyrkklocka 499.
- Odensala ka, Uppl., 54—104.
- Orkesta ka, Uppl., 295—336; murförband 350.
- Othem ka, Gottl., kalkmål. 225.
- Riala ka, Uppl., tegelornering 307.
- Riga, krigsbyte 122.
- Rogslösa ka, Östg., kyrkdörr 344.
- Rosersbergs slott, Uppl., altarprydnad 40.
- Sigtuna:
S. Pers kyrka 13, 389; murförband 379; Mariakyrkan, portal 62, 139; gravsten 164; stadens handelsväld 266.
- Skepptuna ka, Uppl., 205—264; murförband 350; kalkmål. 355.
- Skokloster ka, Uppl., portal 62, 139.
- Skånella ka, Uppl., 374—419.
- Stafby ka, Uppl., predikstol 438.
- Steninge slott, Uppl., inventarier 17.
- Steyermärk, Österrike, östtorskyrkor 12.
- Stockholm:
Riddarholmskyrkan, kalkmål. 317.
Vasakyrkan, altarprydnad 239.
- Strängnäs domkyrka, portal 62; kalkmål. 317, 355; altarskåp 401.
- Tensta ka, Uppl., kalkmålningar 146, 227.
- Tidö slott, Vstml., 33.
- Torsholma gårde, Frösunda sn, Uppl., offerkälla 471.
- Uppsala domkyrka, vapensköld 75, 115; altarskåp 87, 398; tegelornering 435.
- Wallstanäs gård, Uppl., gåva 47.
- Vang ka, Norge, målning 226.
- Vassunda ka, Uppl., 169—184.
- Vidbo ka, Uppl., 420—457; kyrkdörr 344.
- Villberga ka, Uppl., altarskåp 398.
- Väster-Åker ka, Uppl., valv 62; krucifix 120.
- Öja ka, Gottl., krucifix 320.
- Österhaninge ka, Sdml., krucifix 320.

Personregister.

- Achrelius, Ericus Henrici, kyrkoherde, gåva 338, 367; gravsten 369.
- Adlersköld, Anna Catharina, g. m. Johan Thegner, gåva 161, 162.
- Ahlrot, Gabriel, porträttmålare, arbete 180.
- Albert, målare, pärlstickare 71.
- Allesson, Nils, ärkebiskop, testamente 131.
- Alner, Erik Jakob, kyrkoherde, gåva 490.
- Alsinius, Christiernus, magister, gåva 162.
- Améen, G., arkitekt, ritn. 205, 239; restaurering 223.
- Anckarcrona, Edvard, gåva 411.
- Andersdotter, Brita, g. m. Johan Andersson i Östad, gåva 241; gravsten 256.
- Andersson, 'directeur', orgelbyggare, arbete 326, 361.
- Andersson, Matts (Norrsunda), snickare, arbete 404.
- Andersson, Mårten (Lunda), gravsten 289.
- Andersson i Berga, Nils, gåva 199.
- Andersson i Broby, Anders, gåva 18.
- Andersson i Broby, Johan, gåva 18.
- Andersson i Gadersta, Erick, gravsten 256.
- Andersson i Östad, Johan, kyrkovård, gåva 240; gravsten 256.
- Andreæ, Nicolaus, målare, arbete 92.
- Angulinus, Johan Mich., gåva 124.
- Ankarström, Eva Beata, g. m. R. Fredric Schröder, gravsten 369.
- Anvind, rest runsten 253.
- Arnhel, rest runsten 253.
- Arosenius, K., färgskisser 55.
- Asmund, runnristare, arbete *49, 493.
- Audun, rest runsten 332.
- Aurenus, Erland, kyrkoherde, inskrift 261.
- Banér, vapensköld 114.
- Banér, Christina Dorothea, friherinna, g. m. Eric Leijonhufvud, gåva 246.
- Beckman, Andreas, gåva 450.
- Beckman, Joh. A., klockgjutare, arbete 3, 455, 499.
- Bedoire, Maria Christina, g. m. Frans Jennings, gravplats 393.
- Bengtsson, Cristina, g. m. Anders Erickson, gravsten 256.
- Bengtson, Gregers, riddare å Beenhambra, häradsdomhavande, gåva 291.
- Berg, Andreas, snickare, schatullmakare, arbete 118.
- Bergenstråle, Gustaf Adolph, kornett, hovjägmästare, gåva 287, 290.
- Bergh, Anders, kommandör, gåva 120, 122.
- Bergh, Edvard, dekorationsmålare, arbete 465, 467, 473.
- Bergholtz & Co, K. G., klockgjutarfirma, arbete, 261, 416.
- Bierman, J., klockgjutare, arbete 57.
- Billing, Petter, faktor, gravsten 369.
- Birsa, runsten över 412.
- Biören, se Karin Hansdotter.
- Biörk, bildhuggare, arbete 193.
- Björck, Jacob, porträttmålare, arbete *258, *259.
- Björn, rest runsten 51; runsten över 332, 493.
- Blume, Heinrich, bildhuggare, arbete 33.
- Boding, arrendatorska (Åsby), gåva 451.
- Boman, G. U., ritn. 375, 382, *384.
- Bonde, runsten över 288.
- Borman, Jan, bildhuggare *227 f.
- Borman, Pasquier, bildhuggare, arbete 402.
- Bosson, Magnus, ärkebiskop, testamente 131.
- Bovallius, Joh., befallningsman, gåva 489.
- Bozæus, Niclas, auditör, gåva 406.
- Brand, Geriko och hustru Greta, gravsten 165, 166.
- Bruce, runsten över 331.
- Bruun, (Eri)ck Erichson, gravsten 369.
- Bu(h)re, Claës Jonas, hovjunkare, gåva 437.

- Bureus (Bure), Andreas Engelbrechtsson, generalmatematikus, gåva 455; inskrift 455.
- Böcker, Michel, guldsmed, arbete 44, *45.
- Böllja, Carl 499.
- Böllja, Kettil (Keel), ryttmästare, gåva 499.
- Calcaarius, anonym stenmästarskola, arbete 282, *446, *447.
- Cederberg, orgelnist, orgelbyggare, arbete 179.
- Cedergren, G. A., guldsmed, arbete 406
- Cederhielm, Carl Wilhelm, kammarherre, byggnadsledare 310; inskrift *311; gåva 333.
- Cederhielm, Josias, friherre, riksråd, gåva 363.
- Cederhielm, Märta Ulrica, g. m. I. C. F. Leijonhjelm, 2. Robert Montgomery, ang. orgel 326.
- Cedermarck (Sternell), Charlotta Catharina, g. m. Chr. Giertta, gåva 480; gravsten 496.
- Cederström, C. G. R., friherre, gåva 148, 156.
- Cederström, Emanuel, friherre, ägare av kyrkinventarier 125, 165, 180, 182; avskriftsaml. 132; byggnadsundersökn. 136; anmälan av fornvårdsärende 150; gåva 157.
- Cederström, Rudolf, friherre, intendent, ritn. 131, *144, *145; byggnadsundersökn. 136, 137.
- Chreijman, Elias, kyrkoherde, prost, uppbörd av silver 283.
- Claezon, Aris, bildhuggare, arbete 361.
- Clerck, Ulrica Eleonora, g. m. Casper Wrede, gåva 283.
- Coninxloo, Cornelis van, målare, arbete 235.
- Curman, Sigurd, professor, kyrkorestaurering 146 f.
- Dahl, G. J., målare 151.
- Dahlberg, Anna Greta, g. m. (?) Lars Ström, gåva 201.
- Dahlgren, Bengt, kommissarie, gåva 284, 291.
- Dant, Marten, klockgjutare, arbete 260.
- De la Gardie, Christina Catharina, g. m. I. G. A. Leijonhuvud, 2. G. O. Stenbock, gåva 333, 449, 451.
- Dimander, C., fabrikör, gåva 497.
- Domatovystjeny (?) 499.
- Drake, Johan Christersson, överste, gåva 489.
- Dufwa, klockare, arbete 215.
- Edberg, Carl, gelbgjutare (?), arbete 199.
- Eek, Bengt Nilson, befallningsman, gåva 329; gravsten 332.
- Ehrenkrook, Olof, protokollssekreterare, gåva 284.
- Ehrenstrahl, David Klöcker, hovmålare, arbete 258.
- Ekengren, Jonas (Johan), orgelbyggare, arbete 362, 405.
- Ekhholm, C. A., arkitekt, ritn. 170.
- Elfstrand, byggmästare, arbete 67.
- Elgenstierna (Elg), Peter, kapten, observationer 338; gåva 366, 367.
- Empora, Mar(gareta Eri)chsdotter, g. m. (Eri)ck Erichson Bruun, gravsten 369.
- Enbom, Axel, tornbyggare från Rö sn, Uppl., arbete 31.
- Enebom, Margareta, g. m. L. I. Wallenius, gravsten 164.
- Enqvist, klockare, gåva 244.
- Enrik, klockgjutare, arbete 292.
- Erici, Birgitta, inskrift 455.
- Erici, Ericus, inskrift 455.
- Eriksdotter, Annika, g. m. Erik Person i Eke, gravsten 289.
- Erichz-dätter, Brita, g. m. Lars Erici Tibelius, gravsten 493.
- Erickdotter, Elizabet, g. m. Bengt Nilson Eek, gåva 329; gravsten 332.
- Erickson, Anders, gravsten 256.
- Ericson, E., guldsmed, arbete 198, 488.
- Eriksson, E., orgelbyggare, arbete 326.
- Eriksson i Billsta, Joh., gåva 492.
- Eriksson i Finbärga, Erick, arbete 310.
- Ernander, E., guldsmed, arbete 154, *282, 448.

- Ersdotter, Anna, g. m. Magnus Janson, gåva 360.
- Ersdotter, Anna, g. m. Eric Larson i Wälsta, gravsten 254.
- Ersdotter, Anna Christ., g. m. Jan Jansson i Slåsta, gåva 99.
- Ersdotter, Brita, g. m. J. M. Angulinus, gåva 124.
- Erson i Nöreby, Erik, gravsten 289.
- Ersson i Lilla Söderby, Eric, gåva 269.
- Ersson i Skoby, Klas, gåva 260.
- Erson i Sälna, Anders, auktionsköp 382.
- Eugenie, prinsessa av Sverige, gåva 116.
- Fahlerantz, Axel Magnus, hovbildhuggare, arbete 361.
- Fahlsten, Joh., klockgjutare, arbete 108.
- Falkenberg, Carl, överstelöjtnant, friherre, gåva 285, 286.
- Fleming, Wendela, Magnona, grevinna, g. m. Carl Oxenstierna, gåva 181.
- Flinta, Jan, trosskåk, auktionsköp 404.
- Fornelius, Lars, aktuarie, gåva 359, 363; gravsten 369
- Fornholm, A., guldsmed, arbete *46.
- Fredrik I, besök i Lunda ka 1720 266.
- Frökenberg, B., arbete 195.
- Frösten, runsten över 368.
- Gahm, Anders, gåva 328, 329.
- Gardtman, Gustaf, major, process 421, 454.
- Gardtman, H., fru, gåva 451.
- Gerner, Charlotta Johanna, g. m. kanslirådet Johan Ihre, gåva 199.
- Gerss, J. W., arkitekt. ritn. 296, 326.
- Gestrinius, Johannes Olai, kyrkoherde, gravsten 414.
- Gislög, rest runsten 412.
- Ginlög, rest runsten 453.
- Gjertta, Christian, överste, gåva 480; gravsten 496.
- Granlund, Magnus, bildhuggare, arbete 17, 150, 151, 179, 194, *355, 356, 358, *396, 397, *479, 480.
- Grau, Olof, saltetersjuderidirektör, handtekn. *293, *373, *419.
- Green, Cecilia, g. m. riksrådet Eskil Isaacsson Baner, gravsten *413.
- Gregorii, Daniel, kyrkoherde, inskrift 455.
- Greij, Anna, g. m. Anders Bergh, gåva 120, 122.
- Gröndahl, Peter, kyrkoherde, prost, porträtt *290.
- Grönwall, C. F., klockgjutare, arbete 261, 416.
- Gudrik i Myrby, runstensinskrift 288.
- Gunnar, runsten över 49.
- Gustav Vasa, minnestavla 306, 332; porträtt 332.
- Gyldenklou, Anders Gideon, generalmajor, gåva 410.
- Gyllenbåat, Casper (Lampa), hovrättsråd, gåva 416.
- Gyllenstjerna, Carl Eriksson, greve, gåva 17, 91, 97, 99, 100.
- Gyllenstjerna, Erik, friherre, gåva 17, 95.
- Gyllenstierna, vapensköld 90.
- Gåse, Olof, kyrkoherde, gravsten 415.
- Haag, Anna Catharina, g. m. Petter Billing, gravsten 369.
- Halfdan, runsten över 413.
- Hallberg, Jons Håkansson, gravsten 255.
- Hallström, Gunnar, artist, arbete 148.
- Hansdotter, Biören, Karin, gravsten 164.
- Hansson, J., grosshandlare, gåva 448.
- Haqvansson, Guntrud Germundi, gåva 180.
- Harthin, J. C., handelsman, gåva 97.
- Hartman, Maria, gåva 49.
- Hedberg, Gustaf, bokbindare, arbete 416.
- Hedenricus, Stockholmensis, klockgjutare, arbete 292.
- Hedvig Eleonora, porträtt *257.
- Helin, Magdalena, g. m. Lars Fornelius, gåva 363; gravsten 369.
- Hellman, A. F., guldsmed, arbete 99.
- Hemmig, rest runsten 49.
- Hildebrand, Hans, riksantikvarie, fornvårdsärende 150; om gravsten 164.
- Hjerpe, Erik, kyrkoherde, process 421, 454.
- Holm, Per Persson, byggmästare, arbete 107.
- Holma, rest runsten 287.

- Holme, runsten över 253; rest runsten 332.
- Holmén, Abraham, vice pastor, förklaring över besvär 459.
- Holmfast, rest runsten 288.
- Holmfrid, rest runsten 288.
- Holst, von, se Horst.
- Horner, Gerhard, klockgjutare, arbete 108.
- Horst, Beata von, fru, kornettska, gåva 238.
- Huswedel, se Lohreman.
- Hwiit, Erich Mathson, kyrkoherde, gravsten 253.
- Hviit, Kirstin Erichsdotter, g. m. E. H. Achrelius, gåva 367; gravsten 369.
- Hård, Peder, uppbörd 375.
- Hära, runsten över 332.
- Hökerstedt, Carl, auditör, gåva 391, 404, 407, 415.
- İhlström, Brita, g. m. Nils Sjöberg, gåva 251.
- Inga, rest runsten 452.
- Ingemund, runsten över 412.
- Ingesson (Ingelsson), Otto, gravsten *492, 493.
- Ingevald, rest runsten 412.
- Ivan den förskräcklige, rysk tsar, inskrift å kyrkklocka 499.
- Jansdötter, Mareta, g. m. Hans Jöran-son i Åtesta, gravsten 494.
- Janson, Magnus, gåva 360.
- Jansson i Slåsta, Jan, kyrkvård, gåva 99.
- Janson i Örsta, Erik, nämde-man, kyrkvård, gåva 360.
- Jennings, Augusta, g. m. Edvard Anckar-crona, gåva 411.
- Jennings, Eva Maria Charlotta, f. Piper, g. m. ryttm. G. A. F. Jennings, gåva 406, 408, 409, 412.
- Jennings, Johan Jacob Frans, hovmar-skalk, gravkor, byst 393; gåva 394.
- Jennings, Sara, hovfröken, gåva 411.
- Joanson i Rickeby, Nicla, testamente, 453.
- Jobbjörn, rest runsten 413.
- Jorund, runsten över 51.
- Jöran-son i Åtesta, Hans, gravsten 494.
- Kafle, Erland, vicepresident, epitafium *126; gravsten 127; huvudbanér 128.
- Kafle, Märta, g. m. Ambjörn Ulf, gåva 450.
- Karl XIII, gåva 44.
- Karlsson, Knut, kiörkioprester i Fielle-sta 206.
- Kassiopæus, Petrus Thomæ, kyrkoherde, gravsten 254.
- Koszelewska, Barbara, inskrift 448.
- Krabbe, Kristina, g. m. Andreas Bureus (Bure), gåva 455; inskrift 455.
- Kruus, Brita, friherrinna, g. m. Jacob Lilliehöök, bänkrum 152; gåva 154.
- Kruus, Johan Jespersson, kammarråd, gåva 160.
- Kumlin, J. P., snickare, arbete 151.
- Kättilög, rest runsten 287.
- Kökeritz, Anna Christina, gåva 160.
- Köster, Johan Henric, kyrkoherde, memorial 175.
- Lagersparre, Daniel Svensson (Leffler), räntmästare, gåva 406.
- Lancemannus, Laurentius, inskrift 8.
- Lange, Hedvig Sophia, g. m. Gustaf Adolph Liljehorn, gåva 251, 287.
- Larsdötter, Cherstin, g. m. Erich Ians-son Lund, gravsten 289.
- Larsson, Eric (Vidbo), gåva 437.
- Larsson, Johan (Vidbo), gåva 437.
- Larsson, Per, löjtnant, lån av textilier 170.
- Larsson i Litselby, L., gåva 244.
- Larson i Löfhambre, Mats, gravsten 256.
- Larsson i Skræesta, Hans, gravsten 494.
- Larson i Wålsta, Eric, gravsten 253.
- Laurentz, Johan, arkitekt, ritn. 265, 266.
- Leffler, se Lagersparre.
- Leijonhufvud, Beata, g. m. Thure Oxen-stierna, gåva 283, 284.
- Leijonhufvud, Catharina Sigrid, fri-herrinna, g. m. Gustaf Lode, gåva 243, 244, 245, 251; gravsten *255, 256

- Leijonhufvud, Ebba, grevinna, gåva 243.
 Leijonhufvud, Eric, öfverste, gåva 246.
 Leijonmarck, (S. A.), sekreterare 498.
 Lemon, Charles, guldsmed, arbete 155.
 Lewenhaupt, Axel Johan, amiral, gåva 442.
 Leüman, Andreas, kyrkoherde, gravsten 494.
 Lindegren, Agi, arkitekt, ritn. 55, 56, 87, 92; restaurering 65.
 Lindgren G., arkitekt, ritn. 375.
 Lingberg, Olaus, kyrkoherde, gravsten 415.
 Lode, Gustaf von, ryttmästare, gravsten *255, 256.
 Lohreman, Sophia Catharina, f. Huswedel, g. m. Gustaf Lohreman, gåva 368.
 Lovisa Ulrika, porträtt *258.
 Lund, Erick Ianson, gravsten 289.
 Lundberg, A. W., konsthist. anteckn. rör. äldre kobygggn. i Uppl. 387.
 Lundberg, Gustav, porträttmålare, arbete 258, 259.
 Lundia, Vendela, g. m. auditör Niclas Bozæus, gåva 406.
 Lundin, A. L., målningskonservator, arbete 144.
 Lutken Schwager, Jochim, bildhuggare, arbete 179.
 Lönberg, Catharina, g. m. Anders Gahn, gåva 329.
 Löthström, Joh., snickare, arbete 152.
 Löwenström, Gustaf Adolph, ryttmästare, kyrkorep., gåva 393.
 Markström, E., guldsmed, arbete 448.
 Matsdotter, Karin (Frösunda), gravsten 493.
 Matson i Söderby, Pär, gravsten 289.
 Matthiæ, Henricus, pastor, gåva 151, 152, 162.
 Mattsson, A., antikvitetshandlare, köp 91.
 Matsson i kvarnen (Skånella), Anders, snickeriarbete 403.
 Meijtens, Abraham, guldsmed, arbete 97.
 Melander, Peter, kyrkoherde, inskrift 8.
 Mellander på Harg, Johan, gåva 405.
 Merckel, Joh. Vallent., kyrkoherde, gravsten 165.
 Meurer, Ignatius, boktryckare, arbete 498.
 Meyer, Gerhard, klockgjutare, arbete 57, 142, 333, 334, 372, 416, 455.
 Meyer, Gerdt, klockgjutare, arbete 499.
 Meyer, G. S., klockgjutare, arbete 292.
 Meyer, Johan, klockgjutare, arbete 261.
 Modinus, Petrus Laurentii, kyrkoherde, gravsten 414.
 Molstadius, Johan J., kyrkoherde, förstörelse av arkivalier 421.
 Montgomery, William C., brukspatron, gåva 330.
 Morin, H., komminister, gåva 291.
 Morström (i Harg), hovkamrer, gåva 407.
 Månesköld, Brita, g. m. Erland Kafle, epitafium *126; gravsten 127.
 Månsson, Filip, dekorationsmålare, arbete 146, 151, 152.
 Mälkers Doter, Catrina, gåva 18.
 Nicolaus, ärkebiskop, ämbetsbrev 267.
 Nisbeth, Mauritz Wilhelm, överstelöjtnant, gåva 212.
 Nordstedt, Gust, kyrkoherde, anteckningar 1, 2; inskrift 90.
 Nordström, E., dekorationsmålare, ritn. 295; arbete 311.
 Norén, R., kyrkoherde, kyrkobeskrivning 24.
 Noræus, Johan, kyrkoherde, gåva 238, 242, 252; gravsten 256.
 Normelin, fänrik, byggnadsfråga 142.
 Notke, Bernt, bildhuggare, arbete *237, 238.
 Nygren, A. G., orgelbyggare, arbete 152.
 Näff, Maria, g. m. Johan Skytte, gåva 170.
 Olof, ärkebiskop, visitation 472.
 Olofsdotter, Lisbetta, g. m. A. E. Åman, gravsten 254.
 Olofson, Erik, Jan och Sven (Lunda), gravsten 289.
 Olofsson, Abraham, provinskriverare, gåva 119; gravsten 127.

- Olsson i Laggartorpet, Anders, skogvaktare, gåva 450.
- Osniken, rest runsten 331.
- Oxenstierna, Ebba, g. m. Johan Sparre, gravkor 33; gåva 44, 49.
- Oxenstierna, Gabriel Christjernsson, friherre, gåva 95.
- Oxenstierna, Gabriel Gabriëlsson, greve, president, byggnadsverksamhet 43.
- Oxenstierna, Jöns Bengtson, ärkebiskop, 173.
- Oxenstierna, Karin Axelsdotter, g. m. Johan Jespersson Kruus, gåva 160, 162.
- Oxenstierna, Thure, landshövding, greve, gåva 283, 284.
- Oxenstierna, vapensköld 63, 114.
- Palmroth, P. W., arkitekt, ritn. 106, 118, 131, 133, 205, 265.
- Pedersdotter, Margrete, g. m. Mats Larson i Löjhambre, gravsten 256.
- Pederson, Måns, länsman, epitafium *19.
- Persdotter, Beata Brigitta, g. m. E. E. Thaddæus, gravsten 254.
- Persson, J. E., kyrkoherde, gåva 245.
- Persson i Eka, Erich, gåva 285, 289.
- Persson i Herrsta (Jährsta), Erich, riksdagsman, gåva 246, 449.
- Persson i Krogsta, Gustaf, gravsten 453.
- Pehrsson i St. Söderby, Anders, gåva 283.
- Petri, Andreas, inskrift 92.
- Petri, Laurentius, inskrift 92.
- Pettersson, A. R., konduktör, ritn. 131, 152.
- Pettersson, G., arkitekt, ritn. 24, 106, 112, 115, 118.
- Pettersson, C. Wilh., artist, konservering av måln. 227.
- Phal, Catharina, g. m. Peter Elgenstierna (Elg), gåva 366, 367.
- Phal, Johan, rådman, gåva 364.
- Philippusson, Johannes, kyrkoherde 472.
- Planting-Gyllenbåga, Eric, generalmajor, gåva 449.
- Plomgren, Hedvig Sophia von, g. m. hovmarskalken John Jennings, gåva 405.
- Porse, Gregorius Olofsson, kyrkoherde i Skånella, omnämnd 375.
- Precht, Burchardt, bildhuggare, arbete 13.
- Pärsdotter, Anna, g. m. Erik Janson i Örsta, gåva 360.
- Pärsdotter, Karin, g. m. Mårten Andersson (Lund) gravsten 289.
- Pärsdotter, Kierstin, g. m. Pär Matson i Söderby, gravsten 289.
- Pärsdotter, Maria, g. m. Erik Erson i Nöreby, gravsten 289.
- Pährson i Sätuna, Olof, gåva 18.
- Ragne, runsten över 452.
- Ragnfrid, rest runsten 493.
- Ragnhild, rest runsten 452.
- Rahm, Catharina, g. m. Joachim Murelius, gravsten 165.
- Regensdorph, Anna Magdalena, g. m. Johan Noræus, gravsten 256.
- Reimers, Carl Gustaf, målare, arbete *311.
- Risberg, orgelbyggare, arbete 446.
- Rode, Herman, bildhuggare, arbete 324.
- Rodälf, rest runsten 253.
- Rogberg, Carl Georg, professor, kyrkoherde, gåva 180.
- Rolamb, Anna, gåva 199, 200.
- Ruut (Ruuth), Per Bertilsson, huvudbaner 497.
- Ryding, A. F., kyrkvärd, tillvaratagande av medeltida skulpturer 439.
- Rörik, rest runsten 51.
- Sach, Fredrik Ulric, friherre, gåva 150.
- Saklingh, Bengt, befallningsman, gåva 451.
- Salenia, Brita Olofsdotter, g. m. Johan Phal, gåva 364.
- Salenia, Ingeborg Olofsdotter, gåva 357.
- Salthenius, Lars, kyrkoherde, försvarsskrift 338.
- Saxenberg, Eric, vinättiksbryggare, gåva 370.
- Schenier, Cornelis, målare, signatur 231, 232; arbete 227 f.

- Schinkel, B. von, överste, gåva 47.
 Schinkel, Joh. Fr. von, brukspatron
 gåva 47.
 Schröder, Roland Fredric, konsul, gåva
 365; gravsten 369.
 Schutes, Elisabeth Nilsson, g. m. J.
 E. Vidman, gåva 158; gravsten 164.
 Seipel & Liljendahl, klockgjutarfirma 3
 Sigbjörn, runsten över 287.
 Sigfast, rest runsten 453.
 Sigfridsson, G. C., snickare, arbete 444.
 Signiut, rest runsten 331.
 Sigröd, runstensinskrift 332.
 Sigvid, rest runsten 331.
 Silberbrand, Carl Gustaf, öfverfyrvär-
 kare, gravsten *414, 415.
 Silfversparre, Eric, överste, gåva 499.
 Silfversparre, Joh., huvudbanér *496.
 Sjöberg, Nils, kyrkoherde, prost, in-
 skrift 282.
 Skjöldebrand, Anna Charlotta, g. m. C.
 G. R. Cederström, gåva 148.
 Skjöldebrand, Jeanne, fröken, gåva 156.
 Skruf, Eric och Christina, gåva 366.
 Skytte, Johan, riksråd, gåva 170.
 Skytte, Wendela, g. m. landshöv. Hans
 Kyle, gåva 160.
 Sneckenfelt, Anna Larsdotter, g. m. Olof
 Hansson Örnehus, gåva 488, 489,
 492, 498; gravsten 494.
 Soop, Anna Maria, g. m. Carl Eriksson,
 Gyllenstierna, gåva 17, 57, 99.
 Sophia Albertina, prinsessa av Sverige,
 porträtt *259.
 Sparre, Johan Ericsson, lagman, ståt-
 hållare, gravkör 33; gåva 44, 49.
 Sparre, Johan Johansson, assessor, hu-
 vudbanér *50, 51.
 Sparrman, Hedvig Eleonora, gåva 411.
 Spens, vapensköld 170.
 Staare, Gustaf, löjtnant, gåva 364; har-
 nes, värja o. fana 370.
 Stafhell, guldsmed, arbete 241.
 Sten, runristare, arbete 452.
 Sternell, se Cedermarek.
 Steuchius, Johannes, ärkebiskop, ang.
 mässhake 367.
 Stjernroos, Carl, häradshövding, gåva 411.
 Strähle, S. W., guldsmed, arbete 97.
 Ström, Lars, rådmän, gåva 200, 201.
 Sture, Sten d. ä., vapensköld 63, 115.
 Stöör, Hindrich, kammarjunkare, pro-
 cess 119; huvudbanér *128.
 Sundström, Anders Andersson, arkitekt,
 ritn. 170, 173, 175.
 Sune, runristare, arbete 287.
 Sune, rest runsten 287.
 Suneson, Swen, testamente 350.
 Swan, direktör, orgelbyggare, arbete 239.
 Svart, se Örnehus, Olof Hansson.
 Sven, runsten över 287.
 Söbjörn, runsten över 413.
 Sörling, mästare, arbete 40.
 Tegensköld, Carl Fredric, generalmajor,
 gåva 285.
 Tempelman, O. S., arkitekt, ritn. 43.
 Tesche, Jan (Johannes) klingsmed, So-
 lingen, arbete *497.
 Thaddæus, Ericus Erici, kyrkoherde
 gravsten 254.
 Thegner, Johan, friherre, president, läk-
 tare 152; gåva 161.
 Thegner, Maria, g. m. auditör C. Höker-
 stedt, gåva 404, 407.
 Thegner, Olov Arvidsson, friherre, lands-
 hövding, gåva 157.
 Thiägn, runsten över 287.
 Thyrve, rest runsten 413.
 Tibelius, Lars Erici, kyrkoherde, grav-
 sten 493.
 Tibelius, Olaus, kyrkoherde, porträtt
 180, 197; gåva 200.
 Tofva, rest runsten 49.
 Torsten, rest runsten 368.
 Tott, Brita, g. m. Eric Planting-Gyllen-
 båga, gåva 449.
 Tott, Metta Tönnedotter, g. m. Jöran
 Hanson, gravsten *127.
 Trolle, Beata Eriksdotter, g. m. Gab.
 Christjernsson Oxenstierna, gåva 95.
 Tungal, Adolf, ståtåhållare, gåva 486.
 Törn, Catharina, trädgårdsmästaränka,
 gåva 450.
 Ulff, Ambjörn, major, gåva 450.

- Ulfhjelm, se Ulf, Ambjörn.
 Ulfsson, Jakob, ärkebiskop, vapensköld 63, 75, 115, 404.
 Unander, Nils, kyrkoherde, plantering 341; gravsten 370.
 Upstedt, Nils, uppbörd 283.
 Utter, Daniel Bengtsson, se Uttermarck.
 Uttermarck, Daniel, ståthållare, gåva 244.
- Wahlgren, Christina, jungfru, gåva 290.
 Vakres(-as), runstensinskrift 287.
 Wallenius, Laur. I., kyrkoherde, gravsten 164.
 Wallenstjerna, Anna Margaretha, g. m. C. G. v. Danckwardt, gåva 280.
 Wallerstedt, Margareta, g. m. riksrådet Matthias Björnklou, bänkrum 151.
 Vargas, rest runsten 253.
 Wasa, Eric Johansson 311, 312, 332.
 Vasa, vapenbild 311, 312.
 Weijgelt, murmästare, Stockholm, kontrakt 421; arbete 432.
 Werdt, Alheit von, g. m. Andreas Beckman (?), gåva 450.
 Widgren, arrendator, Skånellaholm, auktionsköp 402; gåva 408.
 Widgren, snickare, arbete 403.
 Widman, Christina, gravsten 201.
 Vidman, Johannes Erici, kyrkoherde, gåva, 158; gravsten 164.
 Vifrid, rest runsten 368.
 Vig, rest runsten 51.
 Viger, rest runsten 412.
 Wiholm, K. arbete 40.
 Willems, Johann, klingsmed, Solingen, arbete *51.
 Vinoman, runsten över 453.
 Witten, Maria Cath. von, g. m. Nils Lagerstolpe, gravsten 201.
 Wollrath, Margareta Elisabeth, g. m. Andreas Leūman, gravsten 494.
- Vos, Martin de, målare, arbete *42, *43, 44.
 Wrede, Casper, major, gåva 283, 291.
- Yttræus, O, guldsmed, arbete 155, 327, 328, 363.
 Yxkull, Beata, g. m. Erik Gyllenstjerna, gåva 17, 95.
- Zetterstrand, inspektor vid Vallstanäs, Uppl., gåva 48.
 Zithelbergh, Carl Gabriel, fänrik, huvudbanér 129.
 Zithelbergh, Gunnar, överstelöjtnant, huvudbanér 129.
- Åkerberg, målare, arbete 398, 403.
 Åkerlind, L. E., gåva 101.
 Åkerman & Lund, orgelbyggare, arbete 92.
 Ålander, Georg, gästgivare, gåva 154.
 Åman, Andreas Erici, kyrkoherde, gravsten 254.
 Årman, fru, gåva 181.
 Åsbrink, Petrus, komminister, auktion efter 290.
- Öhrman, Andreas, guldsmed, arbete 198.
 Öhrman, And., inspektor, gåva 180.
 Öhrn, K. A., prost, gåva 159.
 Örn, Matz, kapten, epitafium *19; värja 19, *20.
 Örnehuvud, Axel, kapten löjtnant, gåva 484, 487, 490.
 Örnehufvud, Brita, g. m. Adolf Tungel, gåva 486.
 Örnehufvud, Olof Hansson (Svart), generalkvartermästare, gåva 486, 492, gravsten 494; huvudbanér 496.
 Österberg, Otilius, arkitekt, ritn. 296; restaurering 310.

Sakregister.

- Abel, offerar 75; dödas 401.
 Abner dödas av Joab 77.
 Absid 4, 26, 216, 298 f, 342 f, 378 f.
 Adam och Eva 120, *313. 320; syndafallet *313; utdrivandet ur paradiset *313.
 Adonis död 121.
 S. Agnes (Agnete) *477, 478.
 Altarbryn 48
 Altardyna, se bokdyna.
 Altare:
 Huvudaltare, altarring 13, 40, 87, 115, 149, 179, 193, 227, 278, *318, *355, 356, *396, 436, *437, 473.
 Kyrkogångsaltare 480.
 Offeraltare 89.
 Sidoaltare 63, 87, 89.
 S. Petri altare 62.
 Altare i sakristian, 89, 276.
 Altarkläde 132, 160, 161, 170, 452.
 Altarlist 170.
 Altarprydnad, -tavla, - uppsats 13, 40, 88, *89, 115, 116, 149, 150, 179, 193, *279, *318, *396—398, *437, 478, *479.
 Altarskåp, medeltida *87, 88, 116, *117, 118, 150, 193, *194, *227 f., 279, *320 f., 358, *397—402, 438—*442, 473—*478.
 Ambrosius 82, 114, 116, *117.
 Amor *122, *123.
 Andreas 88, 116, *117, 354.
 Andromeda vid klippan 121, *123.
 Ankare, se murankare.
 S. Anna *87, 88, 249, *253, *321, 323, *439, 440.
 Trolovning 398, *399.
 Delar sin egendom 398, 399.
 Mottager ängelens budskap *399, 400.
 Möter Joakim *399, 400.
 Åldrad med Joakim på vandring *399, 401.
 Vakar vid Joakims bår *399, 401.
 Antependium 48, 101, 125, 159, 160, 161, 170, 181, 246—*249, 285, 330, 367, 408—*410, 451, 452, 492.
 Apollo 282.
 S. Apollonia 37.
 Apostlarna (se även namnen) 225.
 Aristoteles och hetären 401.
 Arons grönskande stav 86.
 Augustinus 84, 114, 116, *117, *230, 231.
 Auktionäyrkoinventarier, el. försäljning 123, 196, 376, 402, 404, 410, 452, 478, 482.
 S. Barbara 39, *87, 88, 115, 116, *117, 196, *197, 249, *253, 354, *439, 440, *476, 478.
 Bartolomeus 88, 116, *117, 354.
 Begravningsvapen *50, 51, 128, 129, *496.
 S. Birgitta 37, 115, 116, *117, *194, *439, 440, *476, 478.
 Biskopsstol 375, 404.
 Blindering, se tegelornering.
 Bod 3, 67, 68, 108, 171, 186, 209, 377, 424.
 Bogårdsmur, se kyrkogårdsmur.
 Bogårdstak 2, 57, 107, 133, 171, 207, 270, 339, 377, 422, 459.
 Bokband, 49, 291, *498.
 Bokdyna, -kudde 49, 101, 126, 162, 200, 251, 285, 287, 367, *411, 451.
 Bokstol 92, 151.
 Bord 260, 291, 333, 370, 416, 498.
 Bordolon 243.
 Bordtäck (—duk) 367.
 S. Botvid *322.
 Brudbänk, -stol 333, 370.
 Brudkrona 121, 198, *243, 448.
 Brudpäll, 106, 126, 132, 163, 170, 251, 368, 412.
 Brudskrud 243.
 Brudstolsklädsel 243, 368, 412.
 Bänkar, bänkinredning 14, 44, 91, 118, 151, 152, 179, 194, *195, 239, 280, 325, 359, *361, 404, *444, 482.
 Böcker:
 Bibel 132, 291, 333, 371, 416, 498.
 Biblia Pauperum 71, 72.

- Handbok 132, 170.
 Itinerarium Sanctæ scripturæ 132.
 Kyrkolag, Karl XI:s 416.
 Missale Upsalense 49.
 Psalmbok av år 1730 416.
 Revelationer S. Birgittas 498.
- S. Catharinæ gille, Skepptuna 206, 235.
 S. Cecilia 247, *251.
- Dalkarlar bygga kyrkogårdsmur 171, 339.
 Dalmatika, 170.
 Daniel, får mat 81; befrias 81.
 David 445; Goliat slagen 81; triumferar öv. fienderna 82; får befalln. att draga t. Hebron 86.
 Dekorationsmålning, modärn 13, 34, 40, 146, *147.
 Diakon 439, 440.
 Dopdräkt (Christningskläder) 243.
 Dopfunt 14, 44, 93, 119, *120, *121, 153, *196, *240, 268, *281, 327, 362, 405, *446, *447, *483—*485.
 Dopfuntskläde 153.
 Dopfuntlock, -tak 93.
 Dopskål, -fat, -bäcken 17, 47, 97, 123, 153, 196, 240, *282, 362, 405, 448, 484.
 Dopställ, -bord 240, 282, 327, 362, 405
 S. Dorotea, 115, 354, *477, 478.
 Durdumdy 133.
 Durlek 132.
 Dörr, medeltida och dörrbeslag *9, *10, 11, *63, *215, 275, *277, *278, 304, *307, *310, 344, *348, 351, *354, *356, 434, *436, 465, 472.
- Eldkar 170, 201.
 Eldkättil 170.
 Eldsvåda 58, 177, 393, 430.
 Elias, hånas 81.
 S. Eligius 37.
 S. Elisabet 115.
 Epitafium *18, *126, *182.
 S. Erasmus *16, *87, 88, 440, *441.
 S. Erik 88, 116, 117, 150, *321, 323, 350, 354, *439, 440; kröning 87; sjöfärd t. Finland 87; låter predika för finnarna 86.
- S. Eskil *322, 324.
 Ester, inför Ahasverus 75.
 Eva, se Adam.
 Evangelisterna 39, 81, 114.
- Fana, standar, kompanifana för Uppl:s regte 287; polsk 370; standar 415.
 Fasaddekorerung, målad 463, *469.
 Fattiglåda 370.
 Filippus 88, 116, *117.
 Fiol, medeltida kalkmåln. 311.
 Flöjel 3, 57, 59, 110, 177, 193, 273, 342 350, 424, 427.
 Fortifikatoriska anordningar 176, 177,
 Fotekläde 170.
 Fraensysk spets 243.
 Funt-, se dopfunt.
 Funtkättil 170, 196.
 Fönster 5, 6, 26 f, *60, 61, 64, 65, 110, 138, 139, 192, 212—214, 272, 299, 300, 343, 381, 382, 426, 428, *433, 464.
 Fönsterram, medeltida 428, *434.
 Försäljning av kyrkoinventarier, se auktion.
- S. Gertrud 37, 354.
 Gideon, undret med ullen 86.
 Gille, se S. Catharina o. Helge Korss.
 Glasmålning 63, 65, *148, *149, 165.
 Golv, 3, 26, 31, 65, 111, 138, 215, 272, 300, 345, 382, 426, 465.
 Golvur 260.
 Gravkor *33, *391—393, 423.
 Gravkors av järn 165.
 Gravsten 101, 126, *127, 163—165, 182, 201, 253—*256, 332, 368—370, *413—415, *492, 493—495.
 Gregorius den store 82, *83, 114, 116, *117.
 Gregorii mässa 86, 234.
 Gustaf III:s tal 183, 198, 291, 333, 370, 453, 498.
 Gyllenduk (gyllldh dukk) 451, 492.
 Gångled 67.
 Gävobrev 243, 291.
 S. Göran 16, *180—182.

- Handklocka 132, 170, 293.
 Handkläde 132, 170.
 Harnesk, bröst- och rygg- 370.
 Harpa, medeltida kalkmåln. 311.
 Hatthängare *370, 371.
 Hedengrans stick, se minnestavla.
 S. Helena 115.
 Helge Korss gille i Skepptuna 206.
 Helgonbild, skulptur, helgonskåp *14, 15, *16, *120, 196, *197, 236, *237, 402, 459, 480, se även under helgonnamnen.
 Helgonrelik 473.
 S. Henrik 116, *117.
 Hieronymus 82, *83, 114, 116, *117.
 Huvudbanér *50, 51, *128, 129, 496, 497.
 Huvudlin (Hoffwuuds liner) 170.
 Hyende 170, 421.
 Håv 18, 49, 101, 126, 163, 182, 200, 252, 287, 330, *368, 412, 451, 492.
 Hörnkedja av huggen sten 425, 463.
 Inbrottsstöld, se kyrk-.
 Inskriptionstavla öv. byggnadshistoria *168.
 Invigningskors, målat 136, *144, 145.
 Jakob (apostel) 88.
 Jakob d. ä. 116, *117, 146, 150, *230, 231, *439, 440.
 Jakob d. y. 116, *117.
 Joab, se Abner.
 Joakim, offerar 86; bortvisas *399, 400, flyr *399, 400; mottager engels budskap 86, *399, 400; möter Anna 86; dödsbädd *399, 401.
 Johannes döparen 43, *194, 247, *251, 315, *324, 326; halshugges 233; Salome inför Herodes 234.
 Johannes evangelisten *14, 16, 88, 94, 146, *194, 247, 249, *252, *253, 440, *442.
 Jonas, kastas i havet 75; utspys av valfiskan 77, *80.
 Jordfästningsspade 330.
 Josef:
 Kommer till sina bröder 75.
 Kastas i brunnen 75.
 Säljes till de midianitiska köpmännen 81.
 Säljes till Potifar 81.
 Ruben söker vid brunnen 77, *80.
 Den blodiga rocken framlämnas till Jakob 81.
 Jubeltavla, se minnestavla.
 Judas 88.
 Judas Tadeus 116, *117.
 Järngrind 1, 2, 25, 57, 106, 133, 186, *205, 208, 270, 297, 339, 377, *392, 422, *458, 460.
 Jätteben, se revben.
 Kains offer 75.
 Kalk, nattvards-, messe- 17, 44, *45, *96, 97, *121, 132, 154, 170, 198, *241, 266, *282, 283, 327, *328, 362, *363, 405, 448, 484.
 Kalkkläde, 19, 101, 125, 126, 132, 161, *162, 170, 200, 247, 286, 330, 367, 411, 451, 492.
 Kalkmålning, medeltida 34 f, 63, 69 f, 112 f, 137, *144 f, 173, 175, *223 f, 301, *311 f, *352—356, 394, *395, *436; se även överkalkning, och restaurering.
 Kanna 17, 44, *46, *95, 97, *121, *122, *123, 154, *242, 283, *328, 406, 448, *486, 487.
 Karl XIII:s tal 183, 198, 453, 498.
 S. Katarina 88.
 S. Katarina av Alexandria, 116, *117, 196, *197, 247, *251, 354, *439, 440, *476, 478.
 S. Katarina av Vadstena, 37, *87, 88, 116, *117.
 Kista, kyrk- 165, 198, 201, 260, 291, 333, 370, 421, *498.
 Klocka 3, 25, 29, 57, 108, 132, 142, 179, 187, 206, 260, 266, 292, 296, 337, 371, 375, 416, 421, 455, 459, 499, *500.
 Klockgjutarmärke *334, *371.
 Klockstapel 3, 25, *55, 57, *107, 134, 171, *186, 209, *268—*270, *297, *298, *337, *340, 341, 377, *423, *424, *461, *462.
 Klädsåp, se såp.

- Kolerafarsot 25, 107.
 Kollekt 24.
 Konservering av målningar, se restaurering.
 Korkåpa 247, *250—*252, 411, 451, 492,
 Korskrank 63, 64, 92, 119, 152, 238,
 280, 359, 403, 481.
 Korstol 91, *92, 404.
 Kristus:
 Födelse 316, *446.
 Herdarna mottaga änglabudskapet 228,
 230.
 Herdarnas tillbedjan *228, *230, 290,
 *291.
 Frambärandet i templet, Omskärelsen
 *228, 230.
 Konungarna mottaga änglabudskapet
 119.
 Konungarnas tillbedjan 86, *228, *446.
 Änglauppenbarelsen för konungarna
 *446, 447.
 Flykten till Egypten 232, *233.
 Lärer i templet 232, *233.
 Döpes 76, 91, *324, 326.
 Frestas av djävulen 80.
 Det stora fiskafänget 82.
 Samtalar med den samaritiska kvin-
 nan 86.
 Fottvagningen 43, *228, 234.
 Maria Magdalena smörjer Kristi hu-
 vud 234.
 Sover i skeppet 84.
 Bespisar femtusen män 82.
 Förklaring 82, *83.
 Utdriver djävulen från en dövstum 84.
 Botar den blinde Bartimeus 84.
 Lazarus' uppväckelse *74, 75.
 Liknelsen om vingårdsmannen 82.
 Inridandet i Jerusalem *229, 233, 247,
 *250, *446, 447.
 Utdriver växlarna ur templet *229,
 233.
 Nattvarden 40, 229, *231, 279, *323,
 324, 438.
 Getsemane 86, *228, 229, *315, 316,
 397, *401, 402, *411, *438.
 Förrådes, fängslas 39, *233, 316, *446,
 447.
 Inför Pilatus *38, 39, 86, *233.
 Gisslas 39.
 Kindpustas 39.
 Törnekrönes 39, 415.
 Korsbärningen 86, 233.
 Golgata, (korsfäst) 17, 39, 84, 116,
 196, *228, 229, 279, 291, 358, 415,
 473, *474, 497. Se även Krucifix.
 Nedtages från korset 154, *446, 447.
 Begraves 84.
 Predikar för andarna i fängelset 84.
 Uppstår från det döda 84, 436, 488.
 Vandringen till Emaus 84.
 Till bords med lärjungarna i Emaus 84.
 Går genom lyckta dörrar 86.
 Tomas tvivlar 84.
 Himmelsfärd *78, *79, 80, 279.
 Den helige Andes utgjutande 320.
 Symboliska bilder:
 Passionsverktygen 37.
 Veronikas svetteduk 196, 251.
 Som smärtornas man *401, 402, *487,
 488.
 Som örtagårdsmästare 84.
 Som förbedjare inför Gud fader 234.
 Nådastol 39, 75, 193, *194, 440, 442.
 Världsdomare 39.
 Tronande och välsignande *352, 354.
 Pieta 84, 233.
 Den heliga släkten 86.
 Krucifix, skulpterat trä *15, *93, *94,
 120, 153, *154, 180, 238, *239, *319,
 320, *357, 359, 442, *443, 459, 479,
 480.
 Krucifix, målning, se Kristus.
 Krucifix, silver *155, 156.
 Kvaderristning, se murförband.
 Kyrkkista, se kista.
 Kyrkklocka, se klocka.
 Kyrkofäderna, se under namnen.
 Kyrkogård 1, 25, 57, 106, 133, 134, 186,
 207—209, 270, 296, 338, 376, 421.
 Kyrkogårdsmur 2, 25, 57, 106, 107, 132,
 133, 171, 186, 207, 270, 296, 339, 376,
 421, 459, (jfr bogårdstak).
 Kyrkogårdsport, (ingång) 2, 25, 57, 133,
 171, 208, 377, *420, 422, *458, 460,
 (jfr stiglucka).

- Kyrkohärberge 209, 223, 278.
 Kyrkspö 371.
 Kyrkstöld 24, 175, 180, 405.
 Kyrktupp 222.
 Kyrkvaktardräkt 101, 201, 252, 330, 412, 451.
- S. Laurentius (Lars) *87, 88, *194, 350, 354, *439, 440.
 Likkista 24, 33.
 Likpäll 132, 170.
 Ljusarm *18, 47, 101, 158, *160, 180, 199, *201, 245, 284, 329, *365, *366, 407, 449, *450, *489.
 Ljushållare, medeltida, väggfast 145.
 Ljuskröna 18, *47, *97, *98, 99, 123, 124, 125, *156, 157, *178, 180, *192, 199, 243—*245, 284, 329, 364, 406, 407, 448, *449, 488, 489.
 Ljusplåt 18, 48, *100, 101, 157, *158, *159, *199, *200, 244, *246, *284, *285, *407, 450, *451.
 Ljusstake 17, *18, *48, *99, 100, *124, 125, 132, 158—*161, 200, 206, 245—*247, 266, 285, *286, 296, 329, *330, 365—*367, 375, *408, 421, 450, *452, 459, *490.
 Ljusstav 16, 196, *198, 488 (?).
 Lukas 40, se även evangelisterna.
 Luta, medeltida kalkmål. 311.
 Lykta *406, 407, 491.
 Lystring 200.
 Lås 125.
 Läktare 14, 92, 118, 152, 179, 195, 239, 280, *324, *325, 326, 360, 405, 445, 482.
- Madonna, se Maria.
 S. Magdalena 115.
 Manipulus 200
 S. Margareta, 37, 440, 442, *477, 478.
 Maria; *14, 16, 249, *253
 Födelse, *229, 232, *399, 401.
 Tempelgång, 86, *229, 232, *399, 401.
 Förmälning, *228
 Möter Elisabet, 86, *228, 229, 247, *252, 484.
 Behådelse, 86, 116, *228, 229, 484.
- Med barnet (Madonna), *16, 116, *117, 119, 150, 180, 196, *197, *402, 440, *442, *476, 478; medeltida skulpt., *16, 193, *194, 196, *197, *402.
 Enhörningen söker skydd, 82, *87.
 Krönes till himmelens drottning, *194, 358, *439
 Som den apokalyptiska kvinnan 39, *87, 88, 234, 354.
 Maria Madalena, 234.
 Markus, se evangelisterna.
 S. Martin, *87, 88; 116, *117.
 Materialbod, se bod.
 Matteus, 40, 88, 93, 116, *117.
 se även evangelisterna.
 S. Mikael, *14, 15, 39, *180, *181, 182, 247, *475.
 Minnestavla, 163, 182, 183, 306, *310, 332, *495, 498.
 Monstrans-kar, 488.
 Moses:
 Vandringen genom Röda havet, 76.
 Farao och hans här drunkna, 76.
 Med Israels barn på stranden, *76, 77.
 Slår vatten ur klippan, 77.
 Kopparormen, 77.
 Mannaregnet, 82.
 Med lagens tavlor 401.
 Spejarna återvända, 77.
 Mullspade, se jordfästningsspade.
 Murankare, 66, 138, 431, *433
 Murförband, gråstens-, 4, *5, 28, 60, 299, *304, *305, 342, *350, 379, *383, 385.
 Murförband, tegel-, 135, 136.
 Musikinstrument, se sträng-.
 Mässhake, 48, 101, 106, 125, 132, 159, 170, 180, 200, 248, 249, *253, 286, 330, 367, 411, 451, 452, *491, 492.
 Mässkjorta, -särk, 101, 132, 170, 200.
- Nattvardskärl, 17, 44 f., 121, 154, 180, 198, 241 f., 282—284, 327, 328, 362—364, 405, 448, 484, *486—488.
 Noak, blygd, 81.
 Nummertavla, 14, 44, 91, 118, 153, 239, 280, 325, *360, 404, 445, *482.
 Nyckelbeslag, 165.

- Nyckelskylt, 193, *202.
 Nödmynt, 24.
- Oblatask, *17, 44, *46, 97, 121, 154, 198, *242, 284, *328, 363, *364, 406, 448, *486, *487.
- Offerkälla, 350, 420, 470.
- S. Olov, 88, 150, 193, *194, 439, 440, 459, 470, *475, 480.
- Orgel, 14, 33, 43, 118, 152, 179, 195, 239, 325, 361, 405, 445, 483.
- Patén 97, 154, 170, 198, 241, 242, 283, *327, 363.
- Paulus, *87, 88, 116, *117, 193, *194, 354, *439, 440.
- Petrus 62, *87, 88, 116, *117, 119, 247, *252, 249, *253, 354. *439, 440.
- Pigbänk 152.
- Plan av kyrka, *4, *26, *56, *108, *134, *174, *188, *212, *271, *299, 341, *378, *425, *463.
- Plantering, 57, 207, 270, 298, 341, 377, 423, 459.
- Porslin, kinesiskt, ljusstake, 159, *161.
- Portal, *60, *61, *62, 69, 111, 138, 139, 190, 214, 215, *217, 272, 343, *349, 382, 426, 434, 465.
- Porträtt, 95, 180, 197, *257 f, *290.
- Predikstol, 13, *41, 42, *90, *91, 118, 151, 179, *192, 194, 238, 279, 280, *318, 319, *355, 356, 358, 359, 403, 443, 480.
- Primklocka, se handklocka.
- Pung, se häv.
- Pyramider, 14, 92, 119, 151, 195, 329, *481, 482.
- Päll (se även brudpäll), 246.
- Rask, 252.
- Relik, se helgonrelik.
- Restaurering av altarskåp, 473.
- Restaurering (konservering) av kalkmålning, 34, 70, 71, 113, 144, 311, 395.
- Restaurering av kyrkobyggnad m. m., 65, 223, 310.
- Revben, »jätte», 291.
- Riksvapnet, se tre kronor.
- Ringstol, 29.
- Runsten, 20, *49, 51, 101, 252—*254, 271, 287, 288, *331, 368, 412, 413, 452, 493.
- Ryssewerk, 106, 170.
- Rökelsekar, *125, 201, 328, *329, 364, 406.
- Sakristia, 9, 32, 67, 68, 109, 143, 175, 189, 219, 273 f, 305, 351, 390, 432—434, 472.
- Salome, 233, 234.
- Salomo, upphöjer Bersabe 75; besökes av drott'n av Saba 86
- Sanddosa, -mått, 370.
- S. Sebastian, 115.
- Segelled genom sydöstra Uppland, 235, 266, 498.
- Sekretär, 416.
- Sidenzarce, 101.
- S. Sigfrid, *321, 323.
- Simon, 88, 116, *117.
- Simson, slår filisteerna 39; river lejonet 77; bär Gazas portar 77.
- Skapelsen, *312, *313.
- Skriftklocka 455.
- Skåp, 201, 259, *260, 333, 370, 371, 416, 498.
- Skåpbord, 416.
- Skärp, 163.
- Socket, 211, *216, 299, 343, 381, 428.
- Sockenbudstyg, 155, 241, *242, *283, 328, 363, 406, 448, 486.
- Sockenmagasin, 3, 186.
- Sockenskatt, 267.
- Sockenstuga, 2, 133.
- Solur, -visåre, timsten, -stock, 14, 101, *209, 377.
- Spansk väff, 170.
- Spegel, 165, 416.
- Spritsilke (sprijt-) 451.
- Spö, se kyrkspö.
- Standar, se fana.
- S. Stefan (Staffan), 37, 116, *117, *120, 439, 440.
- Stege, 27.
- Stenika, se Then-.
- Stiglucka, 3, 57, 106, 134, *169, 171, 186, 208, 269, 270, 297, *298, 339, 377, 423, 460, (jfr kyrkogårdsport).

- Stockstraff, 24, 133, 371.
 Stol, 20, 101, 165, 260, 333, 370, 416, 498.
 Stola, 170, 200.
 Straff, se stockstraff.
 Straffstock, 371, se även stockstraff.
 Stränginstrument, 37.
 Stöld, se kyrk-.
 Symboliska bilder, allegorier:
 Abrahams sköte, 119.
 Altarets sakrament, 326.
 Aspis, 484.
 Den heliga släkten 401.
 Djävul, 115.
 Döpelsens sakrament, *324, 326.
 Fantasidjur (fabel), 37, 484.
 Fåfångligheten, 158.
 Fågel Fenix, 39, 82.
 Herrens bön, *324, 326.
 Hoppet, 17, 33, 179, *396.
 Kärleken (Caritas), 42
 Lam med korsfana, 39.
 Pelikanen, 39.
 Rättfärdigheten (Justitia) 246.
 Tron, 17, 33, 179, *396.
 Trons artiklar, *324, 326.
 Yttersta domen, *42, 313, *314.
 Ängel, 37, 39, 75, 114, 311.
 Sånghe-chor, 239.

 Tak, medeltida innertak av trä. platt
 el. välv, 112, 302, 384, 430, 435.
 Tak över kyrkogårdsmur, se bogårdstak.
 Tak, se yttertak.
 Takstol, *11, *32, *112, 139, 173, 188,
 *189, 215, 302, 303, 347—*350, 435.
 Taktegel, medeltida, *57, 59.
 Tegelonring, *220, 221, *265, 271, 306,
 307, *426, 434, 463, 473.
 Tennflaska, 201.
 Textilier, 19, 48, 101, 132, 159 f, 180—
 182, 200, 247 f, 285—287, 330, 367,
 368, 408 f., 451, 492.
 Thenstenika, 170.
 Thomas a Becket, 236, *237.
 Tidgårdsklocka 372.
 Timglas, 43, 91, 179, 194, 238, *280, *318,
 320, *358, 359, *403, 404, *444, *480.

 Timsten, se solur.
 Tingsång, 267.
 Tionde, 267.
 Tisbes självmord, 121, *122.
 Tjärblandning, 139.
 Tjårpanna, -kittel, 132, 170, 421.
 Tomas, 88, 116, *117.
 Torn, 4, 5, *27 f., 65 f., 141, 175—177,
 187, 220—222, 385 f.
 Trappa, 4, 62, 111.
 Tre kronor, vapensköld, 173.
 Triumfbåge, 4, 26.
 Trädplantering, se plantering.
 Täck, 246.
 Tålgsten, 64.

 Upplands inf-regte, se fana.
 Uppvärmning, 13, 40, 69, 115, 143, 179,
 193, 223, 278, 310, 354, 436, 473.
 Ur, 271
 S. Ursula, 115, *477, 478.

 Valv, 4 f, 26 f, 59 f, 111 f, 137, 172,
 187 f, 215 f, 272 f, 300 f, 346 f, 383 f,
 426 f, 466 f.
 Vapenhus, 9, 32, 68, 69, 111, 143, 190,
 219, 277, 307, 308, 351, 392, 434, 473.
 Vax, -ljus, 89, 196.
 Vepa, 170.
 Vindflöjel, se flöjel.
 Vindskidor, *215, *274.
 Vinflaska, -behållare, 328.
 Votivskepp, 182.
 Väderkvarn, 89.
 Värja, 18, *19, *51, 256, *288, 370.

 Yttertak, 3, 26, 31, 58, 110, 132, 139,
 193, 273, 301, 347, 384, 427, 467.

 Åminnelsekrift, se minnestavla.

 Ärilsten, 138.

 Ölandssten, 64.
 Örnegåt, 170.
 Överkalkning av medeltidsmålning 69,
 317, 436.

RÄTTELSE OCH TILLÄGG

TILL

SVERIGES KYRKOR

UPPLAND, BAND IV.

S. 15, rad. 2: S. Mikaelsbilden (fig. 15) tillhör 1300-talets början och är troligen utförd av Etienne de Bonneuils skola.

S. 16, fig. 19: Den avbildade figuren är icke den i texten behandlade bilden, utan framställer en helgonbild från Junktills kyrka.

S. 16, rad. 5 nedifrån: Johannes och Maria torde icke, såsom uppgives, hava hört samman vare sig inbördes eller med kruzifixet.

S. 75, rad 9 nedifrån står Låtom oss nu gå, läs Kommen.

S. 76, rad 2: efter »Höga visan 5: 2» tillägges B. p. XXVII.

S. 77, rad 3: efter »(Luc. 7: 36 ff.)» tillägges B. p. XIII: 2.

S. 77, rad 34: ordet »det» utgår.

S. 81, rad 23: hela raden utgår.

S. 97, fig. 87, i bildunderskriften står Foto. S. Wallin 1911, läs Foto. H. Cornell 1909.

S. 99, rad 22 tillägges: En fullt liknande silverljuskrona med samma inskrift finnes i Västra Ny kyrka, Östergötland (meddelande av fil. kand. Gustaf Munthe).

S. 101, rad 17 står 1731, läs 1713.

S. 173, rad 16 tillägges: För anläggande av en värmekammare under korets golv i Vassunda kyrka gjordes år 1912 grävningar, som blottade det äldsta korets grundmurar. På Riksantikvariens föranstaltande un-

UPPMÄTNING AV VASSUNDA KIRKOR
ÅR 1912
AV ARK. G. STENDAHL

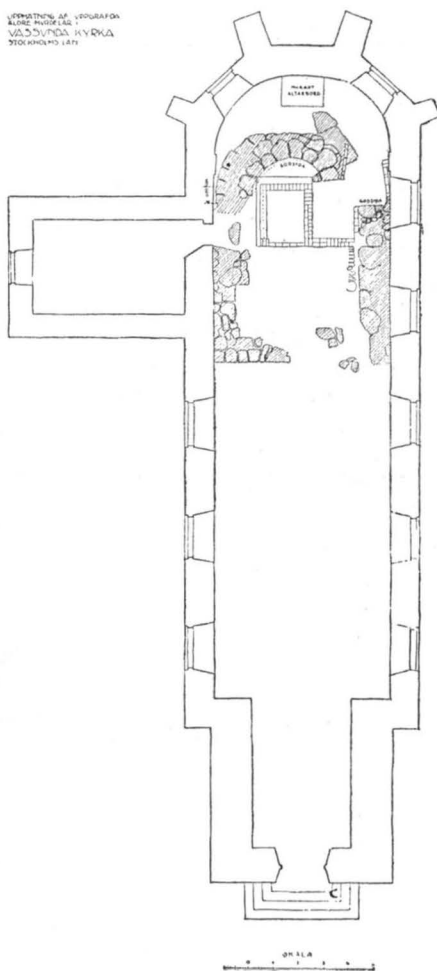

Fig. 462. Vassunda. Plan utvisande grundmurar till det ursprungliga koret. Efter uppmätn. av ark. G. Stendahl 1912.

Grundriss, die 1912 blossgelegten Grundmauern des ursprünglichen romanischen Chores zeigend.

dersöktes dessa och uppmättes av ark. G. Stendahl (fig. 462). Det visade sig därvid, att den äldsta kyrkan haft ett rektangulärt kor, smalare än långhuset (jfr fig. 149). Koret har i öster avslutats med en halvrund apsid. Även Vassunda kyrka har sålunda ursprungligen haft en typisk romansk planform.

S. Göransbild

Tillägg till Vassunda, Haga eller Husby-Erlinghundra kyrka: S:t Göransbild, träskulptur, ryttare oeh häst (fig. 463). Ryttaren, barhuvad med ett band kring håret, är iklädd harnesk och bälte. Spetsarna av en ringbrynja synliga under harnesket. Ansikte, armar och fötter avslagna. Hästen saknar nos och svans. — Små rester av kredering och färg. Å hästens bringa färgspår, som visa, att hästen varit apelkastad, grå. 1400-talets mitt. H. 118 cm. L. 96 cm. Nu i Statens Hist. Mus. (inv. nr 14726). Dit överflyttad från Nord. Mus., till vilket bilden skänktes 1891 av friherrinnan E. Rudbeck. Bilden, som en tid använts som docka i den Rudbeckska familjen, har kommit från gården Ekhamn i Vassunda sn. Sannolikt har bilden kommit dit från någon kyrka i närheten av denna gård: Vassunda eller Haga eller möjligen Husby-Erlinghundra (jfr s. 16).

S. 274

S. 274, rad 2 nedifrån står s. 216, läs s. 276.

Husby

S. 373, fig. 340, s. 419, fig. 381: Originalen förvaras i Gymnasiebiblioteket i Västerås.

Skånella

S. 375: Sedan beskrivningen över Skånella kyrka tryckts, har utkommit H. CORNELL, Sigtuna och Gamla Uppsala, Sthlm 1920, behandlande bl. a. den byggnadstyp, till vilken Skånella hör.

S. 395, fig. 361: Klichén oriktigt placerad. Skall vridas $\frac{1}{4}$ varv åt vänster.

S. 397, fig. 363: Å skemat, som ej är fullt korrekt tecknat, skola numren VII—XII ändras till IX, VII, VIII, XII, X, XI.

Vassunda

S. 439, rad 9 uppfifrån står fig. 400, läs fig. 405.

S. 453, rad 10 uppfifrån står Carl XII:s, läs Carl XIII:s.

Fig. 463. S. Göransbild från Vassunda, Haga eller Husby-Erlinghundra kyrka. Nu i Stat. Hist. Museum.
S. Georgsstatue aus Holz. Mitte d. 15. Jhts.

